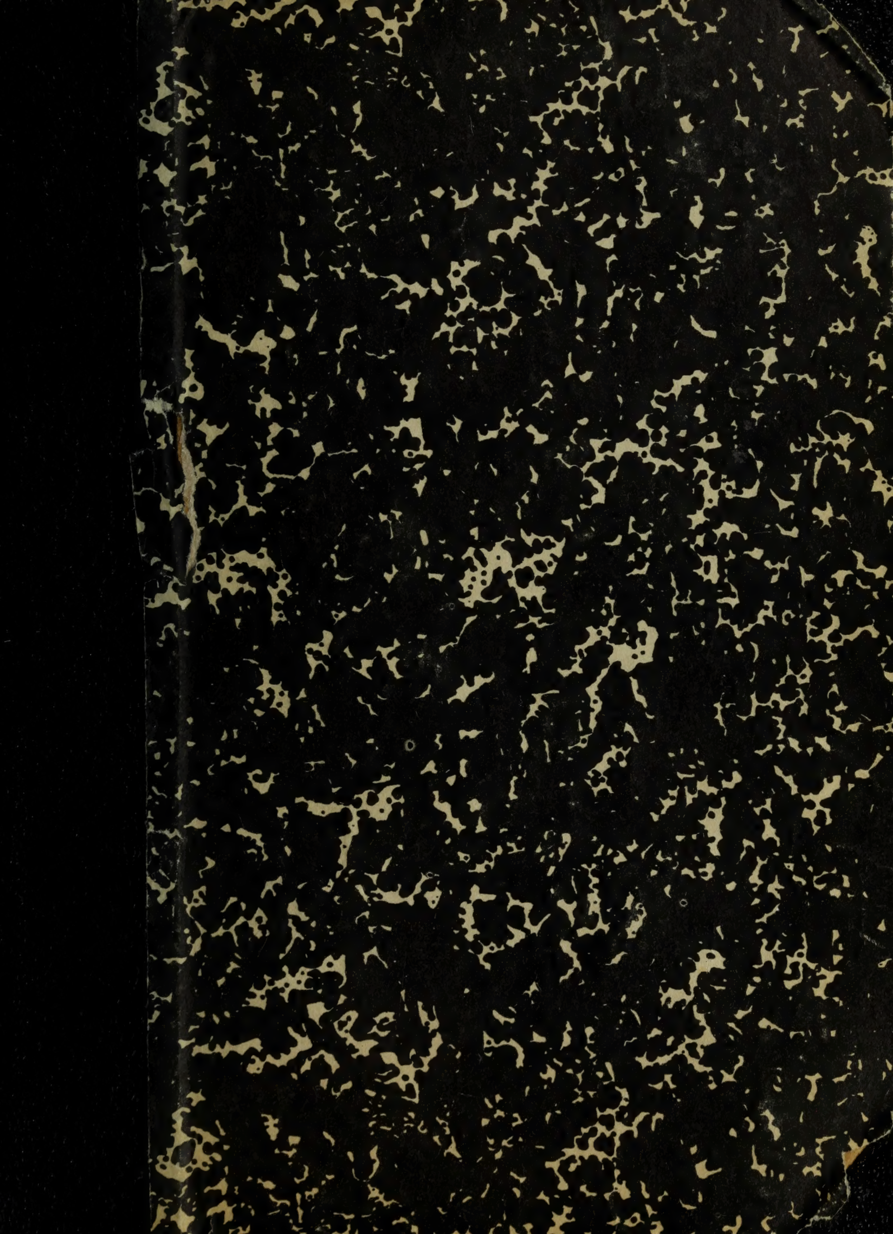

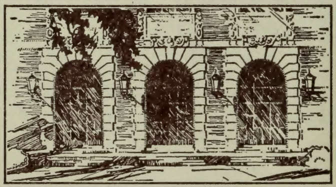

Бібліотека для рускои молодежи
пôдъ редакціею Юліяна Насальского.

Выпускъ LXI. Томъ CXV. Рôкъ XVI.

ЖОЛЯ

новеля Артура Цаппа.

Переклавъ

ПЕТРО ГАРАСИМЕНКО.

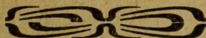

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

I.

Нотарь др. Крузе перебѣгавъ допытливымъ поглядомъ особы въ жалобѣ, що сидѣли на стôлцяхъ, уставленыхъ въ два ряды по серединѣ комнаты. Було ихъ сѣмь. Двохъ старшихъ панôвъ, двѣ старшѝ дамы, зъ котрыхъ одна такъ поведенємъ якъ и видомъ давала певнѝ знаки, що провела житє въ дѣвицтвѣ, а також молодець, гдесь въ серединѣ двайцяти лѣтъ, и люба нѣжна дѣвчина, що числила може до вôсѣмнайцять рочкôвъ, ожидали зъ бôльшою або меншою нетерпеливостію торжественного вôдчитаня завѣщаня.

Нотарь вôдкашльнувъ та хотѣвъ власне приступити до вступнои промовы, коли давъ ся чути голосный шелестъ. Походивъ вôнъ зъ кута комнаты. Тутъ стояла высока и широка деревляна клѣтка, а въ нѣй бридка темноволоса малпа оказувала тымъ своє невдоволенє, шо выкривляючи лице та скрегочучи зубами, потрясала кратками своєи вязницѣ.

— Пстъ! Тихо, Жоля! Тихо, моє ты любе звѣрятко! — кликала до неи одна дама лагôднымъ голосомъ, коли якъ разъ оба старшѝ

мужчины обернулись зô злостію и пôвголосомъ высказовали своє невдоволенє.

— Огидна скотина! — бурмотѣвъ оденъ, обертаючи повôльно свою довгу костисту постать.

— Тôй бестіи треба бы скрутити голову! — сычавъ другій, що бувъ може два чи три роки старшій, малый, грубый зô скорыми нервовыми рухами.

Оба тіи панове уже вôдъ давна крыли въ серци страшну ненависть до малпы, котра була одинокою причиною, що величезный спадокъ помершого мôгъ дôстати ся чужôй людинѣ, а они могли выйти цѣлкомъ безъ нѣчого. Але сеи неохоты и вôдразы до брудного злобного сотворѣня не мôгъ имъ простити небôщикъ-дивакъ, котрый такъ бувъ привязавъ ся до улюбленои малпочки, що для неи посвятивъ бувъ неодно. Нерозумне звѣря стояло близше до єго серця, якъ всѣ свояки, вôдъ котрыхъ вôнъ въ послѣднихъ лѣтахъ цѣлкомъ усунувъ ся.

— Мои поважанй паньство! — зачавъ теперь нотарь, коли малпа Жоля зновъ успокоила ся. — Я хочу поступити пôсля волѣ помершого, котрому мы якъ разъ вôддали послѣдну прислугу, и приступаю до отвореня завѣщаня та вôдчитаю послѣдню волю небôщика...

Нотарь поглянувъ въ документъ, що лежавъ передъ нимъ на столѣ, та ставъ читати:

— Я, Фердинандъ Карло Фридрихъ Манке, постановляю отсимъ, що моє судово затверджене завѣщанє має вôдчитати мôй довголѣтній правный заступникъ, панъ нотарь др. Крузе, въ день мого похорону, въ присутности моєи господинѣ, панны Доротеи Габеркеры, и моихъ своякôвъ: мого свояка Оттона Манке, касіера въ фабрицѣ машинъ Гартунґъ и Сп., єго жѣнки и доньки, дальше въ присутности мого кузина Франца Манке, торговця деревомъ, єго жѣнки и сына. Постановляю дальше, що и Жоля, моя малпа, котра черезъ десять лѣтъ осолоджувала менѣ житє та часто зворушувала моє серце своимъ привязанємъ, має бути при вôдчитаню моєи послѣдноi волѣ. Передовсѣмъ высказую мôй жаль зъ причины того, що мои свояки не могли набрати сего переконаня, що се єство оказувало часто бôльше интелигенціи, второпности и привязаня, якъ першій лѣпшій чоловѣкъ, та що они не приймали сихъ прикметъ нѣ зъ щиростію нѣ зъ терпеливостію. Однакъ я прощаю имъ ихъ нерозумъ та вузкосердность, що бôльше, я хочу имъ дати нагоду пôзнати лучше се єство, котрымъ они такъ несправедливо погорджували, проклинали та ненавидѣли.

Тутъ зробивъ нотарь малый перестанокъ. Присутнѝ поглянули по собѣ дивнымъ поглядомъ. Дуже неспокôйно кидавъ ся грубый Отто Манке на своимъ стôльци, а єго своякъ, що сидѣвъ коло него, заложивъ свои довгѝ руки та безнастанно глядѣвъ передъ себе.

— Та я не хочу — читавъ дальше нотарь — моихъ любыхъ наслѣдникôвъ наражати безкористно на муку и перейду теперь прямо до властивои цѣли мого завѣщаня. Готôвкою посѣдаю триста трийцять пять тысячь марокъ...

Нотарь мимоволѣ пôднѣсъ голосъ, коли вôдчитувавъ такъ важну квоту. Обѣ старшѝ дамы пôднесли хусточки до очей, не знати лишь, чи щобы отерти слезы, чи щобы заслонити румянцѣ, що выступили имъ на лиця. Два же старшѝ панове поглянули великими очима на себе. Они нѣколи не надѣялись, щобы ихъ своякъ мавъ такъ велике майно. И оба они глубоко зôтхнули. Свѣдчило се про бôль, що такъ велике майно могло дуже имовѣрно вымкнути ся имъ зъ рукъ, и про жаль, що они не старали ся небôщикови за єго житя лучше приподобати ся.

— За пôзно! За пôзно! — думали собѣ.

— Все моє рухоме майно, — читавъ нотарь дальше — якъ уряджене кухнѣ, бѣлє

та все проче, що становило моє домашне газдôвство, записую моѣй довголѣтнôй господинѣ Доротѣ Габеркерѣ. А щобъ она не тиняла ся по чужихъ людяхъ и не шукала хлѣба, та понеже служила менѣ вѣрно пятьнайцять лѣтъ и черезъ цѣлый сей часъ була менѣ щирою опѣкункою, додаю ѣй єще леґатъ на трийцять пять тысячь марокъ, а вôдсотки выстарчать ѣй на скромне удержанє...

Читаючій зновъ перервавъ, бо по сали рознеслось шльоханє господинѣ, котрôй серце здаєсь пукало изъ зворушеня и вдячности.

Отто Манке закашлявъ и дмухнувъ крôзь нôсъ и губу, а лице єго набрало темно-червонои краски. Єго пальцѣ мелькали нервово, вôнъ крутивъ ся и обертавъ ся на своимъ стôльци, бо єго напруженє и зворушенє дôйшло до найвысшого степени.

— Глупа, огидна людина! — шептавъ, обернувшись до свого сусѣда.

Сей здвиґнувъ раменами та засмѣявъ ся, але знаки нетерпеливости и внутрѣшного зворушеня выступили на єго лици.

Та и обѣ матроны стали замѣтно плакати, але годѣ було сказати чому... чи зъ душевного сочувства, чи лишь зъ механичного подражненя слезныхъ мѣшочкôвъ, яке спону-

кало ихъ долучити свои слезы до слезъ Доротеи Габеркеры.

— Алежь, мои панѣ, отямте ся! — упоминавъ нотарь.

И коли въ кôнци удалось тремъ жѣнкамъ такъ опанувати свои чувства, що лишь вôдъ часу до часу далось чути на пôвъ придушене хлыпанє, взявъ ся нотарь зновъ до читаня.

— Що до головнои части мого майна, то мôгъ бы я властиво живе сотворѣнє, котре мому серцю найблизше стояло и оказувало менѣ въ житю найбôльше прихильности и вѣрности, а именно мою любу Жолю, зробити спадкоємчинею...

Отто Манке порушивъ ся такъ живо, що єго столець посунувъ ся зъ сильнымъ лоскотомъ добрый кусень въ задъ, и нотарь бувъ змушеный зновъ перервати та поглянути пытаючимъ окомъ въ сторону неспокôйного.

Нотаревый поглядъ такъ подѣлавъ, що своякъ небôщика зôрвавъ ся на рôвнû ноги и зô злостію, червоный якъ ракъ, заявивъ:

— Я про... протестую въ имени спад... спадкоємцѣвъ противъ такого незаконного и... и нерозумного...

— Я просивъ бы васъ, не перебивати менѣ! — заговоривъ нотарь приказуючимъ голосомъ. — Коли вы схочете выступити

противъ послѣдной волѣ померщого, то вôльна вамъ дорога; однакъ теперь позвольте менѣ скôнчити читанє завѣщаня!..

Отто Манке усѣвъ примушеный хотяй не успокоєный.

— Тому однакъ, — читавъ нотарь дальше — що законъ не дозволяє якусь посѣлôсть записувати нерозумному єству, то мушу бодай не въ простôй дорозѣ забезпечити житє моѣй улюбленôй малпѣ. Тому-то головну часть мого майна въ квотѣ триста тысячь марокъ записую мому найстаршому своякови Оттонови Манке зъ тымъ застереженємъ, щобы вôнъ побиравъ лишь вôдсотки вôдъ капиталу въ чвертьрôчныхъ ратахъ, а цѣлый капиталъ увôйде въ єго розпорядимôсть доперва пôзнѣйше, и то коли сповнить певнѝ услôвя...

Читаючій вôдôтхнувъ. Отто Манке сидѣвъ мовь приголомшеный. Вôнъ не рушивъ нѣ однимъ членомъ. Долѣшнѝ єго члены розставились широко, а горѣшнѝ звисали недбало въ долину. Лишь очи блыщали живо и въ нихъ пробивалось якесь здивованє и неимовѣрне вдоволенє. Въ ушахъ звучало и бренѣло и бряскотѣло безнастанно.

— Триста тысячь! Триста тысячь!...

Єго жѣнка, що сидѣла зъ лѣвого боку,

хопила єго за руку та сильно єѣ стиснула. Заворушились та оживились щасливѣ спадкоємцѣ. Вôнъ вытягнувъ хусточку и отиравъ собѣ пôтъ зъ чола, котрый вытиснуло єму напружеиє и зворушенє.

— Чи се можливо? Чи се можливо? — шептавъ собѣ тихо разъ за разомъ.

Францъ Манке цѣлый поблѣдъ. Впрочѣмъ не давъ вôнъ пôзнати сего, що дѣялось въ єго внутрѣ... Вôнъ дививъ ся передъ себе майже апатично, такъ якъ-бы цѣлый сей святочный актъ нѣчого єго не обходивъ. Єго руки дрожали незамѣтно, але корчевѣ дрожаня мязôвъ на лици не могли укрытись.

Єго сынъ Фрицъ схививъ голову та споглядавъ крадкомъ на свою своячку Елизу, що вôдповѣдала єму усмѣхненымъ поглядомъ та притакувала приязно нѣжными ясными очима, такъ мовь-бы хотѣла єму сказати: „Межи нами лишить ся все по старому!“

Нотарь вôдкашлнувъ та давъ тымъ знакъ, що хоче продовжати читанє.

— На мого кузина Оттона Манке, — було тамъ написано — єсли вôнъ згодить ся приняти спадокъ, вкладаю обовязокъ, взяти до себе Жолю и доглядати єѣ зъ любовію и старанностію ажь до єи блаженнои смерти. Въ заплату за тоє користає

вôнъ зъ вôдсотковъ капиталу такъ довго, доки Жоля не згине природною смертію. Самъ капиталъ лишаєсь ненарушеный у фірмы Є. Ф. Г. Зальцманнъ въ Берлинѣ, где я єго зложивъ. Доперва по смерти моєи улюбленои Жолѣ капиталъ буде выплаченый мому кузинови Оттонови до єго свобôднои розпорядимости зъ услôвємъ, що Жоля дôйде вѣку, на якій може она числити при своимъ добрôмъ здоровю и прикметахъ своєи расы. Она має теперь десять лѣтъ; малпы єи роду доживають пересѣчно двайцять пять лѣтъ. Коли змѣну пôдсоня (я привѣзъ Жолю передъ пяти лѣтами зъ Америки) та вôдмѣнный способъ житя вчислити до довготы житя и вôдчислити на се пять лѣтъ, то все таки моя любенька прожіє єще десять лѣтъ и черезъ той часъ має вôнъ єѣ доглядати. Колижь-бы Жоля передъ тымъ часомъ умерла, значить передъ десяти лѣтами, числячи вôдъ дня проголошеня сего завѣщаня, то сталось бы се, на мôй поглядъ, зъ провины єи опѣкуна, а на сей случай я выразно постановляю, що тогды Отто Манке стратить всяке право на выплату вôдсотковъ и цѣле майно припаде не єму, але молодшому мому своякови, торговцеви деревомъ Францови Манке, въ цѣлôй сумѣ триста тысячь марокъ.

Єще разъ коротко: Згине малпа Жоля передъ десятьма лѣтами, отже передъ 15. лютымъ 1905 р., тогды мôй своякъ Францъ Манке стає универсальнымъ спадкоємцемъ и цѣле моє майно, яке лишаю въ квотѣ триста тысячь марокъ, скоро лишь Францъ Манке дасть наглядні доказы про смерть Жолѣ, має єму сейчасъ выплатити берлинскій банкиръ. Колижь бы Жолѣ жила єще за десять лѣтъ въ дни вôдчитаня сего завѣщаня, тогды мому кревнякови Оттонови Манке належить ся яко нагорода за єго щиру и совѣстну працю около моєи улюбленои весь капиталъ безъ жадного потрученя. Отсе моя послѣдна воля!

Кôнцева формулка прогомонѣла середъ шемраня и шепоту, що вчинивъ ся межи зôбраными особами.

Довга, суха стать Франца Манке пôдскочила въ гору немовь припечена горячимъ желѣзомъ. Вôнъ приложивъ праву руку до уха и зôгнувъ ся напередъ, щобы кожде слово завѣщаня побожно почути.

Та и на иншихъ присутныхъ послѣдні слова незвычайного завѣщаня зробили потрясаюче враженє. По малôй, заживнôй стати Оттона Манке перейшла сильна дрожь, а на єго широкôмъ, повнôмъ лици мѣнялись

скоро то блѣдôсть то червонôсть. Єго вôддыхъ стававъ голоснѣйшій, а теперь, коли нотарь скôнчивъ, зôрвавъ ся вôнъ скоро на рôвнӥ ноги и цѣла злôсть, що крыла ся въ єго внутрѣ, выходила на верхъ.

— То страшно обурююче! То ганьба! Я протестую, я не приймаю условій, я...! — кликавъ и кричавъ.

— Пане нотарь, пане др. Крузе! — кликавъ другій своякъ за властію, що забирала ся вôдходити.

Нотарь задержавъ ся.

— Вôнъ зрѣкає ся, вôнъ не приймає спадку! — кричавъ Францъ Манке піяцкимъ крикливымъ голосомъ.

— Отже вы заявляєте, що не хочете приняти спадку? — пытавъ нотарь зъ своєи стороны и звернувъ ся до Оттона Манке.

Жѣнка запытаного такъ сильно шарпнула єго за полу одѣня, що малый заживный чоловѣкъ мало що не перевернувъ ся.

Отто Манке теперь розôзливъ ся. Вôнъ полыкавъ воздухъ якъ рыба, выкинена на берегъ.

— Не приняти... я? — крикнувъ, звертаючись повный злости до свого свояка. — Се тобѣ... се тобѣ бы радше лицьовало! — а звертаючись до нотаря, заявивъ — Цѣл-

комъ природно, що приймаю ся! Певно, що приймаю! Чому я мавъ бы не приняти?

Тихо высунулась пригноблена родина торговця деревомъ зъ комнаты, а универсальный спадкоємецъ лишивъ ся зъ неясными думками и не знавъ, чи має тѣшити ся чи злостити ся. Въ кôнци послѣдне чувство взяло верхъ и вôнъ ставъ собѣ кпити зъ вырафинованои злобы небôщика, котрый зъ гробу дає єму вôдчути свою ненависть. И кинувъ ся знову на свôй столецъ та не мôгъ рѣшити ся пôйти за примѣромъ своєи супруги, котра въ товариствѣ доньки и Доротеи Габеркеры приступила до клѣтки, щобы заприязнити ся зъ Жолею.

Доперва крикъ малпы, котра при зближаню ся пань стала мовь шалена скакати въ своѣй клѣтцѣ, збивъ єго зъ сумнои задумы и зъ лицемъ, що выражало на пôвъ радôсть на пôвъ лють, прилучивъ ся до женщинъ.

Зъ-разу стоявъ вôнъ якійсь часъ нѣмо, оглядаючи малпу, що скакала въ клѣтцѣ на всѣ боки. Єго лице що разъ бôльше прояснювалось, всякй приязнй гадки стали роитись въ єго умѣ. Чижь вôнъ въ загалѣ не може бути вдоволеный?... Тажь вôнъ прийшовъ до переконаня, що небôщикъ єго цѣлкомъ перехитривъ... А теперь були єму

приреченй бодай на часъ вôдсотки вôдъ величезного капиталу и то необкроєнй... Дванайцять тысячь марокъ рôчно!... За кôлька лѣтъ буде мôгъ зъ того зложити гарный маєточокъ!... Та и надѣя, що за десять лѣтъ одержить весь капиталъ, додавала єму вôдрады.

Впрочѣмъ така малпочка була досыть веселымъ звѣряткомъ, що могло кождому справити розрывку и забавку. Треба було лишь привыкнути до єго выгляду и до вони, яка вôдъ него розходилась.

Щоразъ лекше ставало на серци Оттонови Манке; теперь ставъ вôнъ навѣть голосно смѣятись. Єму выдавалось досыть комично, коли Жоля повѣсилась хвостомъ на кратѣ клѣтки и гойдалась мовь на гойданцѣ.

Вôнъ станувъ заразъ при клѣтцѣ та притакувавъ малпѣ.

Нагло Жоля пустилась скоро, скочила впередъ та немовь прилипла до кратокъ клѣтки. Отто Манке мимовôльно вôдскочивъ кôлька крокôвъ въ задъ. Однакъ Елиза, цѣкавѣйша вôдъ батька, лишилась безпосередно при клѣтцѣ та єще и простягнула руку та погладила пестливо малпу по головѣ. Малпа же такъ хитро лыснула очима, що Отто Манке не мôгъ надивуватись.

— Що за розумнѝ очи у тои малпы! — закликавъ.

Нечайно однакъ Жоля рушилась и закимъ Єлиза могла спостеречи ся, задерла єѣ такъ сильно острыми кôгтями по лици, що сейчасъ триснула кровь.

Зъ крикомъ болю вôдскочила ранена въ задъ та заразъ кинулась зъ парасолькою на пôдступного злодѣя. Тымчасомъ малпа выдрапалась на найвысшу крату, а батько хопивъ доньку за руку та насваривъ остро...

— Ты чейже не будешь мстити ся на бѣднôмъ безпомôчнôмъ звѣряти? Встыдай ся! Дай ѣй спокôй! Она тебе єще не знає, она мусить єще привыкнути до насъ... Нѣ, нѣ! — говоривъ киваючи до малпы, що споглядала боязливо и хитро. — Нѣ, нѣ, добра Жоля, она не може тобѣ нѣчого злого зробити! Не бôй ся! Тыжь наша люба Жоля! Нѣхто не смѣє тебе бити, нѣхто! Мы всѣ будемо зъ тобою приязнѝ и добрѝ, всѣ!

II.

Возомъ, якимъ поводивъ самъ Отто Манке, переселялась Жоля въ своѣй клѣтцѣ до дому нового пана. Для неи вôдступлено великій продувный покôй и небавомъ всѣ, що

мали зносины зъ родиною, пôзнали, що малпа була найважнѣйшою личностію въ цѣлôмъ домѣ, до котрои всѣ вôдносились зъ найбôльшимъ заинтересованємъ и старанностію. Правда, що до служачои Августы то панъ дому мусѣвъ ужити цѣлои своєи енергіи, щобы склонити єѣ послугувати пильно и точно новому домôвникови. Найприкрѣйше приходило ѣй щоденне чищенє клѣтки, яке справляло ѣй много обридженя. Вже въ першôмъ тыждни була она на воєннôй стопѣ зъ Жолею та скрыто товкла и била єѣ, где лишь попало, за що зновъ Жоля вôдплачувалась ѣй тымъ, що скоро лишь узрѣла Августу, заразъ скалила зубы, а коли та за близко приступила, уживала противъ неи зубôвъ та кôгтѣвъ.

Далеко приязнѣйше вôдносивъ ся Отто Манке до своєи выхованки. Скоро лишь пробудивъ ся рано зô сну, бѣгъ до сусѣдного покою до Жолѣ и доперва, коли переконавъ ся про єи добрый станъ, бравъ ся убирати та снѣдати. Всяке ѣдженє малпы наглядавъ Отто Манке зъ неутомимою старанностію. Вôнъ спорядивъ осôбный „списъ стравъ", въ котрôмъ були списанû всѣ рѣчи, що можна було давати малпѣ. Вôнъ самъ носивъ все въ кишени лѣсковû орѣхи та цукорки, щобы любе звѣря собѣ тымъ принаджовати. Цѣлû годины про-

водивъ вôнъ на забавѣ зъ своєю выхованкою и хотяй малпа не давала єму розумѣєсь жаднои вôдповѣди, то Отто Манке все заручавъ, що въ очахъ розумного звѣряти вычитує, що оно єго понимає.

Такимъ способомъ дôйшло такъ высоко взаимне довѣрє, що Отто Манке вôдваживъ ся що дня отвирати клѣтку на кôлька годинъ и позволявъ малпѣ проходжувати ся по комнатѣ. Ба, що бôльше, малпа скакала свому панови на рамя, терла нестливо свою голову до єго лиця та перешукувала єму кишенѣ за ласощами, що за кождымъ разомъ справляло Оттонови Манке незмѣрну радôсть. Велике вдоволенє справляло єму такожь вывчити свого любимця всякихъ штучокъ. Жоля мусѣла ходити на задныхъ ногахъ якъ чоловѣкъ, єму и кождому, що прийшовъ до комнаты, подати руку, а въ кôнци купивъ ѣй Манке малу дѣточу збрую, зъ якою она робила всѣлякû вправы.

Коли лишь приходили приятелѣ и знакомû на вôдвѣдины, мусѣла Жоля выступати и показувати свои штучки. И тогды то кругле лице Оттона Манке сѣяло завсѣгды гордымъ трiюмфомъ, якъ зрѣтелѣ высказували окликами свôй подивъ.

Лише коли явивъ ся своякъ Францъ, набиравъ малпячій приятель зимного и притнобленого выразу лиця. Перше було се, що скоро лишь Францъ увôйшовъ до комнаты, Отто замыкавъ чимъ скорше малпу до клѣтки. Боязливо стерѣгъ вôнъ кождого руху свояка. Всѣлякѝ погляды Франца непокоили єго та справляли єму бôль и невдоволенє. Ба, въ єго умѣ загнѣздило ся уроєнє, що присутнôсть Франца, сего природного ворога малпы, могла принести погибель Жолѣ. Въ каждôй замѣтцѣ Франца чувъ вôнъ лишь докоры и кпины, а коли той разъ запытавъ ся, якъ має ся Жоля, выбухнувъ Отто сейчасъ гнѣвомъ...

— Ты вже не можешь дôждати ся, коли она згине? Ты найрадше скрутивъ бы ѣй голову, що?

Цѣле старанє Оттона крутилось коло здоровя любого звѣряти. Свою спалню урядивъ вôнъ заразъ коло покою Жолѣ и помимо найострѣйшихъ протестôвъ изъ стороны жены велѣвъ на нôчь отвирати дверѣ зъ однои комнаты до другои. Часто, якъ збудивъ ся въ ночи, бѣгъ до клѣтки Жолѣ, щобъ прислухатись вôддыхови малпы. Скоро лишь малпа тихше та повôльнѣйше заховувалась, попадавъ Отто Манке въ найбôльшій неспокôй та проводивъ цѣлѝ години на слѣдженю рухôвъ

улюбленого звѣряти. Коли Жоля часами мала меншу охоту до ѣдженя, трясъ ся Отто та доти не успокоивъ ся, ажь доки закликаный ветеринарь не упевнивъ єго, що здоровю звѣряти не грозить нѣчого небезпечного.

Зъ тымъ ветеринаремъ заключивъ вôнъ умову, пôсля котрои тойже за рôчну платню мавъ що тыждня приходити и оглядати станъ звѣряти.

Коли разъ Отто Манке вернувъ въ полудне зъ фабрики, заставъ свою родину въ безнадѣйнôй розпуцѣ. Заплакана жѣнка выйшла напротивъ него, зъ кухнѣ доносилось голосне шльохане Августы, а Елиза лягла на софѣ та втиснула голову въ подушку.

— На Бота, а се що? — запытавъ Отто Манке, станувши здивованый та переляканый на порозѣ. — Чи вамъ що бракує? Чи вы може хорî?

— Ахъ колибъ на тôмъ скôнчило ся! — вôдповѣла Елиза.

— Ну, а щожь такого? — крикнувъ вже злôсно Отто. — Та говорî вже до сто сотъ дѣдькôвъ!

— Ахъ, Жоля...! — стогнала панѣ Манке.

— Жоля? — выстогнавъ Отто и кинувъ ся до покою малпы. — Що зъ нею? чи хора?

— Нѣ она..!—и новый плачь приглушивъ голосъ дрожачои зô страху жѣнки.

Страшна лють пôрвала Оттона, а єго рука, вытягнена до клямки дверей, зновъ опала.

— Чи згину...ла? — белкотавъ, а колѣна стали пôдъ нимъ дрожати.

— Она, она... утѣкла! — заперечила панѣ Манке головою.

— Утѣкла? — закричавъ Отто, а очи єго блыщали люто.—Утѣкла? Якъ утѣкла? Где? Хто єѣ взявъ? Та поясни менѣ разъ... а нѣ... то... то я...

Вôнъ прискочивъ до жѣнки и хопивъ єѣ обома руками за рамена, а бôль, зворушенє и лють вытиснули єму пôтъ на лици.

Панѣ Манке рѣшила ся въ кôнци сказати цѣлу правду.

— Боже мôй, — почала она плаксивымъ голосомъ — та не зворушуй ся тымъ такъ дуже! Та и мене болить...

Такй вступнй слова єще бôльше розгорячили гнѣвного чоловѣка, котрый теперь майже стративъ память. Передъ тымъ кричавъ вôнъ, а теперь ставъ ревѣти....

— Наша? Коли? Жоля? Где она? Що вы зробили моѣй бѣднôй Жолѣ?

— Она вымкнулась! — хлыпала нещаслива женщина. — Я вôдчйнила ѣй на часинку

клѣтку и она проходджувалась въ моимъ товариствѣ по комнатѣ. Въ тôмъ мене закликано, я въ поспѣху лишила вôдчиненѝ дверѣ. Въ сусѣднôмъ покою були вôдчиненѝ вôкна, а коли я вернула за якои чверть годины, єи вже не...

— Було! — докôнчивъ Манке зъ крикомъ, пустивъ рамена жѣнки, хопивъ ся за волося та бѣгавъ по комнатѣ мовьбожевôльный. — Жѣнко, жѣнко, жѣнко, ты мене знищила!

Та нечайно отямивъ ся, бо пôзнавъ, що крикомъ нѣчого не поможе.

— А чи ты певно знаєшь, що она утѣкла крôзь вôкно? — запытавъ тихшимъ голосомъ.

— Я сего не бачила! — вôдповѣла запытана пôвголосомъ. — Я лишь такъ догадуюсь, бо гдежь-бы она въ кôнци и дѣла ся?

Отто Манке набравъ новои надѣѣ. Жоля була збыточниця, що любила робити выбрыки, где лишь могла, та часто давала ся пôзнати, якъ неприязне таке сотворѣнє.

— Хто знає, може она где въ хатѣ сховала ся та тѣшить ся въ кулакъ зъ сего заворушеня и замѣшаня, яке она спричинила...

Оживленый тою гадкою, кинувъ ся мужь въ супроводѣ домôвникôвъ до точного перешуканя дому. Товстенькій панокъ не лякавъ ся жадного умученя. Вôнъ заглядавъ до всѣхъ кутôвъ, спинавъ ся на драбины, лягавъ якъ

довгій на пôдлогу, щобы заглянути чи то пôдъ стôлъ чи пôдъ софу. Але по Жолѣ и слѣдъ загинувъ! Даремно кликавъ вôнъ и то по кôлька хвиль голосомъ дуже приязнымъ...

— Жоля! Моя люба Жоля! Моє ты любе, добре звѣрятко...

Жоля не ставилась... Одѣнє Оттона Манке стало вже цѣлкомъ вываляне порохомъ, споднѣ були на колѣнахъ вышуровані, пôтъ лявъ ся єму поточками по тѣлѣ, коли перешукавъ кождый куточокъ и закутокъ помешканя та подвôря и саду.

По короткôмъ вôдпочинку рѣшено малпу дальше пошукувати въ сусѣдствѣ. Теперь нѣхто не сумнѣвавъ ся, що Жоля выхôснувала нагоду и пôйшла, щобы оглянути великій шматъ свѣта, та не хотѣла и думати про поворотъ до тѣснои клѣтки.

Родина роздѣлила ся та розсыпала ся на чотыри рôжні напрямы. Про обѣдъ нѣхто и не думавъ. Обѣ стороны улицѣ точно перешукано, до всѣхъ дверей пукано та пытано за Жолею, всѣ домы, подвôря и городы въ околици перебушовано. Майже цѣла четвертина мѣста була на ногахъ.., а всюды розлягавъ ся кличь:

— Где Жоля? Где малпа? — кликано и кликано всюды.

Та надармо! Коли смеркомъ вже вернули всѣ домôвники, смертельно умученѝ, на лици всѣхъ пробивали ся сумъ и безрадность.

— Жоля гдесь счезла!

Та Отто Манке не спочивъ и теперь. Вôнъ поспѣшивъ до печатнѣ и на другій день вже всѣ мешканцѣ мѣста, що читали часопись, знали, що Жоля гдесь пропала.

— Єсли хто Оттонови Манке зверне Жолю живою, одержить нагороду сто марокъ! — було тамъ оголошено.

Розумѣєсь, що заходы нещасливого властителя малпы на тôмъ не покôнчились. Заразъ досвѣта зôрвавъ ся вôнъ, щобы зновъ самому зачати пошукуваня за Жолею. Надармо! И два дальшѝ дни минули безъ нѣчого. Малпы якъ не було, такъ и нема.

Рано третого дня прийшовъ листъ вôдъ Франца Манке.

— Заявляю тобѣ, — пише вôнъ — що подаю до суду, щобы вôнъ признавъ Жолю, що пропала, за померщу, такъ щобы я набравъ права, пôсля слôвъ завѣщаня небôщика Фердинанда Манке, до єго полишеного майна...

Отто Манке лютивъ ся та накликавъ всѣ кары неба на голову жадного гроша свояка. Коли проминула перша буря єго гнѣву и розъяреня, усѣвъ до бюрка, щобы выразити свому

своякови въ листѣ своє обурене. Та ледви написавъ кôлька вступныхъ слôвъ, коли нагло перешкодила єму катаринка своєю роздираючою уха музикою.

Отто Манке пôдскочивъ мовь скаженый въ гору. Якъ дикій кинувъ ся до кухнѣ, отворивъ вôкно та хотѣвъ прогнати катаринкара, коли въ тôмъ побачивъ щось, що въ однôй хвили прогнало єго гнѣвъ. На подвôрю стоявъ гарный хлопець зъ темнымъ крученымъ волосємъ и опаленымъ вôдъ сонця лицемъ; на першій поглядъ можна було пôзнати въ нимъ Италійця. На катаринцѣ, на котрôй выгрававъ сынъ полудня, зъ усмѣхомъ на лици скакала малпа, нѣжне, живе звѣрятко зъ лыскучими, темными, розумными очима.

Отто Манке дививъ ся мовь зачарованый на танцюючу малпу.

— Жоля! — була перша єго гадка. — Жоля!

Звѣрятко се було подôбне до єго пропавшого любимця що до стати, величины, барвы и цѣлого внѣшного выгляду такъ дуже, що Оттонови прийшла злобна гадка, що се дѣйсно Жоля, що Италієць зловивъ єѣ, присвоивъ собѣ та причѣпивъ до сего огидного побряскуючого ланцюха, прикрѣпленого

до ремѣнного нашійника, що тѣсно обхоплювавъ шію бѣдного звѣрятка.

Опанованый тою гадкою, закликавъ Отто Манке катаринкара живымъ рухомъ до себе. Италієць, надѣючись дôстати гарну нагороду, послухавъ радо та перервавъ гранє.

— Зъ-вôдки ты маєшь се звѣря? — спытавъ Отто Манке, приступивши до вôкна.

— Зъ Италіи, Добродѣю, зъ моєи гарнои вôтчины! — вôдповѣвъ щиро чужинець, усмѣхаючись приязно.

— Кôлько лѣтъ має оно?

— Сѣмь лѣтъ! — вôдповѣвъ запытаный та пôднявъ заразомъ сѣмь палцѣвъ обохъ своихъ рукъ.

Отто Манке оглядавъ звѣря, що цѣкаво дивилось на него круглыми розумными очима, зъ такою увагою, мовь-бы вôдъ него зависѣло цѣле єго щастє. Вôнъ зôтхнувъ легко. Точнû оглядины переконали єго, що на жаль не єсть се єго люба Жоля. Кôлька вырôжняючихъ знакôвъ, котрыхъ хто другій бувъ бы не доглянувъ, вôнъ, що знавъ Жолю якъ себе самого, спостерѣгъ заразъ.

Сумно выпростувавъ ся Отто Манке зъ вôкна, на котре бувъ сперъ ся, коли побачивъ, що помыливъ ся. Та въ тôмъ стрѣлила єму нова гадка до головы.

— Щожь, якъ-бы я купивъ вôдъ бѣдного Италійця малпу и всадивъ єѣ до клѣтки на мѣсце Жолѣ, котра може вже и не верне ся?

Однакъ такъ само скоро, якъ прийшла єму тая гадка, представилась она єму такожь неможливою до выконаня. Цѣле мѣсто знало, що Жоля утѣкла, а онъ-той швець, що мешкавъ въ подвôрю напротивъ кухнѣ, звернувъ вже увагу на его переговоры зъ катаринкаремъ и заглядавъ зъ безстыдною цѣкавостію.

Живо сягнувъ Отто Манке до кишенѣ, вытягнувъ пятьдесять фениковъ та давъ Италійцеви. Сей приймивъ грошѣ зъ поклономъ та подякою и выйшовъ зъ кухнѣ.

Гнѣвъ проминувъ и Отто Манке, глубоко засумованый, постановивъ покарати свого свояка Франца, на жаль, лишь мовчанкою и погордою.

* *
*

Було се того самого дня по полудни, коли то Отто Манке на своѣй звычайнôй прогульцѣ мавъ щастє вôдшукати свою Жолю. На однôмъ деревѣ въ городѣ сидѣла збыточниця цѣлкомъ весела и добре ѣй видко дѣялось, бо выкривляла вдоволено лице. Нагло почувъ ся голосъ єи пана, котрому слезы радости выступили на розгорячковане лице.

— Жоля! Моя, люба, люба, Жоля!

Однакъ мѣсто повернути до отвертыхъ раменъ свого пана, невдячна кинулась чимъскорше навтѣкача та скакаючи зъ дерева на дерево, утѣкла зъ городу на подвôрє и тутъ, переслѣдована домôвниками, сховала ся на пôдъ дому. Тамъ зникла она, а по кôлькохъ хвиляхъ выставила голову крôзь вôконце на даху. Теперь стала она кидати яблоками, якихъ було подостаткомъ на стрыху. На долѣ зôбрала ся скоро зъ сусѣдства цѣкава товпа, а дѣти и дорослй реготали ся на видъ рухôвъ, що товаришили кождому метови. Дѣти кидали ся на всѣ боки та ховали яблока до карманôвъ.

Нечайно представилось очамъ цѣкавыхъ зрѣтелѣвъ нове видовище. Властитель дому влѣзъ на стрихъ, а Жоля выскочила звинно крôзь вôконце та стала спинати ся по даху. Тутъ зробила она при смѣху щоразъ зростаючои товпы кôлька штучокъ, на видъ котрыхъ бѣдному Оттонови Манке ажь серце заумерло.

— Колибъ той шибеникъ на хвильку стративъ рôвновагу або зле ступивъ, стало бы ся щось страшного!...

Коли Жоля переконала ся, що и на вôльнôй высотѣ не дають ѣй спокою, скочила вôдважно на сусѣднїй дахъ (Оттонови Манке

позеленѣло въ очахъ!), а зъ-вôдси влѣзла зновъ крôзь вôдчинене вôконце на стрыхъ. Тымъ разомъ натрафила она на дôмъ торговця яйцями и небавомъ пустивъ ся зô стрыху буквальный дощь малыхъ, овальныхъ, бѣлыхъ тѣлъ, якѝ, скоро лишь долетѣли до камѣннои улицѣ, замѣняли ся въ липку жовту течь. Природна рѣчь, що и тая хотяй якъ комична забава Жолѣ мусѣла небавомъ скôнчити ся и зновъ почали ся ловы на дахахъ, мурахъ та подвôряхъ. Въ кôнци утѣкла малпа, скорше и звиннѣйше, якъ тіи, що за нею гонили, зновъ до городу, а тутъ зъ дерева на дерево. Даремно поприбѣгали зô всѣхъ бокôвъ зъ драбинами и жердками. Швидконога Жоля кпила собѣ зъ своихъ гонителѣвъ.

При вечѣрнôмъ сумерку мусѣли заперестати дальшого переслѣдуваня. Сильно умученый на всѣхъ членахъ, зъ подертымъ одѣнємъ, цѣлый покрытый порохомъ и брудомъ, вернувъ Отто Манке домôвъ.

Однакъ Провидѣнє змилувалось въ кôнци надъ бѣднымъ чоловѣкомъ, що терпѣвъ стôлько мукъ, и на другій день рано Жоля хоть недобровôльно вернула до него. Зъ чувствомъ радости обôймивъ ущасливленый Отто малпу и того, що єѣ принѣсъ, котрый розумѣєсь одержавъ обѣцяну нагороду зъ великою подякою.

Та тыхъ сто марокъ не було одинокимъ выдаткомъ, якій спричинила утеча Жолѣ. Єще того самого дня зголосивъ ся яблочникарь и торговець яйцями та рôжнѝ мужчины, женщины и дѣти, якихъ малпа утѣкаючи чи то покусала чи подрапала. Отто Манке выплативъ радо всѣмъ вôдшкодованя за бôль. Вôнъ же бувъ веселый, що має зновъ Жолю, котра не потерпѣла бôльшои шкоды, крôмъ легкого подрапаня скôры.

Пильно уважавъ теперь Отто Манке на се, щобы замкнути утѣкача до клѣтки, и купивъ велику, сильну колодку. Опôсля мавъ вôнъ до виновника промову, повну невинныхъ докорôвъ. Промова однакъ не зробила вѣдай пожаданого успѣха, бо примхи, зъ якими Жоля приймала упôмненя свого пана, цѣлкомъ не выражали жалю и почутя провины. Дальшимъ наслѣдкомъ сеи зворушаючои пригоды було се, що панъ Манке постановивъ опустити свою посаду, щобы на будуче посвятити ся цѣлковито Жолѣ, єѣ доглядати та пильнувати. Посада касієра приносила єму два тысячѣ пятьсотъ марокъ рôчно, а Жоля представляла капиталъ триста тысячь марокъ и вôдсотки въ квотѣ дванайцять тысячь марокъ рôчно.

Колодка коло клѣтки не дозволяла вправдѣ Жолѣ вырвати ся другій разъ на волю; та помимо того малпа выкликувала дальше непокôй и сварки въ хатѣ.

Одного вечера збиралась родина на баль. Елиза тѣшила ся вже кôлька тыжнѣвъ напередъ балемъ. Єи молоде, вôсѣмнайцятилѣтне серденько зновъ стужило ся за утѣхами и розрывками, бо вôдъ тогды, вôдъ коли Жоля стала, такъ сказати-бъ, членомъ родины, панувала въ родинѣ лишь сварка, замѣшанє та ненависть. До єго долучалось и тоє, що баль бувъ для неи знаменитою нагодою провести по довгôй перервѣ кôлька годинъ въ товариствѣ свояка Франца, наговоритись зъ нимъ доволѣ та надивитись въ єго любû, вѣрнû очи.

Вôдъ кôлькохъ недѣль наступило межи обома родинами замѣтне вôдчуженє. На мѣсце давныхъ сердечныхъ вôдносинъ, якû заходили межи обома домами, наступило якесь напруженє; ба навѣть оба головы родинъ вôдчували до себе огôрченє и недовѣрє, коли вже не ненависть. Зъ того слѣдувало цѣлкомъ природно, що обѣ родины перестали бувати у себе, а лишь въ дуже святочныхъ дняхъ взаимно вôдвѣдувались. Тому-то Елиза такъ нетерпеливо ожидала балю. Черезъ цѣле пополудне пôдспѣвувала собѣ мельодіи танцѣвъ и кôн-

чила поправляти балевый стрôй, а около єи устъ кружила постôйно щаслива усмѣшка.

О осмôй годинѣ була цѣла родина готова. Отто Манке у святочнôмъ фраку, въ свѣжо вôдпрасованôмъ цилиндрѣ на головѣ, удавъ ся пôсля звычаю до комнаты малпы. Здавалось єму неможливымъ выходити зъ дому, не попращавшись приязно зъ Жолею та не переконавшись про єи добрый станъ здоровя.

Незвычайный видъ представивъ ся очамъ єму, коли вступивъ до комнаты. Жоля сидѣла сумно тихо въ кутѣ, а пôдвечѣрокъ, якій Августа подала ѣй передъ годиною до клѣтки, стоявъ нетыканый.

Панъ Манке перелякавъ ся розумѣєсь дуже. Вôнъ взявъ кусень скробаного бурака, що малпа дуже любила, та наставивъ ѣй, припрошуючи єѣ лагôдными словами ; однакъ Жоля потрясла зъ неохотою голову и выкривила мовь зъ болю лице. Отто Манке кинувъ ся зворушеный ; єго бѣла краватка пересунулась на бакиръ, чистый якъ зеркало цилиндеръ кинувъ вôнъ въ кутъ до поблизкого покою.

— Августо ! — закричавъ вôнъ. — Августо, сейчасъ по доктора Фишера ! Нехай безпроволочно приходить, бо Жоля хора !

Елиза въ бѣлôмъ запашнôмъ одѣню, яке окружало єи нѣжнѝ члены, выглядала якъ ґенiй радости и мира. Та теперь прибрала нагло зажуреный видъ.

— Щожь ѣй татку, бракує? — спытала. — Тажь передъ кôлькома годинами було все въ порядку...

Та запытаный не слухавъ того, але бѣгавъ мовь шаленый по комнатѣ та зновъ скочивъ до покою малпы.

Елиза закусила вôдъ неохоты губы.

— Знаєте, мамцю, — заговорила шепотомъ — я ненавиджу сеи малпы и волѣла бы, щобы она тогды була скрутила где голову та не вертала бôльше до хаты...

Мати переляканатымъ, оглянулась доокола.

— Алежь, дитинко! — сказала упоминаючо, а коли переконалась, що мужь єи не почує, додала: — Маєшь слушнôсть! И я ненавиджу того бурителя спокою, якiй мучить насъ и вôдбирає намъ всяку радôсть, та не позволяє нѣкому въ домѣ свобôдно вôдотхнути. И я проклинаю весь сей нещасливый спадокъ, що принѣсъ намъ стôлько журбы и клопотôвъ. Якъ щасливо и спокôйно жили мы єще недавно! А теперь...

Задзвонено до брамы. Була се Августа, що вертала вôдъ ветеринара.

— Пана доктора нема въ дома; але скоро лишь верне, сейчасъ єго сюды пришлють...

Була се не дуже добра потѣха. Отто Манке ходивъ неспокôйно зъ однои комнаты до другои, и що кôлька хвиль выходивъ на коритарь, щобы поглянути, чи не иде такъ дуже ожиданый лѣкарь. Елиза сидѣла зъ матерію въ мешкальнôй комнатѣ и тихо плакала. Минувъ чверть години, минувъ и другій. Власне на першій танець она такъ дуже ожидала...

— Тамъ можна такъ гарно розôрвати ся! Щожь Фрицъ думає, що я не приходжу? Вôнъ буде мене уважати за женщину безъ чести, за недбалу та рôвнодушну... Алежь, татку, — зважилась въ кôнци промовити — тажь баль вже давно розпочавъ ся... може бы и мы вже равъ выбрали ся!

— И я такъ думаю, Оттоне, — вставилась и мати за донькою — можемо ити спокôйно. Жолѣ полѣпшає само вôдъ себе...

Зачѣпленый кинувъ ся, якъ-бы єго ящѣрка вкусила. Ставъ ходити по покою та бѣсити ся, вымахуючи зô злости раменами.

— Ахъ вы легкодушнû, безжурнû бабы! — кричавъ. — Менѣ смерть приходить зô страху и журбы, а вы можете думати про розвеселенє и танцѣ!

И приступивъ може вже сотный разъ до клѣтки та говоривъ до малпы пôдлещуючими словами...

— Та розвесились бо, дорогенька Жоля! Сейчасъ прийде докторъ Фишеръ, вôнъ зновъ тебе уздоровить. Ты зновъ будешь скакати по клѣтцѣ та будешь весела и вдоволена тай мы зъ тобою...

Въ кôнци по цѣлôй годинѣ надôйшовъ ветеринарь. Вôнъ оглянувъ малпу, поглянувъ ѣй въ очи, послухавъ живчикъ та прийшовъ до комнаты.

Елиза зô страхомъ слѣдила за єго мiною Докторъ Фишеръ, старый кавалѣръ, дививъ ся зъ подивомъ на чудне дѣвча; чимъ частѣйше бувавъ вôнъ въ домѣ пана Манке, тымъ бôльше подобалась она єму.

Та на жаль мусѣвъ вôнъ запримѣтити, що она дуже холодно приймала єго погляды и легковажила єго собѣ. Нынѣ выдавалась она єму бôльше чаруючою и притягаючою, якъ коли-небудь передъ тымъ.

— Ну, и якъ тамъ, пане докторъ? — пытавъ Отто Манке заляканый.

— Та нѣчого небезпечного, правда? Мы можемо спокôйно ити на баль? — додала панѣ Манке.

Въ очахъ залюбленого старого кавалѣра блыснуло щось поганого, щось злобного, коли, глянувши на Елизу, побачивъ, якъ она зъ нетерпеливости мало зô скôры не выскочить.

— Я не радивъ бы вамъ легковажити собѣ! — вôдповѣвъ вôнъ, прибираючи поважный видъ. — Жоля хора на жолудковû болѣ, а що зъ того може выйти, се не дасть ся поки що предвидѣти. Въ кождôмъ разѣ потреба ѣй якъ найбôльше старанности. Она або перестудила собѣ жолудокъ, або зъѣла щось нестравиого. Робѣть ѣй теплû оклады, а крôмъ того я гдещо запишу...

Коли ветеринарь вôдôйшовъ, а Августа побѣгла до аптики, ставъ Отто Манке перебирати ся. Щобы ити на баль и забавлятись въ хвили, коли Жоля мала тутъ конати, про се розумѣєсь не могло и бесѣды бути.

Зъ слезами и плачемъ побѣгла Елиза до своєи комнаты, щобы зъ чарôвного балевого метелика перемѣнити ся въ буденну куклу. И мѣсто плавати въ обôймахъ Фрица по величаво удекорованôй сали, мусѣла она у темнôй сѣропомальованôй кухни приготовляти мѣшочки на теплû оклады для ненависнои Жолѣ.

Для Жолѣ не мала тая пригода жадныхъ дальшихъ наслѣдкôвъ. Вже на другій день

була она зновъ весела и свôй обѣдъ зъѣла такъ смачно якъ нѣколи. Гôрше выйшла на тôмъ Елиза, бо того дня одержала крадкомъ черезъ Августу листъ, въ котрôмъ Фрицъ робивъ ѣй прикрѝ докоры про зраду, бракъ любови и зломанє вѣрности, нарѣкавъ на ню та жадавъ выясненя; въ противнôмъ бо разѣ вôнъ рѣшивъ ся зôрвати зъ нею всякѝ зносины та своє серце наповнити лишь погордою и ненавистію до неи.

Найгôрше однакъ выйшла на тôмъ бѣдна Августа. Отто Манке розслѣджувавъ все, що могло до хоробы малпы причинити ся. При тôмъ показалось, що Августа була не абыякъ злобна людина. Не дбаючи цѣлкомъ про малпу, подала она ѣй, на перекôръ заказови пана, останки зъ обѣду паньства. Голодна малпа зôпсувала собѣ незвычайнымъ ѣдженємъ жолудокъ.

Панъ Манке стративъ терпеливôсть. И хотяй Августа була пильна та щира людина и служила въ родинѣ вже вôсѣмь лѣтъ вѣрно и точно, то супротивъ малпы провинилась она вже неразъ. Все мôгъ Отто Манке оправдати и простити; але хто поводивъ ся зъ малпою легкодушно або безъ любови, сей зрывавъ и зъ паномъ.

И зъ тои то причины вымовлено Августѣ службу. Слѣдуючого першого мала она покинути дôмъ пана Оттона Манке.

III.

Якось чотырнайцять днѣвъ пôзнѣйше були у Оттона Манке незвычайнѝ вôдвѣдины. Своякъ Францъ вступивъ до комнаты зъ такъ свобôдною, приязною миною, мовь-бы межи ними нѣколи нѣчого злого не зайшло.

Ненадѣйно заскоченому Оттонови выступила зъ гнѣву червонôсть на лици и вôнъ вже мавъ выбухнути гнѣвомъ та выпросити непрошеного гостя за дверѣ, коли єще якось завчасу надумавъ ся на лучше.

— По що менѣ — подумавъ — показувати, що самъ поглядъ на него бурить менѣ жовчь? Кпины бôльше колять и глубше ранять, якъ брусоватôсть...

И Отто Манке присилувавъ себе до усмѣшки, въ котрôй на всякій случай пробивала ся насмѣшка, и подавъ входячому приязно руку.

— Чи ты прийшовъ, щобы обняти спадокъ? То ты трохи за скоро прийшовъ, любый Франце. Мусишь єще кôлька лѣтъ терпеливо пождати. Жоля вже зновъ вôдъ давна

у мене. Та ты се знаєшь такъ само добре, якъ и я; бо я певный, що ты найбôльше занятый тымъ бѣднымъ звѣрятькомъ и все, що вôдносить ся до него, для тебе дуже важне. Тому то я не хочу укрывати передъ тобою тои веселои новины, що наша улюблена Жоля цѣлкомъ здорова и весела и можна числити на се, що въ повнôй силѣ дожiє вѣку, якiй ѣй назначивъ небôщикъ нашь кузинъ. Вôнъ пôднявъ ся, побѣгъ до дверей сусѣдного покою, вôдчинивъ ихъ та чемно попросивъ Франца. — Прошу, переконай ся самъ!... Жоля, уклони ся гарно! — кликнувъ до малпы, коли Францъ переходивъ попри него до комнаты.

Жоля уклонилась передъ Францомъ поважно, якъ єѣ навчено.

— Жоля, якъ ходить чоловѣкъ? — говоривъ дальше Отто.

И малпа стала ходити на заднихъ кôнчинахъ поволи и поважно по клѣтцѣ.

— Жоля змучена, Жоля хоче ити спати... Сейчасъ простягнулось звѣря якъ довге на долôвцѣ клѣтки, замкнуло очи та стало тихо хропѣти.

— Ну, и що ты скажешь на тоє? — пытавъ трiюмфуючо Отто Манке.

— Я и не надѣявъ ся, — вôдповѣвъ Францъ колючо — що зъ тебе стане такій добрый учитель для малпъ...

Въ очахъ высмѣяного закипѣло гнѣвомъ, але поконавъ себе и вздержавъ ся вôдъ выбуху.

— Сей урядъ приносить менѣ дванайцять тысячь марокъ рôчно! — вôдповѣвъ быстро и злобно. — За таку пенсію можна и малпу приняти за ученика. Якъ думаєшь, любый Франце?

Францъ скрививъ ся та не знавъ, що вôдповѣсти. Тымчасомъ малпа вже зновъ встала та зближилась до кратокъ клѣтки, оглядаючи чужого чоловѣка зъ великою цѣкавостію.

Францъ Манке хотѣвъ близше приглянути ся малпѣ та усмѣхнувъ ся солодко и притакнувъ Жолѣ. Рôвночасно хотѣвъ зближити ся до клѣткй. Але Отто хопивъ єго сильно та вôдôпхнувъ.

— Ты — сказавъ вôнъ, залишаючи удаванє, зъ дѣйснымъ страхомъ — лиши се радше! Я завсѣгды маю таке чувство, що твôй поглядъ може затроити мою малпу...

Францъ почувъ ся ображенымъ, покивавъ головою, обернувъ ся та удавъ ся до мешкальнои комнаты. Отто замкнувъ комнату малпы и попросивъ чемно своего гостя сѣдати.

— А я и забувъ — промовивъ поважно але зъ ѣдкою иронією — подякувати тобѣ за твôй любый листъ... Прикро менѣ дуже, що ты такъ перечисливъ ся. Ты певно думавъ, що вже маєшь триста тысячь марокъ въ своихъ рукахъ!

Торговець деревомъ почервонѣвъ хвилево та спустивъ очи, але поборовъ се заклопотанє, вставъ та вôдперъ неустрашимо сей нападъ.

— Ты ошибаєшь ся! — вôдповѣвъ второпно, а кровь ударила єму до лиця. — Ты ошибаєшь ся, коли думаєшь, що я зависный на тебе за-для спадку. Цѣлкомъ нѣ! Се, що я зробивъ, зробивъ я зъ огляду на мою родину, бо я мушу дбати про єи справы. Що до моєи особы, то я зрѣкаю ся всѣхъ претенсій прийти колись въ посѣданє спадку по нашôмъ померщôмъ свояку. Загаломъ вѣрь менѣ, я не хотѣвъ бы бути на твоимъ мѣсци. Дякую... Яке-жь твоє житє? Чи ты маєшь бодай годинку спокою? Чи не мусишь ты що дня цѣлыми годинами боятись? Чи не окуплюєшь ты марного гроша твоимъ спокоємъ, вдоволенємъ и родиннымъ щастємъ? Менѣ жаль твоєи жѣнки и доньки. Ты самъ цѣлкомъ, вôдъ коли ты ставъ невôльникомъ гидкого злобного звѣряти, ты такъ понизивъ ся!

Сильный стукôтъ перервавъ єму. Отто Манке почервонѣвъ зô злости якъ буракъ, скочивъ зъ стôльця та вдаривъ сильно рукою въ стôлъ.

— Що ты говоришь? — закричавъ скажено. — Моя Жоля гидке злобне звѣря? Моя малпа не єсть звѣря, але она розумна и второпна якъ чоловѣкъ и має лучшій розумъ, якъ неоденъ, що... — вôнъ показавъ рукою на шію — що має въ собѣ доти зависти, злобы и ненависти. Понимаєшь мене?

Францъ Манке усмѣхнувъ ся зъ сочувствомъ на той простаковатый, непогамованый выбухъ.

— Я-жь тобѣ кажу, — вôдповѣвъ цѣлкомъ спокôйно — що я нѣчо бôльше не чую до тебе, якъ лишь зависть. О, тобѣ нема що завидовати! Та я не прийшовъ сюды, щобы зъ тобою сварити ся, але щобы тобѣ по доброму предложити одну раду, яка для всѣхъ сторôнъ буде справедлива, яка приверне тобѣ и твоѣй родинѣ страченый спокôй, а заразомъ скрутить голову тому злобному завѣщаню нашого небôщика свояка...

Отто Манке, що уганявъ по комнатѣ, ставнувъ нагло та дививъ ся на говорячого на пôвъ зъ кпинами, на пôвъ зъ цѣкавостію.

— Такъ! Отже хочешь менѣ предложити раду? — забурмотѣвъ. — Ну, ну, говори! Та я бо и цѣкавый...

— Ты знаєшь, — зачавъ Францъ поважно — що тебе при роздѣлюваню спадку ущаслививъ чистый случай. Ты два роки старшій вôдъ мене, впрочѣмъ мы рôвнѝ собѣ и однако кревнѝ небôщика Фердинанда. Пôсля права повиненъ спадокъ припасти намъ обомъ по половинѣ...

Отто засмѣявъ ся.

— Колибъ ты бувъ на моимъ мѣсци, — вôдповѣвъ — то мавъ бы ты инакшѝ погляды, а тогды ты рѣшучо твердивъ бы, що кождый може робити зъ своими грôшми, що єму подобаєсь. Фердинандъ полишивъ своє майно менѣ, а мы маємо шанувати єго волю.

— Такъ, чижь вôнъ тобѣ єго полишивъ? — вôдповѣвъ Францъ Манке. — Чижь не такъ вôнъ уложивъ свою послѣдну волю, що ты лишь до часу уважаєшь ся єго спадкоємцемъ? Чижь цѣле майно не припадає менѣ, коли малпа згине передъ означенымъ часомъ?

Отто Манке ажь затрясъ ся. Се слово перешило єго на скрôзь и вôнъ зновъ попавъ въ скажену лють.

—Она не згине,—закричавъ—кажу тобѣ! Про се вже я подбаю. Она не може згинути...

— Та хотяй бы ты не знати якъ дбавъ, то все таки ты не можешь мати найменшои певности, що Жоля потягне еще десять лѣтъ. А я кажу: безпечныхъ сто пятьдесять тысячь марокъ творить бôльше, далеко бôльше, якъ триста марокъ, котрû ты надѣєшь ся дôстати доперва въ далекôй будучности; ба въ послѣднôй хвили можуть они тобѣ вымкнути ся зъ рукъ, а ты въ найлучшôмъ разѣ мусишь окупити ихъ десятилѣтними клопотами.

— Сто пятьдесять тысячь марокъ? — спытавъ старшій прислухуючись. — Якъ-то?

— Такъ, я думаю, що се рѣчь цѣлкомъ проста и мы могли вже давно тую справу розвязати. Я именно предкладаю тобѣ, щобы мы зробили умову, пôсля котрои мы подѣлили-бъ спадокъ. А именно: ты зъобовяжешь ся, що если Жоля дѣйсно дожіє щасливо двайцятого року и тобѣ припаде тыхъ триста тысячь марокъ, выплатишь половину капиталу менѣ. Противно я зъобовязуюсь на случай, коли Жоля згине передъ означенымъ часомъ, рôвно-жь половину, то єсть сто пятьдесять тысячь марокъ, вôдступити тобѣ. А щобы пôдъ кождымъ оглядомъ було пôсля права, то ты згодишь ся также половину вôдсоткôвъ, що припадуть тобѣ черезъ тыхъ десять лѣтъ, вôдступити менѣ...

Отто Манке, ненадѣйно заскоченый, ставувъ якъ вконаный. Жилы на чолѣ набѣгли єму вôдъ гнѣву, а зъ єго малыхъ, сѣрыхъ оченятъ блыщали лютû блыскавки.

— Ты се называєшь справедливою пропозицією? — бухнувъ вôнъ. — Тажь то цѣлкомъ нечесный пôдлый пôдступъ, позбавити мене и моєи рôднѣ нашого майна та обôйти въ хитрый спосôбъ яснû и обовязуючû постановы нашого любого покôйного свояка... Отже половину маю я товѣ вôдступити? Сто пятьдесять тысячь марокъ по просту дарувати? О, то я бувъ бы дуракъ! Та я не дамь тобѣ и однои марки, одного гроша, одного сотика!

Вже и Францъ вставъ, а злôсть пôдступила єму до горла и руки стали дрожати; але силою волѣ єще здержавъ ся.

— Я не хочу — вôдповѣвъ — вôдповѣдати на твои несправедливû пôдозрѣня та нечуванû обыды; я не хочу такъ якъ ты впадати въ лють и ненависть; але думаю о нашихъ дѣтяхъ, котрû якъ тобѣ може и звѣсно, любять ся, въ котрыхъ злучили-бъ ся обѣ половины спадщины по Фердинандови. — А приступаючи ближше, додавъ. — Оттоне, згоди ся та забудьмо про всяку ворожнечу! Подумай надъ щастємъ нашихъ дѣтей!

Але Отто Манке сховавъ праву руку за плечѣ и смѣявъ ся Францови въ лице.

— Такъ, ты хочешь зновъ зô мною погодити ся тогды, коли я плачу кошта! Дивись, дивись, що за гôдный любови! А зъ нашихъ дѣтей хочешь зробити пару, щобы твôй сынъ потягнувъ гарный грôшь до кишенѣ! Гарно ты выдумавъ, дуже гарно! Але ты, при своѣй злобѣ, таки перечисливъ ся. Я маю зъ Елизою цѣлкомъ иншû пляны. Вôдъ мого будучого зятя я вымагаю иншихъ услôвій... понимаєшь? А щожь твôй сынъ? Нѣчо! Отъ купчикъ, тай тôлько! Дякую!

И обернувъ ся до Франца плечима та приступивъ до вôкна, щобы свому своякови показати наглядно свою погорду.

Францъ Манке зморщивъ чоло та зôтхнувъ глубоко.

— Отже се твоє послѣдне слово? — спытавъ.

— Моє найпослѣднѣйше!

— Добре! Не хочу тебе довше непокоити. Про мене, зроби свою доньку нещасливою, коли зможешь за се вôдповѣсти! И будь дальше посмѣховискомъ мѣста зъ твоєю малпою та понижай ся дальше до сторожа малпы, мѣсто тôй погани скрутити голову и спокôйно взяти своихъ сто пятьдесять тысячь марокъ!

Я своє сказавъ, нашь... пане малпячій батьку!

Отто кинувъ ся ображеный.

— Якъ? Що ты тутъ говоришь?

— Чижь ты не знаєшь, що тебе такъ загально называють? — вôдповѣвъ Францъ зô злобною усмѣшкою.

— Хто важить ся мене такъ называти?

— Цѣле мѣсто! Коли лишь про тебе говорять, то все зовуть тебе „малпячій батько".

Мала заживна стать Оттона Манке ажь пôдросла. Гнѣвъ и зворушенє дусили єго въ горлѣ такъ, що цѣлый почервонѣвъ якъ буракъ и змôгъ выдати лише кôлька незрозумѣлыхъ слôвъ. А коли вже прийшовъ до себе и хотѣвъ выбухнути, бувъ вже Францъ коло дверей.

— До побаченя, малпячій батьку! — сказавъ обернувшись, закимъ єще вôддаливъ ся.

Зъ надвору, зъ пôдвôря доходили звуки катаринки. Властитель єи приходивъ що кôлька днѣвъ, щобы заробити кôлька крейцарôвъ. Але нынѣ мôгъ вôнъ собѣ грати, ажь доки не почорнѣвъ бы. Отто Манке не находивъ ся нынѣ въ такôмъ настроєню, щобы що хотѣвъ дати.

— Проклятый Италієць! — говоривъ собѣ пôдъ носомъ и тупнувъ сильно ногою.

IV.

Надôйшовъ день, коли Августа мусѣла покидати дôмъ свого паньства. Вже вôдъ самого рана ходила бѣдна людина зъ заплакаными очима, а и самôй панѣ дому прикро було розлучатись зъ пильною дѣвчиною, котра помагала ѣй вѣрно черезъ вôсѣмь лѣтъ зносити домашнӥ труды.

Колижь надходила година пращаня, не могла бѣдна дѣвчина здержатись, щобъ не выбухнути голоснымъ плачемъ.

— Найбôльше менѣ прикро, — хлыпала Августа до панѣ Манке, що була въ кухни — що мушу покидати службу задля нерозумнои звѣрины...

Панѣ Манке зôтхнула значучо.

— Ты не одинока, Августо, — сказала она — якôй малпа справляє бôль и горесть. Я вже давно прокляла той день, коли она прийшла до нашого дому...

Серцю дѣвчины полегшало при тôмъ отвертôмъ звѣреню ся панѣ.

— Такъ, такъ! — сказала она. — Малпа єсть той злый духъ въ хатѣ, що єще не одного лиха вамъ заподѣє...

— То певно, Августо! А я не буду жалувати, — говорячи оглянулась панѣ Манке

боязливо та нахилила ся до Августы — коли ѣй щось приключить ся и мы будемо вôдъ неи на все освободженѝ...

— Ой певно, певно, панѣ! — шептала дѣвчина зъ повнои душѣ. — Се було бы найлѣпше для всѣхъ, навѣть для пана, коли тая погань где пропаде.

По полудни выходивъ Отто Манке зъ женою зъ дому. Були они запрошенѝ до однои родины приятеля. Панѣ Манке вписала Августѣ до службовои книжки дуже гарне свѣдоцтво, а навѣть самъ Отто Манке бувъ того дня трохи зворушеный, особливо коли на пращанє подавъ Августѣ руку. Але стало ся! Нова дѣвчина мала прийти єще того таки вечера и въ тôй справѣ не можна було вже нѣчого змѣнити.

И зъ Елизою, що сидѣла въ своѣй комнатѣ надъ ручною роботою, попращала ся Августа. Колижь она въ послѣдне робила въ кухни ладъ, щобъ не принести собѣ нечести у наслѣдницѣ, найшовъ єѣ зновъ величезный бôль. Єще разъ закипѣвъ въ єи серци гнѣвъ, а въ гадкахъ проклинала она виновника свого болю и тѝ проклоны були-бъ не абы якъ зашкодили малпѣ, колибъ були здѣйснили ся.

Августа чистила власне щось коло кухнѣ; чимъ бôльше лютила єѣ малпа, тымъ силь-

нѣйше терла она вовняною шматкою. Въ нѣй закипѣла жажда мести. Ахъ, якъ она ненавидѣла се злобне, пôдступне, огидне звѣря, що задавало ѣй стôлько муки; стôлько жалю и болю, що спричиняло суперечки и сварки тамъ, где колись панувавъ миръ и спокôй, передъ котрымъ мусѣла она теперь уступати, она, що жила все зъ паньствомъ въ найбôльшôй приязни, доки тая погань не вступила въ хату!...

Наразъ пригадала собѣ, що панъ єи має въ нôчнôй шафцѣ коло лôжка пуделко морфиновыхъ порошкôвъ, бо вôнъ вôдъ довшого часу зô страху и журбы терпѣвъ на безсоннôсть. Жадна пôмсты, всунулась тихо до спалнѣ паньства, взяла зъ пуделка три порошки, пôйшла до покою малпы, хопила мисочку зъ водою зъ клѣтки, налила въ кухни свѣжои воды и замѣшала въ нѣй всѣ три порошки отруѣ.

— Смачного! — сказала киваючи до малпы та поставила мисочку на звычайнôмъ мѣсци. А коли вже спэвнила дѣло мести, скочила до кухнѣ, зôбрала чимъ скорше свои манатки та борзенько забрала ся.

Елиза повѣдомила день передъ тымъ Франца Манке, що єи родичôвъ не буде на другій день черезъ кôлька годинъ въ дома

и тому лучаєсь єму нагода, зъ нею доволѣ наговорити ся.

Ледви родичѣ выйшли, станула Елиза при вôкнѣ та споглядала на улицю. Въ кôнци може за годину появивъ ся ожиданый, зъ котрымъ лучила єѣ, крôмъ родинныхъ узлôвъ, такожь невысказана любовь.

Дрожачи зъ радости, выбѣгла єму на стрѣчу, а теперь сидѣли вже въ комнатѣ на софѣ, трималися за руки та дивились зъ любовію собѣ въ очи.

— Ахъ Фрицъ, — здыхала Елиза — я теперь неразъ така сумна та невесела! Мôй татко все таки дуже огôрченый до твого вôтця та до тебе!

— Тому всему лишь малпа винна! —шептавъ молодый мужчина, потрясаючи кулакомъ въ сторону комнаты малпы.

— А вôдъ кôлькохъ недѣль — жалувалась молода дѣвчина — я такъ бою ся доктора Фишера...

— Єго? — спытавъ здивовано и недовѣрчиво молодець. — Того старого парôбка ты боишь ся? Та чому?

— Кобы ты знавъ, — продовжала она скоро — якъ вôнъ завсѣгды на мене споглядає и якъ вôнъ коло мене ходить, скоро лишь увôйде до нашого дому! Вôнъ все наговорює

менѣ Богъ знає що... якъ гарна я для него та якъ щасливый колись буде той, за кого я выйду...

— Шибеникъ! — крикнувъ Фрицъ зô злостію, скочивъ та ставъ ходити гнѣвно по комнатѣ. Ставувши вôдтакъ передъ Елизою, поглянувъ на ню зависнымъ окомъ та спытавъ. — А ты? Ты що на се?

— Я... нѣчо! Щожь я маю на се казати?

— Ты повинна єму вôдпалити, але такъ порядно! — сказавъ горячій молодець зъ палаючими очима. — Старый ты дураку, повинна ты єму сказати, ты хлистику поломаный, може-бъ ты давъ ся выпхати!

— Сего я не можу сказати, се не выпадає! — потрясла Елиза головою.

— Ты не можешь? Скажи радше, що не хочешь! Певно, я вже собѣ представляю... Вôнъ тобѣ нѣсенѣтницѣ плете, а они тобѣ подобають ся. Та вы всѣ жѣнки жаднѝ на тоє...

Елиза вôддула губы.

— Ты несправедливый, Фрицъ! Тажь не выпадає прецѣнь молодôй дѣвчинѣ старшому мужчинѣ говорити такѝ дурнѝцѣ. А по друге и татко сего не стерпѣли бы... Ты не знаєшь, якій у нихъ докторъ Фишеръ важный таякъ они єго шанують...

— Я знаю навѣть чому! Задля дурнои малпы...

— Знаєшь, Фрицъ, — звѣрювала ся єще тихше и чемнѣйше Елиза — я все бою ся, що докторъ Фишеръ колись дѣйсно...

— Що? — спытавъ Фрицъ та поглянувъ сумно.

— Попросить о мою руку, а тогды...

— Нехай вôнъ поважить ся! — кричавъ Фрицъ. — Тутъ вôнъ буде мавъ зô мною до дѣла! Тогды нещастє єго чекає!

И нагло сягнувъ до кишенѣ та вытягнувъ зъ-вôдтамъ паперову торбинку.

— Отже палець судьбы! — говоривъ дальше. — Закимъ я сюды прийшовъ, бувъ я въ аптицѣ. Мама потребуютъ въ господарствѣ отруѣ. Лучшого ужитку не можу зъ сеи отруѣ зробити, якъ усунути се величезне нещастє, що стоить намъ на перешкодѣ, а яке вже давно на се заслужило, щобъ єго спрятати...

И кинувъ ся до дверей, що вели до малпинои комнаты. Але Елиза скочила и пôгнала за нимъ якъ вѣтеръ. Передъ самыми дверима дôгнала єго та задержала зъ всеи силы и поглянула єму остро въ очи.

— Фе, Фрицку! — сказала она зъ чесною вôдразою. — Коли ты способный дѣлати такъ пôдступно, то я... я не можу тебе бôльше лю-

бити, то я мушу тобою гидити ся, Фе, ты чейже не понизишь ся до ролѣ пôдступного утрôйника!

Фрицъ поглянувъ змѣшаный въ єи зворушене лице. Ненависть и гнѣвъ здавались єму пробивати ся изъ зворушеного лиця Елизы.

Въ тôй рѣшучôй хвили задзвонивъ хтось крѣпко до брамы. Елиза вôдскочила зô страхомъ въ задъ.

— Батько! — застогнала поблѣдши.

Але до Фрица не чѣпавъ ся страхъ або перелякъ.

— Тай що зъ того? — выдусивъ вôнъ зъ себе вôдважно та выпрямивъ ся. — Нехай приходить! Я єму вже разъ скажу свою гадку. Я скажу єму: Вуйку, вы тиранъ, вы...

На ново давъ ся чути дзвôнокъ, єще голоснѣйше якъ передъ тымъ. Сей звукъ здаєсь вернувъ Елизѣ утрачену силу. Она скочила до Фрица, хопила єго рамя та въ смертельнôй тревозѣ промовила...

— Коли ты, Фрицъ, не вôдôйдешь, то бôльше и не гляну на тебе. Килибъ татко тебе тутъ застали, то стало-бъ ся шось страшного. Забирай ся сейчасъ!.. Черезъ покôй малпы до спальнѣ, зъ-вôдтамъ до кухнѣ, а зъ кухнѣ черезъ подвôрє на улицю... скоро, прошу тя, заклинаю тя!

И вôдчинила дверѣ та пхнула єго до покою малпы.

Фрицъ пôддавъ ся и пôйшовъ. Елиза побѣгла до зеркала, поправила собѣ скоренько волосє та потерла долонями по лици; серце у неи било якъ молотомъ та вôдбирало ѣй майже вôддыхъ. Вже и въ трете задзвонено, а небавомъ ставъ вже хтось бубнити кулаками въ дверѣ, такъ що се чути було въ цѣлôмъ домѣ.

— Гдежь ты до лиха? Що тобѣ? Чи я еще довго буду чекати? — кричавъ Отто Манке, коли єму въ кôнци Елиза вôдчинила.

Елиза була еще дуже змѣшана.

— Прости, батечку! Я... я лягла на хвильку на софѣ... я еще певно и заспана...

Отто Манке посунувъ до комнаты.

— Чи тутъ бувъ хто? — спытавъ недовѣрчиво.

Елиза дрожала, однакъ удало ся ѣй выдержати острый, допытливый поглядъ батька.

— А хто-жь тутъ, батеньку, мавъ бы бути?

— А чи я знаю? Або вуйко Францъ, або може хто иншій. Менѣ здавалось зъ улицѣ, що бачивъ я чіюсь тѣнь... А якъ тамъ мае ся Жоля?

— Цѣлкомъ добре, таточку!..

— Такъ! Але якъ ты спала, то не можешь сего знати. Ты мѣсто пильнувати Жолѣ

и бѣдняткови часъ осолоджувати, кладешь ся та спишь собѣ въ бѣлый день...

— Алежь се було лишь кôлька хвиль, тату! Передъ тымъ була я при Жолѣ и она була така весела, а я мусѣла такъ смѣяти ся... Она дѣйсно гдеколи дуже потѣшна, татку...

Пôдступъ прабабки Евы, якого ужила теперь Елиза, зробивъ своє. По лици Оттона Манке пробѣгъ лучь веселости, а усмѣшка вдоволеня грала коло єго устъ.

Елиза выкористала се заразъ та здержала єго при дверехъ, коли вôнъ хотѣвъ увôйти до комнаты малпы.

— Але чому вы, батечку, такъ скоро вернули?

— Бо... — темна хмара покрыла зновъ лише що розъяснене лице Оттона — лихо знає! Я теперь все такъ якось зденервованый, що нѣгде не можу найти правдивого спокою, лишь въ дома. Все переслѣдують мене томлячі образы. Я не мôгъ довше выдержати въ товариствѣ и забравъ ся. Мама прийде пôзнѣйше. Менѣ доперва, коли сиджу въ дома и бачу, що моя Жоля скакає вдоволено и весело, спадає камѣнь зъ грудей...

И отворивъ дверѣ до малпинои комнаты та увôйшовъ весело. Елиза стояла боязливо за дверима.

— Жоля! Жолюша! — давъ ся чути голосъ батька.

Елиза вôдôтхнула.

— Слава Богу, Фрицъ не сповнивъ своихъ погрозъ! Вôнъ вôдôйшовъ и щасливо утѣкъ передъ неприятностію...

Наразъ давъ ся чути голосный крикъ.

— Жоля, моя люба бѣдна Жоля, що тобѣ? Що тобѣ, моє любе добре звѣрятко?

Елиза сейчасъ була въ покою малпы... думала, що стратила змыслы. Въ кутѣ клѣтки сидѣла Жоля, оперта плечима до кратокъ. Корчѣ болю перебѣгали єи тѣло, очи стояли стовпомъ и дивились якъ очи конаючого; на пысочку показалась бѣла пѣна.

Передъ клѣткою стоявъ батько и рвавъ собѣ волосє...

— Що сталось зъ моєю Жолею? Она гине... гине! Ратунку!... Ратунку!... Жоля гине!

Елиза зъ трудомъ прийшла до себе. Страшный перелякъ перебѣгъ ледянымъ холодомъ по єи тѣлѣ. Теперь розъяснила ся ситуація.

— Се зробивъ сей нещасный Фрицъ! — подумала. — Утѣкаючи черезъ покôй, выкориставъ нагоду и подавъ Жоли отрую. А я... я... стаю ся спôввинною!... Я приняла поза плечима родичѣвъ Фрица та подала єму нагоду до такъ страшного дѣла... Горе менѣ!

Немовь якась дрожь перейшла по єи тѣлѣ и вôдчула рôвночасно невысказаный бôль душѣ.

— Теперь не можу єго бôльше любити! Я стратила свого милого... на вѣки!

Нещасливе дѣвча закрыло лице руками та выбухнуло голоснымъ плачемъ.

Отто Манке кидавъ ся, якъ-бы єго гадюка укусила, и прискочивъ до доньки.

— Хто се зробивъ? — кричавъ пискливымъ голосомъ, хопивши єѣ за рамена. — Хто убивъ мою бѣдну Жолю? Ты се мусишь знати! Признай ся!

Але нова гадка опановала єго. Вôнъ вôдскочивъ вôдъ Елизы и кинувъ ся до кухнѣ. Але тутъ не було нѣкого. Навѣть Августы не було.

— Скоренько до доктора Фишера! Та бѣгай бо! Скоро! — приказувавъ Манке.

— Алежь я не можу, татку, до доктора Фишера!

— То побѣжи бодай до аптики та принеси яке средство на корчѣ, чуєшь! Я самъ пôйду до доктора...

И кинувъ ся до сусѣдной комнаты, але зъ-вôдси зновъ вернувъ ся до малпы. Майже безъ змыслôвъ бивъ ся руками по чолѣ.

— Та я не можу, не можу єѣ самои лишити, Елизо!

И побѣгъ за нею. Але она вже выйшла и була вже на улици близко аптики.

Якъ божевôльный заховувавъ ся теперь, коли самъ лишивъ ся. Корчѣ малпы ставали зъ кождою хвилею сильнѣйшѝ. Отто Манке майже минавъ ся зô страху. Три разы бѣгъ вôдъ клѣтки до дверей и не знавъ, чи маѥ лишитись чи ити.

Въ тôмъ почулось нагло голосне пуканѥ до дверей вôдъ коритара. Якъ лыскавка скочивъ Отто Манке. На коритари стояла по селяньски одѣта женщина.

— Що вы хочете?—пытавъ Отто Манке незнакомои обуреный.

— Ахъ, простѣть, пане, я нова служаща! — вôдповѣла незнакома щирымъ, розлѣзлымъ словомъ. — Я мала властиво прийти вечеромъ, але . . .

Она не докôнчила. Нова надѣя заблысла Оттонови. Провидѣнѥ зôслало ѥѣ въ пору...

— Чи вы знаѥте доктора Фишера?

Повôльна, отяжѣла дѣвчина думала дуже довго.

— Нѣ, пане, я ѥго не знаю, бо я доперва прийшла до мѣста. Але якъ менѣ скажете...

— Вôнъ мешкаѥ на головнôй улици... головнôй... число 6. Скоро бѣгайте до него

и скажѣть єму, щобы вôнъ сейчасъ прийшовъ... сейчасъ!

Але сельска дѣвчина не забиралась ити...

— Простѣть, пане, головна улиця...

Отто Манке стоявъ якъ на розжаренôмъ вуглю. Въ єго внутрѣ кипѣла люта нетерпеливôсть.

— Боже мôй, верблюде якійсь, — кричавъ вôнъ — та забирайтесь вже разъ! Тажь она умирає... чуєте, умирає!

Зъ тымъ трунувъ вôнъ єѣ та вернувъ до Жолѣ. Страшный видъ представивъ ся єму. Жоля лежала вытягнена въ клѣтцѣ безъ руху, очи стояли стовпомъ и були безъ блеску.

— Умерла! — крикнувъ Отто Манке. — Умерла!...

И упавъ прибитый горемъ на найблизшій столець, єго очи глядѣли бездушно на мертве тѣло малпы.

— Пропало! — беззвучно шепотѣли єго уста.

Єго горячкова фантазія представлала єму еще разъ все, що въ послѣднôмъ мѣсяци переживъ, почавши вôдъ вôдчитаня завѣщаня ажь по нынѣшній день. Всѣ зворушеня, якû перетерпѣвъ, всѣ болѣ и журбы перейшли еще разъ передъ єго душею.

— Даремнû всѣ журбы, всѣ клопоты!...

Нагло напала єго страшна лють. Вôнъ зложивъ кулаки та ставъ себе люто гатити въ чоло.

— Чому я не стерѣгъ лучше Жолѣ? Чому я вôдступивъ свого любимця легкодушнôй, молодôй дѣвчинѣ та злобнôй служницѣ?

Єго ажь зморозило. Наразъ почувъ ся вôнъ такій самôтный, такій опущеный! Єму здавалось, що хтось вôдобравъ єму найголовнѣйше средство до житя. Выглядъ на богатство, на величезный капиталъ, що мавъ єму колись припасти, пôдносивъ єго все до якогось высшого одушевленя, до якогось зворушеня, яке єго потрясало та выкликувало въ нимъ якесь высше чувство.

— Теперь наразъ я обрабованый зô всѣхъ тыхъ гарныхъ надѣй! Якъ я се пережiю, якъ перенесу тую страту? Я зновъ бѣдный, я зновъ проклятый, зновъ мушу зъ дня на день сповняти нудну механичну денну роботу, щобы заспокоити житєвû потребы та выживити себе и родину!

Єму стало лячно. Обѣ руки вложивъ вôнъ у волосє, а зъ єго грудей добувались тяжкû вздыханя.

И зновъ упавъ єго зôръ на бѣдну Жолю. Вôнъ скочивъ мимоволѣ та приступивъ до клѣтки. Але дивно, мѣсто смутку и жалю,

пробудилось въ нимъ лишь обриджене и знеохота. Въ души єго зродило ся бажанє позбути ся єи.

И вôнъ зновъ вернувъ до свого стôльця, сѣвъ на нимъ та закрывъ руками лице.

— Триста тысячь марокъ! — дзвенѣло єму въ ухахъ. — Триста тысячь марокъ! Пропало... пропало!

Въ єго души збудилось горяче огôрченє. Грошѣ були щастємъ, силою и радостію! И се все мусѣвъ вôнъ стратити зъ причины нерозумного дурного, негôдного звѣряти, котрого здоровє и житє зависѣло вôдъ случаю, вôдъ уподобаня мстивои служницѣ? Чи не була се божевôльнôсть або вышукана злоба, щобы цѣлу будучнôсть чоловѣка звязати зъ житємъ звѣряти? Чи мусѣвъ вôнъ пôддати ся примхамъ непочитального старого дивака? Чи мавъ вôнъ такъ безъ опору здати ся на волю судьбы?

— Нѣ, нѣ! — кричавъ вôнъ въ души. — Теперь по просту выречи ся капиталу, котрый майже певно маю въ рукахъ, коли мене майже всѣ уважають єго властителемъ, сего я не пережнвъ бы! Нѣ, нѣ, я не можу выставляти ся на глузованє и кпины злобного свояка Франца... Але якъ уйти тои судьбы, якъ? — ставъ дальше роздумувати. — Смерти Жолѣ не мож-

на буде довго укрыти. А опôсля, коли вже стане звѣсно про смерть Жолѣ, прийде Францъ Манке та стане жадати капиталу и дѣйсно обôйме въ посѣданє такъ дуже пожаданый мною капиталъ. Триста тысячь марокъ! Триста тысячь марокъ!...

Коли такъ роздумувавъ, загомонѣли добре знанй звуки катаринки.

Нынѣ подѣлали они на прибитого горемъ електризуючо. Вôнъ скочивъ изъ стôльця на рôвнй ноги, опôсля до кухнѣ, где затримавъ ся по серединѣ, та поглянувъ зъ-вôдси крадькомъ черезъ вôкно.

На подвôрю стоявъ Италієць та крутивъ корбою катаринку, а малпа скакала по нѣй. Въ округъ не було нѣкого. Всюды тихо! Шевця въ єго мешканю и не видко. Та и шевцевй дѣти, що майже все були найцѣкавѣйшими до штучокъ малпы, гдесь теперь позапыхали ся. Они певно були въ школѣ або грали ся гдесь на улици...

Тихо, на пальцяхъ, якъ нечиста совѣсть, посунувъ ся Отто Манке до вôкна. Єще разъ поглянувъ недовѣрчиво на подвôрє. Нѣчого! Жаднои живои душѣ крôмъ Италійця зъ малпою!...

— Пстъ! — закликавъ вôнъ теперь тихо, запукавши легко до шибы.

Италієць ажь почервонѣвъ зъ радости, коли побачивъ свого добродѣя и покровителя.

— Добрый день! — кликнувъ та здôймивъ лѣвою рукою капелюхъ зъ головы.

Отто Манке затрясъ ся зô страху при голоснôмъ поздоровленю. Опôсля кивнувъ до Итайлійця, споглядаючи безнастанно на подвôрє та на мешканє шевця.

Италієць здивував ся.

— Що желяєте собѣ, пане? — спытавъ такъ само голосно якъ и передъ тымъ.

Єще кôлька разôвъ мусѣвъ Отто Манке давати знакъ, доки Италієць въ кôнци понявъ и повôльно присунувъ ся до кухнѣ зъ катаринкою и малпою.

— Що желаєте собѣ, пане? — повторивъ очѣкуючо своє пытанє.

Отто Манке потягнуъ Италійця зъ собою до покою и тутъ шепнувъ єму тихимъ голосомъ.

— Я хочу вôдъ васъ вôдкупити малпу... дамь вамъ сто марокъ!

Италієць завагавъ ся и поглядавъ недовѣрчиво на господаря дому, а опôсля запротестувавъ головою, руками и устами...

— Нѣ, пане! Я не дамь малпы за жаднû грошѣ! Она моя найбôльша приятелька! Она якъ дитина голодувала зъ бѣднымъ Петромъ

и терпѣла жажду, спала зô мною въ лôжку и пôдъ голымъ небомъ, въ лѣсѣ и на поли. Я єѣ возму до вôтчины, до гарнои Италіи...

Отто Манке тупнувъ гнѣвно ногою, прискочивъ до вôкна и споглянувъ на улицю. Богу дякувати, єще нѣкого не видко...

— Дамь двѣста марокъ! — кликнувъ вôнъ до Италійця, побѣгъ до бюрка, взявъ зъ шуфляды банкнотъ и наставивъ єго Италійцеви.

Бѣдному хлопцеви ажь очи заблыщали. По єго твари можна було выразно пôзнати душевну борбу, котру выкликавъ въ нимъ приманчивый грôшь.

Оттонови Манке выступивъ пôтъ зô страху на чоло; вôнъ наслухувавъ до дверей вôдъ коритара. Кобы хоть теперь хто не прийшовъ...

— Берѣть! — наперавъ на Италійця, котрому по опаленôмъ лици покотилось кôлька ясныхъ слезъ, коли пригортавъ малпу до грудей.

И жадоба грошей взяла верхъ! Єго лѣва рука вытягнулась по грошѣ, а правою спустивъ вôнъ малпу на долôвку. Вкладаючи банкноты до кишенѣ, хотѣвъ вôнъ подати купуючому кôлька радъ, якъ треба поступати зъ малпою. Але Манке давъ знакъ рукою до вôдходу.

— Отсе! — сказавъ, показуючи на трупа Жолѣ, що лежавъ въ клѣтцѣ. — Возмѣть собѣ

мертву малпу та загребайте где за мѣстомъ! А теперь чимъ скорше выходѣть зъ мого дому!

Опôсля завѣвъ єго зновъ до кухнѣ до задного выходу зъ мешканя. Новонабуту малпу замкнувъ єще передъ тымъ въ клѣтцѣ, а скоро лишь увôйшовъ до комнаты, почувъ кроки вертаючои доньки на коритари, а опôсля и въ хатѣ.

Теперь вôдôтхнувъ вôнъ єще разъ глубоко, потеръ рукою по розпаленôмъ лици та приневоливъ себе до спокою, хотяй серце било у него, мало що не пукло.

И выйшовъ напротивъ Елизы, що задыхана вôдъ скорого ходу, несла фляшочку повну якоись яснои течи.

— Вже все добре! — сказавъ, удаючи веселого. — Нападъ вже проминувъ; мусимо однакъ ѣй позволити троха спочити. Здаєсь се була лишь нестравнôсть, що промине безъ жадныхъ дальшихъ наслѣдкôвъ...

Такъ само заявивъ вôнъ и докторови Фишерови, котрый небавомъ прийшовъ зъ новою служницею. Розумѣєсь, що лѣкара не такъ легко збувъ ся. Коли вôнъ вже потрудивъ ся прийти, то мусѣвъ бодай побачити свого пацієнта. Вправдѣ Отто Манке уживъ рôжныхъ штучокъ и ставало єму то горячо то зимно, щобы увагу доктора звернути на що

иншого, та все таки въ кôнци мусѣвъ єго запровадити до покою малпы, щобы вже напередъ не збудити пôдозрѣня, и мусѣвъ себе дуже поконувати, щобы не зрадити ся, коли лѣкарь приступивъ до клѣтки. Вправдѣ дзеленкотѣвъ вôнъ тихо зубами, мовь-бы єго морозило, а зъ надмѣрного напруженя мало не дôставъ удару серця...

— Дѣйсно, она зновъ вѣдай дуже хора! — думавъ лѣкарь, оглядаючи пацієнта. — Жоля, ану ходи-но сюды! Якъ-же тобѣ поводить ся, ты збыточнику? Чи ты мене не пôзнаєшь? Жоля! Жоля!

Дивно, що звѣря, котре всегда оказовало живыми рухами свою радôсть, скоро хтось знакомый увôйшовъ до хаты, теперь заховувалось зовсѣмъ тихо. Сидѣла она въ кутѣ, споглядала сумно, здаєсь цѣлкомъ не чула назвы Жолѣ.

Отто Манке сперъ ся широкими плечима на вôкно, щобы якъ найбôльше здержати доплывъ свѣтла до комнаты. У него обудилась мала надѣя...

— Вôнъ сего певно не запримѣтить! — додавъ собѣ вôдваги. — Вôнъ певно сего не пôзнає! Подôбнôсть прецѣнь така велика!...

— Що се такого? — замѣтивъ Фишеръ, коли вдарило єго въ очи незвычайне поведенє

Жолѣ. — Здаєсь, що зъ нею не все въ порядку... Жолѣ, покажй-но руку! Я хочу послухати живчика...

— Ахъ, лишѣть се, пане докторъ! — замѣтивъ скоро Отто Манке. — По що будете довго мучитись? Ѣй нѣчо не бракує, лишь спокою. Она єще дрôбку хора тай тôлько. Ходѣмъ та закуримо собѣ!

И зробивъ рухъ, якъ-бы хотѣвъ вôдходити вôдъ вôкна. Але ветеринарь не слухавъ єго. Здавалось, що щось збудило єго пôдозрѣнє, бо вôнъ нагнувъ ся близше та ставъ оглядати звѣря. Отто Манке задрожавъ на цѣлôмъ тѣлѣ та терпѣвъ пекольнѝ муки непевности.

— Чи вôнъ се запримѣтить?... А може не запримѣтить? — звучало безнастанно въ єго души.

Докторъ Фишеръ выпростувавъ ся.

— Дивный случай! — сказавъ та зближивъ ся поволи до Оттона, котрый все таки стоявъ, спершись на вôкно. — Вôдъ коли жію и маю практику, не лучалось менѣ щось подôбного. Гмъ, гмъ! Дуже незвычайне!

И станувъ коло Оттона Манке, котрый не знавъ, где подѣти свои очи. Конечнôсть удавати невинного вытиснула єму зимный пôтъ на чоло.

— Зъ Жолею стало ся щось незвычайного! — цродовжавъ ветеринарь та споглядавъ Оттонови глумливо въ лице. — Уха єи стали меншй, а хвôстъ довшій. Має она также кôлька брунатныхъ плямъ, якихъ перше не мала. То чейже неимовѣрне, щобы она черезъ нôчь стала кôлька лѣтъ молодшою. Вы повиннй сей случай зголосити въ Берлинѣ у директора зоольогичного городу...

Отто Манке почувъ такъ сильне зворушенє, що майже приклякнувъ. Зъ великимъ трудомъ удалось єму устояти просто. Вôнъ дуже добре вôдчувавъ той ироничный тонъ, що пробивавъ ся въ словахъ и голосѣ ветеринара. Послѣдними силами своєи волѣ розважавъ вôнъ пытанє, чи не зробити бы лучше та все выявити фаховому чоловѣкови, котрый не може ошибати ся. Вôнъ майже рѣшивъ ся на се, коли нагло докторъ обернувъ ся та промовивъ змѣненымъ голосомъ...

— Ходѣмъ! По вашôй сторонѣ правда... звѣря потребує лишь трохи спокою. Лишь нѣкого до него не допускайте, чуєте? Се буде для малпы и для васъ — вôнъ положивъ на послѣдне слово особливый натискъ — найлучше! Ну, теперь я вже свобôдный и можу закурити цигаро...

При тыхъ словахъ вступивъ до мешкальнои комнаты. Отто Манке пôйшовъ за нимъ въ невеселôмъ настрою. Вôнъ не знавъ, чи має тѣшити ся чи уважати себе страченымъ. Захованє доктора Фишера було для него дуже загадочне.

Въ своимъ покою подавъ вôнъ гостеви цигара и самъ закуривши папироса, ставъ пускати густî клубы дыму. Томлива, незвычайна тйшина панувала въ комнатѣ.

— Пане Манке! — сказавъ въ кôнци докторъ Фишеръ вôдкашльнувши. — Та вже вôдъ давна хочу поговорити зъ вами въ приватнôй справѣ кôлька довѣрочныхъ слôвъ. Вы-жь маєте часъ мене выслухати?!

— Певно, докторе, певно! — спѣшивъ ся Отто Манке запевнити о повнôй своѣй цѣкавости. — Для васъ я все маю часъ!

Ветеринарь поправивъ ся на крѣслѣ и прибравъ поважный видъ.

— Вôдъ мѣсяця — ставъ говорити — приходжу до вашого дому що тыжня. Вы не зачислите менѣ сего за нерозумъ, коли скажу, що я набравъ особистого привязаня до вашои родины. Я шаную васъ та вашу жену и... — тутъ на хвильку затявъ ся, опôсля вôдкашльнувъ и тягнувъ дальше, поконавши хвилеве заклопотанє. — Чаруюча краса панны Елизы

зробила въ моимъ серци сильне враженє... Не знаю, чи вы се вже запримѣтили...

—Такъ,такъ!— пояснивъ запытаный и легко вôдôтхнувъ, не звертаючи на разѣ великои уваги на бесѣду ветеринара. Вôнъ тѣшивъ ся, що не було бôльше бесѣды про малпу и що щоразъ бôльше здавало ся, що докторъ Фишеръ або нѣчого не знавъ певного, або нѣчого не хотѣвъ знати.

— Тымъ приятнѣйше менѣ! — продовжавъ докторъ Фишеръ. — Отже просто до рѣчи! Менѣ вже уприкрило ся кавалѣрувати, я полюбивъ панну Елизу и прошу о єи руку...

Отто Манке сидѣвъ якъ бездушный; вытрѣщивъ очи та дививъ ся на доктора якъ на якесь невидане, чудне явище. Се такъ выглядало, мовь-бы вôнъ єще не зовсѣмъ понявъ, о що властиво розходило ся, хотяй докторъ сказавъ своє якъ найяснѣйше. Въ кождôмъ разѣ заскоченый, не бувъ на разѣ въ силѣ высказати свôй поглядъ або выразити свою волю. Въ послѣднôй годинѣ за богато на него звалило ся и въ такъ короткôмъ часѣ вôнъ перейшовъ цѣлу скалю зворушаючихъ чувствъ такъ, що въ головѣ єму крутило ся и здавалось, що на разѣ вôнъ не може про що небудь подумати.

— Отже? — спытавъ докторъ Фишеръ нетерпеливо.

— Якъ? Якъ вы думаєте? — спытавъ Отто Манке, приходячи до себе.

— Я думаю, що вы скажете на мои освѣдчины?...

— На вашӣ озвѣдчины?

Докторъ Фишеръ потрясъ головою, а чоло єго зморщило ся.

— Ну такъ! Я-жь вамъ пояснивъ, — повтарявъ вôнъ голосно и поволи, наголошуючи кожде слово — що люблю панну вашу доньку и стараюсь о єи руку...

Отто Манке потеръ рукою вогке чоло. Такъ, такъ, теперъ вôнъ въ кôнци понявъ...

— Отже докторъ освѣдчавъ ся о доньку! — перейшло єму черезъ голову. — Вôнъ хоче стати моимъ зятемъ...

Першимъ чувствомъ переляканого вôтця була надмѣрна радôсть. Колибъ ветеринарь ставъ єго зятемъ, тогды все було бы добре, тогды вôнъ певно замовчить. Але тутъ збудилось въ нимъ нагло инше чувство.

— Що на се скаже Елиза? Чижь стараючій ся найде у неи ласку?

Поглядъ Оттона Манке спочивъ на Фишерѣ. Зверхный выглядъ ветеринара бувъ не дуже принадный. Борода єго була вже попе-

ретыкона срѣбными волосками, на єго лици показувались вже старечѝ черты, на головѣ полыскувала лысина крôзь рѣденькѝ, гладко причесанѝ космики. Яко кандидатъ на жениха для вôсѣмнайцяти-лѣтнои дѣвчины не робивъ докторъ Фишеръ особлившого враженя.

— Отже вы дѣйсно хочете женити ся? — высказавъ Отто Манке отверто свою гадку.

— Чому-жь бы нѣ? Я стою въ половинѣ сороковыхъ лѣтъ, отже якъ разъ въ силѣ мужеского вѣку. Коли ваша донька розумна, то высше ставити буде зрѣлый розумный вѣкъ вôдъ молодого зеленого вѣку. Доперва въ моимъ вѣцѣ понимає ся поважно шанувати жѣночій полъ. Чи вы противъ мого освѣдченя? Чи вы отягаєтесь поперти мои стараня у своєи доньки?

Вôнъ дививъ ся на заскоченого зъ грозячою миною.

Отто Манке злякавъ ся.

— Зовсѣмъ нѣ! — белкотавъ. — Чому-жь бы? Противно! По вашôй сторонѣ правда, пане докторъ! Але я бою ся лишь...

Говорячій пристанувъ та хопивъ ся за ухо.

— Чого боитесь?

— Моя донька Елиза... ну, та вы знаєте, докторе, якѝ то молодѝ дѣвчата! А якъ она не схоче?

Чоло ветеринара складало ся що разъ бôльше у грозячû морщины, а очи єго блыщали майже приказуючо.

— А на щожь вы батько? — сказавъ вôнъ. — Тажь така молода дѣвчина єще не має своєи волѣ. Коли вы ѣй представите якъ слѣдъ всѣ користи, якû принесе ѣй супружество зô старшимъ поважнымъ мужчиною, тогды... про се я нѣ трошки не сумнѣваю ся... тогды панна Елиза певно згодить ся. Отже — вôнъ вставъ и взявъ за капелюхъ — я лишаю вамъ три дни часу, щобъ вы поговорили зъ донькою та представили ѣй въ гарнôмъ свѣтлѣ мои стараня. По трехъ дняхъ вы дасьте менѣ одвѣтъ. Я мушу рôвночасно Жолю єще разъ точно оглянути, щобы пересвѣдчити ся, чи тіи замѣтнû змѣны, якû я нынѣ спостерѣгъ, суть дѣйснû, чи я лишь ошибъ ся. До побаченя, пане Манке... Поговорѣть такъ на розумъ зъ панною Елизою, але такъ на розумъ! Пôсля мого погляду все залежитъ вôдъ васъ. Моє щастє лежить у вашихъ рукахъ, а... — вôнъ уклонивъ ся и скôнчивъ тихо, майже шепотомъ — а такожь и ваше власне...

Отто Манке стоявъ мовь-бы громомъ раженый. Се було ясно сказане. Механично вôдпровадивъ вôнъ доктора до дверей. Коли

Фишеръ вôдôйшовъ, усѣвъ пригнобленый на стѣльци та тяжко здыхнувши, закрывъ лице обома руками.

V.

Отто Манке перебувъ нôчь безсонно. Еще не мавъ вôдваги поговорити зъ донькою. Цѣлый вечеръ продумувавъ надъ тымъ, якъ-бы то було найлучше зачати, щобы наклонити Елизу до принятя ветеринара; однакъ вôдповѣднои гадки и вôдповѣдного слова не мôгъ дôбрати. Голова єго була єще занята чимъ иншимъ, душа єго була надто зворушена и выведена зъ рôвноваги потрясаючими пригодами, якû приключились въ протягу короткои годины.

Страшна смерть Жолѣ, нагла поява Италійця та вôдкупленє малпы, що мала теперь служити мѣсто Жолѣ, въ кôнци нечайнû освѣдчины доктора Фишера о руку Елизы та рôвночасно недвозначна заява, що докторъ не прийме до вѣдомости пôдставленя ложнои Жолѣ, коли Елиза згодить ся стати єго женою...

Неспокôйно перевертавъ ся вôнъ въ лôжку та мучивъ свôй мозокъ.

— Чи маю я свою дитину, одиноку дитину, жертвувати, щобы окупити мовчанку

ветеринара? Чи маю може заявитѝ докторови Фишерови: „Нѣ, я не хочу, не хочу силувати своєи дитины... Коли Елиза васъ не хоче, то я не можу вамъ въ тôмъ помочи“. Але що тогды стане ся? Докторъ Фишеръ розслѣдить и огляне точно неправдиву Жолю и пôзнасть при тôмъ безъ сумнѣву обманъ... А тогды? Тогды страчу не лише триста тысячь марокъ, але стягну на себе неславу, а що бôльше, цѣле мѣсто буде мати мене за обманця и надôмною глумити ся...

Середъ такихъ думокъ ажь горячо єму зробило ся и вôнъ безвôдрадно хопивъ ся за чоло. Вôнъ-же не мавъ бôльше выбору; вôнъ находивъ ся въ положеню, зъ якого тяжко прийшло єму освободити ся. Вôнъ мусѣвъ на кождый случай постарати ся, щобы єго донька стала женою доктора Фишера.

Нещасливому було горячо якъ въ парни. Покрывало выдавалось єму тяжке и коли бы вôнъ бувъ не боявъ ся збудити жѣнки, то бувъ бы найрадше выскочивъ и выставивъ горячу голову крôзь вôкно.

Однакъ поволи стали приходити спокôйнѣйшѝ вôдраднѣйшѝ гадки.

— Чижь не бувъ я дуракомъ, носячи ся зъ выкидами совѣстѝ, що були може и безъосновнѝ? Бо й хто-жь менѣ казавъ, що

супружество Елизы зъ докторомъ Фишеромъ не принесе щастя єго дитинѣ? Чижь докторъ Фйшеръ не єсть славнымъ, въ цѣлômъ мѣстѣ поважанымъ чоловѣкомъ? А коли вôнъ годитъ ся безкористно сей обманъ взяти за правду и сказати, що та друга малпа се Жоля, то хтожь має зъ того користь? Та лише Елиза, котрôй припаде колись цѣлый капиталъ, такъ що стане колись богатою жѣнкою. Бо грошѣ то все на свѣтѣ! Грошѣ суть средствомъ до утѣхъ та до радощѣвъ житя. Безъ грошей чоловѣкъ нѣчо! Коли бере на себе трудъ удавати, пильно стеречи, цѣлыми лѣтами говорити неправду та вѣчно перебувати въ тревозѣ и въ страху, то для кого вôнъ все тоє буде робити? Лише задля моєи доньки! Для неи передовсѣмъ була велика користь, стати жѣнкою доктора Фишера...

Отто Манке такъ дуже поглублявъ ся въ тыхъ гадкахъ, що въ кôнци самъ собѣ представивъ ся якъ мученикъ, що на жертвеннику родительскои любови приносивъ нечуванѝ жертвы.

Въ кôнци надъ досвѣткомъ заснувъ та збудивъ ся пôзно передъ полуднемъ. Переляканый зôрвавъ ся, щобы въ найбôльшôмъ поспѣху одягнути ся. Жѣнку свою насваривъ, що позволила єму такъ довго спатѝ. Перше

єго пытанє вôдносило ся до малпы. При тôмъ споглянувъ зъ боку злобно на жѣнку.

— Може она также гдещо вже запримѣтила? — прийшло єму на гадку.

Але панѣ Манке зробила лише заклопотаный, просячій видъ.

— Даруй, Оттоне, я єще и не мала часу заглянути до Жолѣ! Она снѣданє дôстала и се все, що я знаю. Я маю богато роботы зъ новою служницею. Она страшно повôльна и здаєсь не вынайшла пороху...

Панъ дому потакнувъ. Панѣ Манке не мало здивувала ся и утѣшила ся, коли побачила, що єи мужь теперь не сваривъ ся, хоть звычайно заразъ буривъ ся. Бувало занедбанє чого небудь около Жолѣ доводило єго до бѣшености.

— Знаєшь, — продовжала она — що и зъ Елизою маю досыть грызоты...

— Зъ Елизою? — пытавъ ся Отто Манке, оглядяючись въ около. — Чи ѣй щб бракує?

Панѣ Манке здвигнула раменами.

— Я не знаю, що ѣй! Она черезъ цѣле передполудне якась не своя и выглядає якось такъ умучена, мовь-бы цѣлу нôчь и ока не зажмурила...

Отто Манке пôйшовъ заразъ до комнаты малпы. Малпа сидѣла понуро на серединѣ

клѣтки; очи єи дивились туманно. Навѣть гарнѝ примовы та пôдлещуваня не могли єѣ збудити зъ байдужности.

— Она мусить тутъ доперва призвычаити ся! — сказавъ до себе Отто Манке. — Она єще тужить за своимъ паномъ...

Зъ тайнымъ непокоємъ пôйшовъ вôнъ вôдтакъ до мешкальнои комнаты. Елиза сидѣла при вôкнѣ; передъ собою мала ручну роботу, але руки єи лежали безвладно на колѣнахъ, а сама она глядѣла сумно передъ себе. Коли увôйшовъ батько, здрѣгнулась чемно. Мала она безвôдрадный выглядъ чоловѣка, що зôрвавъ зъ всякимъ щастємъ, зъ всякою надѣєю, для котрого житє лишь тягаромъ, темнымъ лябиринтомъ безъ свѣтла и блеску.

И дѣйсно, въ души бѣднои молодои дѣвчины була не абы яка журба.

— Чижь мôй любчикъ Фрицъ не надъуживъ мого довѣря въ найпôдлѣйшій способъ? Сходины, на котрѝ я скрыто призволила противъ острого приказу батька, вôнъ выкориставъ, щоби заспокоити мерзку, нечесну жадобу мести... Мои умильнѝ просьбы и заклинаня не повздержали єго вôдъ выконаня огиднои погрозы. Вôнъ подавъ Жолѣ отрую, щобы єѣ убити... Чижь не мусить моє серце

вôдвернути ся вôдъ того, що такъ легковажить собѣ мои слезы, мои благаня? Се, що єго намѣренє було безъуспѣшне, що Жоля на око выйшла зъ того безъ поважнѣйшои шкоды, не може єго нѣ дрôбку оправдати... Вôнъ хотѣвъ зла; що єму не повелось, то лише случайно. Чи своимъ дѣломъ не засѣявъ вôнъ въ моѣй груди сумнѣву и недовѣря? Чижь можу єще вѣрити, що єго любовь чесна? Чижь не мушу о много бôльше пôдозрѣвати єго, що вôнъ зимнокровный, самолюбъ? Чижь не мушу припускати, що єму бôльше залежить на грошахъ, якѝ мали припасти єго родинѣ по смерти Жолѣ, якъ на моѣй любови?! Такъ, я вôдчуваю се пôдъ видомъ безъименного болю, що єго вчерашне дѣло порôжнило насъ обоє на все, бо чоловѣка, котрому не можна бôльше довѣряти, не можна любити бôльше!...

— Чи тобѣ, дитинко, що бракує? — спытавъ Отто Манке лагôднымъ голосомъ и зближивъ ся до дочки.

Она потрясла головою, не пôдводячи очей.

— Нѣчого, батечку! — вôдповѣла тихимъ, беззвучнымъ голосомъ. — Я чую ся зовсѣмъ здорова...

— Такъ? — вôдповѣвъ вôнъ и поглянувъ на то проникаючимъ зоромъ. Єи выглядъ зво-

рушивъ єго серце. Єго совѣсть стала вôдзывати ся. Вôнъ представивъ собѣ зверхнїй выглядъ ветеринара и порôвнавъ єго зъ нѣжною, молоденькою свѣжою дѣвчиною, що була єго дитиною. Мимовôльно стрепенувъ ся. — Менѣ здає ся, — продовжавъ — що ты нынѣ не добре выглядаєшь. Чи ты може зле спала?

— Такъ, таточку!

— Ты певно вчера дуже злякала ся?

— Може бути, що и се, татку!

Вôнъ потрясъ головою... Бракъ житя у неи впадавъ єму дѣйсно въ очи. Она все була така жива и весела! Щожь зъ нею теперь? Чи предвидѣла она єго намѣреня? Чи знала она, що ѣй грозить? Але се неможливо! Въ кождôмъ разѣ хотѣвъ Отто Манке запевнити ся, якъ она думала про ветеринара.

— Такъ, такъ, се певно то! — навязавъ до єи вôдповѣди. — Ты дуже перелякала ся на видъ Жолѣ. Алежь бо се и страшно було! Я самъ єще и теперь якъ не свôй. Та добре, що оно бодай такъ гладко перейшло. Докторъ Фишеръ думає, що... — тутъ зробивъ вôнъ короткій перестанокъ та поглянувъ на Елизу прошибаючимъ поглядомъ. — Впрочѣмъ, дитино, що ты думаєшь про доктора Фишера?

Запытана взяла роботу въ руки та стала поволи и рôвномѣрно вышивати.

— Що до него, то я не маю жадного погляду, татку! — признавалась щиро. — Я про него нѣколи не думала. Вôнъ має бути знаменитый въ своимъ фаху...

— О, се певно! Але впрочѣмъ єсть вôнъ такожь мужчина, якого мусить ся поважати, поважный, чоловѣкъ зъ довѣрємъ, на котрого можна спустити ся. При тôмъ вôнъ и не старый! Ледви сорокъ лѣтъ...

— Дѣйсно? Я мала єго за старшого!

— О, то ошибаєшь ся! — добавивъ скоро Отто Манке. — Вôнъ має що ино сорокъ лѣтъ. Для мужчины се єще не старôсть. Въ загалѣ у сороковыхъ лѣтахъ стає чоловѣкъ доперва мужчиною, выробляє собѣ доперва характеръ. Всѣ молодшû люде звычайно легкодушнû и безъ поваги...

Елиза доперва въ часѣ розмовы пôдняла свои очи. Зъ нихъ бûла незвычайна повага, а голосъ Елизы звучавъ твердо и рѣшучо.

— Певно, татку, що такъ! — промовила. — И я не могла бы мати довѣря до молодого мужчины...

Отто Манке поглянувъ зъ недовѣрємъ на доньку. Єи слова були для него неожи-

даній. Тымъ приятнѣйшу зробили они єму несподѣванку.

— Ты розумна дйтина! — похваливъ вôнъ та потакнувъ головою. — А єсли ты колись будешь выходити замужь, то тогды я зовсѣмъ рѣшучо буду тобѣ дораджувати, вôддати свою будучнôсть въ руки старшою мужчины, мужчины въ вѣцѣ доктора Фишера...

Елиза знову спустила очи, а єи стать, що була передше выпростована, схилилась теперь на крѣсло.

— Я не маю охоты выходити за мужь, тату! — вôдмовила она умученымъ, безнадѣйнымъ голосомъ.

— Нерозумъ! Та колись мусишь выйти. Тыжь не схочешь лишити ся старою панною! Якъ-же зможу я колись спокôйно умерти, коли буду мусѣвъ лишати тебе самôтною безъ удержаня, опущеною безъ покровителя? — Вôнъ приступивъ близко до доньки, положивъ ѣй руку на рамя и продовжавъ. — Скажи менѣ, дитинко, щиро, чи твоє серце вже говорило? Я думаю, що ты не маєшь надзвычайныхъ вымогъ вôдъ твого будучого мужа...

Она легко встрясла ся, такъ легко, що Отто Манке навѣть не запримѣтивъ сего. Опôсля потрясла спокôйно и рѣшучо головою.

— Нѣ, татку! — сказала, схиляючи надъ шитє своє лице, що єще бôльше поблѣдло.

Вôнъ вôдôтхнувъ легко та поступивъ крокъ въ задъ.

— Се мене тѣшить! Отже нѣчо не стоить на перешкодѣ, щобы ты полишила выбôръ мужа нашому, твоихъ родичôвъ, поглядови...

Она нишкомъ зôтхнула и притакнула. Тому, що Фрицъ єи вже не любивъ и по тôмъ болеснôмъ гôркôмъ досвѣдченю певно не буде бôльше любити, було ѣй цѣлкомъ рôвнодушно, за кого она выйде замужь, єсли въ загалѣ схоче выходити.

Отто Манке почавъ зворушеный ходити по покою. Якійсь томлячій вôддыхъ-тягаръ упавъ зновъ на єго грудь. Отсе бувъ часъ, высказати въ кôнци отверто все. Тажь вôнъ мавъ вже лишь два дни часу, щобы поконати вôдмову, яку певно дасть Елиза, скоро пôчне мову про доктора Фишера.

— Примѣромъ, — почавъ наново — докторъ Фишеръ... отсе якъ разъ такій мужчина на мôй поглядъ. Єму я зъ спокоємъ и зъ чистою совѣстію можу повѣрити твою долю и недолю. При єго боцѣ можешь ты певно и безжурно дивити ся въ свою будучнôсть, а мы, твоя мати и я, будемо могли спокôйно замкнути очи...

И споглянувъ на ню боязко. Она и не рушилась та нѣчого не промовила. Лишь єи сильный вôддыхъ доходивъ до єго уха.

— Ну, якъ-же думаєшь, дитинко, чи докторъ Фишеръ буде тобѣ вôдповѣдный?

— Але-жь, тату! — вôдповѣла молода дѣвчина. — Тажь я єще маю часъ! Тажь я маю доперва вôсѣмнайцять лѣтъ, я можу єще довгій часъ бути незамужною...

— Гмъ, такъ, певно, ты маєшь доперва вôсѣмнайцять лѣтъ! Але для жѣнки выходити замужь нѣколи не єсть за скоро. Въ загалѣ хто знає, єсли ты пропустишь нагоду, то чи лучить ся зновъ коли такъ знаменитый, дуже вôдповѣдный мужчина, якъ докторъ Фишеръ.

— Але не знати, чи докторъ Фишеръ мене схоче...

Отто Манке засмѣявъ ся вымушенымъ смѣхомъ, що мавъ гейбы весело звучати.

— Чи вôнъ тебе схоче? Ха! ха! Тажь вôнъ въ тобѣ по уха залюбленый, ха! ха! И ты того єще не запримѣтила? Тажь вôнъ такъ горячо нѣчого не бажає, якъ лишь стати твоимъ мужемъ...

Елиза зновъ пôдняла очи и поглянула здивована на батька.

— Чи вôнъ вамъ се казавъ?

Досвѣдченый батько спустивъ мимоволѣ очи передъ щирымъ поглядомъ дитины, а єго голосъ набравъ лагôдного тону.

— Такъ, вôнъ менѣ про се говоривъ! — вôдповѣвъ. — Вчера просивъ о твою руку и щобы я зъ тобою поговоривъ. Позавтра вôнъ зновъ прийде, щобы одержати твою вôдповѣдь...

Въ чертахъ молодои дѣвчины пробивавъ ся глубокій перелякъ. Зъ лиця уступила всяка краска.

— Алежь, татку, — выстогнала дрожачи — я... я не маю єще охоты выходити замужь. Я хотѣла бы єще довго-довго остати ся у васъ. Чижь я мушу выходити замужь?

Отто Манке вôдвернувъ ся. Єму було се цѣлкомъ не до смаку. Благаючій тонъ въ голосѣ єго єдинои дитины роздиравъ єму серце. Але вôнъ не хотѣвъ помякнути, вôнъ не мôгъ. Силою боронивъ ся вôдъ зворушеня, що находило єму душу. Пригадавъ собѣ недвозначну погрозу доктора Фишера; страхъ и обриджене придусили въ нимъ лагôдне нѣжне чувство. Елиза мусѣла пôддати ся. Не було иншого выходу. Триста тысячь марокъ грали тую ролю. Триста тысячь марокъ зъ однои стороны, а убожество, ганьба и встыдъ зъ другои...

— Нерозумъ! — кликнувъ вôнъ грôзно, жорстоко, ходячи по комнатѣ та уникаючи погляду доньки. — Певно, що мусишь вôддати ся! Се ваше призначенє, на се тебе Богъ сотворивъ. Але я вже собѣ представляю. Противъ замужа ты нѣчо не маєшь, лише противъ доктора Фишера. Вôнъ для тебе певно за поважный. Якій-тамъ молокососъ зъ гладонькимъ лицемъ, вѣтрогонъ, що лише умѣє приподобатись, якъ отъ примѣромъ твôй своякъ Фрицъ... отъ такого ты волѣла бы...

Елиза, що пôдчасъ послѣднихъ слôвъ батька стала тихо плакати, скочила напрасно зъ мѣсця; слезы єи высохли сейчасъ.

— Ошибаєтесь, — крикнула она рѣшучо — дуже ошибаєтесь, татку. Фрицъ бувъ бы послѣдній, за якого я выйшла бы; я сто разôвъ волѣла бы доктора Фишера!

— Дѣйсно, дитинко? — Сейчасъ лице розгнѣваного батька зновъ прояснило ся и вôнъ зновъ приступивъ близко до доньки и погладивъ єѣ по русявôй головцѣ. — Ну, отже то иди за него, не отягай ся довше! Вѣрь менѣ, се для твого щастя, для щастя насъ всѣхъ. Отже можу єму сказати, що ты годишь ся стати єму супругою?

— Про мене! — хлыпала Елиза. — Коли маю ити замужь, то менѣ все одно, за кого. Про мене и за доктора Фишера...

— Люба дитино!

Се бувъ окликъ радости батька, що вôдôтхнувъ свобôднѣйше, а зъ грудей єго спавъ величезный тягаръ. Вôнъ поцѣлувавъ Елизу въ похилене чоло та пôйшовъ радôсно до покою.

Пять хвиль опôсля прийшла панѣ Манке до комнаты, где була Елиза.

— Чи се правда, дитинко, чи се дѣйсна правда? Ты хочешь заручити ся зъ докторомъ Фишеромъ?

Елиза скочила та поглянула на матѣрь нарѣкаючимъ сумнымъ поглядомъ жертвенного ягняти.

— О, матѣнко, матѣнко! — застогнала тихимъ голосомъ, выбухаючи урываным плачемъ.

VI.

Отто Манке осягнувъ вправдѣ легко своє намѣренє и обава, що докторъ Фишеръ може єго зрадити, майже уступила по згодѣ Елизы. Мимо того безнастанно мучивъ єго несупокôй. Въ ночи непокоили єго страшнѣ сны, а рано скоро свѣтъ выгнала єго зъ лôжка нечиста

совѣсть. Кождои хвилѣ дрожавъ вôнъ зô страху передъ вôдкрытємъ та слѣдивъ боязливо кождый рухъ жѣнки и доньки. Пôдъ всякими позорами старавъ ся вôнъ не допускати ихъ до малпы и коли передъ тымъ часто бѣсивъ ся, що мало займають ся Жолею, вôнъ теперь выбухавъ злостію, коли они пытали єго про станъ здоровля Жолѣ або бажали єѣ бачити. Вôнъ стерѣгъ и доглядавъ малпы самъ оденъ, хотяй постôйне перебуванє въ волхкôмъ и нездоровôмъ покою малпы було для него шкôдливе, и пильно бачивъ, щобы нѣхто єму при тôмъ не помагавъ.

— Я не потребую наглядача та выпрошую собѣ всяке недовѣрє! — говоривъ бувало. — Коли я доглядаю малпы, то се вистарчає и нѣхто вже нехай не журить ся Жолею!

До сего долучало ся невдоволенє, яке справляла єму тиха невеселôсть Елизы.

— Що она, яко будуча жѣнка доктора Фишера, повинна чути ся щасливою, се мусить кождый признати. Але чому она выглядає такъ засумована и безнадѣйна, що оденъ єи поглядъ наповняє мене болючими закидами? Що то стало ся зъ тою молодою свѣженкою дѣвчиною? Зъ заплаканымъ лицемъ и зъ сумными очима ходить цѣлый день або сидить тихо где въ кутѣ и дивить ся неподвижно

передъ себе... Неразъ стараюсь всѣлякими способами розвеселити єѣ, але се не має найменшого успѣху...

Третого дня явивъ ся докторъ Фишеръ, щобы почути вôдповѣдь на свои освѣдчины. Зъ похиленою головою и тихимъ непевнымъ голосомъ, мовь-бы мавъ выдати засудъ смерти, сказавъ Отто Манке ветеринарови, що Елиза приняла єго освѣдчины. Опôсля на жаданє ветеринара закликавъ доньку до покою.

Докторъ Фишеръ бажавъ молоду дѣвчину поздоровити яко свою суджену та дати наглядный доказъ своєи радости. Але коли теперь до неи зближивъ ся и хотѣвъ поцѣлувати, вôдхилилась она такъ нечайно вôдъ него, що залюбленый докторь мусѣвъ добровôльно вôдступити вôдъ свого намѣреня.

— Се лишь дѣвоча соромливôсть! — сказавъ зъ невдоволенємъ до свого будучого батька и тестя.— Зъ часомъ стане она бôльше довѣрчивою...

Заручины постановлено на другій день. Родина свояка торговця деревомъ ставилась вся, щобы зарученымъ зложити свои бажаня. При такъ торжественнôй нагодѣ мусѣли уступити всѣ непорозумѣня передъ роднннымъ святомъ. И Фрица не хибувало также; се справляло єму діавольске вдоволенє,

выступити передъ невѣрною зъ уданымъ спокоємъ и холодомъ та понизити єѣ однимъ поглядомъ ненависти и погорды.

Гостей попрошено до стола. Панѣ Манке принесла короваѣ и старанно приготовлену поливку и въ тѣснôмъ родиннôмъ кружку стали святкувати заручины. Що правда, то нѣхто не бувъ весело настроєный; навѣть у самои тещѣ мусѣло перше вдоволенє уступити мѣсце чувству пригнобленя.

Найменше вдоволенымъ бувъ женихъ. Вôнъ все таки ожидавъ принагôднои хвилѣ, своѣй гарнôй молодôй судженôй украсти першого поцѣлуя. Але надармо старавъ ся зловити єи руку та нѣжно побавитись нею.

Вже гостѣ мали вставати изъ-за стола, щобы скôнчити се свято для всѣхъ немиле, коли нагло хтось потермосивъ сильно за клямку вôдъ зовнѣшнихъ дверей. Отто Манке ажь стрепенувъ ся боязливо при разячôмъ задзвоненю.

Нова служача рушилась поволи на коритарь, щобы поглянути, хто се. Сидячѝ въ комнатѣ гостѣ почули короткій розговôръ, въ котрôмъ голоснѣйше вôдзывавъ ся мужескій голосъ. Сейчасъ опôсля дали ся чути сильнѝ кроки на коритарѣ и небавомъ вôдчинились дверѣ.

Якъ горячимъ желѣзомъ припеченый, скочивъ Отто Манке въ гору, коли побачивъ чорного кучерявого хлопця, що затримавъ ся на порозѣ, побачивши численне товариство.

— Простѣть, пане! — тиснулось єму мимоволѣ на уста.

Але побачивши пана дому, приступивъ Италієць до него.

— Где малпа? — промовивъ, не дбаючи про прочихъ присутныхъ. — Вôддайте менѣ малпу! Я не можу спати, не можу ѣсти, я жити не можу безъ моєи малпы...

Рôвночасно розôпнявъ одѣнє, а зъ-пôдъ него показала ся, выкривляючи вдоволено лице, Жоля, котра сейчасъ скочила до свого пана, що переляканый ажь вôдскочивъ.

— Ваша малпа — пояснявъ дуже живо Италієць живыми рухами, властивыми полуденнымъ мешканцямъ — не умерла, пане, лишь спала и була пяна, а теперь зновъ цѣлкомъ здорова!

Отто Манке не знавъ, що зъ нимъ дѣялось. Очи всѣхъ звернули ся зъ подивомъ на него. Жоля скочила єму на руку, а вôдтакъ на рамя та голубила свою головку до єго лиця.

Италієць тымчасомъ оглядавъ ся за своєю малпою, єго колишною товаришкою въ смутку и радости. И вôдчиняючи дверѣ до

сусѣдного покою, побачивъ своє звѣрятко, що сидѣло скулене въ кутѣ кôмнаты, та ставъ єѣ вабити по италiйски. А коли закликана пôзнала свого пана, прискочила до него и выдрапала ся єму на руки. Италiєць пригорнувъ єѣ до грудей та уклонивъ ся присутнымъ, що зôрвали ся всѣ зô своихъ мѣсць та приглядали ся тôй скоренько вôдбуваючôй ся сценѣ зъ подивомъ.

— Простѣть, пане, — сказавъ Италiєць, поклонивши ся всѣмъ — я маю свою малпу. Будьте здоровî!

При тыхъ словахъ хотѣвъ вôнъ зъ поклономъ вôддалити ся. Але Францъ Манке, що теперь нагло набравъ житя й руху и скоро представивъ собѣ правдивый станъ рѣчи, задержавъ єго.

— Пожди, приятелю! Скажи-но, що то все значить? Чи тая малпа твоя?

— Такъ, пане!

— А та друга, яку ты що лишь принѣсъ?

— Є, то того пана!

Италiєць показавъ на Оттона Манке, що схиливъ до землѣ палаюче зô встыду лице.

— А, я вже понимаю! — сказавъ Францъ Манке та кинувъ на свого свояка глумливымъ поглядомъ.

И сягнувъ до кишенѣ, вытягнувъ грôшь и подавъ Италійцеви.

— Велике спасибôгъ вамъ, пане! — кликнувъ Италієць и уклонившисъ єще разъ та поздоровивши на пращанє всѣхъ присутныхъ, зникъ скоро зъ своимъ чотыроножнымъ товаришемъ.

Заручины мусѣли скôнчити ся передвчасно. Докторъ Фишеръ хотѣвъ вправдѣ, користаючи зъ загального замѣшаня, зближити ся зъ любовію до своєи гарнои молодои судженои та вже и уста зложивъ до поцѣлунку, але молода дѣвчина обурилась тымъ та рѣшучо вôдтрунула ветеринара. Опôсля утѣкла до свого покою и тамъ замкнула ся...

На другій день передъ полуднемъ одержавъ докторъ Фишеръ листъ вôдъ Оттона Манке, въ котрôмъ той залюбленого старого парôбка зимною водою обмывавъ. Короткими словами заявлявъ вôнъ ветеринарови, що въ порозумѣню зъ Елизою зрывае заручины, та що они обоє по довшôй розвазѣ дôйшли до переконаня, що за велика рôжниця заходить що до вѣку и вдачѣ, а зъ того не можна надѣяти ся щасливого подружа...

Заразъ по полудни мавъ Отто Манке довгу прогульку. Вôнъ шукавъ за своимъ своякомъ Францомъ. На щастє заставъ єго

самого въ конторѣ. Отто Манке вступивъ до него пригнобленый.

— Любый Франце! — промовивъ. — Я маю тобѣ зъ гдечого звѣритись и за гдещо перепросити. Ты и самъ може понявъ звязь межи тымъ, що вчера стало ся, а тымъ, що до тебе приходжу. Такъ, я хотѣвъ тебе и цѣлый свѣтъ обманути! Я думавъ, що Жоля згинула, и хотѣвъ мѣсто неи пôдсунути иншу подôбну. Жадоба гроша держала мене якъ въ оковахъ, заслѣпила мôй розумъ та зробила зъ мене самолюба, острого и несправедливого для всѣхъ, навѣть для моєи единои дитины. Тебе, любый Франце, прошу о прощенє всѣхъ несправедливыхъ обидъ, якû я тобѣ неразъ наговоривъ. Я назвавъ тебе жаднымъ гроша и пôдступнымъ! Пригадуєшь собѣ, якъ ты приходивъ до мене зъ предложенємъ, цѣлкомъ справедливымъ и розумнымъ предложенємъ, я однакъ въ своимъ заслѣпленю жорстоко вôдкинувъ єго...

— Якъ? Що? — закликавъ теперь Францъ Манке здивованый и переляканый та мимоволѣ зближивъ ся до свояка кôлька крокôвъ.

— Такъ! — продовжавъ Отто зъ небувалою у него лагôдностію. — Твоє предложенє було добре, дорогій Франце. Ты ска-

завъ, щоби мы подѣлилились доходами зô спадку и заключили умову, пôсля якои маєтокъ, при смерти Жолѣ, все одно, чи она умре передъ чи по назначенôмъ речинци, має перейти на насъ обохъ по рôвныхъ частяхъ. Се предложенє я вôдкинувъ. Нынѣ приходжу, щобы тебе спытати, чи ты єше и теперь стоишь при тôмъ?

— Я? Ну, такъ.... певно... природна рѣчь! — закликавъ Францъ и лице його розрадовало ся.

— Ну, то ходи, любый свояче! — попросивъ Отто Манке та взявъ за капелюхъ. — Тожь ходѣмъ до нотара та єще нынѣ поладнаймо справу! Жоля вправдѣ здорова и весела, о чôмъ можешь переконати ся, але я вже тымъ умученый... робити себе на встыдъ собѣ и своѣй родинѣ... малпячимъ батькомъ...

Розумѣєсь, що Францъ Манке дуже радо згодивъ ся на бажанє свояка. Они подали собѣ руки на примиренє, опôсля удали ся до канцеляріи нотара, где пôсля всѣхъ правныхъ формъ списано умову.

Вечеромъ того самого дня переживала родина Оттона Манке незвычайнû несподѣванки. Августа, попередна служниня, запукала до кухнѣ, а коли вôдчинено, стояла она въ дверехъ засоромлена и нерѣшуча, якъ той,

котрого добре не приймає ся. На єи лици пробивала ся нечиста совѣсть. А коли панѣ Манке завела єѣ до покою, выбухнула она голоснымъ плачемъ...

— Ахъ, пане Манке, — хлыпала она — та се я була, я! Совѣсть не дає менѣ спокою. Теперь Жоля згинула, а я... я єѣ забила, пôдступно, зъ жадобы мести. Ахъ, дорогій пане Манке, простѣть менѣ, я вôддамь все, що маю и...

— Та успокôй ся, Августо! — перервавъ Отто Манке усмѣхаючись. — Малпа не згинула! Жоля жіє! Переконай ся сама!

И вôдчинивъ дверѣ до покою малпы и завѣвъ тамъ здивовану Августу.

Августа стояла, якъ громомъ ражена, але коли пôзнала малпу и побачила, якъ она весело скаче, перебѣгла по єи лици радôсть.

— Богу дякувати! — промовила зъ повнои груди. — Теперь можу зновъ свобôдно вôдôтхнути, можу бути весела. Теперь не маю вже убôйства на совѣсти...

Єще цѣлу годину була Августа у паньства. Зôтхаючи оповѣдала, якъ зле ѣй у новыхъ панôвъ та що она вже выповѣла службу у нихъ.

— Знаєшь, Августо, я тобѣ щось пораджу! — сказала панѣ Манке. — На пер-

шого приходи зновъ до насъ!... И я выповѣла нашôй новôй служницѣ, бо она для насъ за повôльна и мало понятлива. Чи годишь ся, Августо?

Нѣхто не мôгъ бути веселѣйшій вôдъ Августы, коли вкладала до кишенѣ задатокъ на службу, якій ѣй дала панѣ Манке.

Однакъ найщасливѣйша була по змѣнѣ обставинъ Елиза. Теперь бачила она, що своимъ недовѣрємъ зробила кривду Фрицови та що вôнъ не бувъ отрôйникомъ. Она могла зъ нимъ зновъ добре жити зъ веселымъ, свобôднымъ серцемъ.

На другій день удала ся родина Оттона Манке вся до своякa Франца. Радôсне було тутъ поєднанє обохъ родинъ и при тôмъ святѣ пито повными склянками, щобы згода тревала якъ найдовше. Фрицъ и Елиза мали нагоду выговоритись та на ново заприсягнути собѣ святу вѣчну любовь.

Теперь, коли родичѣ погодили ся, они були певнû, що ихъ супружеству не стояло бôльше нѣчо на перешкодѣ.

Отто Манке ставъ зновъ щасливымъ чоловѣкомъ. Теперь мôгъ вôнъ зновъ тѣшити ся житємъ, мôгъ зновъ спокôйно спати, не потребувавъ кождои хвилѣ побоювати ся

и дрожати зô страху передъ катастрофою та задля звѣрята мучити своє житє.

Жоля мала и дальше добру опѣку; але не була она бôльше головнымъ єствомъ въ родинѣ, вôдъ котрого зависѣло щастє цѣлои рôднѣ. Панъ дому поручивъ старанє коло Жолѣ майже выключно Августѣ и лишь зъ встыдомъ згадувавъ той часъ, коли то любовь до грошей, страхъ о мамону, зробили зъ него самолюбного, сварливого, а заразомъ нещасливого та смѣшного малпячого батька.

Бібліотека для рускои молодежи
пôдъ редакціею Юліяна Насальского.

Выпускъ LXI. Томъ CXVI. Рôкъ XVI.

Дрôбнѝ оповѣданя

зложивъ

Иванъ В.

Часть III.

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

I. Сонъ.

Семко выйшовъ вôдъ старого Остапа сердитый, ажь розъюшеный, мовь лютый звѣрь. Вôнъ понуривъ свою голову въ дôлъ, очи впяливъ въ землю и ступавъ байдужнымъ крокомъ и затискавъ зô злости костистû кулаки.

— Старый собака! — буркотѣвъ до себе. — Вôнъ каже, що нынѣ кождый домагає ся у кождого лишь одного добра, хочь той, що домагає ся, не чинить нѣкому того добра. Тьфу!

И сплюнувъ здорово, немовь-бы побачивъ передъ собою що дуже огидливого.

— Тогды, — говоривъ дальше до себе — якъ чоловѣкъ въ найбôльшôй потребѣ, то навѣть рôдный батько не подасть тобѣ помочи. Але пожди!

И заскреготѣвъ зô злости зубами, пôднявъ голову и побачивъ передъ собою корчму. Звернувъ зъ дороги и счезъ въ темныхъ дверехъ корчмы мовь въ пащи строшнои звѣрюки.

* *
*

Старый Остапъ бувъ въ селѣ найзаможнѣйшимъ чоловѣкомъ; зъ власнои працѣ рукъ дôйшовъ до великои заможности. Не женивъ ся и не мавъ нѣякои родины. Все дуже щиро и запопадливо працювавъ и щадивъ, а люде дивувались тому.

— Та на що вамъ, дядьку Остапе,— казали неразъ єму — для себе одного такъ тяжко працювати и мучитись?

— Оно правда, що се для мене самого не потрѣбно! — вôдповѣдавъ на таке Остапъ.— Але бачите маємо въ селѣ стôлько бѣдныхъ людей! Се я працюю для ихъ добра...

И бѣднѝ справдѣ знаходили у Остапа велику помôчь. Вôнъ въ чôмъ лишь мôгъ допомагавъ имъ: ратувавъ въ часѣ голоду й недостатку, позычавъ имъ безъ проценту грошѣ, купувавъ на вôдробокъ людямъ худобу, выкуплювавъ заставленѝ грунта зъ жидôвскихъ рукъ...

И Семкови зробовъ вôнъ бувъ вже не одно велике добро, а за тоє бачивъ Остапъ въ Семку свого доброго вдячного приятеля.

Та нынѣ Семко въ души ставъ ся найбôльшимъ ворогомъ Остапа.

Семко прийшовъ нынѣ вже третій разъ до Остапа, щобъ той выкупивъ єму батькôв-

скій грунтъ зъ рукъ жида, що бувъ заставленый за піятику.

Остапъ обѣцювавъ, але нынѣ, якъ то кажуть, добре высповѣдавъ Семка за тоє, що пропивъ дорогу землю, и въ кôнци вôдмовивъ на сей разъ своєи помочи.

И тому Семко вертавъ такимъ сердитымъ вôдъ Остапа.

* *
*

Вже було по пôвночи, якъ Семко выйшовъ пôдпитый зъ корчмы. Було лѣто и на дворѣ на всходѣ яснѣло вже недалекимъ днемъ.

Выйшовши зъ корчмы, Семко стоявъ хвилю середъ дороги вагаючись, куда єму ити, чи до дому, чи где-инде. Въ кôнци пôйшовъ въ противну сторону за село.

За селомъ выйшовъ на цѣсарскій гостинець, взявъ зъ призмы тяжку камѣнюку, звернувъ на межу и помѣжь высокимъ достигаючимъ житомъ дôставъ ся на долину надъ широкій ставъ.

По-надъ ставъ по-при густі кущѣ калины и лозы стелилась невеличка стежка. Тою стежкою що досвѣтка любивъ переходитись зъ вôдкрытою лысою головою старый Остапъ.

Се було въ єго звычаю. Вôнъ що рана проходивъ ся по тôй стежцѣ, любувавъ ся красою величнои природы и творивъ тутъ сердечну молитву.

Перейшовши стежку, Семко всунувъ ся въ густый кущь лозины и тамъ присѣвъ.

— Як надôйдешь, старый псе, та такъ тебе почастую сею камѣнюкою, що анѣ пиcнешь! — усѣвши шепнувъ до себе Семко.

Вôнъ постановивъ убити Остапа.

Сидить Семко тай сидить, а Остапъ чомусь не надходить. Вже знудило ся єму ждати такъ довго; але постановивъ єще хвильку заждати.

И ось вже иде Остапъ. Чути, якъ шелестить надъ стежкою высока трава, чути точно, якъ старый гомонить зъ Богомъ, молить ся. Въ кôнци Остапъ зрôвнавъ ся зъ Семкомъ, а той, не надумуючись довго, кинувъ важкимъ каменемъ и влучивъ старого въ саму голову такъ, що Остапъ поваливъ ся на землю, зъ раны брызнула кровь, старый вытрѣщивъ сильно свои померклӣ очи и сконавъ. Семко сплюнувъ на него и поспѣшно пôйшовъ въ село до дому.

Ставъ на своимъ пôдвôрю, а напротивъ него выбѣгла єго жѣнка Текля. Побачивши єѣ, вôнъ здрѣгнувъ ся.

— Где ты ходишь, Семку? — заговорила Текля. — Бувъ вчера у насъ старый Остапъ и давъ менѣ тіи три сотки, що обѣцявъ, щобъ я землю у жида выкупила. Казавъ, що ты бувъ у него; але вôнъ тобѣ буцѣмъ вôдмовивъ помочи, бо хотѣвъ о чôмсь переконатись...

Почувши тоє, Семко задеревѣвъ. И зробивъ великй очи, а уста єго выкривились немовь вôдъ великого болю.

— То... Остапъ... принѣсъ... тр-и-и... сотки? — ледви промовивъ до жѣнки.

— Тажь принѣсъ! А ты-жь где ходивъ на цѣлу нôчь?

— Охъ, та я убивъ... старого Остапа! — скрикнувъ въ розпуцѣ Семко и заридавъ такъ тяжко, якъ нѣколи.

— Ты що тутъ робишь? Чого плачешь? — почувъ ся чійсь голосъ.

Семко отворивъ очи и обудивъ ся зô сну. Передъ нимъ стоявъ старый Остапъ.

— А тебе що сюды занесло? — пытавъ Остапъ. — Иду, ажь чую, хтось такъ стогне и плаче, що ажь менѣ самому стало лячно!

— Та я тутъ заснувъ и менѣ приснивъ ся страшный сонъ, тай тому я такъ... — казавъ пôдводячись Семко.

— А сей камѣнь на що тобѣ?

Семко змѣшавъ ся.

Кôлька хвиль вôнъ вагавъ ся, а вôдтакъ признавъ ся старому и розказавъ, въ якôй цѣли вôнъ тутъ взявъ ся.

— Га, такй вже нынѣ люде на свѣтѣ! — сказавъ старый, похитавши сивою головою. — Жадають для себе добра, а другимъ чинили-бъ за-для того найгôрше зло... Бога въ серци не мають нынѣ люде, забувають на Него...

Семко стоявъ закаменѣлый.

Остапъ єму простивъ и вôнъ щасливый та спокôйнѣйшій вернувъ до дому. Тутъ жѣнка стрѣнула єго радо такъ, якъ въ снѣ, бо Остапъ справдѣ того вечера принѣсъ и давъ ѣй три сотки на выкупъ землѣ.

Переконавшись, що се дѣйснôсть, Семко зôтхнувъ тяжко.

— Слава Тобѣ, Господи, що се бувъ сонъ! — промовивъ самъ до себе.

П. Скалюкъ.

II. Меланя „Бараняча голова“.

(Казка Н. Лескова).

Въ однôмъ глухôмъ, далекôмъ вôдъ мѣста закутку була велика гора, поросла дрѣмучимъ лѣсомъ. У стôпъ тои горы текла рѣка, а надъ рѣкою розложило ся сѣльце, въ котрôмъ жили заможнй хлѣборобы и рыбаки. Вôдъ сѣльця вела черезъ лѣсъ дорôжка до другого села, а на бôкъ вôдъ тои дороги на полянцѣ стояла хатинка. Въ нѣй жила бѣдна жѣнка на имя Меланя, а на прозвище „Бараняча голова“. Такъ названо єѣ, бо уважано єѣ дурною, а то тому, що она дбала бôльше про другихъ, якъ про себе. Коли, бувало, треба було комусь другому чимсь выгодити, а той, кого прошено, не хотѣвъ, то якъ мôгъ вôдпекувавъ ся...

— Дай менѣ спокôй! — говоривъ. — Я не можу. Отъ тамъ на пригôрку жіє Меланя „Бараняча голова“. Она не розбирає, що ѣй выгôдно, а що невыгôдно... Єѣ попроси, она все зробить!

И чоловѣкъ ишовъ на пригôрокъ и просивъ Меланю, а она якъ могла, то зробила, а якъ нѣ, то ласкавымъ та привѣтливымъ словомъ потѣшала.

— Потерпи! — говорила тогды звычайно. — Христосъ терпѣвъ и намъ велѣвъ терпѣти...

* *
*

Меланя мала маленьку хатинку, таку маленьку, що ледви можна було обернути ся коло печи. У неи жили сухорукій хлопчикъ Ивасикъ и безнога дѣвчинка Маруся. Безнога калѣчка сидѣла все на маленькôмъ стôльчику.

Маленькû калѣчки не приходили ся рôднею Меланѣ; они були для неи зовсѣмъ чужû. Ихъ рôдню зарѣзали розбôйники въ лѣсѣ, а ихъ лишили. Селяне взяли ихъ и стали думати, кому бы ихъ дати. Нѣхто не хотѣвъ брати безрукого и безногои.

— Жадного пожитку зъ нихъ не дочекаємъ ся! — говорили.

— Правду, добрû люде, говорите! — вôдповѣла Меланя, учувши таке. — Безъ рукъ, безъ нôгъ нѣчого не зробишь, а пити-ѣсти треба... Дайте менѣ Ивасика та Марусю! Часомъ я сама не маю що ѣсти, а насъ троє якось веселѣйше нужду перебуде...

Люде розсмѣяли ся.

— Безжурна — кажуть — Меланю, ты справедлива „Бараняча голова“!

И вôддали ѣй Ивасика та Марусю.

Меланя привела ихъ до хаты и они лишили ся.

Жiють они часомъ квасомъ, часомъ водою. Меланя ночами не спить; то богачамъ пряде, то бѣля попере, то рукавицѣ выробить та и заробить то муки то соли, хворосту въ лѣсѣ назбирає, пѣчь затопить, хлѣба спече, Ивасика та Марусю нагодує та и сама коло нихъ поживить ся.

* *
*

Передъ вечеромъ зôйшло ся кôлька бабъ коло крыницѣ тай стають до бесѣды.

— Якъ ты, Меланю „Бараняча голово“, — пытають — зъ тыми дѣтиськами жiєшь?

— Все добре, хвала Богу! — вôдповѣдає Меланя.

— А якъ добре? Тажь они у тебе нещаснî!

— Та тому — каже — и добре, що они нещаснî, що для нихъ небогато треба. Коли бы они щасливѣйшими та красшои долѣ були, то я и не могла бы черезъ нихъ Господу Богу прислужити ся; а такъ спасибôгъ имъ! Що

для нихъ и не зроблю, то все для нихъ се лучше, якъ мала бы я була ихъ до себе не приняти та за нихъ не постарати ся...

— А чи подумала ты напередъ, що зъ ними стане ся? — покивали бабы головами.

— Нѣ! — говорить Меланя. — Я про се и не думала...

— Та якъ-же такъ можна? Всежь напередъ подумати треба...

— А що за користь зъ того, — вôдповѣдае Меланя — що я думати буду про се, чого не можна напередъ знати? Дасть Богъ день, дасть и поживы на день, а въ ночи намъ всѣмъ мѣсця на запѣчку стане!...

— Та и то правда! — сказали бабы. — Они, плохенькѝ, може — кажуть — и помруть скоро на твоє щастє!

А Меланя ажь руками о полы вдарила ся...

— Що вы? — каже. — По що кличете вовка зъ лѣса? Я єи до себе и на порôгъ не хочу, нехай она за дверми присохне!

Бабы ажь розсмѣяли ся.

— Ну, Меланю, — кажуть — Бараняча голово, та и вôдважна ты та и смѣшна... Саму смерть за порогомъ засушити хочешь!

* * *

Пôйшла Меланя до Ивасика та Марусѣ, понесла имъ водицѣ, напоила, загрѣла въ горшку та и головки имъ помыла; а бабы стоять коло крыницѣ, дивлять ся за нею та шуткують. А до нихъ зъ лѣса выходить престарезный дѣдъ... на двохъ куляхъ опирає ся.

— Ба́бусеньки! — говорить. — Хто у васъ тутъ въ селѣ прийме мене до себе бѣдного подорожного?

— А ты що за чоловѣкъ и якъ тебе, дѣдусю, звати? — вôдказують єму бабы.

— Подорожный я на Божôмъ свѣтѣ, — вôдповѣдає дѣдусь — а моє имя Жива Душа! На куляхъ своихъ змучивъ ся я въ дорозѣ.... вôдпочати хочу...

— Мы тебе не знаємо — вôдповѣдають бабы — и пустити тебе въ хату безъ чоловѣкôвъ не смѣємъ. Чоловѣки на насъ сварити будуть...

— Щожь вы, видко, своихъ чоловѣкôвъ бôльше боите ся якъ Бога! А Богъ прецѣнь приказавъ приймити и нагодувати бѣдного...

— И то правда! — вôдказують бабы. — Правда твоя, дѣдусю! На Боже слово памятаємъ, а чоловѣкового боимо ся.

Жива Душа покивавъ головою...

— А то, — каже — матусеньки мои, зле! Такъ не повинно бути. Пôйду я до самыхъ чоловѣкôвъ, у нихъ попрошу ся.

Пôйшовъ до чоловѣкôвъ, але и чоловѣки єго не пустили.

— Хто тебе знає? — кажуть. — Може ты слабымъ прокинувъ ся и хочешь розвѣдати, где у насъ маєтокъ, щобы опôсля злодѣямъ вôдкрыти; а може у тебе по тѣлѣ прыщѣ та струпы, а у насъ комнаты чистѝ и долôвки застеленѝ... Иди-но стежечкою въ гору! Тамъ єсть бѣдна хатчина, а въ нѣй живе Меланя „Бараняча голова“. Она всѣхъ пускає, та и тебе пустить...

— Спасибôгъ вамъ, добрѝ господарѣ! — вôдрѣкъ дѣдусь Жива Душа и пôйшовъ до Меланѣ.

А Меланя побачила єго вже зъ вôкна и пôслала безрукого Ивасика, щобы закликавъ єго вечеряти.

Ивасикъ добѣгъ до дѣдуся.

— Іди-но, дѣдусю! — кличе. — Тѣтка Меланя зварила горнець рыбки, солею посолила, кличе тебе вечеряти!

Дѣдусь Жива Душа погладивъ Ивасика по головцѣ.

— Та вже — говорить — я самъ до васъ иду! Другѝ не хотять пустити.

Тôлько що увôйшовъ въ хату, тѣсно стало... Анѣ сѣсти на чôмъ нема.

— Сѣдай, дѣдусю, — говорить Меланя — зъ дѣтьми ѣджь, а я постою.

Сѣвъ дѣдусь, повечерявъ тай заговоривъ тихонько та ласкаво...

— Спасибôгъ — говорить — тобѣ, що ты не запытала, зъ-вôдки я и якъ мене зовуть, а посадила мене вечеряти. Я теперь пôйду въ лѣсъ... у тебе тѣсно... навѣть лягчи намъ всѣмъ нема где...

— Якъ-то, якъ то, Жива Душе Божа! Въ лѣсѣ медведѣ и вовки ходять... Хиба-жь я тебе пущу въ ночи? Тутъ намъ выстане мѣсця! Отъ Ивасикъ на пѣчь, Маруся за пѣчь, а ты положи ся, где мѣсця стане! Менѣ-жь мѣсце знайде ся...

— Ну, нехай буде по твому! — сказавъ дѣдусь, а самъ думає. — Где то она собѣ мѣсце знайде?

Положивъ ся, накрывъ ся своими лахами тай вôдразу заснувъ вôдъ умученя. А коли третѝ когуты заспѣвали, прокинувъ ся... дивить ся, а Меланя стоить и пряде кужѣль!

Подививъ ся на ню однымъ окомъ.

— Вѣдай ты, тѣтко, — говорить — и не клала ся?...

— Та менѣ, Жива Душе, — вôдказує Меланя — и не хотѣло ся!

Дѣдусь похитавъ головою мѣркуючи.

— Ну-ну-ну! — каже. — Водивъ, водивъ мене Господь Богъ довго-довго по свѣтѣ; думавъ я, що Вôнъ забувъ на мене и покинувъ; а Вôнъ привѣвъ мене въ гарне мѣсце и сподобивъ мене побачити чисту любовь! Тому скажи менѣ теперь, чого собѣ бажаєшь, а я тобѣ се у Бога выпрошу.

— Чого-жь менѣ бракує? — говорить Меланя. — Я и такъ завсѣгды вдоволена, а бажаю лише, щобы смерть мого порога не переступала, а коли прийде, такъ нехай за дверми присохне...

— Щожь! — вôдповѣдає дѣдусь. — Нехай такъ буде!

* *
*

Пôйшовъ дѣдусь, а смерть незадовго и зъявила ся, перебрана за богату козачку, въ парчевôй намѣтцѣ, гарнôй юбцѣ вышиванôй золотомъ, при боцѣ сталева коса на золотôмъ ланцушку, зробленôмъ на спосôбъ людскихъ кôстокъ, лице червоне пôдмальоване, а чорнû зубы бѣлымъ платочкомъ въ руцѣ заслонює, та до хаты просить ся.

— Покажи менѣ свои дѣточки-голубчики! Я принесла имъ медôвничкôвъ та по яблочку.

А Меланя якъ поглянула на ню, та й пôзнала, що то смерть.

— Имъ гарно зô мною безъ яблочокъ, — закричала до неи — а тебе лучше-бъ тутъ не було! Бодай ты присохла на тôмъ мѣсци!

А смерть такъ и присохла и не може вôдорвати нôгъ вôдъ того мѣсця, где стояла, а Меланя єѣ сухимъ хворостомъ заслонила, щобы и не було видко.

И було бы добре! Та пôйшли по селѣ зойки и слезы: сильный слабого тисне и бє безъ милосердія и нема на злого жадного страху, а котрû люде були немилосерднû, стали єще гôршими.

А до Меланѣ приходить що дня стôлько нещасныхъ, що въ своимъ житю не бачила; чує, якъ они плачуть.

— Смертенько-мамунцю, — кличуть — где ты подѣла ся, по-що ты свѣтъ покинула? Прийди, охорони насъ вôдъ лиходѣѣвъ нашихъ немилосердныхъ! Безъ тебе они собѣ вже розôбрали!

Ту Меланя прийшла до головы по розумъ.

— Та то я — каже — дурна стôлко лиха на свѣтѣ заподѣяла та захотѣла поправляти

Божѝ дѣла! Смерть у мене тутъ на порозѣ завяла, заслонена купкою хворосту...

— Охъ, мамусенько, выпусти єѣ, змилосерди ся! Та то вже вѣдай сто лѣтъ у насъ нѣ одного похорону не було! Лиходѣѣ стали єще гôршими, а мы зовсѣмъ зôстарѣли ся, обезсилѣли. Пусти єѣ! Нехай освободить людей вôдъ грѣху, а насъ вôдъ терпѣня!

И пôйшла Меланя, вôдкинула хворостъ... глядить, а смерть вже не на румяну козачку подобає, нѣ! Мовь та павутина зôсохла, а коса цѣла заржавѣла!

— Иди, куды тебе Богъ пôславъ! — сказала Меланя до смерти.

И смерть хитнула ся тай поплыла въ село павутинкою по стерняхъ.

Заразъ задзвонили похороннѝ дзвоны, перехрестили ся бѣднѝ и стрепенули ся богатѝ мужики.

— Мы думали, що она вже на вѣки погибла, а отъ она якъ змія изъ-за хворосту выскочила!

Пропало! Не можна вѣками лютувати та коверзувати безсильными... А убогѝ хрестили ся и самѝ клали ся въ гробы.

— Змучили ся — кажуть — нашѝ костоньки, насилу дôждали ся жменѣ землѣ...

И обôйшла смерть цѣле село за лѣсомъ, забрала все, що треба було забрати, а зъ другими Ивасика та Марусю, тому що имъ обоимъ вже було бôльше якъ по сто лѣтъ. Лише Меланѣ не дôткнулась, и она все живе, якъ перше жила, и робить такъ, якъ перше робила. Померли вже всѣ тіи, що называли єѣ Меланею „Баранячою головою“, и сама она на своє имя забула. А коли смерть обôйде цѣлый свѣтъ, то прийде и до неи.

— Якъ тебе зовуть? — запытає.

А она схоче пригадати собѣ та нѣякъ не зможе.

— Не знаю! — скаже. — Певно моє имя перемѣнило ся...

И стане смерть пытати межи сусѣдами.

— Якъ зове ся тая женщина?

А на вôдповѣдь ѣй упаде зъ неба бѣлый якъ снѣгъ чистый камѣнь, якъ серце выточеный, а на нимъ яркимъ золотомъ горѣти буде имя: „Любовь“.

Побачить се смерть и надумаєсь...

— Ты не моя! — скаже. — Нема твого имени въ моимъ приказѣ! Любовь не умирає! Ты дожієшь до того часу, коли правда и милосердіє стрѣтять ся и вовкъ ляже на спочинокъ побôчь ягняти и не обыдить єго...

Подавъ Мир. Воронъ.

Левъ старця Герасима.

Восточна казка.

Триста лѣтъ по Іисусѣ Христѣ живъ на востоцѣ богатый чоловѣкъ, по имени Герасимъ. У него були свои домы, сады, бôльше якъ тысячь невôльникôвъ и невôльниць и дуже много дорогоцѣнностей.

Герасимъ нѣчого не боявъ ся; але коли одного разу сильно заслабъ и мало не умеръ, тогды зачавъ вôнъ инакше думати, бо пôзнавъ, що людске житє есть коротке, а вôдъ смерти не спасе нѣяке богатство.

— Розумнѣйше буде — подумавъ собѣ — завчасу розпорядити ся богатствомъ, щобы оно мене на старости лѣтъ не путало, щобы задля него нѣкто не сваривъ ся...

Ставъ Герасимъ зъ рôжными людьми радити ся, якъ-бы єму лучше здѣлати. Однй говорили такъ, а другй инакше, але все то було Герасимови не до вподобы.

Ажь знайшовъ ся оденъ христіянинъ.

— Ты добре зробишь, — сказавъ той єму — если розпорядишь своимъ богатствомъ

такъ, якъ радить Ісусъ Христосъ... Розпусти своихъ невôльникôвъ на волю, а майно роздай бѣднымъ. Єсли зробишь такъ, будешь спокôйный...

Герасимъ послухавъ. Ставъ христіяниномъ и роздавъ все своє богатство бѣднымъ. Але незадовго побачивъ, що кромѣ тыхъ, котрыхъ вôнъ обдѣливъ, лишило ся єще много бѣдныхъ, котрымъ вôнъ вже нѣчого дати не мôгъ. Они-то стали єму докоряти, що вôнъ не умѣвъ роздавати богатство такъ, щобы всѣмъ стало.

Герасимъ зажуривъ ся. Єму було прикро, що однѝ єго ганять, а другѝ надъ нимъ смѣють ся.

— Перше — говорили они — живъ въ достаткахъ, а теперь, все роздавши, и самъ бѣдує и своихъ наслѣдникôвъ скривдивъ, а долѣ всѣхъ бѣдныхъ таки не поправивъ!

Прикро жилось теперь Герасимови; а щобы не терпѣти докорôвъ вôдъ наслѣдникôвъ, вставъ и удавъ ся на пустыню. А пустыня була дика, где не жѝвъ нѣ оденъ чоловѣкъ, а скакали лишь звѣрѣ и повзали змѣѣ.

* *
*

Походивъ Герясимъ по горячôй пустыни и зауважавъ, що єму тутъ лучше.

— Тутъ вправдѣ хоть глухо и страшно, але за тоє наслѣдники мене не лають и не проклинають и нѣхто надôмною не смѣє ся и не осуджує мене, що я такъ, а не инакше здѣлавъ. Я собѣ тутъ спокôйный, бо поступивъ собѣ пôсля слôвъ Христовыхъ: Вôддай все и иди за Мною!... И бôльше о нѣчо не журю ся!

Найшовъ Герасимъ печеру пôдъ вапнянымъ каменемъ, натаскавъ туда тростины и ставъ тутъ жити.

Жити Герасимови було тихо, лишь ѣсти и пити не було що. Зъ трудомъ лишь знаходивъ гдеяке корѣнє, а за водою ходивъ на ручай. Жерело воды було далеко вôдъ печеры, и закимъ верне ся до своеи печеры, то на ново єго палить. И звѣрôвъ боить ся и силы слабѣють и зновъ пити хоче ся. А ближше коло воды не було такого мѣсця, где-бы можна було сховати ся.

— Ну, — думає разъ въ велику спеку Герасимъ — не знести менѣ тои муки! Вылѣзу зъ моеи камѣннои печеры, то треба печи ся на сонци; а безъ воды прийдесь умирати вôдъ жажды, и анѣ збанка анѣ тыквы анѣ жаднои посудины, щобъ носити воду. Що-жь менѣ робити? Пôйду въ послѣднïй разъ до жерела, напю ся воды и умру тамъ...

Прийшовъ Герасимъ до воды и бачить въ пѣску слѣды, мовь-бы туды перейшла каравана на ослахъ и верблюдахъ... Глядить вôнъ дальше и видить, що лежить тутъ львомъ роздертый верблюдъ, а недалеко вôдъ него валяє ся єще живый, але сильно слабый осликъ и тяжко вздыхає и ноженьками дригає и губами смокче.

— Той єще жити може! — подумавъ собѣ Гарасимъ. — Вôнъ тôлько вôдъ жажды утомивъ ся тому, що караванщики не знали, где найти воду. Перше закимъ самъ умру, спробую облегчити терпѣнє тои бѣднои животины...

И пôднявъ ослика на ноги, перепоясавъ єго черево своимъ поясомъ и ставъ тягнути єго до жерела свѣжои воды. Тутъ обтеръ ослови мокрою долонею запеклу морду и поивъ єго зъ руки, щобы вôнъ вôдъ разу не обпивъ ся.

Осликъ оживъ и пôднявъ ся на ноги; а Герасимови жаль стало єго тутъ покинути и вôнъ повѣвъ єго до себе.

— Помучу ся я єще зъ нимъ — подумавъ собѣ — и окажу єму помôчь...

Пôйшли они разомъ до печеры, а тымчасомъ огромный верблюдъ вже майже бувъ зъѣдженый; на боцѣ валявъ ся лишь великій кусокъ єго скôры. Герасимъ вернувъ ся взяти

ту скôру, щобы мати чимъ таскати воду, и побачивъ, що за верблюдомъ лежить великій жовтый левъ зъ гривою... Вôдъ сытости валяє ся и хвостомъ по земли бє.

— Ну, — подумавъ собѣ Гарасимъ — теперь певно менѣ конець! Певно той левъ сейчасъ скочить та розôдре и мене и ослика!

Але левъ ихъ не рушивъ, а Герасимъ безъ перешкоды понѣсъ зъ собою кусокъ верблюжои шкôры, щобы зробити зъ неи мѣшокъ на воду.

По дорозѣ набравъ Герасимъ острыхъ паликôвъ и зробивъ зъ нихъ для осла загороду коло самои печеры.

— Тутъ єму буде въ ночи и свѣжо и спокôйно! — думавъ старець.

Думавъ, але не вôдгадавъ.

Скоро лишь на дворѣ стемнѣло, наразъ щось немовь зъ неба упало надъ печерою и розлягъ ся страшный ревъ и ослиный крикъ.

Герасимъ выглянувъ, а то той самъ левъ, протрясши першу сытôсть, прийшовъ зъѣсти его осла та не удало ся єму. Зачаившись скочивъ вôнъ черезъ загороду и заткнувъ собѣ

въ паху острый сукъ и заревѣвъ вôдъ невыносимого болю.

Герасимъ выскочивъ и почавъ зъ ранъ звѣряти вынимати острый паль.

Левъ вôдъ болю трясъ ся весь и страшно ревѣвъ и хотѣвъ хватити Герасима за руку; але Герасимъ єго не страхавъ ся и всѣ трѣсочки повыймавъ. Опôсля взявъ верблюжу скôру, положивъ єѣ на осла а пôгнавъ до жерела за свѣжою водою. Тамъ у жерела звязавъ скôру шнуркомъ, набравъ повно воды и вернувъ зъ нею до своєи печеры. Черезъ цѣлый той часъ левъ анѣ не рушивъ ся зъ мѣсця; такъ страшно болѣли єго раны.

*
* *

Герасимъ ставъ омывати раны льва, а самъ пôдносивъ до єго отворенои пащѣ воду въ пригорщи. Левъ лызавъ єѣ розпаленымъ языкомъ зъ долонѣ, а Герасимови не було страшно, такъ що вôнъ самъ собѣ дивувавъ ся.

Повторило ся то на другій и на третій день. Львови стало легше, а коли на четвертый день Герасимъ прийшовъ зъ осломъ до жерела, глядить, а левъ пôднявшись поплѣвъ ся въ слѣдъ за ними.

Герасимъ положивъ львови руку на голову, и такъ ишли рядомъ разомъ троє... старикъ, левъ и оселъ.

У ручая старець омывъ раны льва на великôй водѣ и левъ цѣлкомъ вôдсвѣживъ ся. А коли Герасимъ вертавъ назадъ, и левъ пôйшовъ за нимъ,

И такъ ставъ старикъ жити зъ своими звѣрятами.

* *
*

У старця выросли тыквы, Вôнъ ставъ ихъ сушити и дѣлавъ зъ нихъ збанки, котрî носивъ до жерела, щобы придавались въ потребѣ тымъ, у кого не було въ що набрати воды.

Такъ живъ Герасимъ; и самъ прокормлявъ ся и другимъ людямъ бувъ пожиточный. Та и левъ найшовъ собѣ службу; коли Герасимъ въ саму жару спочивавъ, левъ стерѣгъ єго осла.

Жили они такъ довгій часъ и не було кому дивувати ся ихъ житємъ. Але одного разу побачили тую компанію подорожнî и розповѣли про нихъ по селахъ, по дорогахъ, и сейчасъ стали до нихъ приходити цѣкавî люде. Всѣ хотѣли видѣти, якъ жіє бѣдній старець, а зъ нимъ осликъ и левъ, котрый ихъ не роздирає. Всѣ дивували ся...

— Вôдкрый намъ, — пытали ся Герасима — будь такъ добрый, якою силою ты се дѣ-

лаєшь? Ты здаєсь не простый чоловѣкъ, а незвычайный, коли при тобѣ показує ся Изаине чудо... левъ лежитъ радомъ зъ осликомъ!

— Нѣ, вôдповѣдавъ Герасимъ — я найзвычайнѣйшій въ свѣтѣ чоловѣкъ, а навѣть, признаю ся вамъ, єще дуже дурный! Я бачите зъ звѣрятами жію, а зъ людьми зовсѣмъ жити не умѣвъ. Всѣ они на мене гнѣвались, а я пôйшовъ зъ мѣста въ пустиню...

— Чимъ-же ты ихъ образивъ?

— Я хотѣвъ роздѣлити межи всѣхъ своє богатство, щобы всѣ були щасливû, а мѣсто того они всѣ посварились...

— А чому-жь ты ихъ мудрѣйше не подѣливъ?

— Та тутъ то власне и цѣла штука, що зрôвнати тяжко тыхъ, котрû самû не рôвнають ся! Я зробивъ блудъ, бо самъ собѣ бувъ зъ початку много забравъ! Не було менѣ забирати собѣ бôльше вôдъ другихъ непотрѣбного, отъ и бувъ бы спокôй...

— Еге! — покивали люде головами — то дѣйсно старикъ дуракъ! А тымчасомъ оно всетаки чогось дивно, що у него левъ осла стереже и не зъѣсть ихъ обохъ! Ану попробуймо зъ кôлька днѣвъ пожити зъ ними разомъ и пригляньмось, якъ се у нихъ выходить!

Лишило ся зъ нимъ троє людей.

Герасимъ ихъ не проганявъ, лише увагу зробивъ...

— Разомъ жити не можна такъ, — сказавъ — щобы васъ троє на одного дивило ся, а треба всѣмъ працювати; а то прийде зновъ сварка, и я васъ тогды забоюсь и уйду...

Они згодили ся, але на другій день при нихъ приключила ся бѣда... Коли они спали, заснувъ такожь и левъ и не чувъ, якъ розбôйники накинули на осла петло и увели єго зъ собою.

* *
*

Ранкомъ люде проснули ся и видять, левъ спить, а зъ ослика и слѣду нема.

— Отъ и ты — говорятъ они старцеви Герасимови — дôждавъ ся того, що тобѣ належить ся... звѣрь все звѣремъ буде. Ставай скорше! Твôй левъ зъѣвъ твого осла и певно гдесь въ пѣску зарывъ єго кости...

Вылѣзъ Герасимъ зъ своєи печеры и видить, що оно справдѣ такъ, якъ єму розповѣдають. Зажуривъ ся старикъ; але не кажучи нѣчого, накинувъ на себе верблюжій мѣхъ и пôйшовъ за водою.

Иде, тяжко поступає, а дивить ся... за нимъ зъ-далека левъ плентає ся. Хвôстъ опустивъ до землѣ и головою понуривъ ся.

— Може бути, що вôнъ и мене хоче зъѣсти! — подумавъ старикъ.—Чи не все одно менѣ умерти? Поступлю лучше по Божôй воли и не стану лякати ся!...

И прийшовъ и спустивъ ся до жерела и набравъ воды, а коли пôднѣсъ ся, дивить ся, а левъ стоить на тôмъ самôмъ мѣстци, где все стававъ оселъ, закимъ старець привязавъ єму на спину мѣхъ зъ водою.

Герасимъ положивъ львови на спину мѣхъ зъ водою и самъ на него сѣвъ.

—Неси, виноватый! — промовлявъ до него.

Левъ понѣсъ воду и старця, а люде коли побачили, що Герасимъ ѣде на львѣ, єще бôльше здивовали ся. Оденъ лишивъ ся, а двохъ другихъ побѣгло зновъ въ села и вернули ся зъ многими цѣкавыми. Всѣмъ хотѣло ся видѣти, якъ страшный левъ таскає мѣхъ зъ водою и немôчного старця.

— Признай ся намъ, — стали говорити Герасимови — що ты або ворожбитъ, або въ тобѣ якась особливша сила, якои нема въ другихъ людяхъ!

— Нѣ! — вôдповѣвъ Герасимъ.—Я цѣлкомъ звычайный чоловѣкъ и сила у мене така,

якъ у всѣхъ васъ. Єсли вы захочете, можете то само здѣлати...

— А якъ-же сего можна достигнути?

— Поступайте зъ всѣми добре и лагôдно!

— Якъ же зъ лютымъ бути ласкаво? Вôнъ погубить...

— Не велике горе, а вы о тôмъ не думайте и за себе не бôйте ся!

— Якъ-же можна за себе не бояти ся?

— А отъ такъ, якъ вы сидите тутъ теперь зô мною и мого льва не боите ся.

— Е, мы тому не боимось, бо ты самъ зъ нами.

— Пусте! Яка я вамъ вôдъ льва оборона?

— Ты вôдъ звѣря средство знаєшь и за насъ заступишь ся.

— Пусте вы собѣ выдумали, що я будьто на льва средство маю. Богъ давъ менѣ той даръ, що я въ собѣ страхъ побѣдивъ, а звѣря приглаcкавъ, а теперь вôнъ менѣ зла не дѣлає. Спѣть та не бойте ся!

Всѣ лягли спати коло печеры Герасима и левъ лягъ тутъ такожь; али коли рано встали, то побачили, що льва нема на єго мѣсци!...

— Або єго хто налякавъ, — казали — або убивъ и зарывъ трупа єго въ ночи...

Всѣ дуже засумувались.

— Не журѣть ся!—потѣшавъ старець. — Вôнъ певно за дѣломъ пôйшовъ и верне ся...

* *
*

Бесѣдують они такъ и видять, що середъ пустинѣ наразъ закуривъ ся освѣченый сонцемъ стовпъ пороху, въ котрôмъ показали ся дивнû чудовища зъ горбами, зъ крылами; одно пôднимає ся на верхъ, а друге внизъ падає; и все то поступає и все то стучить и гремить и несе ся прямо до Герасима. Наразъ все упало и повалило ся наоколо всѣхъ стоячихъ, а позаду старый левъ хвостомъ по земли бє.

Коли спаматали ся, то побачили, що то цѣлый шнуръ величезныхъ верблюдôвъ оденъ за другимъ поприв'язаныхъ, а на передѣ всѣхъ... наладованый Герасимôвъ осликъ.

— Що таке стало ся и якимъ способомъ?

* *
*

А сталось се такимъ способомъ. Ишовъ черезъ пустыню купецкій караванъ, а на него напали розбôйники, котрû передъ тымъ украли Герасимового ослика. Розбôйники убили всѣхъ купцѣвъ, а верблюдôвъ зъ товарами

взяли и поѣхали дѣлитись; ослика же привязали до задного верблюда. Левъ зачувъ носомъ, где иде осликъ, и кинувъ ся доганяти розбôйникôвъ. Вôнъ дôгнавъ ихъ, хопивъ за шнуръ, котрымъ були верблюды повязанѝ, и почавъ скакати, а верблюды зô страху передъ нимъ скачуть и бѣдного ослика пôдкидають. Такъ пригнавъ левъ весь караванъ до старця, а розбôйники всѣ звалили ся зъ сѣделъ, бо наляканѝ верблюды дуже сильно скакали и утѣкали и неможливо було удержати ся на нихъ. Самъ же левъ обливавъ ся кровію, бо въ плечахъ єго стремѣла стрѣла.

— Ахъ, старець Герасимъ! — закричали всѣ люде, сплеснувши руками. — Твôй левъ має задивляючій розумъ!

— Мôй левъ має злый розумъ!—вôдповѣвъ усмѣхаючись старець. — Вôнъ менѣ привѣвъ то, чого менѣ зовсѣмъ не треба! На тыхъ верблюдахъ товары великои цѣны. Се огонь! Прошу васъ, нехай хто-небудь сяде на мого осла и вôдведе переляканыхъ верблюдôвъ на велику дорогу! Тамъ, я певный, сидять теперь ихъ посумнѣлѝ властителѣ. Вôддайте имъ ихъ богатство и мого осла въ додатку, а я поведу до воды мого льва и тамъ постараю ся выймити стрѣлу зъ єго раны.

И половина людей пôйшла вôдводити

верблюдôвъ, а другй лишили ся зъ Герасимомъ и єго львомъ и видѣли, якъ Герасимъ довго вытягавъ и выймавъ зъ плечей звѣря загнену стрѣлу.

Коли вернулись тіи, що вôдводили каравану, прийшовъ зъ ними єще оденъ чоловѣкъ въ середнôмъ вѣцѣ, въ пышнôмъ убраню и зъ многимъ оружіємъ. Побачивши Герасима, зъ-далека кинувъ ся єму до нôгъ.

— Чи знаєшь ты, хто я? — сказавъ вôнъ.

— Знаю! — вôдповѣвъ Герасимъ. — Ты нещасный бѣдняга...

— Я страшный розбôйникъ Амру!

— Ты менѣ не страшный!

— Мене боять ся и въ мѣстахъ и на пустынѣ; я поубивавъ богато людей, я забравъ богато богатствъ, ажь наразъ твôй дивный левъ забравъ менѣ цѣлу свою каравану.

— Вôнъ звѣрь та длятого забирає!

— Такъ, але ты менѣ єѣ звернувъ и приславъ до того єще въ додатку свого осла... Возми вôдъ мене бодай одно шатро и розкинь єго где хочешь ближше до воды для свого спокою!

— Не треба! — сказавъ старець.

— Длячого? Чого ты такій гордый?

— Я не гордый, але шатро се дуже хороше и може выкликати зависть; я не буду мôгъ роздѣлити єго межи всѣхъ такъ, щобы кого необыдити, и стану зновъ бояти ся. Тогды мôй левъ опустить мене, а до мене прийде другій хищный звѣрь и приведе зъ собою несупокôй, зависть, и вымôвки. Нѣ, не хочу я твоихъ хорошихъ шатрôвъ, а хочу жити безъ страху...

За Н. С. Лѣсковымъ подавъ В. Н.

Справленє ошибокъ и змѣна

въ драматѣ

„Борба доброго зô злымъ",

помѣщенôмъ въ LX. выпуску

„Бібліотеки для рускои молодежи"

На стор. 28 въ ст. 3. вôдъ долу по словѣ „области" додати належить слово „людей", а въ ст. 4. по словѣ „вѣры" слово „чоловѣка".

На стор. 45. въ ст. 1. зъ горы мѣсто имена „Юлія" має бути имя „Юрія", а въ ст. 2. по словѣ „головы" додати належитъ слово „священикъ".

На стор. 46. въ ст. 4. вôдъ долу мѣсто имени „Порфирія“ мае бути имя „Протерія“.

На стор. 57. въ ст. 4. зъ горы мѣсто „инокинѣ“ мае бути „иноки“, въ ст. же 5. мѣсто „двѣ“ просить ся читати „два“.

До стор. 55. чуюсь приневоленымъ назначити змѣну устройства сцены для пятои вôдслоны, Така сцена, якъ я еѣ тамъ описавъ, вôдповѣдае що правда историчнымъ вымогамъ; понеже однакъ представити на сценѣ церковный корабель зъ иконостасомъ естъ рѣчею майже неможливою, то лучше буде для пятои вôдслоны устроити сцену такъ: При входѣ до цекрви св. Василія улиця, напротивъ церкви мешкальный дôмъ св. Василія. Отже въ хвили пôднесеня завѣсы молить ся оденъ монахъ при входовыхъ дверехъ церкви, а Надя, Текля, Юрій и нарôдъ збирають ся на площади межи домомъ св. Василія а церквою. Св. Василій выходить зъ свого дому и говорить то, що напечатано на стор. 55. А коли (на стор. 56 и 57) паламаръ на розказъ св. Василія калатае въ дôмъ монахôвъ, щобы ихъ повѣдомити о початку важного дѣла, тогды св. Василій зъ монахомъ, що молить ся при дверехъ, входить въ церковь и вертае назадъ зъ Хрестомъ въ рукахъ, а монахъ несе котеликъ зъ священою водою и кропило. Св. Василій кропить площадь и людей, голосить „Со миромъ изыдѣмъ!“ и входить въ дôмъ, а два хоры монахôвъ спѣвають, якъ напечатано. Дальше св. Василій втягае Дарія не въ корабель, лишь на площадь, а опôсля передъ входовû двери и творить тутъ такъ, якъ мавъбы робити въ церковнôмъ корабли передъ иконостасомъ.

Авторъ Г. А. П.

☛ Просить ся о вырôвнане пренумераційнои належитости за попередный и вôдновлене пренумераты на текучій рôкъ. **РЕДАКЦІЯ.**

Конкурсъ.

Пôдписана Редакція розписуе отсимъ третій конкурсъ на написане повѣстей.

Повѣсти маютъ бути:

1) вôдповѣднѝ для рускои молодежи, передовсѣмъ морального и патріотичного змѣсту;

2) основанѝ на тлѣ историчнôмъ або взятѝ зъ руского народного житя;

3) оригинальнѝ, нѣгде еще непечатанѝ;

4) обнимати пôвтретя до трехъ аркушôвъ печати.

Працѣ зъ гасломъ и запечатанымъ листомъ, въ котрôмъ авторъ повторить тое гасло и подастъ свое назвиско зъ точнымъ означенемъ свого побуту, належить прислати на адресу пôдписанои Редакціи до кôнця н. ст. серпня 1909 р.

За повѣсти, рецензійною комисіею за найлучшѝ признанѝ, вызначае Редакція три преміи: першу на 80 кор., другу на 60 кор., трету на 40 кор.

Преміованѝ повѣсти стаютъ ся власностію Редакціи. Що до непреміованыхъ, то Редакція буде могла зъ ихъ авторами осôбно порозумѣти ся.

О результатѣ нынѣшного конкурсу оголоситъ ся въ рускихъ часописяхъ зъ кôнцемъ студня 1909.

Въ Коломыѣ дня 15. лат. марта 1909.

РЕДАКЦІЯ

Бібліотеки для рускои молодежи.

Бібліотека для рускои молодежи
пôдъ редакціею Юліяна Насальского.

Выпускъ LXII. Томъ CXVII. Рôкъ XVI.

ПРАВДА ГОРОЮ.

Оповѣданє зъ сельского житя

написавъ Г. зъ Ж.

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

1. Въ горю.

— Охъ падоньку нашь! Ой горенько наше! ахъ лишенько наше! Бѣдному все вѣтеръ въ очи, чи то въ днину чи то въ ночи! — заводила и руки ломила Феська до своєи сусѣдки и кумы Таньки Разовои. — Тай то вамъ, кумонько, нещасте за нещастємъ, бѣда за бѣдою сыпле ся мовь зъ мѣха... Ледви одно промине, вже друге насталось и лѣзе... годѣ вôдхреститись, вôдмолитись, спекатись, оминути! Якась бѣда напосѣла ся на наше майно та житє! Чи то таке насланє́, чи то такій грунтъ паскудный и проклятый... сама вже не знаю, що то такого...

— Щожь вамъ такого стало́сь? Богу дякувати, всѣ вы здоровî; маєте здорову худôбку, збôжечка до волѣ! — каже Танька.

— Пытаєте, що стало ся? Гей-бы вы не знаєте! Тажь мого чоловѣка замкнули до арешту! Такъ, куменько сердечна, замкнули, ой замкнули, та не знаю за що... Ой, не выдержу, не можу вытримати...! — не докôнчила Феська, бо почала умывати ся слезами.

— Цитъ, кумцю, цить, не плачте! — промовила Танька. — Плачь вамъ нѣчого не поможе! Замкнули, та замкнули; отъ и выпустять. Арештъ не для худобы, а для людей. Кумъ посидить та и прийде, якъ не нынѣ, то завтра, за тыждень, за два, за три, а таки колись прийде. Що я бѣдна маю робити? Отъ вже третій рôкъ, якъ я свого чоловѣка похоронила! Мôй вже нѣколи не прийде до мене, не поверне... плачь нѣчого не помôгъ! Я выплакала свои очи... и що менѣ зъ того? Недовиджую тай тôлько...

— Вы бодай сына маєте такого, що вже знає господарити, дасть всему раду та и на зарôбокъ пôйде, а я що? — торочила Феська. — Четверо дрôбныхъ дѣточокъ... где я дамь всему раду! На крокъ не можу вôдступити вôдъ хаты, вôдъ дѣтей....

— Богъ ласкавъ, кумо Фесю! Не грызѣть ся, не сумуйте, бо то все на ничь не придасть ся, лишь здоровє упадає! Господь Богъ ласкавъ та добрѝ люде не дадуть вамъ загинути! — потѣшала Танька. — Все промине та и буде добре...

— Ой люде, — пробормотѣла Феська — добрѝ люде! Бодай не снили ся такѝ люде та зъ такою добротою! Вôддали єго до арешту... чи то добрѝ люде такъ роблять? Чи то

такъ повиннŷ робити? То люде фалшивŷ, фарисеи, нехресты, то дичь... бодай ихъ...! Єще поганинъ не зробивъ бы того, жидъ, кальвинъ, що наша вѣра...

— Отъ не нарѣкайте, кумо любенькŷ, не кленѣть! Дайте спокôй, не гнѣвѣть Бога та не заробляйте грѣху! Клятьбою не вдѣєте нѣчого доброго, хиба стягнете на себе гнѣвъ та кару Божу...

— Ай божь-то, кумо, годѣ вже вытримати... не можна... Серденько, вôнъ нѣчого невиненъ, такъ якъ бы вы або и я. Хиба-жь то за своєю працею не вôльно обôзвати ся, упôмнути ся, чи що? Таки злодѣєви не вôльно нѣчого казати, коли бере працю? Хиба єму єще помочи на плечѣ завдати, єще може доплатити до своеи працѣ?

— Такъ, кумо, нѣ! — рекла Танька. — Того не було и не буде, щобы злодѣєви єще помагати до своеи працѣ; а зновъ перепустити та дарувати такожь годѣ, бо вôнъ все кравъ бы и кравъ бы. Я чула, що кумъ Пилипъ гдесь побили злодѣя, чи що...

— Тожь бачите, мôй чоловѣкъ злапавъ злодѣя на своимъ поли и въ своѣй праци та дôставъ ся єще за тоє до арешту, а злодѣй ходить по свѣтѣ та въ кулакъ смѣє ся. Правда, що єго гдесь тамъ мавъ ударити, але

мавъ право. Та то такъ, кумо, за моє жито єще мене бито; бо то вы кажете „добрѝ люде!“ Якъ бы були добрѝ, то не допустили бы до того, щобы мôй чоловѣкъ сидѣвъ за кратками...

— Менѣ, дурнôй бабѣ, — каже Танька — видить ся, що вашь чоловѣкъ ось-ось прийде до дому, а злодѣй пôйде на єго мѣсце. То такъ не буде, Господь Богъ не схоче вашои кривды...

— Хто то знає, чи такъ буде, якъ вы сказали; а знаєте добре, що Господь Богъ высоко а Цѣсарь далеко!

— Правду кажете, кумо Фесю, але бо и Цѣсарь не поможе, коли Господь Богъ не схоче. Я вамъ лишь одно раджу, не грызѣть ся! Нехай кобыла грызе ся, бо она має велику голову. Господь Христосъ бôльше терпѣвъ, якъ мы грѣшнѝ... Господь Богъ все переинакшить. Але я заговорила ся зъ вами, а въ хатѣ жде на мене робота; та и вы не маєте часу. Поживемо, та побачимо...

По вôдходѣ Таньки увôйшла Феська до хаты, усѣла, пôдпершись рукою, край скринѣ и стала розбирати весь розговоръ зъ Танькою и застановляти ся. Дѣтвора... отъ якъ дѣтвора. Повыходила зъ хаты на улицю зъ другими грати ся; имъ мамунина грызота не

въ головцѣ; они свобôднû, веселû! Въ хатѣ тихо, хоть макъ сѣй, а тишину хиба лише жужанє мухъ перерывало. Середъ тои тишины Феська въ думкахъ заснула. Нехай она трохи переспить ся, бо въ снѣ про все забуваєсь, у снѣ крѣпить ся чоловѣкъ; тôльки єго супокою и полекшеня въ горю та грызотѣ.

Страшно то и дуже болючо дôймає чоловѣка, коли безъ провины, безъ проступку за когось вôдбуває кару, завырокованy судомъ, и то на пôдставѣ ложного зôзнаня свѣдками! Чоловѣкъ, що въ нѣчôмъ не провинивъ ся, цѣле житє бyвъ некараный, що жiє по правиламъ Божимъ, що посѣдає честь и добру славу, сидячи въ арештѣ терпить дуже много и тратить. Та годѣ, мусить терпѣти супокôйно и пôддатись Божôй воли...

Такъ дѣялось зъ чоловѣкомъ Фесѣ. Въ часѣ вôдбуваня кары Пилипъ Банько (такъ звавъ ся Фесинъ чоловѣкъ), мѣсто вôддаватись розпуцѣ, заодно просивъ Бога о терпеливôсть, заодно умолявъ свого Сотворителя о скрѣпленє духа, не нарѣкаючи на тыхъ, що причинились до єго кары. Одно єго непокоило и гадками переносивъ ся до своєи хаты, що тамъ робять єго дѣточки и жена, чи здоровû, якъ живуть, чи не кривдить ихъ хто и таке инше.

Вôдъ часу до часу вôдвиджувала Феся свого мужа, потѣшала єго якъ могла и оповѣдала про все, що знала, а при тôмъ приносила єму где-чого лучшого до ѣды.

Одного дня взявъ ключникъ Пилипа до рѣзаня и рубаня дровъ и потѣшавъ єго, якъ мôгъ . . . .

— Я знаю и вѣрю вамъ, Пилипе, що вы невиннî, що сидите несправедливо, але будьте певнî, що зло мусить выявитись и не утаить ся передъ Богомъ. Будьте супокôйнî! Вашî терпѣня и муки незадовго скôнчать ся, за кôлька днѣвъ выйдете на волю...

Коли такъ балакали, надôйшла Феська и привитавшись, почала жалуватись на Гринька Неруша, що вôнъ робить ѣй рôжнî пакости и збытки та насмѣває ся зъ неи.

— Все тоє — каже Пилипъ — єсть Божій допустъ. Богъ насъ досвѣдчає, а мы терпѣмъ и молѣмъ Єго о ласку и терпеливôсть. Богъ оденъ видить и знає найлучше, чи мы що виннî. Жалую дуже, що я Гринька бивъ и теперь мушу за тоє вôдпокутувати; але Господь Богъ ласкавый и милосердный та не дасть менѣ довго терпѣти. Не зачѣпай Гринька, нехай воює! Прийде и на него черга... и вôнъ дôстане надгороду за свои дѣла.

— Я єму нѣчого не кажу и не робю! — проговорила Феська скрôзь слезы — Оминаю єго зъ-далека, терпю всякû пакости, якû менѣ робить, и не згадую єму о тôмъ анѣ слôвцемъ. Отъ колись бивъ нашу Одарку за тоє, що бѣгла черезъ городъ по худобу, або загнавъ безрогу до стайнѣ таки зъ дороги, а я єму нѣчого не казала. Се бачивъ самъ лишь начальникъ громады и заразъ велѣвъ безрогу выпустити. Гринько ходить ночами по-пôдъ мои вôкна, страшить дѣти, страшить мене...

— Га, люба Фесю, терпи и зноси до часу холоднокровно! На все прийде часъ, а виновникъ буде вôдповѣдати и покутувати за свои дѣла... Чи дѣти здоровû?

— Богу дяковати здоровû! Часто згадують тебе: нема нашого тата, мамо! Коли прийдуть тато? Где они такъ довго бавлять ся? Навѣть не прийдуть ѣсти! Такими словами роздратовують моє серце, додають болю... Я ихъ успокоюю, якъ можу: тато прийде, принесе вамъ щось зъ мѣста...

— Не довго я вже тутъ буду! Казавъ менѣ ключникъ, що въ недѣлю буду дома, выпустять мене на волю. Ты будь спокôйна и иди домôвъ та гляди, щобъ дѣтямъ не стало ся що злого! Бôльше не приходи сюды, не труди ся, бо то не близко ити!

Єще довго балакали они. Опôсля Феська где-що полишила мужеви, дала єму троха грошей, щобы мавъ на дорогу, коли буде вертати дэмôвъ, и попращавшись пôйшла, слезами заливаючись.

Ключникъ, чоловѣкъ не лихий, неразъ кликавъ Пилипа до свого мешканя та розбивавъ єму тугу и дававъ щось лучшого ѣсти. Такъ промайнувъ Пилипови дуже скоро часъ кары.

---

2. Баньки.

Село „Долѣшна Гôркиня", где мешкали Баньки, лежить межи рѣками та потоками и числить около 540 душь. Найбогатшѝ господарѣ мають по сѣмь до вôсѣмь моргôвъ поля и то далеко вôдъ села порозкидуваного, такъ що неразъ треба було ѣхати майже годину и кôлька потокôвъ та потôчкôвъ перебрысти, щобы дôстатись до нивы. Поля вправдѣ були плододайнѝ, бо частѝ повени рѣки и потокôвъ наносили не мало намулу, що улекшавъ господарямъ господарку, бо на такихъ поляхъ звычайно лучше родить ся збôже; але було неразъ богато шкоды, бо воды забирали и уно-

сили зъ собою снопы та сѣно. И тому мешканцѣ жили по бôльшôй части зъ зарôбкôвъ.

Хаты въ селѣ були чисто утримованѝ, але церкви, школы, читальнѣ не було; громадяне мусѣли ходити до церкви сусѣдного села. За тоє бувъ въ Долѣшнôй Гôркини урядъ громадскій, котрый всякѝ справы полагоджувавъ въ корчмѣ, и то разъ въ тыждень, т. є въ недѣлю пополудни.

Въ тôмъ-то селѣ мешкали Близнюки, що мали одиначку Феську. Старѝ, хотяй неписьменнѝ, уважали на свою доню-пестѣйку; що самѝ умѣли и знали, того научали и Феську; старали ся, щобы она була побожна, послушна, працьовита та тихомирна.

Феся выросла такою, якою хотѣли єѣ мати родичѣ. Она не ходила на вечерницѣ, хотяй бувало ровеснички кличуть єѣ, просять, намавляють.

Чого пôйду? — вôдказувала имъ заодно Феська. — Въ дому маю роботы по уха, на вечерницяхъ же нѣчого не научусь; а ити тамъ та „бомки" збивати, се не красно и грѣхъ. За той часъ можу въ дома богато зробити; родичѣ прецѣнь старенькѝ, годѣ имъ вже такъ працювати. Досыть они натрудились черезъ свôй вѣкъ, нехай теперь вôдпочиваютъ.

Тай такъ выросла Феся въ дома, нѣгде не буваючи, хиба въ церквѣ и на весѣлю тамъ, где єи родичѣ були у гостяхъ.

Близнюки мали невеличке майно; около двохъ моргôвъ поля, кавалокъ огородця, господарскѝ будынки коло хаты, одну корову, безрогу и дрôбъ. Коло всего заходила ся сама Феська, выручаючи свою стареньку мамуню. Старѝ Близнюки радували ся и дякували Богу за той даръ, за таку добру дитину, та просили Бога для неи о добру долю.

— Добра дитнна то родичамъ утѣха-вѣнець, а лиха то нещастє и конець! —пригорювали собѣ неразъ родичѣ.

Такъ выросла Феська на працьовиту людину, але не мала щастя до женихôвъ. Помимо того, що мала добре серце и выхована була по Божому, краса єи не приманювала нѣкого до неи. Єи лице було велике, подовгасте, очи маленькѝ, нôсъ несорозмѣрнои величины, уста широкѝ, волосє єи хотяй тримала єго въ порядку, палило мовь огнемъ, сама була трохи пригорблена. Тожь Феська знаючи, що природа упослѣдила єѣ, не грызла ся замужемъ, хотяй часомъ може и подумала о замужу, але зô своєю судьбою здала ся на Божу волю. Маючи вже повнѝ лѣта, зовсѣмъ не числила на замуже, не нарѣкала на свою долю.

— Може и въ моє вôконце засвѣтить колись сонце! — говорила собѣ бувало.

Єи ровеснички давно вже замужнѝ, ба и почали ѣй дорѣкати, зъ неи наруговатись, а она все своє и своє...

— И за мене не забуде Господь Богъ, и для мене тримає Вôнъ якусь долю... Хто на Бога уповає, того Богъ не опускає...

Байдужна на все, працювала Феська и метушилась по всѣхъ усюдахъ, щобы лишь родичамъ житє осолодити, то въ поли, то въ городѣ, то въ хатѣ... где ѣй тамъ въ гадцѣ було жениханє! Она сердечна не знала, що за нею пасе окомъ оденъ зъ парôбкôвъ зъ сусѣдного села, где служить вже третій рôкъ, працьовитый и спокôйный парень. Звавъ ся вôнъ Пилипъ Банько; але нѣхто не знавъ, зъ-вôдки вôнъ приблукавъ ся.

Пилипъ Банько, бездомный круглый сирота, выслуженый жовнѣрь, маючи вже трийцять шѣсть лѣтъ, знавъ добре людей, бо не мало навандрувавъ ся по свѣтѣ, не одно бачивъ, не зъ однои печи хлѣбъ ѣвъ, на лавѣ и пôдъ лавою спавъ, богато въ свѣтѣ натерпѣвъ ся, въ Буваличахъ якъ то кажуть бувъ. Въ господарствѣ бувъ досвѣдченый, умѣвъ вести ладъ та порядокъ. Где служивъ, тамъ було добре. Господарь бувъ зъ него

вдоволеный, а коли вôдходивъ, то всѣ за нимъ жалували, бо всюды єго шанували и любили.

Въ сусѣднôмъ селѣ Телѣпавцѣ, до котрого належала Долѣшна Гôркиня, було разъ якесь весѣлє. На тôмъ то весѣлю Пилипъ пôзнавъ случайно Фесю Близнючку, що була разомъ зъ родичами запрошена. Вôдъ першого разу ихъ серця зрозумѣлись. Часто теперь Пилипъ заходивъ до Близнюкôвъ. а коли обоє пôзнали ся близше, старî Близнюки призволили на ихъ подруже.

Вôдъ теперь Феська змѣнилась ; була веселѣйшою и моторнѣйшою и працювала въ двоє тôлько, що передше. Нетерпеливо ожидала тои щасливои для себе хвилѣ, того дня, коли передъ престоломъ въ церквѣ получить ся зъ тымъ, котрого полюбило невинне серденько. Та часъ не стоить, а плыве швидко, и отъ не опамяталась Феська въ роботѣ, що отъ позавтра-завтра єи „недѣля“ зближилась, день рѣшаючій, що дѣлить житє на двѣ части. Се вôдгорода межи житємъ дѣвочимъ а замужнымъ, се перехôдъ до иншого житя, вôдрубного вôдъ прежного, до житя супружества.

Надôйшла пожадана хвиля, коли старî Близнюки благословили молоду пару пôдъ вѣнець. Вôдбулось весѣлє спокôйне, тихе, ко-

ротке. По вѣнчаню принято запрошеныхъ гостей скромненько, безъ шуму, безъ піятыки, и до рана було по всему.

Заразъ по вѣнчаню Пилипъ взявъ ся до господарки по свому. Старî, колú побачили, що вôнъ добрый газда, здали на него всеньку господарку, а самî робили що могли; тѣшились и радувались, що Господь Богъ зôславъ ихъ донцѣ добру людину, були щасливî и вдоволенî такимъ зятемъ и въ своихъ молитвахъ благали для нихъ щастя-долѣ.

Але не довго тѣшились старî щастємъ своєи доньки, не довелось имъ бачити внукôвъ. Пôйшли незадовго на другій свѣтъ, поблагословивши молодыхъ.

Жалко и тоскно стало Банькамъ, що остали ся мовь сироты безъ батька и неньки. За ихъ душѣ молились щиро и обоє працювали неутомимо на хлѣбъ, сôль, та любились. Другî завидували имъ того тихого щастя домового, якого зазнавали они въ своимъ житю супружескôмъ. Богъ поблагословивъ ихъ сыномъ, котрого старались выховати Богу на славу а людямъ на потѣху.

Пилипъ нѣгде не заходивъ, щобы дорогого часу не гайнувати. Часомъ вступивъ до корчмы за солею, нафтою або тютюномъ и чимъ скорше вертавъ домôвъ. Лучилась

єму неразъ компанія, але вôнъ знавъ все вымовити ся.

Такъ побожно и сумирно жили Баньки. Здавалось, о нихъ въ селѣ люде забули. Зъ нѣкимъ они не сварились, не гнѣвались; пильнували себе и своєи господарки. Въ недѣлю лишь и въ свята ходили до церкви, до другого села Телѣпавки. Часомъ вступали до господаря, у котрого служивъ Пилипъ и у котрого пôзнались обоє на весѣлю. А коли обробили своє поле, а не було иншои роботы, то ишли обоє на заробокъ до сусѣдôвъ, а зароблениѝ грошѣ ховали до скринѣ на „лиху годину". Тримаючись пословицѣ „Хто зъ Богомъ, то и Богъ зъ нимъ", густо-часто клячали обоє разомъ передъ иконою Богоматери и вôдмовляли молитвы; або бувало Феська пестить свою дитину, а Пилипъ розповѣдає ѣй про свою минувшину, про свои подѣѣ.

Не диво отже, що громадяне шанували и поважали Баньковъ. Навѣть мала сельска дѣтвора полюбила Баньковъ и часто заходила на ихъ обôйстє грати ся. И Господь Богъ радуєсь такимъ супружествомъ, такими людьми, та помôгъ, що придбали собѣ хорошій шматъ поля, купили корову и пару сивыхъ воликôвъ, чимъ ихъ майно значно побôльшило ся.

Такъ проживали Баньки въ спокою и щастю безъ журбы, та грызоты.

Але хто може вôдгадати Божу волю и выслѣдити стежки Божого Провидѣнія?

Не надѣялись Баньки жадного нещастя и не счулись, зъ-вôдки оно ихъ постигло. Ажь отъ ихъ найстаршій сынъ Михань, шестилѣтній пестѣєць, розхорувавъ ся тяжко. Баньки, недосвѣдченû, не знали рода хоробы и думали, що нынѣ-завтра наступить полекша и дитина подужає. Тымчасомъ хороба не уставала, а коли Пилипъ кинувъ ся по лѣкаря, було вже за пôзно. Михань уже доходивъ, не було рады анѣ ратунку. Послѣдствій застудженя и дифтеріи годѣ було оминути.

Въ кôлька днѣвъ по похоронѣ дитины прибѣгъ пастухъ зъ повѣдомленємъ, що корова, черезъ другу пробита, упала до рова такъ нещасливо, що зломила ногу. Корову дорѣзано. Зъ тои поры Феська розболѣла ся, перележала чотыри мѣсяцѣ въ постели, а Пилипъ видячи, що то допустъ Божій, не тративъ надѣѣ, зносивъ терпеливо всѣ нещастя та моливъ ся щиро до Бога. Люде однû выходили, другû входили до хорои Феськи, розбивали тугу Пилипови та якъ могли потѣшали єго.

Пôзно въ ночи Пилипъ повечерявши, утомленый, поклавъ дѣти спати, а самъ уклякъ

передъ иконою Пречистои Дѣвы та моливъ ся щиро-сердечно. Слезы струєю сплыли єму по лици и коли такъ моливъ ся зъ пôднесеными руками, почувъ внутрѣшну полекшу и обнявъ єго солодкій сонъ...

И ось зъявивъ ся єму старыкъ зъ сивою бородою, лихо одѣтый, приближивъ ся до него, подавъ св. крестъ до поцѣлованя и промовивъ: Вôдчуваю, Пилипе. твои терпѣня, знаю твою мужественну терпеливôсть, виджу твою непохитну вѣру въ милосердіє, чую твои молитвы и прошеня! Бачь, тоє знамя, котре ты уцѣлувавъ, спасе тебе! Правда, перейдешь єще не одно нещастє, але не вôдступай анѣ на крокъ вôдъ твоєи дотеперѣшнои стôйкости и не захитай ся! Молитва буде тобѣ помочею, а лихо промине и ты... будешь щасливымъ.

Се сказавши, старець зникъ, а Пилипъ зворушеный пробудивъ ся, усѣвъ коло хорои подруги, котра не спала, подавъ ѣй лѣкъ, якій лѣкарь записавъ, и розповѣвъ ѣй сонъ. Свѣтло горѣло. Въ тôмъ хора пôднесла ся, усѣла на постели, поглянула на спячû дѣти, вôдкашльнула и выплюла грудку чорнои крови. Пилипъ перелякъ ся, але Феська стала веселѣйшою и усмѣхнулась.

— Не лякай ся, Пилипе! — вôдозвалась. — Богу дяковати менѣ полекшало, чуюсь здо-

ровшою, сильнѣйшою. То тая кровь мене такъ мучила! Подай менѣ воды, а самъ положи ся спати! Єще часъ вставати до роботы, ты утомленый...

И Пилипъ подавъ хорôй воды та побачивши, що ѣй лекше зробилось, поклавъ ся на своє мѣсце и скоро уснувъ. А коли на дворѣ займалось на свѣтъ, пробудивъ ся и помолившись взявъ ся до щоденнои роботы, а сонъ стоявъ єму всегда передъ очима и не допускавъ єго до злыхъ гадокъ и дѣлъ.

Въ кôлька днѣвъ опôсля и Феська подужала, опустила постѣль и яла ся за жѣночу роботу.

Такъ не переставали Баньки жити побожно и працювати сумирно, якъ передъ тымъ.

Люде мали ихъ вôдъ теперь за праведникôвъ и боялись робити имъ якû прикрости. Не одно подруже брало собѣ зъ нихъ примѣръ и старало ся поступати за ихъ прикладомъ; гдекотрû навертались на лучшу дорогу житя. Цѣле село Долѣшна Гôркиня почала вôдновлюватись-вôдроджуватись. Менче було чути лайки та сварки, проклону та пiятики и бôйки; за тоє прибувало бôльше майна, чести и славы.

Одна пара людей стала причиною иншого житя, иншого руху въ селѣ. Своимъ тихимъ

трудомъ и поведенємъ, своимъ примѣромъ навели жителѣвъ на дорогу чесноты, правды, любови та справедливости. То вже Божа рука такъ кермувала...

Та бо побожне житє Банькôвъ причинилось не мало до доброго выхованя дѣтей въ цѣлôмъ селѣ. Власныхъ дѣточокъ учили они молитвы, працѣ и ощадности; ихъ дѣти були слухнянî и чемнî, нѣколи не ишли спати або рано не вставали не помолившись; поволи такъ привыкли, що нѣ одно зъ нихъ навѣть нѣчого не зъѣло, не змовивши молитвы або бодай тричи не перехрестивши ся. Зъ того брали примѣръ другî дѣти, що заходили до Банькôвъ играти ся; ба и ихъ родичѣ наказували имъ, щоби брали примѣръ зъ дѣтей Баньковыхъ, и самî старались наслѣдувати Банькôвъ.

Що прийшло Пилипови до головы?

Однои недѣлѣ, прийшовши зъ церкви, усѣвъ зъ женою на приспѣ пôдъ хатою и обоє приглядали ся невиннôй забавѣ, якъ ихъ дѣти зъ сусѣдскими играли. До нихъ прийшли сусѣды-господарѣ, а вôнъ, розмовляючи зъ ними о господарствѣ, пôддававъ имъ всѣлякого рода гадки.

— Знаєте що, панове сусѣды и чеснî господарѣ? Менѣ прийшло на гадку, щобы

мы приступили до спôлки и одну добру рѣчь для себе зробили...

— А то яку, яку? — поспытали мужики.

— Ото таку! — каже Пилипъ. — Неразъ лучає ся намъ вертати домôвъ въ темну нôчь чи то зъ поля чи зъ лѣса або и зъ мѣста, а ось сей мôстъ на скрутѣ досыть высокій, такъ мусимо добре слѣпати и мѣряти, щобы не вывернути ся зъ якимъ наборомъ до рова досыть глубокого, а тутъ пôтьма хочь очи выбери, болото або яка шаруга!... Може бы мы зложили ся та справили собѣ лѣхтарню, яку мають по мѣстахъ. Она не буде дорого стояти, а будемо мати выгоду и оминемъ неодного нещастя..,

— Добре, добре! — вôдозвавъ ся Оселедецъ. — Я першій пристаю.

— И я, и я! — вôдозвались другѝ. — Бо то вже дуже небезпечно ѣхати черезь той мôстъ, а єще середъ темнои ночи...

— Максимъ Ѳедѣвъ — каже Захарко — якось оногды вывернувъ вôзъ зъ наборомъ та мало смерти не поживъ; вôзъ розторощивъ ся, а конина ногу зломила.

— А я — заговоривъ Бесажникъ — вже два разы вывернувъ ся зъ того моста до рова, худоба покалѣчилась, вôзъ зломивъ ся... щастє, що тогды не було воды въ ровѣ. Ой

намучивъ ся я, намучивъ, закимъ выратувавъ себе та худобу зъ возомъ и то порожнымъ...

— Такъ, — вôдзыває ся Оселедець — се добра гадка! Але хто буде намъ все свѣтити и гасити, якъ мы неразъ до пôзна працюємо въ поли, або пôзно вертаємо зъ лѣса?

— Етъ, се якось полагодить ся! — вôдповѣвъ Пилипъ. — Прецѣнь всѣ не будемо все въ поли до пôзна сидѣти, або всѣ не будемо разомъ въ лѣсѣ коло деревины робити! Можемо самû собѣ услугувати, а єще лучше, коли скажемо громадскому пастухови. Вôнъ не має такои тяжкои працѣ, якъ мы. Коли прижене худобу, може засвѣтити, а рано, закимъ худоба пôйде на пасовиско, загасити. Кромѣ платнѣ, яку має зъ громады за худобу, мы додамо єму єще десять або двайцять коронъ; вôнъ пристане и буде вдоволеный, а мы будемо мати выгоду. А що вôнъ бѣдный, то добре єму заробити собѣ на хлѣбъ-сôль...

— Добре кажете! — притакнувъ Оселедець. — Але черезъ лѣто вôдъ Юра до Покровы то вôнъ се зробить, а хто вôдъ Покровы до Юра черезъ цѣлу зиму?

— Той самъ! — вôдрѣкъ Пилипъ. — И тому зложимо єму двайцять коронъ, або хотяйбы и трийцять, а за тоє будемо мати

выгоду, безпечно будемо ѣхати и оминемо всякй неприятности.

— А може було бы лучше, — сказавъ Оселедець — єслиби се выконували нôчнй вартôвники...

— И се не зла гадка! — притакнувъ Пилипъ.

Якъ урадили, такъ и зробили. Вбили дубовый стовпъ, купили лѣхтарню, бочку нафты и згодили пастуха за трийцять коронъ рôчно. Громада, побачивши се, почала думати, чи не було бы добре запровадити таке скрôзь по селѣ; урадила и выконала. Вздовжь улиць стояли лѣхтарнѣ; за ихъ обслугуванє побиравъ пастухъ рôчно хорошу платню. Громада вôдкупила лѣхтарню и нафту вôдъ Пилипа и спôльникôвъ, а мешканцѣ мали теперь выгоду, бо всѣ улицѣ були освѣтленй та дякували вôйтови за таку новôсть и охотно складали невелику належитôсть, рôчно по однôй коронѣ вôдъ нумеру.

Пилипъ взявъ ся теперь до другого дѣла, а именно возивъ шутеръ зъ рѣки и высынавъ цѣле своє подвôрє, а входъ вôдъ дороги до хаты и стежки до другихъ своихъ будинкôвъ выложивъ камѣнємъ, щобы не мѣсити болота, не валяти обувя и не наношувати нечистоты до хаты, котрои помôстъ бувъ выложеный

дошками. Се зауважали сусѣды и другŷ люде, а видячи, що се добре, почали и собѣ такъ робити.

Дальше ставъ Пилипъ возити камѣнє и складавъ єго на кỳпу коло своєи загороды, а возивъ, коли мавъ часъ и не було иншои пильнои роботы. Навозивъ того камѣня до трехъ сяжнѣвъ квадратовыхъ. Люде дивились на тоє и раменами здвигали.

— Що за дива выробляє той Пилипъ? — говорили межи собою. — Певно буде класти муровану хату, а може яку палату!

Але Пилипъ хаты не потребувавъ класти, бо мавъ нову, кôлька лѣтъ тому поставлену, простору, зъ великими зеленою краскою мальоваными вôкнами и зъ ганкомъ, около котрого вивъ ся дикій виноградъ... єго дôмъ выглядавъ мовь палата якого дѣдича. На що вôнъ возить камѣнє, люде змѣркували доперва, коли побачили, якъ вôнъ ставъ розбивати и выложивъ хорошій шматъ дороги напротивъ свого обôйстя своєи загороды. Где-котрŷ господарѣ собѣ такъ робили, ажь въ кôнци громадска рада ухвалила такъ вышутрувати цѣлу дорогу вôдъ границѣ до границѣ села. А коли такъ стало ся, вже не було въ селѣ болота, такого болота, що неразъ мешканцѣ по просту губили чоботы, худоба

по черева бродила або ноги звихала, а возы зъ наборомъ застрягали по оси и лишь при тяжелôй праци можна ихъ було выдобути.

За порадою Пилипа поставлено громадскій шпѣхлѣрь. Пилипъ першій давъ по 25 К. рôжного збôжа и до трехъ лѣтъ шпѣхлѣрь бувъ наповненый збôжемъ рôжного рода. Щобы оно не псувалось, громада спродала цѣлый запасъ, а взявши добрû грошѣ, заложила громадску позычкову касу, а до шпѣхлѣря зсыпувано дальше збôже. По часѣ побудовано дôмъ, въ котрôмъ мѣстили ся громадскій урядъ, позычкова каса, шпѣхлѣрь и читальня. Побудованє школы треба було для браку фондôвъ вôдложити на пôзнѣйшій часъ.

Хто давъ до того всего починъ?

Кождый знавъ, навѣть мала дитина знала, що нѣхто иншій, лишь Пилипъ Банько. Залунало про него по всѣхъ усюдахъ, знали єго вже въ доокрестныхъ селахъ, дôйшла вѣсть про єго дѣла навѣть ажь до мѣста; але Пилипъ тымъ не величавъ ся, не пышавъ ся, не чванивъ ся, але тѣшивъ ся, що Богъ допомôгъ єму такû дѣла довершити тихою працею та добрымъ примѣромъ. Єго величали дѣла, єго славила праця.

На тôмъ не кôнчивъ Пилипъ своихъ заходôвъ для свого та громадского добра.

За порадою и намовою священика дали Баньки свого найстаршого сына до школы, где учивъ ся знаменито. Учителѣ дуже єго полюбили, бо бувъ слухнянымъ и чемнымъ ученикомъ, и ставили єго другимъ школярямъ за взôръ. Полюбили єго и товаришѣ и всѣ, що єго близше пôзнали. Школы кôнчивъ вôнъ всѣ зъ вôтличіємъ и оставъ священикомъ таки въ своимъ селѣ. Що за утѣха, що за радôсть була родичамъ! А одна зъ доньокъ остала учителькою при выдѣловыхъ школахъ въ Львовѣ, молодшій же сынъ завѣвъ крамницю, зъ котрои мавъ хорошû доходы.

Нивы Пилипа були порозкидованû то тутъ то тамъ, а одно поле було навѣть далеко пôдъ лѣсомъ. Тому задумавъ Пилипъ своє поле скомасувати, т. є. зôбрати разомъ въ одну цѣлôсть и мати при купѣ, бо знавъ, що лишь въ той спосôбъ господарка иде правильно, не тратить ся богато часу на далекû ѣзды до нивъ и скорше можна майномъ управляти. Въ тôй цѣли входивъ въ угоду зъ сумежными господарями, промѣнювавъ, куповавъ, доплачувазъ, якъ сего вымагали обставины, и прийшовъ поволи до того, що всенькe поле мавъ въ однôй руцѣ при купѣ.

Доси ишло Банькамъ все мовь зъ росы и воды. При тôмъ всемъ не забували они про Господа Бога, за котрого помочею дôйшли до такого добра.

Але якъ то всегда буває, нема такого села, въ котрôмъ не знайшли бы ся люде злои волѣ, зависнѝ, мстивѝ, докучливѝ та шкôдники. И въ Долѣшнôй Гôркини знайшлись люде, що стали Банькамъ робити рôжнѝ пакости, особливо шкоду по нивахъ и сѣножатяхъ. Зъ-разу Пилипъ не зважавъ на се; але коли шкода повтаряла ся частѣйше и прибирала щоразъ бôльшѝ розмѣры, було того вже за богато Пилипови и вôнъ почавъ сторожити, пильнувати.

— Хто спôймає шкôдника на моѣй нивѣ, отримає надгороду! — оголосивъ по селѣ.

Але дарма! Не лише вôнъ самъ, але навѣть полева сторожь не могла прилапати шкôдника-збыточника.

---

3. Гринь Нерушь.

Сусѣдне село, Телѣпавка, було о много бôльше вôдъ Долѣшиои Гôркинѣ. Тутъ була парафія, церковь, школа и дворъ, въ котрôмъ

мешкавъ властитель села, Порхавкою званый. Грубый якъ бочка, низкій ростомъ, нôсъ у него великій якъ огôрокъ а червоный, не знати чи вôдъ табаки, що заживавъ ложкою, чи вôдъ острыхъ напиткôвъ, що нѣколи не выходили зъ єго мешканя. Бувъ то типъ мандатора зъ давныхъ часôвъ, що вѣчно вороговавъ на Телѣпавчанъ, мовь-то єму пôддавати ся не хотѣли.

Село лежало на горбку. Зъ-подалека можна було пôзнати, що тутъ живуть люде заможнѝ, богатѝ. Загороды уквѣтчанѝ овочевыми деревами, зъ помежи котрыхъ виднѣли бѣлѝ хаты, а понадъ деревами сторчали дымники червоно мальованѝ.

Въ тôмъ селѣ служивъ у одного заможного господаря парôбокъ Гринь Нерушь. Зъ-вôдки вôнъ бувъ родомъ, нѣхто не знавъ; мавъ около двайцять вôсѣмь лѣтъ, бувъ середного росту, русявый и зъ-легка налягавъ на праву ногу; рѣдко коли бувавъ въ церквѣ, нѣколи не перехрестивъ ся, не умѣвъ нѣ читати нѣ писати, а вдача єго була дивна. Коли до роботы взявъ ся, то якъ то кажуть все єму въ рукахъ горѣло, такъ спрытно, зручно и швидко робивъ; коли-же єму не хотѣлось робити, то бувало и цѣлый тыждень невозме ся до роботы, а лишь швендає ся то тутъ

то тамъ. Бувъ сильный, що не було єму рôвного въ селѣ; кождый єго боявъ ся. При тôмъ любивъ въ корчмѣ покрѣплятись горѣвкою та не одну кватирочку выхилявъ душкомъ, та вôдтакъ, взявшись до роботы, надолуживъ давне, що занедбавъ. Тѣшивъ ся, єсли мôгъ кому якого збытка або шкоду зробити, а вôдтакъ смѣявъ ся єще зъ пошкодованого.

Гринь Нерушь заходивъ часто до Долѣшнои Гôркини за робôтниками. Одного року бувъ на празнику и пôзнавъ тутъ Химу Иванцевну, зъ котрою оженивъ ся. Иванцѣ були люде не то бѣднѝ не то маєтнѝ. Стара Иванцева давно померла, а Иванець старый, знемощѣлый при тôмъ тихій чоловѣкъ, вôддавъ все своє газдôвство молодôй парѣ, а самъ спокôйно доживавъ вѣку. За єго головы працювавъ Гринь щиро, живъ поки що тихо и чесно; однакъ по смерти старого Иванця змѣнивъ своє житє. Єму здавалось, що вôнъ не господарь, а наймитъ, пускавъ ся въ плавъ и робивъ, що самъ хотѣвъ. Неразъ дорѣкала єму Хима, що зле робить; вôнъ єще вôдгрожувавъ ся ѣй и дальше своє торочивъ.

Нерушѣ мешкали на однôмъ, а Баньки на другôмъ кôнци села. Мешканцѣ довшій часъ жили супокôйно, нѣхто села не непокоивъ; не чути було нѣколи о якôйсь крадежи, вôдъ

коли стоить Долѣшня Гôркиня; на обôйстю ночувало неразъ бѣлє, сокиры, худоба, рôжне дрôбне начинє и всячина. Нѣхто не лакомивъ ся на чужу власнôстъ, а єсли коли выпало кому у свого сусѣда, котрого не було дома, взяти яку орудину, або було за пôзно, бо вже всѣ спали, то бравъ зъ обôйстя, чого єму було треба, а другои днины совѣстно приносивъ.

— Не гнѣвайте ся, сусѣде, — оправдувавъ ся при тôмъ — що я взявъ, не пытаючи ся васъ! Отъ вамъ приношу и безъ ушкодженя вôддаю.

Въ цѣлôмъ селѣ такъ дѣяло ся и се выглядало такъ, мовь-бы то була одна родина, одна семія. Нѣхто нѣкого не пôдозрѣвавъ, бо не було о що и за що. Такъ увôйшло вже було въ звычай.

И такъ дѣяло ся ажь до того часу, коли Гринь Нерушь замешкавъ въ селѣ. Наразъ дивнымъ дивомъ стало перемѣнятись житє въ Долѣшнôй Гôркини. Почали поволи гинути дрôбъ, господарскѝ знаряды, бѣлє, ба лихо добиралось и до худобы. Мешканцѣ почали нарѣкати, жалуватись однѝ передъ другими, не знали, хто имъ такѝ шкоды творить. Ба и зъ поля счезали снопы, паша, бульба, капуста и т. и. Господарѣ ходили, пытали, шу-

кали... все пропало! Часомъ на якійсь часъ утихомирилось въ селѣ, та небавомъ зновъ появились крадежи, и годѣ було дослѣдити злодѣя. Рôжнû думки ходили по селѣ, однû другихъ безпôдставно пôдозрѣвали и супокôй бувъ заворушеный. Майже що дня ходили люде до вôйта, у котрого такожь крадено. Та не помогло заряджене вôйта, щобы нѣхто нѣчого не лишавъ на дворѣ, а ховавъ и замыкавъ. Люде ховали и замыкали, але злодѣй колодки розбивавъ и коморы обкрадавъ. Тожь вôйтъ не могучи дати собѣ рады, повѣдомивъ жандармерію въ мѣстѣ, о двѣ милѣ вôддаленого. О тôмъ, розумѣє ся, знало цѣле село, щобы пакôстникъ-злодѣй мавъ ся на осторожности и берѣгъ ся, щобы не впасти въ руки жандарма. И на якійсь часъ крадежи утихли.

Гриня Неруша зробила громада полевымъ, бо вôнъ бувъ до того уряду найспосôбнѣйшій и найвôдповѣднѣйшій, и зъ тои причины не могла на него упасти навѣть найменьша тѣнь пôдозрѣня. Свôй обовязокъ выконувавъ вôнъ совѣстно и ревно, зъ сусѣдамû живъ въ згодѣ, не мавъ зъ ними нѣколи нѣякои суперечки або сварки. На забавахъ являвъ ся першій, своими дотепами та смѣшками розвеселявъ та бавивъ гостѣ, за що єго всѣ по-

любили. Нѣяке весѣлє, нѣякû хрестины не обôйшли ся безъ него; кождый єго кликавъ, просивъ до себе, а где вôнъ знаходивъ ся, тамъ було дѣйстно весело и забавно. Жѣнка єго тымъ дуже величалась и пышала ся. Якъ где приключилась сварка або бôйка, то Нерушь явивъ ся першій, смиривъ, годивъ, єднавъ, а часомъ и вылаявъ... Словомъ бувъ душею въ селѣ.

А то Нерушь тому такъ собѣ поступавъ, щобы не стягнути на себе якû пôдозрѣня о якû тайнû справки, и пôдъ тою покрывкою броивъ своє дѣло дальше.

Тревало се лѣтъ кôлька, крадѣжь не уставала. Ба почались огнѣ, пожежѣ. То тутъ то тамъ горѣли хаты, стодола, а Гринь Нерушь бувъ все першій при огни и ратувавъ та отримувавъ за тоє вôдъ властей похвалу и надгороду, а господарѣ величали єго.

— Якій то той Гринь Нерушь добрый чоловѣкъ! — говорили. — Все всюды першій!

Правда, не разъ не два дивувались господарѣ, що се такого зъ тымъ Гринькомъ, що вôнъ все всюды першій; але нѣхто не мôгъ доглупатась причины того всего, нѣхто не знавъ нѣчого путнього. Приходило вже до того, що мало що не выбрано єго раднымъ а вôдтакъ вôйтомъ, и хто знає, чи не бувъ бы

Гринько Нерушь зôставъ вôйтомъ, єслибъ не мало значучій случай, що почавъ поволи вôдкрывати єго учинки, а то черезъ неоглядность та неосторожность таки єго власнои жѣнки Химы.

У одного господаря счезла одного разу гуска. Шукали за нею всюды, пытали... пропала! Але до часу збанъ воду носить, мусить и єму колись ухо урвати ся.

На нещастє Хима, жена Гринька Неруша, зарѣзала краджену гуску и смѣло почала скубати пѣрє таки на обôйстю коло своєи шôпки (а було то въ саму недѣлю). Якъ разъ на тоє надôйшла властителька гуски за якоюсь орудкою до Химы и зазрѣла Нерушиху скубаючу гуску. Пôзнала заразъ свою гуску и сплеснула въ долонѣ...

— Гринихо, — крикнула.—таже то гуска моя! Зъ-вôдки она у васъ взяла ся?

— Где то ваша! — зарумянѣвшись вôдповѣла Гриниха. — Або то лишень у васъ суть гуси?

— Такъ, то моя! — запевнювала властителька гуски! — Я пôзнала єѣ по пѣрю и ногахъ. Мои всѣ гуси мають подѣравленû полотеньця на правôй нôжцѣ. Скажѣть, зъ-вôдки она у васъ взялась, бо пôйду до вôйта!

— Що, до вôйта? Идѣть и до дѣдька! — крикнула зъ досадою Гриниха. — Або то я може вашу гуску украла, чи що? То гуска моя, идѣть ми геть зъ обôйстя, не нападайте и не напастуйте мене, бо вамъ лобъ розвалю! А якъ скажу мому чоловѣкови, то єще посидите въ арештѣ. Якъ смѣєте... чуєте...?

И хопила якусь ломаку та хотѣла почастувати спокôйну невѣсту.

Мартиниха, властителька гуски, вырвала гуску зъ рукъ Гринихи и вже вôдходила, ажь тутъ надôйшовъ Гринь зô службы и доперва на ново розпочались переговоры, сварки.

— Говъ, бабы, не сварѣть ся! Я васъ полагоджу. Вы, чесна газдыне, дайте спôкôй, не кричѣть! Коли ваша гуска, то берѣть! Я знайшовъ єѣ вчера вечеромъ неживу коло плота Чухрѣєвого, а нынѣ мавъ по селѣ оголосити, чія она; а що жѣнка почала пѣрє скубати, то я вже провчу єѣ за те, якъ смѣє чуже рушати. Коли то, Мартинихо, дѣйстно ваша гуска, то берѣть собѣ и идѣть спокôйно домôвъ, а я довѣдаюсь, хто єѣ убивъ, и вôнъ буде караный...

Мартиниха пôйшла просто зъ гускою до вôйта. Увôйшовши до хаты, застала вôйта и жандарма и розповѣла имъ, якъ рѣчь мае ся. Жандармъ списавъ протоколъ, велѣвъ закли-

кати єще двохъ людей, взявъ Мартиниху зъ гускою и пôйшли всѣ до Гриня Неруша.

Сарака Гринь сего и не надѣявъ ся; сидѣвъ и говоривъ до жѣнки, що зле зробила. Въ тôмъ увôйшли до хаты вôйтъ, жандармъ, двохъ мужчинъ и Мартиниха зъ гускою. Жандармъ положивъ гуску на скрини и почавъ Гриня выпытувати, якъ то зъ гускою було. Гринь, не приготовленый и заляканый, мотавъ ся въ своихъ зôзнаняхъ. Жандармъ видячи, що вôнъ не ясно рѣчь представляє, успокоювавъ єго, що се нѣчого не єсть злого, и велѣвъ перепровадити ревизію. При ревизіи повынаходилось богато чужихъ рѣчей, о котрыхъ Гринь не умѣвъ точно пояснити, якимъ способомъ до єго рукъ дôстали ся. Тогды жандармъ сковавъ єго руки ланцушками, велѣвъ дати пôдводу и вôдвѣзъ єго до суду, где заразъ єго вôддано до вязницѣ.

По селѣ якъ стôй рознесла ся вѣсть, що Гринь Нерушь злодѣй, що то не хто иншій лише вôнъ кравъ, хотяй нѣхто єго не зловивъ, бо сего по нимъ нѣхто не надѣявъ ся, ажь самъ впавъ въ руки справедливости. Поки Гринь сидѣвъ за кратками, поти не було чутки про крадежи, нѣчого не гинуло, и тому всю бѣду, цѣлу халепу, всѣ звалили на Гриня.

Сидѣвъ Нерушь довго въ вязници, а коли

вернувъ до села, пôйшла єго жѣнка кару вôдбувати яко спôльничка. Вже Гринь не оставъ вôйтомъ, выбрано иншого полевого. Всѣ теперь єго боялись и стереглись; вже не запрошувано єго на весѣля, на забавы, кождый єго оминавъ.

Видячй, що все змѣнилось, бувъ Гринь тымъ дуже розсердженый и розлюченый, ходивъ захмуреный и похнюпивши нôсъ въ землю, носивъ ся зъ чорными гадками и роздумувавъ, якимъ способомъ пôмстити бы ся на Мартинисѣ. До крадежи вже не бравъ ся, притихъ, притаивъ ся. Повернула и Гриниха зъ вязницѣ до села. Въ селѣ стало тихо-тихо.

Обоє Ңерушѣ стали супокôйно працювати, мало где показовали ся, бо свои злй учинки хотѣли стерти добрымъ поступкомъ та поведенємъ.

— Завтра поѣду до мѣста, а ты злади менѣ чого на дорогу! — сказавъ одного вечера Гринь до Химы.

— Чого поѣдешь? — запытала Гриниха. — Завтра нема въ мѣстѣ нѣ торгу нѣ ярмарку. Отъ сиди дома!

— Нѣ, поѣду! — вôдповѣвъ Гринь. — Маю орудку. Рудый Гершко, отъ той, що сидить коло пропинаціи... знаєшь єго?

— Знаю, знаю! — перебила Гриниха.

— Вôнъ має корову на продажь, може бы єѣ купити, жидъ дешево продає. А возму зъ собою кума Захарка и Проця... они добре знають ся на коровахъ. Та оба мають терминъ до суду и такожь якйсь орудки-справунки, то и поможуть менѣ выторгувати.

— Еге, треба тобѣ коровы! Отъ єсть одна, выстарчить для насъ! Єще натрафишь на яке лихо!... — вôдозвала ся Хима.

— Яке лихо?... Чей не краду, а купую! — перебивъ Гринь.

— Може буде яка зла на молоко, буде бити, або кепска на нашу пашу, звычайно мѣйска! Хто знає, яка корова, а грошѣ великû!

— Иди, иди, дурна бабо! Прецѣнь и я розумѣюсь трохи на худобѣ. Купю корову, прижену и будемо мати бôльше молока...

Другои днины Гринь поравъ ся коло господарства, щось направлявъ, злагодивъ вôзъ и давъ знати до Захарка и Проця, щобы зладились, бо поѣдуть. Цѣлый день нишпоривъ Гринь коло хаты. Смеркомъ прийшли оба газды, Гринь заложивъ конѣ и все було готове до выѣзду.

— Где-жь ты ѣдешь теперь пôдъ нôчь? — поспытала Гриниха.

— Ей, не пытай! До мѣста ѣду! — вôдрѣкъ Гринь.

— Мы такожь ѣдемо пôдъ нôчь, — вôдозвавъ ся Захарко — и такъ завтра рано маємо стати въ судѣ. Днина коротка, а чоловѣкъ не успѣвъ бы станути на осьму годину, хотяйбы percentageнько выѣхавъ. До того дорога кепска, болото, то и не можна споро ити, а наймати конѣ не оплатить ся та и шкода тыхъ грошей, що ихъ не маю. Нынѣ поѣдемо, переночуємо, а завтра на часъ будемо въ судѣ. Вашь чоловѣкъ купить корову, мы имъ поможемо выторгувати и поволи приѣдемо завтра на нôчь до дому...

— То вы, панове, хвильку задержѣть ся! — промовивъ Гринь. — Я сейчасъ вернусь, лишь пôйду до корчмы взяти собѣ тютюну, а жѣнцѣ соли та нафты. Пождѣть!

Повернувши принѣсъ Гринь все и горѣвки. Почастувались, поѣхали.

Гриниха була чогось несупокôйна, спанє єи не бралось. Она прочувала якесь лихо, не гасила свѣтла, сидѣла и заглядала часто черезъ вôкно, мовь-бы когось надѣялась; часто выходила передъ хату, надслухувала и чула лишь голосъ чоловѣка, якъ вôдъ часу до часу покликувавъ на конѣ... Въ кôнци, коли вже и того голосу не можна було учути, бо нашѝ подорожнѝ були вже далеко за селомъ, вернула Гриниха до хаты, уклякла и почала мо-

вити молитвы на голосъ. Наразъ спостерегла у вôкнѣ мовь-бы лыскавку, зôрвалась и налякана выбѣгла на двôръ, а почувши крикъ, плачь и побачивши, що горить, прибѣгла до огню... а то въ поломени стоить хата Мартинихи та вже починає горѣти дахъ на стодолѣ, въ котрôй було повно збôжа... Люде увивають ся зъ водою, гасять, ратують и лишь завдяки тому, що не було вѣтру, удало ся имъ скоро угасити. Згорѣвъ дахъ на хатѣ, трохи даху на стодолѣ и дахъ сусѣднои хаты.

Бачили огонь Захарко и Проць та казали Гриневи вертатись до села; але Гринь байдужный бувъ на тоє.

— Шкода часу! — сказавъ. — Мы нѣчого не вдѣємо, тамъ и безъ насъ будуть ратувати! Лучше спѣшѣмъ до мѣста! Бачите, дорога лиха... коли дочалапаємъ ся до мѣста? А до того нôчь темна-невидна...

Мовчаливо поѣхали дальше. Кождый думавъ, чи не спопелѣла єго загорода, хотяй Гринь упевнявъ ихъ, що то огонь далеко вôдъ ихъ садыбъ, що то Мартиниха горить...

Другои днины полагодили свои справы, лишь Гринь не мôгъ добити торгу и не купивъ коровы. Вернули до села, а побичивши, що лишь хага Мартинихи и сусѣдна погорѣли,

успокоились и утѣшили ся, що ихъ загородамъ нѣчого злого не стало ся.

По селѣ говорено богато про той огонь; нѣхто однакъ не мôгъ догадатись, хто виновникъ, чія рука пôдпалила. Слѣдили и жандармы, були и у Нерушôвъ; але були свѣдки, що посвѣдчили, що Гриня тогды не було дома, и... пропало. Та хотяй пôдозрѣнє таки все падало на Неруша, однакъ на жаль не було доказôвъ, не було свѣдкôвъ.

Найлучшимъ и найсправедливѣйшимъ свѣдкомъ, передъ котрымъ такѝ дѣла не можуть довго укрывати ся, єсть Господь Богъ. Вôнъ бридить ся такими дѣлами и карає виновника, якъ не заразъ, то зъ певностію по часѣ, такъ що чоловѣкъ не схамене ся, що и зъ-вôдки на него упало. Ненадѣйно слѣдує заслужена надгорода.

Довгій часъ шептано собѣ, що то нѣхто иншій лишь Нерушь пôдпаливъ хату Мартинихи, а опôсля выѣхавъ, щобы на него не спало пôдозрѣнє. Иншѝ говорили, що Мартиниха сама тоє зробила черезъ неосторожнôсть, бо саме тогды сушила ленъ въ печи. Але Мартиниха рѣшучо перечила.

— Се не може бути! Я сидѣла въ хатѣ и сама варила вечерю. Не инакше, а хтось огонь пôдложивъ...

Будьмо терпеливѝ, а пôдпальникъ выйде на явъ гей олива на верхъ воды.

---

4. Якимъ способомъ сидѣвъ Пилипъ въ вязници.

Лихо не переставало господаровати по Долѣшнôй Гôркини. Все то тутъ то тамъ щось мусѣло згинути, а найчастѣйше зъ поля збôже або сѣно. Часто вôдбувало ся перетрясенє у Гринька Неруша, але анѣ громадска зверхнôсть анѣ жандармы не могли на якій слѣдъ пасти... такъ умѣвъ Гринько добре ховати крадене.

— Где вôнъ се все такъ ховає? — пытали одни.

— Га, то єго рѣчь, то єго таємниця! — вôдповѣдали другѝ.

Худоба, що вертала зъ пасовиска до села, кожда ишла просто до своєи загороды. Але мале телятко Пилипа Баньки чомусь не прийшло. Чи оно заблудило, чи може друга худобина нагнала єго въ огородъ Гриня Неруша, що таки при дорозѣ знаходивъ ся, а ворота стояли отворомъ, того нѣхто не знавъ;

але Нерушь, мѣсто теля выгнати, зловивъ єго и не говорячи нѣкому, зачинивъ до стайнѣ. Баньки видячи, що ихъ власна худôбка вже въ дома, чужа вже перейшла, а теляти таки єще нема, кинулись шукати за нимъ, пытати... До пôзнои ночи побивались, на дармо... пропало!

Другои днины хтось имъ донѣсъ, що теля єсть у Неруша. Банько, знаючи норовы Гринька, взявъ грошѣ и пôйшовъ до него, щобы за зроблену шкоду вынадгородити, а теля вôдобрати.

— Чи нема у васъ мого малого телятка? — запытавъ ся Гринька, чемно зъ нимъ привитавшись.

— Нема! — гримнувъ Гринь.

— Менѣ сказано, — говоривъ Пилипъ — що вчера моя теля, вертаючи зъ пасовиска, скочило до вашого огороду, а вы займили...

— Або я вашь пастухъ, — жорстоко воркнувъ Гринь — шобъ я пильнувавъ ваше теля? У мене єго нема; може хто иншій зловивъ. Оно було въ моимъ огородѣ, але я єго выгнавъ...

— Нынѣ рано сказавъ менѣ пастухъ, що теля скочило до вашого огорода, а вы єго загнали до стайнѣ...

— Разъ кажу вамъ, — перебивъ Гринь — що нѣ, то нѣ! Не напастуйте мене, коли васъ не чѣпаю!

— Я вамъ шкоду, яку теля зробило, всю надгороджу; скажѣть лише, кôлько належить ся, а теля выпустѣть! Будьте ласкавû, не гнѣвайте ся, отъ вамъ корона чи двѣ...

Заискрились очи розгнѣваного Гринька, коли побачивъ новѣсенькû грошѣ срѣбрнû; однакъ затятый не злякъ ся, не удобривъ ся, але що разъ лютѣйше выступає...

— Вы драбы, самû злодѣѣ! — кричить. — Богачѣ звыклû лишь на чужу дурничку бѣдного! Маршь менѣ зъ-вôдси, бо буде зле... чуєшь? У мене нема твого теляти, разъ кажу...

Пилипъ хотѣвъ вôдôйти, ажь тутъ мовьбы на команду, теля замукало разъ, другiй и третiй, пôзнало мабуть голосъ свого господаря та стало жалувати ся, що невинно замкнене. Пилипъ пôзнавъ голосъ телятка; ставъ не кажучи нѣчого, а теля зновъ заревѣло протяжнымъ голосомъ.

— Моє теля, подумавъ Пилипъ — дѣйсно моє. Але що пораджу, коли не хоче выпустити!

И приступивъ зновъ до Гринька, рубаючого дрова, и промавляє несмѣло...

— Отъ єсть моє теля, — каже — пôзнавъ я єго по голосѣ. Нате вамъ двѣ короны та выпустѣть будьте ласкавû!

— То не ваше! — вôдтявъ Гринь, трохи змякши. — Я маю шкоду въ огородѣ бôльше якъ на пять коронъ... Зложѣть пять коронъ та берѣть теля, чи оно ваше, чи не ваше; але тутъ... тутъ пять коронъ!

Тôлько не маю при собѣ... Теля выпустѣть и ходѣть зô мною, я вамъ дома выплачу!...

— Я нѣгде не иду. Грошѣ зложѣть и конець!...

Пилипъ знаючи, що теля не могло зробити шкоды ажь на пять коронъ, вôдôйшовъ и прямѣсенько удавъ ся до таксаторôвъ. Таксаторы выйшли до огороду Гринька и оцѣнили тую шкоду на 50 сотикôвъ, що Пилипъ заразъ зложивъ.

Гринь принявъ признану квоту, посоловѣвъ и будьто надъ чимсь призадумавъ ся.

— Не можу — сказавъ въ кôнци, поскробавшись въ голову — выпустити теля, бо хтось вôдчинивъ стайню и оно утѣкло Богъ знає куда.

Пилипъ повѣривъ сему, прибѣгъ домôвъ въ гадцѣ, що теля прийшло, подививъ ся

сюды-туды, але теляти таки не було. Повернувъ отже назадъ ло Гринька.

— Нема — каже до него — теляти нѣгде у мене дома! Скажи, где ты єго дѣвъ!

Ґринько вылаявъ заразъ Пилипа и пôйшовъ до хаты.

Надармо чекавъ Пилипъ єще два дни. По двохъ дняхъ вôддавъ справу до суду, где выявилось, що Гринько заразъ по вôдходѣ Пилипа зарѣзавъ теля и продававъ, а доводомъ були свѣдки, котрû тоє мясо куповали у него. Засуджено Гринька на заплату Пилипови за теля и коштôвъ процесу на 60 К. и на кôлька дôбъ арешту.

Вôдъ того часу ставъ ся Нерушь завзятымъ ворогомъ Банькôвъ, робивъ имъ шкоду где мôгъ и вôдгрожувавъ ся при людяхъ, що мусить на Банькахъ пôмстити ся.

Прийшли бульбокопы.

Люде рушили въ поле копати бульбу и Банько выѣхавъ зъ робôтниками на свою ниву, що була далеко ажь пôдъ лѣсомъ. Оглянувши ниву, ставъ не-мовь вкопаный.

— Боже мôй, Боже, — закликавъ, заломивши руки — щото за якійсь ворогъ лютый наробивъ менѣ тôлько шкоды? Нехай єму Ґосподь Богъ заплатить! Тôлько бульбы споровъ, а въ додатку и капусты нарубавъ!

Люде се бачили и радили єму засѣсти на злодѣя, а зловивши єго добре скôру облатати, щобы попамятавъ, якъ чуже добро обкрадати.

И заразъ слѣдуючои ночи выбравъ ся Пилипъ въ поле на нôчь, скрывъ ся въ гущавинѣ, а щобы не було єму скучно, то розмовлявъ зъ Богомъ, т. є. мовивъ молитвы, ажь єго зломивъ сонъ, и вôнъ здрѣмавъ ся и першу часть ночи переспавъ.

Въ тôмъ слухає, чути якійсь шелестъ капусты, киданои на вôзъ, и легке встримуванє худобы тихо выголошенымъ тпрръ! говъ!

Почалось бити серденько Пилипови. Мовь опареный зôрвавъ ся на рôвнû ноги, по легоньки почавъ пôдсувати ся до своєи нивы, серце стало бити живѣйше, кровь ударила до головы, а въ руцѣ добрый друкъ додавъ єму силы и вôдваги. Нôчь темна, хмарна, постати добре не видно. Пилипъ присѣдавъ и до зорѣ выплющовавъ очи, щобы добачити, хто єсть и на якôй нивѣ. То стане и прислухуєсь, то присѣдає и придивляєсь, то зновъ пôдôйде кôлька крокôвъ, щобъ добре переконатись, чи злодѣй самъ на нивѣ, чи зъ кимъ другимъ. Злодѣй же, своєю роботою занятый, бувъ цѣлкомъ спокôйный, бо не надѣявъ ся, щобы хтось тамъ засѣдавъ на него, и обезпе-

чивши ся, що нѣкого нема, дальше рубавъ капусту.

—Разъ, два, три, чотыри, пять, шѣсть, а семе „не кради“! — приговорювавъ досыть голосно при тôй роботѣ, все шѣсть головокъ капусты стинаючи, а сему полишаючи, не рухаючи.

— Ей, буде може досыть, Грицю, бо Пилипъ пôзнаєть! — заговоривъ по хвили, нарубавши досыть тои капусты, а въ кôнци додавъ — Еге, пôзнасть або не пôзнасть, чортъ єго бери! Або буде знати, що то я, або не буде!.... Пстъ!.... Пстъ!... Бачу, хтось иде?

Стало зновъ тихо. Не чути було жадного шмеру, а шкôдникъ схиливъ ся, опять числить и рубає. Въ тôмъ нечайно прискочивъ Пилипъ, вхопивъ злочинця за барки и нужь собѣ....

— Разъ, два, три, чотыри, а пяте „не убій“! — числить и бє то зновъ зъ початку зачинає, а за кождымъ разомъ добре потягне бучкомъ.

Злочинець перестрашеный не знавъ, що зъ нимъ дѣє ся, бо не надѣявъ ся, щобы Пилипъ тутъ бувъ. Ставъ ся крикъ, гвалтъ, а що то все було вже на розсвѣтѣ, збѣглись конюхи, що пасли недалеко свои конѣ, и имъ якось удалось, обохъ роздѣлити. Доперва тогды,

якъ то звыкло буває, ставъ оденъ одному словами сыпати и сварити ся зубъ за зубъ. Коли въ кôнци успокоились, зажадавъ Пилипъ вôдъ Неруша вôдшкодованя за шкоду, котру признали конюхи яко свѣдки. Нерушь обѣцявъ, скоро домôвъ верне, вынадгородити шкоду и просивъ Пилипа справу тую пе подавати до суду. Пилипъ прирѣкъ пристаючи, щобы цѣла справа таки въ дома полагодила ся, и оба розôйшли ся.

Тымчасомъ показалось, що Нерушь хитростію обманувъ Банька. Бо скоро лишь приѣхавъ домôвъ, сейчасъ поѣхавъ до мѣста и на пôдставѣ судово-лѣкарского ореченя подавъ Банька до суду за побитє. Банько же ждавъ нетерпеливо, коли Нерушь принесе або пришле вôдшкодованє, але Нерушь проволѣкавъ просьбою та иншими способами ажь до судового термину и доперва теперь пôзнавъ Пилипъ, чому Гринь зволѣкавъ.

Прийшовъ часъ термину. Оба станули передъ судією до оправданя. Явились и свѣдки, котрî признали, що вправдѣ не бачили, якъ Пилипъ бивъ Гриня, але чули крикъ и галасъ и на тоє прибѣгли та ихъ утихомирили.

На пôдставѣ зôзнань свѣдкôвъ и ореченя судово-лѣкарского засудивъ судія Пилипа на кару вязницѣ и сейчасъ велѣвъ єго замкнути.

Жена Пилипа, довѣдавшись о тôмъ, почала плакати и жалувати ся передъ своєю сусѣдою и кумою Танькою, якъ се мы на початку сеи повѣсти розповѣли.

Отъ такимъ способомъ дôставъ ся Пилипъ Банько до вязницѣ.

---

5. Дальши̂ подѣѣ Неруша и єго конець.

По селѣ Долѣшнои Гôркинѣ залунало швидко, що Пилипъ сидить въ арештѣ. Одни̂ шемрали и складали вину на него самого; други̂ боронили єго, а винували Гриця Неруша тымъ бôльше, що тойже бувъ вже караный и до бôйки давъ причину. Довго о тôмъ спорено, ажь выступивъ Хома Полазникъ.

Довго о тôмъ спорено, ажь выступивъ Хома Полазникъ.

— Панове господарѣ! — каже. — Не судѣть, то не будете суджени̂! Я вамъ розповѣмь, якъ то було. Я тогды бувъ на вартѣ и бачивъ, якъ Хима, жѣнка Неруша, бѣгла задыхана зъ поля...

— Коли? Коли? — загомонѣло межи людьми.

На се надôйшовъ вôйтъ.

— — О що розходить ся? — пытає. — Чого таке збѣговиско робите?

Люде єму розповѣли, а Хома Полазникъ ставъ дальше своє розповѣдати.

— Пытаю Гриниху, чого она такъ пôзно и зъ-вôдки бѣжить; а она вôдповѣла менѣ коротко, що бѣжить зъ поля, бо хтось бє чоловѣка и она зô страху утѣкла. Чути, правда, було якіись голосъ, але о що розходило ся, я не знавъ; доперва конюхи розповѣли менѣ. А що Нерушь рубавъ Пилипову капусту, то мусить бути правда, бо я разъ, идучи дуже раненько въ поле, видѣвъ самъ на свои власнî очи, якъ Нерушь ишовъ вôдъ Пилиповои нивы и нѣсъ капусту въ мѣху. Я нѣчого єму не говоривъ, бо менѣ далеко було до него. Тому то даю вѣру, що и теперь Нерушь кравъ Пилипову капусту. Не маєте отже що боронити и обставати за злодѣємъ. Одно зле зробивъ Пилипъ, що єго дуже побивъ...

— Пилипъ бувъ бы того не зробивъ, — вôдозвавъ ся оденъ зъ господарѣвъ — колибъ не бувъ мавъ такъ великои шкоды въ капустѣ та бульбѣ... Я самъ не поступивъ бы инакше. Ай бо то той Гринь вже не одному доскуливъ

и допѣкъ и окрадавъ, кого мôгъ! Пилипа засуджено цѣлкомъ неслушно! Треба бы, пане вôйте, єго ратувати...

— Нема що! — сказавъ вôйтъ. — Засудженый мусить кару вôдбути!

По часѣ зновъ почало по селѣ лунати, що Гринь Нерушь пôдпаливъ Мартиниху, а се розголосили молодята Петро и Анна Прислухи.

Рѣчь мала ся такъ. Гринь Нерушь, по вôдсидженю кары за ухрадену у Мартинихи гуску, загадавъ пôмстити ся за тоє и коли, вôдъѣжджаючи до мѣста, ходивъ до корчмы по сôль, тютонъ и нафту, пôдôйшовъ пôдъ хату Мартинихи и оглянувшись, чи не бачйть єго хто, пôдложивъ розъярену ґубку и самъ утѣкъ, а щобы не звернути на себе уваги, заразъ въ тôй самôй хвили зъ Захаркомъ и Процемъ выбравъ ся до мѣста.

— На, маєшь, то за гуску вôдплата! — мавъ єще, пôдложивши огонь пôдъ стрѣху, сказати самъ до себе.

На щастє заразъ въ сусѣдствѣ коло Мартинишинои хаты стояло неспостережено двоє молодятъ та шепотомъ гуторили собѣ о своихъ любовныхъ рѣчахъ. Онй то почули тй слова и видѣли, якъ хтось, налягаючи на погу, вôдходивъ вôдъ угла хаты. Думали, що то може якій женихъ хоче посватати Мартиниху; до-

перва на своимъ весѣлю почали голоснѣйше о тôмъ говорити, коли ихъ вже на добре горѣвка розъогнила. Признали ся, що сидѣли обоє тихо, щобы ихъ хто не зъимивъ на любовныхъ розговорахъ; бачили, якъ хтось утѣкавъ, але не догадувались, щобы то бувъ Нерушь.

Довго о тôмъ говорено по селѣ, що Гринь Нерушь пôдпаливъ хату Мартинихи, ажь дôзналась о тôмъ жандармерія. Заразъ прийшовъ жандармъ до села и у вôйта довѣдавъ ся про се. Неруша вôдставлено до суду, где єго замкнено въ вязници. Теперь розпочалось слѣдство.

Переслухано богато свѣдкôвъ; майже цѣле село завôзвано до суду. И такъ всѣ справки Неруша выходили на явъ. Кождый говоривъ, що єму пропало, що були пожежѣ въ селѣ, що худобу крадено. Лишь нѣхто не мôгъ схвитати виновника.

Прийшла черга на Прислухôвъ, тыхъ, що то тои памятнои ночи въ кутику за плотомъ коло Мартинишинои хаты говорили собѣ о своихъ любовныхъ рѣчахъ. Петро Прислуга говоривъ смѣло и присягавъ на правду свого зôзнаня. Єго жена Анна, будучи першій разъ въ судѣ, дрожала зô страху пôдчасъ свого оповѣданя, але пôдъ присягою зôзнавала, що чула и бачила. Чула слова пôдпальника „На

маєшь, то за гуску вôдплата!“, бачила якъ Гринь вôдходивъ, оглядавъ ся и може въ пôвъ годины стрѣха почала горѣти.

Переслухано такожь Захарка и Проця. Тіи розповѣли, якъ Гринь выбиравъ ся до мѣста, якъ ходивъ до корчмы по сôль, тютюнъ и нафту, якъ выѣхали, якъ Гринь не хотѣвъ зъ дороги вертати до села, коли поломѣнь выбухла...

Прийшла черга за кradѣжь капусты у Пилипа. Свѣдки розповѣдали, якъ Гриць говоривъ „Разъ, два, три, чотыри, пять, шѣсть, а семе не кради!“, и зновъ за Пилипа, якъ бючи числивъ „Разъ, два, три, чотыри, а пяте не убій!“, и богато-богато рѣчей, котрî тяжко обтяжали Неруша.

Се все списано и протоколы вôдослано до обводового суду, зъ-вôдки прийшовъ актъ обжалованя для Гринька Неруша. Зновъ покликувано свѣдкôвъ що до крадежи гуски у Мартинихи, що до пôдпаленя хаты Мартинишинои, що до продажи телятины зъ Пилипового теляти, що до крадежи капусты. Такожь вôйтъ свѣдчивъ, якъ Гринь Нерушь загнавъ зъ дороги безрогу Пилипа до стайнѣ, якъ часто въ селѣ бувъ огонь, котрого Нерушь допускавъ ся, и таке инше и таке инше. Такъ выйшло на явъ богато а богато справокъ, на

пôдставѣ котрыхъ трибуналъ засудивъ Гриня Неруша на вôсѣмь лѣтъ тяжкои вязницѣ.

Оборонець Неруша внѣсъ вправдѣ вôдкликъ до высшои власти противъ за высоко вымѣренои кары; але прокураторъ зъ своєи стороны написавъ, що супротивъ такихъ страшныхъ карыгôдныхъ учинкôвъ кара вôсѣмлѣтнои вязницѣ єсть за низка. И сталось, що высшій судъ краєвый, прихиляючись до выводôвъ прокуратора, пôдвысшивъ кару на дванайцять цѣтъ тяжкои тюрмы. Гринь Нерушь мусѣвъ тую кару приняти и побачивъ, що правда чи скорше чи пôзнѣйше выйде на верхъ и злй дѣла дôждуть ся справедливого укараня.

Пилипъ Банька, вôдсидѣвши своє, вернувъ домôвъ и жалувавъ дуже Гринька; а щобы не мати на совѣсти, що бивъ его, старавъ ся всѣми силами вôдвдячити ся полишенôй Гринисѣ, помагавъ ѣй о скôлько мôгъ въ поли та въ дома и потѣшавъ єѣ словами и дѣлами такъ, що Гриниха про все забула, що терпѣла до Пилипа.

Она часто вôдвиджувала свого чоловѣка въ криминалѣ и говорила єму за Пилина, якъ вôнъ помагає ѣй въ господарствѣ, якъ потѣшає єѣ словомъ и дѣломъ; а Гринь неразъ середъ плачу дякувавъ Господу Богу та благословивъ Банькôвъ за ихъ добре серце.

— Памятай, Химо! — напоминавъ часто свою жѣнку. — Не пакости людямъ . . . не кради чужого добра!

Дай Боже щастє!

Дай Боже щастє! Вже сонењко блысло,
Подувъ вѣтеръ теплый и сплыли снѣги;
Надъ свѣтомъ надъ Божимъ вже щастє зависло,
Бо запахомъ всюды запахло весны.

Дай Боже щастє! Худôбка весело
По нивахъ й долинахъ спасає траву,
А зъ цвѣтôвъ вѣночокъ дѣвчатко си сплело...
Небачне, робучу зôгнало пчолу.

Дай Боже щастє! Плужокъ не ржавѣє,
Бо скибы при скибахъ уклались рядомъ;
А сонце зъ высока все грѣє тай грѣє
И радôсть небесна розплылась кругомъ.

Дай Боже щастє! Сѣвачь вже охочій
Зъ пшеничкою въ жмени вступивъ на загôнъ,
И шапку знявъ зъ тиха и въ небо взнѣсъ очи,
Бо зве до молитвы наутренный звôнъ.

Дай Боже щастє! Погоничь безъ зною
Волочить, вже зерно безпечно си спить;
Гей конѣ воронû, нужь жваво зô мною!
Богъ дощикомъ зъ неба поблагословить!

Дай Боже щастє! Въ недѣленьку зъ рана
Щасливъ на вôдправу весь нарôдъ збересь;
Панъ Отченько сивый у стôпъ Небесъ Пана
Зъ наукою въ устахъ до вѣрныхъ озвесь:

Дай Боже щастє вамъ всѣмъ, хлѣборобы!
Трудъ честный и праця... богатства то храмъ,
Куды не засягне ѣдь людскои злобы...
Дай всѣмъ Боже щастє! Дай Боже и вамъ!!

Ю. Н.

Бібліотека для рускои молодежи
пôдъ редакціею Юліяна Насальского.

Выпускъ LXII. Томъ CXVIII. Рôкъ XVI.

Дрôбнй оповѣданя

часть IV.

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

I. Въ храмѣ Богоматери.

I.

Мы жили тогды въ стариннôмъ, кôлькаповерховôмъ домѣ на площи Сальваторъ. Я була маленькою дѣвчиною и що лишь зачала була ходити до школы. Мати моя була дуже набожна; то и не дивно, що и я стала побожною. Я знала много молитовъ и що рана ходила на ранѣшну Службу Божу до храма Богоматери.

Пригадую собѣ добре, якъ бувало зимою, стиснувши сильно молитвословъ и воскову свѣчку въ маленькихъ рученятахъ, спѣшила я по скрипучôмъ снѣгу безлюдными єще улицями до дорогого менѣ храма. Моя дорога ишла грецкимъ ринкомъ побôчь множества склепôвъ зъ овочами, мясомъ и посудиною; у започеныхъ вôкнахъ блымали неяснѝ огники. Дальше ишла крыта камѣнна галєрія зъ книгарнею въ серединѣ. Я частенько приставала передъ выставкою книгарнѣ и складами вôд-

читувала наголовки выставленыхъ книжокъ. Я и не вымагала нѣчого бôльше вôдъ книжки; наголовки выстарчали, щобы въ школѣ при науцѣ або въ ночи, коли не спало ся, додавати до прочитаного наголовку найдивачнѣйшѝ історіи, всякѝ доступнѝ моѣй головѣ сумнѝ и веселѝ небылицѣ. Розумѣєсь, що у всѣхъ тыхъ історіяхъ менѣ припадала найголовнѣйша роля.

Вôдôрвавшись вôдъ книгарнѣ, жерела моихъ мрѣй, я ишла улицею, где находить ся архиепископска палата.

Выбагливѝ желѣзнѝ штахеты передъ вôкнами додають будôвлѣ знамя таємничости, неприступности. Менѣ здавалось, що въ серединѣ мусѣло вôдбувати ся щось незвычайного. Думкою бачила я ангелôвъ, Божихъ пôсланникôвъ, якъ они взносили ся до неба и зновъ спускали ся на землю.

Перейшовши цѣлу улицю, вступала я въ дивный покрученый переходъ межи дворищами. На дощинцѣ було выписано, що переходъ туды для чужихъ людей заказаный, та мимо того переходомъ симъ користувавъ ся цѣлый Минхенъ. Бляхарь выставлявъ тутъ старомодну дивачну посудину, римарь колыбаючѝ ся конѣ. На однôмъ подвôрю стоявъ домокъ зъ бѣлыми старанно спущеными занавѣсами.

Въ тôмъ мирнôмъ гнѣздочку жили монахинѣ.

Другій перехôдъ вѣвъ на подвôрє, где була пекарня. Третій выходивъ просто на храмову площу. Сей перехôдъ бувъ моимъ улюбленымъ мѣсцемъ. Позолотникъ, реклямуючи свои рамы, обвѣсивъ єго стѣны образами. Тамъ можна було побачити Фавста и Ґретхенъ въ садѣ Марты, Мефистофеля зъ єго чародѣйскимъ плащемъ, гору Брокенъ зъ єи зборищемъ вѣдьмôвъ и блудными огниками, Доротею, Офелію, Юлію въ домовинѣ и таке инше. Довгенько приставала я передъ сими картинами. Они були моимъ щастємъ, моимъ раємъ. Поглядаючи на нихъ, я засмаковувала всего, що радôсне а рôвночасно й загадочне въ житю. Вся земска краса, все зачаровенє леґенды, вся принада казочного свѣта уживотворялась для мене въ тыхъ старыхъ картинахъ, въ вузкихъ золоченыхъ рамкахъ зъ темными склами и множествомъ пятенъ вôдъ вогкости. Моя жажда житя и єго менѣ незнаныхъ радостей, мои надѣѣ и мрѣѣ, все навѣяне скромными старыми картинами, якѝ вѣдай и теперь висять на тôмъ самôмъ мѣсци, покрываючись всє бôльше пыломъ и плѣснею, нѣ-длякого не займаючѝ, нѣкому не потрѣбнѝ. Якъ-то часто я, вглубляючи ся въ оглядованє и мрѣѣ, забувала передъ ними

все на свѣтѣ и якъ часто я задля нихъ спôзняла ся до школы! Майже що днины будивъ мене до дѣйсности дзвôнокъ сусѣднои зъ храмомъ школы, якій звѣщавъ початокъ науки. Я задыхавшись, прожогомъ прибѣгала до школы, все послѣдня, и все дôставала докоры або пôдпадала пôдъ кару.

Та въ тіи дни, коли розсудливôсть поконувала спокусу и я щасливо минала милû картины, треба було поконати єще послѣдну перепону передъ храмомъ. Бувъ се добре всѣмъ мешканцямъ знаный вѣтеръ, що все зимою завивавъ межи башнями и фризами стариннои будôвлѣ.

— Чортъ хоче людей спинити вôдъ Служби Божои и спускає вѣтеръ! — говорять собѣ мои спôвгорожане.

Чортъ и зô мною, дитиною, нерѣдко показувавъ свои штуки. То зрывавъ зъ моєи головы теплу шапочку и я мусѣла за нею бѣгати довкруги церкви на велику радôсть пекарскихъ хлопцѣвъ, що розносили зъ поспѣхомъ горячій хлѣбъ по домахъ; то зновъ вывертавъ менѣ парасольку и я мусѣла була стояти безрадно, доки не прийшовъ менѣ на помôчь якій добродушный замѣтачь улиць.

Въ кôнци, утѣкши щасливо передъ свѣтовыми спокусами и діявольскими лукавства-

ми, я пôдоймала ся по камѣнныхъ степеняхъ храма.

Въ єго глубинѣ, пôдъ головнымъ зводомъ, побôчь памятника короля Людвика, где завсѣгды, навѣть въ ясный сонѣчній день, розливає ся таємничій пôвсумракъ, а въ воздусѣ спокôй и побожнôсть... тамъ бувъ мôй захистъ, тамъ я полюбила собѣ закутину.

Першій сонѣчній лучь пробуджує въ высокôмъ, стрѣлковатôмъ вôкнѣ зъ стариннымъ мальовиломъ на склѣ червонѝ, жовтѝ, фіолетовѝ промени; гармонія красокъ вôдбиває ся въ душѣ мягкою созвучностію, будить якѝсь неяснѝ чувства та успокоює ихъ, якъ далекій шумъ хвиль. Рѣдко коли заверне хто-небудь зъ побожныхъ до мого куточка; рѣдко коли приносить тамъ священикъ безкровну жертву. Въ заглубленю вôкна стоить невеличкій олтарь, напротивъ него готицка лавка. Высока деревляна решôтка замыкає заглублене.

Ся лавка була моєю власностію въ наслѣдокъ довголѣтного уживаня. Лишь дуже рѣдко бачила я на нѣй яку стареньку жебрачку, що заснула, ожидаючи Службы Божои; звычайно нѣ одна душа не порушувала моєи самоты. Ось тутъ я довго-довго сидѣла або клячала передъ олтаремъ, затоплена въ своихъ думкахъ.

Передôмною пôдносить ся хрестъ, на кресті прибитый Спаситель зъ терновымъ вѣнцемъ на головѣ; у пôднôжа хреста стоить Марія, прескорбна Мати страдаючого Сына; серце єи прошите мечемъ; бôль єи, якій она, свята, поконує, безграничный. Я передумала тысячь именъ для сеи статуѣ Богоматери; нѣ одно зъ нихъ не могло передати всеи повноты моихъ чувствъ, всего того, що я бачила въ тôмъ дивнôмъ образѣ, рôвночасно и прекраснôмъ и поганôмъ, молодôмъ и старôмъ, дѣвичôмъ и материнскôмъ, зъ болючо стиснеными устами и привѣтно усмѣхаючими ся очима. Се певно, що стара статуя Мадонны не твôръ штуки, въ нѣй нема руху; але я любила єѣ, я повѣрювала ѣй все, що було у мене на души.

— Дивись, — немовь говорила она до мене — всѣ болѣ свѣта тяжать на мнѣ... я прийму и твои! Дивись, я знала всѣ радости свѣта... я можу спôвчувати и твоимъ! Я леліяла для мого Сына всѣ надѣѣ... звѣрь ся менѣ и зъ своими!

Такъ говорила зô мною статуя. Я розумѣє ся не могла тогды сего складно выразити; але я безъ сумнѣву якъ разъ такъ се вôдчувала и представляла собѣ, я, маленька, мрѣйлива дитина.

II.

Зближало ся Рôздво. Раннымъ ранкомъ була я вже въ храмѣ на колѣнахъ передъ Богоматерію. Передôмною горѣла моя воскова свѣчка, лежавъ розложеный старый молитвословъ въ шкôрянôмъ переплетѣ. Я не могла єго читати, бо бувъ латиною писаный; але я не могла бы була єго читати, коли бы вôнъ бувъ писаный нѣмецкою мовою. Якъ книжка такъ и свѣчка були менѣ злишнû; та колибъ ихъ не було, я певно и на половину такъ охочо не була бы ходила до храма. Тіи предметы робили мене такъ поважною и дорослою. И ось я клячала и молила ся, не перестаючи шевелити губами, якъ я се бачила у однои бабусѣ; порушуванє губами було, въ моимъ понятю, нерозрывне зъ молитвою.

— Мати Божа, — молила ся я тогды — скажи дитинѣ Іисусови, щобы Вôнъ принѣсъ менѣ куклу, гарненьку ляльочку зъ чорнымъ волосємъ, въ бѣлôмъ шовковôмъ платю! Она має мати стяжочку и золоту корону на головѣ та бѣлу воальку. Має она бути королевою, королевою куклôвъ. Мати Божа, скажи се свому Сынови, поясни Єму се гарненько!

Прийшло Рôздво, явила ся и ожидана кукла; але она була цѣлкомъ не така, про

яку я собѣ мрѣла. На нѣй було дитяче рожеве платє и шапочка на русявôмъ волосю. Я була розчарована; та все таки я не переставала покладати свои надѣѣ на Матѣрь Божу.

Часъ минавъ. Першій лучь сонця незмѣнно застававъ мене передъ олтаремъ. Я несла до нôгъ Богоматери свои дѣточй радости, свои маленькй огôрченя, звертала до неи всѣ свои глупенькй бажаня.

— Мати Божа, здѣлай такъ, щобы не було дощу, щобы пѣскова твердиня, яку мы собѣ выставили на пôдвôрю, не знищила ся. Позволь, щобы цвѣты зацвили єще до имянинъ матери! Зроби такъ, щобы петлѣ моєи ручнои роботы выходили лучше!

III.

Зъ лѣтами я стала розумнѣйша и моя молитва змѣнила ся.

Разъ матуся провела всю нôчь при моимъ узголовю. Она плакала и цѣлувала мене.

— Щось батенька нема довго! — говорила до мене. — Треба менѣ на него ждати. Але ты спи, моя дитинко!

Опôсля она перенесла лямпу подальше вôдъ мене въ кутъ комнаты и положила го-

лову коло мене на подушцѣ. Я була рада, що она такъ близко мене, и заснула, держачи въ рукахъ єи тяжку чорну косу.

Рано збудило мене голосне дзвоненє. Матуся выйшла вôдчинити дверѣ. Она вернула разомъ зъ батькомъ. Лице єго було блѣде, поглядъ неподвижный. Вôнъ кидавъ ся, смѣявъ ся безъ причины и шуткувавъ; такимъ нѣколи єще я єго не бачила. А коли матуся поглянула на него зъ нѣмымъ докоромъ, вôнъ ставъ сердити ся та прозывати єѣ рôжными погаными словами. Тогды мама розплакала ся, а зъ нею и я.

— Помоли ся за твого вôтця! — сказала она, коли я ишла до храма.

И я молила ся довго и горячо. Богомати дивила ся на мене и въ єи лагôдныхъ очахъ я читала сочувство.

— Я поможу тобѣ, будь спокôйна! — говоривъ здавалось єи поглядъ.

Та она не помогла. Ставало що разъ гôрше. Мама плакала днемъ й ночею. Отець свaривъ ся и бивъ насъ.

— Поправь мого вôтця, верни спокôй моѣй матуси! — молила я зновъ зô слезами въ очахъ Божу Матѣнку.

Лучь сонця упавъ крôзь мальовило вôкна, першій привѣтъ зачинаючого ся дня; роже-

вымъ свѣтломъ засіяло лице Богоматери. Здавалось, що она тихенько усмѣхала ся до мене. Надѣя наповнила мою душу. Я пôйшла домôвъ урадована. Та... Богородица не помогла.

И я въ душевнôмъ замѣшаню обѣцяла ѣй свôй золотый хрестикъ на шію, та... и се не помогло. Та я не переставала надѣяти ся и не було дня, щобы я зъ молитвою не схиляла ся до єи нôгъ.

А она все не помагала... Мы зъ-убожѣли. Вôдъ насъ вôдôбрано все, навѣть мôй золотый хрестикъ, закимъ я вспѣла пожертвовати єго Богородицѣ.

Прийшовъ день, коли отець насъ покинувъ...

Наше щасливе богате житє минуло якъ сонъ. Теперь довкруги насъ було убожество, понуре, страшне...

Добра матуся старала ся скрыти єго передôмною. Цѣлыми днями, цѣлыми ночами гнула она спину надъ тяженькою працею задля кусника хлѣба.

Моє молоде серце наповняло ся невысказанымъ болемъ.

Я ходила до Богоматери, молила ся и плакала, плакала и молила ся. Старушка спала побôчь мене; на дворѣ було хмарно, якъ у мене на души; мальовило на вôкнѣ було

затемнене. Образъ Богоматери бувъ сумный и мовчаливый.

IV.

Я скôнчила школу и зôстала учителькою, щобы помагати матуси. И тому я мусѣла здати вступный испытъ.

— Поможи менѣ, Владичице! — молила ся я зновъ и обѣцювала ѣй воскову свѣчку.

Богомати помогла менѣ и я поставила передъ нею много свѣчокъ и сердечно дякувала. Теперь я зазнавала много нового, читала и думала надъ прочитанымъ та надъ множествомъ рѣчей, що звертали мою увагу. То до сего то до другого звертала ся я зъ поважными пытанями, але сумнѣвы мои нѣколи вповнѣ не прояснювали ся. Цѣлй годины проводила я на своимъ любимôмъ мѣсци въ храмѣ и думала-думала...

Лагôдно споглядала Богомати на бѣдне молоде єстество у єи нôгъ. Я сидѣла, обнявши руками колѣна, й вôддавалась своимъ невôдраднымъ думкамъ. Мною запанувала жадоба житя, щастя; я забажала стремѣти до свѣтла, до сонця. Мене здержували тяжкй пута услôвій щоденного житя. Я цѣлымъ моимъ єстествомъ рвала ся до свободы и молила ся о ню,

и моя молитва була горяча и повна довѣря.

Але помôчь вôдъ пригнѣтаючого мене тягару не являла ся; я не мала бажанои свободы. Надармо я вѣрила, надармо молила ся. Сумно, спокôйно глядѣвъ на мене образъ Богоматери и здавалось спамятувавъ мене.

Я вертала до своихъ щоденныхъ занять, вôдганяла вôдъ себе грѣшнѝ бажаня и зновъ молила ся тихо, безвôдрадно, безнадѣйно. Часъ минавъ и зôрниця кождого дня заставала мене въ моимъ тихôмъ куточку въ храмѣ.

Мати Божа, якъ и давнѣйше, знала всѣ мои думки и поступки и терпеливо выслухувала мои прошеня.

V.

Була весна. О, щаслива пора! Зô слезами склонила я колѣна передъ Богоматерію, плачучи рôвночасно и смѣючись, блѣднѣючи и червонѣючи. Я не знаходила слôвъ, щобы высказати моє щастє; я закрывала руками паленѣюче лице, а горячѝ слези протекали менѣ попôдъ палцѣ. Не мало минуло часу, закимъ я, прибита надмѣромъ щастя, змогла прошептати Пресвятôй Дѣвѣ свою тайну, що наповняла теперь цѣле моє житє. Була се любовь... перша любовь!

Образъ Богоматери бувъ наповненый неясною розкошею; пестрѝ промени перебѣгали весело по плитахъ пôдлоги. Ледви дотыкаючись землѣ, немовь на крылахъ, вôдходила я теперь зъ храма и зновъ приходила, єще частѣйше якъ передше. Такъ, лише Богоматери я и могла повѣряти своє невинне щастє.

Нѣ однôй душѣ я не вôдкрыла бы була своєи солодкой тайны; Богомати одна могла єѣ знати. До неи привела я разъ въ недѣлю рано на весну мого найдорожшого. Рука объ руку, мы молили єѣ благословити нашу любовь. На собѣ мала я бѣле платє, а на шапочцѣ рожѣ. Довго клячали мы, то шепчучи любовнѝ слова то замовкаючи, зворушенѝ чувствомъ першои веснянои любови, що наповняло нашѝ серця.

Вôдъ Богоматери выходило и окутувало насъ ясне свѣтло. Менѣ здавало ся, немовь Она, Пресвѣтла, простягає надъ нами руки, благословлячи насъ и нашу любовь. Много разôвъ приходила я до неи зъ радостію въ серци, зъ словами любови на устахъ. Що недѣлѣ мы приходили рано въ двôйку. Я невôдмѣнно звѣряла ся Богоматери изъ всѣхъ моихъ радостей и болѣвъ, зъ всего, що дає любовь.

— — — — — — — — — — —

Але ось надôйшовъ ранокъ, коли я въ дикôмъ порывѣ розпуки упала ниць передъ Богоматерію и такъ здеревѣла, неподвижна, блѣда, якъ смерть. Не пригадую собѣ, якъ довго я лежала, не пôдносячи лиця вôдъ холоднои камѣннои пôдлоги, думаючи, що умираю. Якъ земля могла знести таке горе! Якъ могло єго змѣстити и не пукнути людске серце!

Свѣтло мого житя погасло, щастє скôнчило ся. Той, котрого я любила надôвсе въ свѣтѣ, покинувъ мене...

Скаменѣвши зъ горя, я не находила вже нѣ слôвъ нѣ слезъ нѣ молитовъ; смѣхъ и слезы були менѣ чужѝ, я мовчки зносила муку. Лишь святôй Мученицѣ розкрывала я свою зболѣлу душу...

VI.

Зъ часомъ научила ся я прощати и забувати; я жила лишь житємъ матери и для неи. Два одинокѝ, смертельно раненѝ серця тѣсно злучили ся одно зъ другимъ.

Я вже рѣдше заходила въ свôй куточокъ въ храмѣ. Згадка надто болючо збуджувала тамъ старый, давный бôль.

Мы давно вже переселили ся изъ середмѣстя въ вôддалену тиху дѣльницю. Моя мати, одиноке єстество, до якого я була єще привязана, заслабла тяжко; ѣй ставало що разъ гôрше и гôрше. Она вже давнѣйше не домагала, але переносила свои болѣ мовчки ажь до теперь. Недуга не зломила єѣ.

Я не вôдходила вôдъ неи нѣ на крокъ. Однои довгои ночи, коли я чувала при постели недужои... нôчь повну мукъ и розпуки... я згадала про своє давне, теперь на пôвъ забуте пристановище. Ранenько я поспѣшила до храма и зновъ упала на колѣна передъ Богородицею.

— Охъ, не вôдбирай менѣ послѣдного, що осталось у мене на земли, не вôдбирай менѣ матери! Даруй ѣй зновъ щастє и спокôй, даруй ѣй житє!

Я молила ся такъ горячо, якъ нѣколи; моя душа выливалась якимсь нелюдскимъ порывомъ. Молитва натхнула мене надѣєю и я утѣшена, весела, вернула до нашого тихого дому, до постели матери. О горе, я застала єѣ въ передсмертныхъ судорогахъ. Єще кôлька хвилинъ и єи костенѣючй руки, що окружали мою шію, вытягнулись судорожно и упали безсильно на постѣль. Она скôнчила ся.

Осѣнного мрачного дня я супровожала свою матѣрь на мѣсце вѣчного супочинку.

Всю нôчь опôсля я не замыкала очей, ходячи по пустыхъ комнатахъ, доки не засвитавъ ранокъ.

Тогды то самота стала невыносимою. Я выбѣгла на улицю и справилась зъ своєи дѣльницѣ до середмѣстя. Мене обхопивъ вогкій холодъ осѣнного ранку. Молочно-сѣра мрака покрывала башнѣ храма.

Немовь въ снѣ ишла я тою самою дорогою, якою такъ часто ходила дитиною, побôчь грецкои церкви, побôчь архіепископсои палаты, черезъ галєрію зъ образами позолотника.

И ось я передъ храмомъ. Немовь два велитнѣ пôдôймають ся зъ мраки до неба єго двѣ готицкѝ вежѣ. Роздали ся и заумерли у воздусѣ удары дзвона и стали дзвонити на утреню, а голосъ дзвонôвъ розносивъ ся далеко понадъ мѣстомъ. Вôдчинили ся широкѝ ворота храма.

Я увôйшла перша и поспѣшила на звычайне мѣсце. Безъ думки, безъ чувства, зъ чутємъ якоись страшнои порожнѣ въ души, я притулилась въ кутику заглубленя и глянула въ гору въ пôвсумракъ высокого зводу, що выдававъ ся менѣ передсѣнкомъ безконечности.

Входовѝ дверѣ не переставали скрипѣти, пропускаючи нарôдъ. Скорыми кроками спѣшили заняти свои мѣсця старушки, повôльно поступали товстѝ купчихи, ишли старцѣ, робôтники, якѝсь жѣнки въ шаляхъ и парчевыхъ накрытяхъ головы, люде въ старомодныхъ костюмахъ, якихъ днемъ нѣколи не побачишь на улици.

Далеко передôмною, въ сумраку, куды не доходивъ мôй зôръ, священикъ читавъ Службу Божу. Неяснѝ слова долѣтали до мого уха, зливаючись въ неозначене журчанє. Тайна освяченя дарôвъ кôнчила ся; пôвмрачна будôвля мало-помало опустѣла. Небавомъ крôзь пестрѝ скла проникнуло денне свѣтло. Я поглянула въ гору, на вôкна, и побачила давно знакомѝ образы царя Давида зъ арфою, самаританку при керници Якова, ученикôвъ Господнихъ на дорозѣ до Емаусъ.

Дитиною я напружала всю свою проникливôсть, щобы угадати ихъ значенє. Теперь я знала єго.

Постепенно ставало яснѣйше. Я могла побачити образъ Богоматери, що стояла пôдъ хрестомъ. Чого вôнъ менѣ не говоривъ, сей образъ! Все, що житє приносить чоловѣкови, радôсть и горе, веселôсть и розпука, она все

перенесла такъ якъ и я, все переболѣла єи скорбна душа.

— О, споглянь на мене, Владичице, и будь ласкавою для тои, що стратила все, що любила!

Чувство невысказаного спокою огорнуло мене; полили ся невздержливымъ потокомъ слезы полекшѣ.

— И Ты страдала, о Всеблагая, и твоє серце кервавило ся, якъ моє! Выслухай мене, Прескорбная Мати! Я жила и любила; мало щастя припало менѣ на судьбу, за се богато горя! Передомною єще лѣта житя и молодости, однакъ я утомила ся. Не допускай до мене бôльше житя, нехай вже нѣ оденъ чоловѣкъ не буде менѣ близкій, дорогій! Я хочу самоты и супокою; спокôй даруй моѣй зболѣлôй душѣ, Царице свѣта!

И зновъ зъ любовію спогля́дає на мене Богородиця, немовь обѣцює выслухати мои молитвы...

Зъ нѣмецкого переклавъ Петро Гарасименко.

II. Утеча до Египту.

Далеко на однôй зъ пустынь Всходу передъ богато-богато лѣтами росла нечувано стара и дуже высока пальма. Хто-небудь переходивъ черезъ пустыню, мусѣвъ приставати о подивляти єѣ... бо була о богато высша вôдъ другихъ пальмъ. Говорено о нѣй звычайно, що переросте пирамиды и сфинкса.

Коли такъ велика пальма стояла собѣ самотна, глядячи въ далечень пустынѣ, побачила одного дня щось такого, що повлѣяло на ню, и величезна пальма заворушилась та зъ великого здивованя зашевелѣла своимъ довгимъ листємъ. Тамъ вôдъ берега пустынѣ ишло двохъ самотныхъ путникôвъ. Були они єще въ такôмъ вôддаленю, въ якôмъ верблюды похожî на малыхъ муравлѣвъ; однакъ въ кождôмъ разѣ були се люде. Чужî люде въ пустыни, бо пальма знала жителѣвъ пущѣ, мужчина и жѣнка безъ провôдника, безъ обладованыхъ звѣрятъ, безъ шатра и скôряныхъ мѣхôвъ на воду!...

— Гмъ; — сказала пальма до себе — тîи люде зайшли сюда, щобъ тутъ загинути...

И навкруги роззирала ся.

— Дивно менѣ, що львы єще не появились! — говорила дальше. — Не бачу и одного. А и розбôйникôвъ не видко на пустыни. Мабуть єще надôйдуть... Жде ихъ сѣмродова смерть! Пожеруть ихъ львы, затроять вужѣ, обезсилить ихъ спрагота, засыпле пѣсокъ, убють ихъ розбôйники, сонце спалить, а страхъ знищить ихъ до нащадку...

И силкувалась думати о чôмъ иншôмъ, але доля тыхъ людей наповнила єѣ жалемъ. На цѣлôмъ обшарѣ, котрый могла оглянути, не побачила нѣчого, чого вôдъ тысяча лѣтъ не знала бы и не оглядала бы на пустыни. Нѣчо не могло прикувати єи уваги. Мусѣла зновъ звернутись гадками до двохъ путникôвъ.

— Въ таку спеку и въ такій вѣтеръ! — сказала, згадуючи тыхъ найтяжшихъ ворогôвъ житя. — Але що се несе та женщина на рукахъ? Видить ся менѣ, що тіи нерозсуднѝ люде мають мале дитя зъ собою...

Пальма, котра якъ звычайно старѝ, бачила далеко, не ошибала ся. Женщина несла спячу дитину, зъ головою, опертою на єи рамени.

—Дитя неодѣте навѣть добре! — зауважала. — Мати закинула на него свою хустку и

такъ єго ослонила! Мусѣла въ тревозѣ выхопити зъ постели и утѣкати зъ нимъ. Теперь розумѣю все: Тіи люде... се утѣкачѣ...

— Але мимо того нерозсуднû они люде! — казала по хвили. — Если не стереже ихъ якій ангелъ, то волѣли були пôддати ся ворогови, якъ утѣкати въ пустыню... Представляю собѣ, якъ се стало ся. Мужь стоявъ при праци, дитя спало въ колысцѣ, женщина выйшла по воду. Ледви ступила два кроки вôдъ дверей, побачила прямуючихъ до нихъ неприятелѣвъ. Вбѣгла отже зъ поворотомъ до хаты, вхопила дитину на руки, крикнула на мужа, щобъ ишовъ за нею, и утѣкла. И такъ цѣлыми днями и ночами було на мандрôвцѣ, безъ хвилины супочинку. Такъ, такъ то оно мусѣло бути, але своє повторяю: єсли ихъ ангелъ не стереже, то волѣли були... Такъ суть стревоженû, що не чують умученя и иншихъ терпѣній. Але я бачу, якъ зъ очей ихъ свѣтить ся спрага... знаю прецѣнь выразъ лиця жаждучого чоловѣка.

И думаючи о спраготѣ, почула пальма, якъ по єи пни перебѣгла сильна дрожь, а численне єи листє скручувало ся немовь-бы держане надъ огнемъ.

— Єсли бы я була людиною, я нѣколи не поважала бы ся ити черезъ пустыню.

Дуже вôдважный сей, хто сюды прибуває, не маючи довгого дручка, сягаючого въ глубину до жерелъ, котрѝ нѣколи не высыхають. Тутъ небезпечнô навѣть для пальмы, навѣть для такои пальмы, якъ я. Колибъ я могла имъ порадити, то сказала бы имъ: вертайте!... Вороги ихъ не можуть бути такими страшными, якъ пустыня. Може имъ здає ся, що се легко жити въ пустыни; але я знаю, якъ тутъ часомъ трудно удержатись при житю. Тямлю зъ молодости, якъ вихоръ навѣявъ на мене цѣлу гору пѣску. Я була близко удушеня. Колибы я могла такъ умирати, то тогды була-бъ для мене послѣдна година...

И дальше такъ розмовляла на голосъ зъ собою, якъ се буває звычаємъ пустинникôвъ.

— Дивно мельодійный шумъ перебѣгає мою корону! — сказала. — Дрожать чогось кôнчики моихъ листкôвъ. Сама не знаю, що проникає мене на видъ тыхъ подорожныхъ. Але та сумна женщина така гарна! Насуває она менѣ згадку о незвычайнôмъ случаю въ моимъ житю...

И въ часѣ, якъ листє не переставало шевелѣти, выграваючи якусь немовь таємну мельодію, роздумовала пальма, якъ то колись въ давнину ґостили тутъ въ пустини двѣ знатнѝ постати. Була се королева Саба, а зъ нею

мудрець, король Соломонъ. Королева вертала до своєи краины, король вôдпроваджувавъ єѣ, и тутъ пращали ся.

— На памятку тои хвилѣ — сказала тогды королева — кладу ось въ землю дактилеву кôстку и бажаю, щобъ зъ неи выросла пальма, котра буде тревати такъ довго, поки въ юдейскôй земли́ не повстане король, бôльшой вôдъ Соломона.

А кажучи се, вложила зерно въ землю и пôдляла своими слезами.

— Чому-жь якъ разъ нынѣ пригадую собѣ тую подѣю? — пытала себе пальма. — Чи справдѣ тая женщина така гарна, що пригадує менѣ найбôльше вели́чаву зъ коронованыхъ женщинъ, тую, на котрои бажанє я тутъ выросла и росту до нынѣшного дня?... Чимъ разъ сильнѣйше шумять мои листки, а гранє се сумне немовь жалôсный спѣвъ. Грають мои листки, немовь-бы ворожили, що хтось небавомъ мусить умерти. Добре, що се мене не тычить ся, бо я не можу умерти...

Думала бѣдна, що той таємничі́й жалôсный шумъ єи листкôвъ ворожить смерть самотнымъ путникамъ. Мабуть и они самû сподѣвались, що зближає ся ихъ послѣдна година. Видко се було по ихъ лицяхъ, коли минали оденъ зъ вербюдячихъ кôстякôвъ, ко-

трй значили дорогу. Було се очевидно зъ ихъ очей, якими споглядали въ гору за перелѣтаючими сапами.

— Инакше не може бути! Зближає ся вашь конець! — подумала плльма.

Побачивши пальму и зелень кругомъ неи, приспѣшили подорожнй хôдъ, шобъ пошукати воды. Коли однакъ дôйшли до пальмы, упали въ розпуцѣ на землю, бо жерело було высушене. Знужена невѣста положила дитя и плачучи усѣла надъ берегомъ высушеного жерела. Мужчина лежавъ коло неи и товкъ сильно кулаками объ суху землю. Пальма чула, якъ обоє говорили о тôмъ, що мусять умирати. Довѣдала ся такожь зъ ихъ розмовы, що король Иродъ казавъ вымордувати всѣ дво и трилѣтнй дѣти зô страху, що межи ними може знаходити ся очѣкуваный великій жидôвскій король.

— Щоразъ сильнѣйше шумять мои листки! — думала пальма. — Нещасливымъ тымъ подорожнымъ выбиває послѣдна година!

— Чула єще, що обоє обавлялись вовкôвъ.

—Лучше було лишитись — казавъ мужчина — и боротись зъ ворогомъ, чимъ утѣкати. Легша була бы намъ смерть!

— Богъ насъ поратує! — сказала на тоє жѣнка.

— Мы опущенѝ середъ дикихъ звѣрôвъ и вужôвъ — говоривъ дальше мужчина — и не маємо нѣ поживы нѣ напитку... якъ-же насъ Богъ поратує?

Въ розпуцѣ роздеръ на собѣ одѣжь и лицемъ ниць припавъ до землѣ. Стративъ всяку надѣю, якъ чоловѣкъ изъ смертельною раною въ серци.

Невѣста сидѣла, обôймаючи руками свои колѣна. Зъ єи очей перебивавъ ся невымовный сумъ.

Пальма чула, що жалôсный шумъ єи листкôвъ все а все змагає ся. Женщина видко также мусѣла се дочути, бо пôднесла очи въ гору до короны дерева. А вôдтакъ мимоволѣ пôднесла въ гору руки...

— О дактилѣ, дактилѣ! — скрикнула.

Въ єи голосѣ выражала ся жадоба такъ, що старезна пальма рада була змалѣти до зросту малого ялôвця, щобъ женщина могла легко зôрвати собѣ дактилѣ. Знала, що зъ єи короны звисають тяжкѝ овочѣ, але хто змôгъ бы ихъ дôстатѝ зъ такъ высочезнои пальмы?

И мужчина знавъ, що се неможливо, щобъ зъ такои высочины дôстати звисаючѝ дактилѣ. Не пôднѣсъ навѣть головы и просивъ жен-

щину, щобъ не домагалась вôдъ него неможливои рѣчи.

Дитятко, котре мѣжь тымъ бѣгало собѣ весело кругомъ дерева, бавлячись стебельцями и травою, почуло бажанє матери.

Мале не могло собѣ выобразити сего, щобъ єго мати не могла дôстати того, чого собѣ бажає. И якъ лишь згадала о дактиляхъ, почало оглядати дерево. Думало и розважало надъ тымъ, поякому дôстати бы тіи дактилѣ. Мале єго чоло майже поморщилось пôдъ ясными кучерями. Въ кôнци єго личко заяснѣло усмѣхомъ. Знайшло спосôбъ. Пôдôйшло до пальмы и почало єѣ гладити маленькою ручкою та промовляти солодкимъ дѣточимъ голоскомъ...

— Пальмо, похились! Пальмо, похились!

И щожь дѣє ся? Що такого? Листки зашумѣлй сильно, немовь-бы перешивъ ихъ вихоръ, и по пни величезного дерева перебѣгли сильнй дрощѣ. Пальма почула, що дитя має надъ нею власть. Не могла єму оперти ся.

И похилила ся высока могуча пальма передъ дитяткомъ такъ, якъ люде передъ королями кланяють ся. Гнула ся величезнымъ лукомъ до землѣ такъ низко, що величезна єи корона стала замѣтати листками пѣсокъ пустынѣ.

Дитя тымъ анѣ не здивувалось анѣ не злякалось, лишь зъ окрикомъ радости зближило ся и обрывало овочѣ зъ пальмовои короны.

Коли вже досыть нарвало, а дерево все єще лежало покôрно на земли, зближилось зновъ до него дитя и гладячи єго, промовило премилымъ голосомъ...

— Пôднесись, пальмо! Пôднесись, пальмо!

И дерево пôднеслось поволи въ покорѣ зъ послухомъ, а листє заграло немовь на арфѣ.

— Теперь понимаю, кому се выгравають смертельну мельодію! — сказала до себе стара пальма, коли зновъ стояла выпрямлена. — Се не тымъ людямъ они грають, нѣ!

А мужчина и женщина клячали и славили Всевышнього...

— Ты побачивъ нашу тревогу и вôднявъ єѣ вôдъ насъ. Ты всесильный, що згинаєшь пень грубои пальмы мовь тоненьку тростину. Коли твоя сила зъ нами, то якій-же ворогъ може насъ затревожити?

. . . .

Коли небавомъ тягнула каравана черезъ пустыню, побачили подорожнѝ, що корона величезнои пальмы усхла.

— Щожь се такого може бути? — сказавъ оденъ зъ подорожныхъ. — Прецѣнь тая пальма мала рости такъ довго, поки не дочекає ся короля, бôльшого вôдъ Соломона...

— Може вже єго и дочекала ся? — вôдповѣвъ другій зъ подорожныхъ.

Зъ леґендъ Сельмы Ляґенлєфъ переклавъ А. В.

III. Знакомі зъ дитинныхъ лѣтъ.

I.

По-за господарскими будынками, що належали до дѣдича села ***, вела вузенька дорôжка, окрашена по обохъ сторонахъ молодыми тополями, до недалекого села. При першôй хатѣ, котра прилягала до самого горбка, стоявъ малый семилѣтній хлопчикъ та державъ въ жмени цвѣты польного маку. Вôнъ мавъ на собѣ недѣльный стрôй, хотяй не було нынѣ нѣ недѣлѣ нѣ иншого свята. Новый сивенькій капелюшокъ спадавъ єму ажь на уха, а зъ-поза довгихъ рукавôвъ спенцерку ледви було видко пальцѣ, що тримали цвѣты.

Мати, що стояла въ дверехъ хаты, зъ гордостію споглядала на хлопця. Єи материна радôсть перебивала ся въ єи щирыхъ широко отвертыхъ очахъ.

— Ну иди, иди, малый! — накликувала до малого Данилка.

— Е, мамо, а щожь я тôй дѣвчинцѣ зъ двора скажу? — пытавъ ся Данилко, не рухаючись зъ мѣсця.

— Скажешь, що твоя вывѣрочка єѣ поздоровляє...

Данилко розсмѣявъ ся на цѣле горло, скрутивъ ся на однôй нозѣ и поглянувъ на вôкно, за котрымъ крутилась безъустанно молода вывѣрка, що здавалось такожь мала охоту пôйти зô своимъ Данилкомъ до двора.

— Чернушечко, Чернушечко, вôдъ тебе маю панночцѣ поздоровленє занести! — загомонѣвъ весело хлопчикъ та побѣгъ чимъ борше, зъ китицею цвѣтôвъ въ руцѣ, пôдъ горбокъ.

Борзенько станувъ на вершку, прийшовъ до брамы и потягнувъ за дзвôнокъ, ажь псы зъ ланцухôвъ позрывались. Хтось вôдчинивъ браму. Малый гôсть увôйшовъ до красного отѣненого огороду и змѣрявъ просто до стола, при котрôмъ сидѣло товариство зъ кôлкохъ

осôбъ. Пôдъ яблôнкою розтягнувъ ся панъ дому, въ червонôй шапочцѣ на головѣ, обложеный часописями. Зъ лѣвои и правои стороны сидѣли єго двѣ доньки, Маня та Ольга, а коло Ольги выставала єще одна головка, и то була цѣль, до котрои молодый гôсть змѣрявъ.

— Глянь-но, Стефцю, вже прийшовъ твôй приятель Данилко! — сказала Ольга.

— А якѝ краснѝ цвѣты несе тобѣ, Стефцю! Глянь-но! — додала Маня.

— Отъ и не даромъ ѣздила ты вчера на поле! Бачь, знайшла ты собѣ молодого приятеля! — докинувъ черезъ зубы панъ въ червонôй шапцѣ.

Стефця, занята горняткомъ молока, котре тримала сильно обома руками, не перерывала собѣ смачного снѣданя. Ажь коли Данилко вымовивъ поздоровленє вôдъ Чернушечки, пôднеслась та весело кинула очима на заклопотаного хлопчика.

— Знаєшь ты що?—помагала єму Ольга выдôстатнсь зъ прикрого положеня — Зъѣджь-но напередъ кавалокъ тѣсточка, закимъ Стефця своє молоко скôнчить пити!

Данилка пôдсадили на лавку та поставили передъ нимъ тарельчикъ зъ тѣсточками.

— А цвѣтку возми зъ губы, Данилку! — докинула Маня, подаючи єму кавальчикъ.— Бо єще разомъ зъѣсишь та выросте тобѣ макъ въ жолудку...

Тоє такъ розсмѣшило Стефцю, що порскнула молокомъ на стôлъ, на свого дѣда, на часописи и на тѣсточка.

— Ай ты, неуважна дитино! — сваривъ дѣдо зъ найсердечнѣйшимъ усмѣхомъ.

Тѣтки тымчасомъ вытирали старанно наслѣдки Стефчинои пригоды, при чôмъ и сама Стефця вылѣзла зъ-за стола. Була то дѣвчинка пятилѣтна, красна якъ ангеликъ зъ неба, а краса єи тымъ бôльше вôдбивала ся при Данилку, котрый напхавъ ротъ тѣсточками та силувавъ ся на вôддыхъ.

— Ну, заведи Данилка на муравникъ та побѣгайте по травѣ! — сказала тѣтка Маня.

— А не збыткуйте занадто! — давъ ся чути голосъ зъ-поза часописи.

Стефця взяла непорадного гостя за руку и выпровадила єго въ садъ, где могли свобôдно погуляти.

— Чи направду поздоровляла мене твоя Чернушечка? — пытала ся по тихоньки Стефця, затримуючись на моравнику.

— Певно! — вôдповѣвъ Данилко.

И Стефця почала зъ радости бѣгати на-округъ муравника, а за нею тяжкимъ крокомъ поволѣкъ ся и Данилко.

— Забавляй мене теперь! — сказала Стефця, набѣгавшись та усѣвши на лавцѣ.

Данилко все кусавъ кôньчикъ цвѣтка маку та довго глупковатымъ окомъ дививъ ся передъ себе.

— Ходжу теперь до школы! — сказавъ въ кôнци.

— А дальше що? — спытала, не застанавляючи ся довго, дитина.

— А дальше? — повторивъ Данилко. — Дальше... пытає учитель такû рѣчи, котрû повиненъ бы самъ знати...

И завстыдженый тымъ предовгимъ говоренємъ, вôдвернувъ ся вôдъ дѣвчины. А она сидѣла хвилечку мовь-бы задумана, ажь впало ѣй на гадку, що Данилко, коли ходить до школы, схоче бôльше вôдъ неи знати.

— Знаєшь! Бозя выглядає такъ якъ мôй дѣдо; а ты того не знавъ, правда? — А Бозя все може! Она може и одною ногою черезъ цѣлый свѣтъ скочити, єсли хоче...

Тымъ задоволила себе, зôскочила зъ лавки и всадила обѣ руки въ широкû кишенѣ Данилкового спенцерка.

— Правда, Данилку, твоя Чернушечка мильша тобѣ надъ цѣлый свѣтъ?

— Таки такъ! — вôдповѣвъ безъ намыслу хлопець.

— О, я знаю все! — говорила дѣвчина дальше, заллявши ся сильно румянцемъ. — Твоя Чернушечка ховає тобѣ все паличку, по цѣлôмъ столѣ скаче и все грызе своими малыми зубиками... Ахъ Данилку, прошу тебе, будь такъ добрый та дай менѣ свою Чернушечку!

Хлопець не вôдповѣвъ анѣ слова, але однимъ рухомъ звôльнивъ ся зъ рукъ дѣвчины.

— А ты таки дурный! — розгнѣвалась Стефка, вырвала жменю травы и кинула Данилкови въ лице. Данилкови очи заискрились и глупковато вытрѣщились та глядѣли передъ себе.

Неспокôйно подивилась Стефця на товариша.

— Чому-жь ничь не кажешь? — задрожали єи дрôбненькѝ уста. — Стефка була негречна, Стефка мусить пôйти въ кутикъ, Стефка мусить плакати!

И сейчасъ побѣгла до альтаны, станула въ кутику и почала плакати. Данилкови выпала зô страху цвѣтка маку зъ рота, але

въ тôй самôй хвили пôднявъ єѣ назадъ, побѣгъ до альтанки та шарпавъ дѣвчинку за тоненьку одѣжь.

— Нѣ! — сказала Стефка, звертаючись до него зъ заплаканымъ лицемъ. — Єще не досыть!

И стала єще сильнѣйше плакати та заходитись. И Данилкови, коли се побачивъ, пустились зъ очей великû грубû слезы та стиснули єму горло.

— Такъ, я вже скôнчила, я зновъ весела! — загомонѣла наразъ веселымъ голосомъ Стефка, выскочивши изъ свого мѣсця покуты. — Але чому ты плакавъ? Ты прецѣнь не бувъ негречный!

— Ей! — крикнувъ Данилко и завстыдженый побѣгъ борзо муравникомъ.

Стефка пустилась за нимъ и силувала ся єго дôгнати, та обоє затримались при столику, котрый вже до обѣду накрывано.

— Памятай, завтра рано приходи попращати ся зô мною! — сказала Стефка.

— О осмôй годинѣ поѣдемо! — докинула тета Оля, обладовавши Данилка забавками и тѣсточками.

А мати Данилкова ажь перехрестила ся, коли побачила сына, вертаючого зъ забавками та тѣсточками.

— Все вôдъ тои дѣвчинки зъ двора! — сказавъ урадованый Данилко.

— О кобы мы могли тôй дитинѣ чимъ утѣху справити! — говорила мати. — На Рôздво прислали онѝ намъ повный стôлъ забавокъ та тѣстъ и за кождымъ разомъ напыхають всѣ твои кишенѣ. То прикро менѣ, що мы нѣчо не маємо для двôрской дитины. Двôрскѝ цвѣты суть прецѣнь красшѝ вôдъ польного маку... чимъ-бы то имъ вôдвдячити ся?

Якась гадка повставала въ хлопячôмъ умѣ. Задумчиво сидѣвъ Данилко надъ столомъ, навѣть тогды, коли вывѣрочка скочила на тѣсточка, кожде обертала въ лапкахъ, розкидовала по столѣ и ховала по всѣхъ закуткахъ хаты, та все цѣкаво оглядалась за хлопцемъ, котрый и уваги на ню не звертавъ. Здѝвовалось звѣрятко...

— Що тобѣ, Данилко, нынѣ? — немовь хотѣло пытати. — Чижь не будешь бавити ся нынѣ зô мною?

— Мамо! — сказавъ Данилко вечеромъ. — Мене такъ въ серединѣ болить!

— Ты певно за богато ѣвъ тѣсточокъ! — вôдповѣла мати и велѣла єму положитись до лôжка.

Чернушечка поскочила за нимъ и давнымъ звычаємъ стала давати представленя на бантахъ надъ лôжкомъ, въ часѣ котрыхъ Данилко бувало зъ усмѣхомъ на лици засыплявъ. Нынѣ же плакавъ сердечно и навѣть въ снѣ заходивъ ся вôдъ плачу такъ, що мале звѣрятко здивоване пôдносило головку.

На другій день рано стоявъ Данилко на дорозѣ пôдъ горбкомъ зъ мѣшочкомъ въ руцѣ, въ котрôмъ щось рухалось, и пильно споглядавъ на двôрску браму. Незабавомъ брама розхилилась, а повôзъ выкотивъ ся на дорогу.

— Тажь то Данилко! — сказала тета Оля. — Затримай конѣ, нехай дѣти попращають ся!

Стефка выхилилась зъ повозу, щобы подати ручку хлопцеви-товаришеви. Въ тôмъ перелетѣло щось бôля неи и упало тетѣ Олѣ на колѣна, а Данилко пôгнавъ дорогою до своєи хаты.

— Що то? — спытала тета Оля.

Мѣшочокъ розхиливъ ся, а зъ него выставила головку Чернушечка, здивована чужимъ окруженємъ. Стефка зъ радости не могла опамятатись...

— Теперь она моя, — крикнула — тôлько моя! Данилко менѣ подарувавъ! Я вложу

єѣ до ляльчинои колыски, що дня буду ѣй цукоръ давати! О тѣточко, я єѣ дуже полюбила!

Дѣвчатко було щастємъ упоєне.

— Я того выяснити собѣ не можу! — сказала тѣтка. — Се зробивъ Данилко, той дурный хлопець!

— Теперь вже понимаєшь, тѣточко, чому я єго такъ люблю? — пытала мала пестѣйка.

Тѣтка приголубила Стефцю.

— Бо ты пôзнала єго добре серце? Неправда?

— О, нѣ! Бо вôнъ мавъ тую Чернушечку!

— Стефцю! — заговорила теперь тѣтка Маня. — Коли повернешь до дому, ожидають тебе тато, мама, два малî братчики и не знаю вже кôлько-тамъ ляльокъ?

— Шѣсть! — перервала Стефця.

— Подумай-же, шѣсть! А коли Данилко до дому поверне, то певно мати буде въ поли, батька вôнъ не має, анѣ брата, анѣ ляльки, але тôлько тую одну Чернушечку...

— А она теперь вже моя! — сказала Стефця, пригортаючи звѣрятко до себе.

— Такъ, она твоя ажь до двôрця желѣзницѣ! Опôсля поѣде тета Оля зъ тобою дальше, а я вôдвезу Данилкови Чернушечку назадъ зъ поздоровленємъ вôдъ тебе и скажу

єму, що ты не хочешь забирати одинокои єго радости, ты не хочешь, щобы вôнъ самъ оденъ зôставъ и плакавъ, бо и ты маєшь добре серце и тому вôдсылаєшь назадъ Чернушечку...

— Але если не плаче, — вôдповѣла сумно Стефця — то я таки забираю вывѣрку для себе, бо инакше сама буду плакати...

— Затримай конѣ! — наказала тета Маня. — Єще досыть часу до потягу.

Хата вдовицѣ була отворена. Тета Маня злѣзла зô Стефцею и Чернушечкою. Въ дверехъ зъявила ся мати Данилкова.

— Отъ єсть Чернушечка! — сказала.— Теперь я знаю, чому мôй хлопець такъ плаче.

Стефця заглянула до хаты, щобы пересвѣдчились о правдѣ тыхъ слôвъ, а переконавшись, въ тôй хвили посадила звѣрятко на порозѣ и пôйшла напередъ теты до повозу.

— Коли я буду бôльша, выйду за мужь за Данилка и Чернушечка буде таки моя! — сказала плакливымъ але певнымъ голосомъ до своихъ тетъ, коли доѣздили до двôрця.

II.

Минуло кôлька лѣтъ вôдъ тои хвилѣ.

Въ головнôмъ мѣстѣ, при улици ***, замешкували родичѣ Стефки кôлька покоѣвъ просторои камяницѣ, котрои прочû помешканя вôднаймали. Въ часѣ, коли на университетѣ розпочинались выклады и студенты зъѣжджались, стоявъ въ тôй камяници оденъ покôй незанятый, а карточка въ вôкнѣ вскaзувала переходячимъ, що єсть до вôднаймленя, Першого жовтня 189* року приѣхавъ до мѣста молодець, прилично одягненый, зъ чорнявимъ вусикамъ та чорными якъ вуголь очима, щобы записати ся до высшихъ шкôлъ.

Першимъ єго крокомъ було оглянутись за вôдповѣднымъ помешканємъ. Протоє зложивъ свôй куферокъ на желѣзници у дверника, а самъ пôйшовъ на мѣсто. Переходячи черезъ улицю ***, впало єму сейчасъ згадане помешканє въ очи. Задзвонивъ на сторожа, спытавъ о господаря та побѣгъ чимъ скорше по сходахъ на першій поверхъ. До передпокою выйшовъ властитель камяницѣ и попросивъ гостя близше. Згодились въ цѣнѣ за покôй та єще и побалакали где-що про житє въ великомъ мѣстѣ. Вже молодый академикъ мавъ вôдходити, коли вôдчинились дверѣ, а въ порозѣ станула шѣснайцятилѣтна панночка зъ довгимъ русявымъ волосємъ та такими-жь бровами надъ синими очима. Мо-

лодця вдарила красота молодои дѣвчины; а смѣлѣйша, въ великôмъ мѣстѣ выхована панночка, принявши єго уклôнъ и представленє ся, чемненько схилила головку и призадумала ся, немовь-бы хотѣла собѣ якусь подѣю зъ давныхъ лѣтъ пригадати...

— Данило? Чи може зъ села *** ? — спытала.

— Такъ, панѣ!

— То чижь не пôзнаєте мене, товаришку давно минувшихъ дитинныхъ забавъ?... Не пригадуєте собѣ нѣчо? — тягнула дальше смѣло великомѣщанка.

Молодець заллявъ ся сильно румянцями.

— Дѣйсно, се Вы? Панна Стефанія? Пригадую собѣ добре, пригадую! — вôдповѣвъ молодець.

— Чернушечка — перебила Стефця, бо справдѣ она се була — що порабляє? Чи все Вашою пестѣйкою та утѣхою?

— О, якъ добре Вы все собѣ пригадуєте, ласкава панѣ! На жаль... Чернушечки вже нема! Того самого таки дня, якъ Вы вôдъѣхали вôдъ насъ, удусила ся межи лôжкомъ а стѣною. Тяжка то була хвиля для мого дитинячого серця. Волѣвъ бы я бувъ тогды лишити єѣ, якъ бачити єѣ неживу.

— Шкода! И я такъ сердечно любила звинну Чернушечку, що була бы тогды вôддала всѣ забавки за ню. А однакъ, побачивши слезы въ очахъ Вашихъ, я волѣла була сама сумовати, якъ Васъ зъ болемъ серця лишити...

— Дарма, моя панѣ! Минули щасливѝ лѣта нашихъ забавъ дитинныхъ! Теперь дожили мы лѣтъ молодости, коли треба намъ вже о будучности промышляти...

— Правда! А щожь зъ Вами сталось въ часѣ стôлько лѣтъ? — перебивъ батько Стефчинъ. — Неразъ оповѣдала менѣ моя мала о своимъ товаришу Данилку та о чорнôй вывѣрцѣ. Скажѣть-же намъ, якъ жили вы стôлько лѣтъ та хто помôгъ Вамъ до шкôлъ ходити?

— Я оказувавъ замолоду велику охоту до науки и тому моя мати радо вôддавала мене до сельскои школы. А понеже нашь учитель бачивъ въ менѣ надзвычайнѝ способности та єще и охоту до науки, порадивъ матуси вôддати мене до гимназіяльныхъ шкôлъ въ сусѣднôмъ мѣстѣ. Нерадо приняла мати тіи слова, але конець-кôнцемъ безнастаннѝ представленя учителя и нашого пароха и на мою власну просьбу згодила ся вôддати мене на оденъ рôкъ „на пробу“, якъ казала, до гимназіи. Нашь парохъ выробивъ для мене безплатне помѣщенє въ бурсѣ, а мати стя-

гала ся лише на одѣжь та на гдеякѝ книжки. Наука ишла менѣ незгôрше и небавомъ ставъ я таки вôдличнымъ ученикомъ. Скрѣпившись на силахъ, удѣлявъ я молодшимъ товаришамъ лєкцій, такъ що я ставъ допомагати матери, котра занедужала та чулась безсильною; а навѣть удалось минѣ призбирати гдеякій грôшь на моє удержанє въ фаховыхъ школахъ.

— А щожь робить Ваша добра мати? — спытала панночка.

— Мати ...померла. Коли я бувъ въ семôй клясѣ, она зазябилась, дôстала запаленє легкихъ, лѣкарскои помочи не хотѣла приняти та перенеслась до вѣчности. Добра була моя мати!

— А щожь сталось зъ ґрунтомъ та хатою? — спытавъ батько Стефчинъ, котрый перенявъ ся оповѣданємъ молодого Данилка.

— Я продавъ. Зъ грошей сплативъ я малѝ довги та выдатки похорону и двѣста коронъ давъ до почтовои касы. Отъ буду мати на початокъ моихъ теперѣшнихъ студій...

— Шкода, що мати не дожила зъ Васъ бôльшои потѣхи! Добра се була жена та мати, жаль менѣ єи сердечно! — сказала Стефанія майже черезъ слезы.

— Тѣшу ся дуже, — говоривъ дальше Данилко — що Провидѣнiє Боже завело мене

тутъ и буду мешкати у своихъ знакомыхъ, та такихъ добрыхъ знакомыхъ!

— Тѣшу ся и я дуже, — сказавъ на тоє батько Стефаніи — що буду мати знакомого мешканця въ моѣй камяници. А коли такъ вже сталось, не будете менѣ нѣчо платити за помешканє...

— О пане ласкавый, се за велика ласка зъ Вашои стороны! Нѣчимъ собѣ на ню я не заслуживъ. Я радо буду платити, що належить ся...

— О, такъ не буде! Навѣть моя донечка не позволила-бъ менѣ на тоє, щобы вôдъ єи давного товариша брати платню за помешканє. Правда, Стефцю!

— Дѣйсно, татку! И я мала тую саму гадку и тѣшу ся, що татко вôдгадали мои мысли! — говорила весело молода дѣвчина. — А теперь схоче нашь дорогій гôсть зъ нами що перекусити. Вже мамуся певно до пôдвечѣрку лагодять...

— Певно. Дуже прошу зôстати у насъ на пôдвечѣрку! — звернувъ ся батько до Данилка.

До пôдвечѣрку прийшла и мати Стефцѣ та радо гостила товариша дитинныхъ лѣтъ

своєи донечки. А коли вôнъ вôдходивъ, просили єго частѣйше ихъ вôдвѣдовати.

. . . .

На другій день Данилко мешкавъ вже въ каменици при улици *** та записавъ ся на фильософичный выдѣлъ. Якъ пильно прикладавъ ся до наукъ въ середныхъ, такъ само не щадивъ пильности и въ высшихъ школахъ. Пильно працювавъ и надъ собою и надъ другими, котрыхъ повѣрено єго опѣцѣ. Лише часами, звычайно въ недѣлѣ и свята, коли мавъ бôльше вôльного часу, ишовъ на першій поверхъ, до своихъ старыхъ знакомыхъ та добродѣѣвъ.

А що року, коли приходили лѣтнѝ вакацін, выѣжджавъ зъ родичами Стефаніи на село до тѣтки Олѣ, котра радо гостила давного знакомого. Щиро привязавъ ся Данилко до родины, а узлы, котрѝ єго лучили въ дитинныхъ лѣтахъ зô Стефцею, взновились и вскрѣпились знова. Якъ колись такъ и нынѣ они зъ собою мають все богато-богато до говореня.

Будучи на четвертôмъ роцѣ фильософіи, отримавъ Данилко стипендію за границю, где кôньчивъ своє образованє и доступивъ степени доктора.

По роцѣ повернувъ молодый докторъ фильософіи до родинного краю, зложивъ испытъ на професора и габилитовавъ ся яко доцентъ на всеучилищи.

Въ день, коли зôставъ доцентомъ на всеучилищи, заручивъ ся зъ панною Стефанією, а въ рôкъ опôсля вôдбулось гучне весѣлє.

Дивѣть, якъ праця ублагородняє людей и зносить степени, якû выдумали гдеякû межи селянами а панами. Дай Боже, щобы бôльше було такихъ людей якъ Данилко, котрû цѣнили бы науку, а єще бôльше такихъ панночокъ якъ Стефанія, котрû не дивили бы ся на походженє але на образованє и памятали, що всѣ мы дѣтьми одного Отця-Бога!

Е. Ю. М.

IV. ИНКЛЮЗЪ.

— Ну, и що стало ся?

— Та що? — повѣдає старенька бабуся Варварка. — Якъ вже мавъ такого инклюза, то лишь нимъ оберне на оденъ бôкъ, вже

пôдъ нимъ возме ся бѣлый сороковець; оберне на другій бôкъ, то другій сороковець; пустить его межи люде, лишь сягне пальцями въ чересъ, а вôнъ зновъ єстъ та зъ собою притягнувъ еще три сорокôвцѣ. Такъ ставъ вôнъ великимъ богачемъ якъ-бы якій царь, живъ, панувавъ, ажь доки не померъ...

Байка, звычайно байка при кужеляхъ на вечерницяхъ! А старенька бабуся Варварка то вже лишь до байокъ и була та такъ знала гладко розказовати, якъ-бы то она все таки сама своими очима бачила, якъ-бы то сама живѣсенька правда була.

Дѣвчата захохотали ся, парôбки єще где-що побалакали та пожартовали и коли вже недалеко було до пôвночи, попрятали кужелѣ, парôбки позакурювали люльки, понакидали кожухи та порозходили ся кожде до своеи хаты спати.

Всѣ они спали твердо, лишь оденъ хлопець пастухъ Юрко, що теребивъ насѣнники кукурузы и тôй історіи о инклюзѣ цѣлый вечеръ дуже цѣкаво прислуховавъ ся, коли выйшовъ на обору и своимъ звычаємъ лягъ коло коровъ въ ясла, негоденъ бувъ заснути. Все єму на гадцѣ бувъ той инклюзъ, що за него такъ по правдѣ розказовала Варвара.

— Якъ-бы то єго найти?—думає собѣ.— Треба ходити по роздорожахъ та глядати... може найду такій феникъ. А найшовши, казала Варварка, треба єго пôдôймити лѣвою рукою черезъ праве плече, а вôдтакъ ити въ горы до лысого панъ-отця Ивана межи двома водами, вôдъ него зъ города добути инклюзъ-зѣлє и нимъ феникъ натерти... Вôнъ побѣлѣє и вже стане инклюзомъ!

Думає Юрко, думає, и сонъ єго не бере ся. Бо вôнъ, бѣдный сиротина безъ тата, безъ мамы, зъ маленькои дитины все межи людьми та не зазнавъ єще нѣякого добра на свѣтѣ. Прийде лѣто, пасе безроги, а на зиму лишь за простибôгъ держить єго Максимъ богачь, щобы худобу обходивъ... звычайно сиротою поштуркують ся и дѣти господаря и наймиты; а не богато ѣсти давали, бо скупû були. А Юрко зъ славного роду, такожь богацкого! Вôнъ и до школы ходивъ два роки, ажь доки скорше мама а вôдтакъ тато єго не вôдъумерли, а мачоха вôддала ся за другого та весь маєтокъ минувъ ся, бо вôтчимъ надавъ ся пяниця, та єго морили, а вôдтакъ таки вôдъ себе вôдогнали. Вôнъ изъ школы спамятавъ собѣ всячину и знавъ хорошенько читати... то єму лишь бути бы паномъ, кобы якъ найти инклюза! А гôрко-жь бо єму и жити було! Тутъ морозъ

тисне, а у него стара пôдрана сердачина; нѣхто не змилуе ся, щобы хоть якъ полатати.

— Гей! — думае собѣ Юрко въ яслахъ..— Кобы менѣ инклюзъ, я собѣ еще лучше живъ бы якъ тамтой, що за него розказовала Варварка. Я купивъ бы собѣ кожухъ такій, якъ той рѣзникъ зъ мѣста мае, що ходить по селѣ за безрогами, и оженивъ бы ся и купивъ собѣ грунтъ и коровы и волы, и вымастивъ бы собѣ чоботы дегтемъ и шапку собѣ купивъ еще бôльшу, якъ газда мае, та жѣнка варила бы менѣ лишь кашу на молоцѣ та пироги зъ пшеничнои муки зъ самымъ сыромъ та еще зъ сметаною. Не въ яслахъ я спавъ бы якъ теперь, а на подушкахъ або на печи въ теплѣ, нѣчо не робивъ бы, лишь ѣздивъ бы собѣ по ярмаркахъ и пивъ горѣвку зъ медомъ и вино... Кобы менѣ до лѣта! Буду гнати безроги по роздорожахъ и глядати феника-инклюза, а якъ найду, го, го...!

Хлопчиско такъ взявъ собѣ до головы того инклюза, що вже о нѣчôмъ и не гадае, лишь якъ его на роздорожи найде, якъ его лѣвою рукою черезъ праве плече пôдойме, якъ покине безроги, а самъ пôйде въ горы глядати лысого священика Ивана межи двома водами, якъ зъ его города дôстане инклюзъзѣле, якъ вôдтакъ поверне до села паномъ-

богачемъ, зъ мѣшкомъ самыхъ бѣлыхъ сороковцѣвъ...

Отъ прийшло и лѣто. Пôдъ лѣсомъ було таке роздороже. Тамъ давными часами сидѣвъ слѣпый дѣдъ та люде, повертаючи зъ торгу зъ мѣста, кидали єму бувало хто крейцаръ, хто феникъ. Скоро лишь снѣгъ злѣзъ и сонце пригрѣло, а Юрко займивъ безроги въ поле, перше у него було, глядати на тôмъ роздорожи феника. Шпортавъ по болотѣ, шпортавъ, ажь доки не вышпортавъ. Але якъ-же єго взяти лѣвою рукою черезъ праве плече? Думає, думає, ажь передумавъ способъ. Лягъ на землю плечима таки въ болото та якъ стôй сягнувъ за нимъ рукою черезъ праве рамя и пôднѣсъ.

А иде чоловѣкъ та дивить ся, якъ вôнъ по болотѣ качає ся.

— Тфу, пекъ тобѣ! — каже єму.— Чи ты удурѣвъ, чи що? По болотѣ качаєшь ся гей безрога! Пропавъ бы ты, огидо!

Зôрвавъ ся Юрко зъ фenикомъ та до чоловѣка...

— Идѣтъ собѣ, — каже — куда вамъ дорога! Вы простый мужикъ, а я панъ!

И пôдскочивши зъ радости, що найшовъ инклюза, покинувъ безроги, а самъ бѣгцемъ пустивъ ся просто въ горы, що ихъ отъ не-

далеко зъ того села видно було. До вечера вже забѣгъ до першого гôрского села.

— А якъ вашому панъ-отцю на имя? — пытає ся людей.

— А тобѣ — кажуть люде — на що?

Пôйшовъ, поспытавъ другихъ. Сказали єму, що Иванъ.

— А може ваші̂ панъ-отець лысі̂? — пытає ся Юрко.

— Та що — кажуть люде — пытаєшь ся, коли знаєшь, що они лысі̂?

— А где ваша попôвщина?

— А отъ туды! Пôйдешь черезъ оденъ потôкъ, перейдешь на улицю, а тамъ вже ихъ городъ тягне ся геть-геть ажь до другого потока.

Такъ єму, бачите, пощастило ся вôдъ разу найти того священика Ивана, лысого, межи двома водами... цѣлкомъ такъ, якъ повѣдала Варварка.

— Вже лишь кобы якъ добути зъ города инклюзъ-зѣлє, то вже туй-туй стану паномъ! — мѣркує собѣ Юрко.

Иде Юрко по-пôдъ плôтъ, по-пôдъ плôтъ, до самои брамы... Заглядає, а тамъ кудлаті̂ собаки якъ медведѣ спôзнали, що то чужосторонный хлопець, не зъ свого села. Якъ

опадуть єго, а вôнъ вже ставъ безъ душѣ! Не такъ єму жаль стало старого заболоченого сердака, якъ инклюза. Стиснувши єго въ кулакъ, присѣвъ пôдъ брамою та грудяками вôдганяє собаки, ажь и выйшли самî добродѣй... Такî лысî, що лишь надъ каркомъ трохи того волося шарѣло ся, а голова гей колѣно...

— Вôдки ты, хлопче? — поспытали добродѣй.

— Ой, — каже Юрко — я зъ-далека!

Та вставъ и поцѣловавъ добродѣя въ руку.

— Я — каже — таки до васъ прийшовъ, бо менѣ казали; що въ вашôмъ городѣ єсть инклюзъ-зѣлє...

— Хто казавъ?

— А Варварка!

Добродѣй усмѣхнули ся та вже и домѣрковали ся, о що рѣчь иде.

— А на що-жь тобѣ, сыну, инклюзъ-зѣля?

— Менѣ треба! Я найшовъ феникъ на роздорожи та треба тымъ зѣлємъ єго потерти. Дайте, єгомостичку, дайте бодай одно таке зѣлє вырвати, а дамь на двѣ або и десять службъ Божихъ!

Добродѣй на голосъ розсмѣяли ся и довго щось мѣркували.

— Якъ тебе зовуть? — кажуть по хвили.

— Юрко!

— Ну, Юрку, ходи до мене! Я тобѣ давъ бы тоє зѣлє, але щожь ты зъ нимъ годенъ зробити? До него треба знати спосôбъ. Маєшь знати, и я маю свого инклюза, то я знаю, якъ єго зробити; але не такъ скоро оно иде! То треба кôлька лѣтъ феникъ въ тôмъ зѣлю мочити, щобы зъ него инклюзъ зробивъ ся...

То сказавши, панъ Отець завѣвъ єго до города та у садокъ межи садовину.

— А диви, — сказавъ, зôрвавши якусь хопту — се инклюзъ-зѣлє! Попробуй, потри нимъ твôй феникъ, чи побѣлѣє вôнъ?

Юрко добувъ феникъ, потеръ, ба... феникъ почорнѣвъ.

— То, сынку, щѣсть лѣтъ найменше треба єго мочити, а до того єще що бôльше треба! Не знаю, чи ты приймешь ся сего...

— Ой, добродѣю, всего прийму ся, кобы лишь зъ него инклюзъ зробивъ ся!

— Ну, такъ! — каже добродѣй. — По перше, черезъ шѣсть лѣтъ маєшь нѣ разу не встати пôзнѣйше въ лѣтѣ, якъ сонце встає, а въ зимѣ, якъ лишь куры запѣють. По друге, нѣ разу не маєшь не опустити молитвы. По трете, маєшь слухати старшихъ такъ, щобы ты анѣ разъ имъ не супротививъ ся въ нѣчôмъ,

хотяй бы и найтруднѣйша робота була. По четверте, черезъ шѣсть лѣтъ не можешь анѣ разъ покушати горѣвки, не можешь казати пустого слова, дармовати, чуже брати або чужого бажати; въ буддень маєшь робити, въ недѣлю и свято молити ся и науки слухати. Єсли всего того додержишь, по шести лѣтахъ твôй инклюзъ побѣлѣє и вже вôдъ тебе єго нѣхто не возме. Хотяй бы ты єго межи людей пускавъ, вôнъ все до тебе верне...

— Коли вже такъ, єгомостичку, — повѣдає Юрко — то таки пріймѣть мене до себе на службу! Я то все до крыхты сповню.

— Побачимо! — повѣдає добродѣй. — Лишь памятай, якъ одно хибишь, то вже твôй инклюзъ на вѣки пропавъ. Щобы ты опôсля не знати що робивъ, феникъ буде фeникомъ...

Ставъ Юрко у лысого панъ-отця Ивана на службу. Служить зъ цѣлого серця, пильнує и молитвы и роботы якъ ока въ головѣ. Папъ-отець всякими штуками єго пробували, але все въ нѣчôмъ не можна було єго зловити. Досвѣта вже вся худоба нагодована або напасена и вычесана, пôдвôрє и гумно заметене; вже всѣ возы и статки пооглядавъ, що знавъ полагодивъ. Якъ на тыхъ якихъ шрубахъ Юрко звиває ся и всюды єго повно

и о всѣмъ знає и всюды ладно и чисто и все въ часъ зроблено.

За рôкъ кличе єго панъ-отець до покоѣвъ та показує єму въ флящинцѣ єго инклюза, що вже не такій чорный, а вже пожовкъ.

Другій рôкъ єще лучше служить Юрко, а за рôкъ и инклюзъ єго у флящинцѣ єще лучше пожовкъ. Служить вôнъ и третій рôкъ та нѣхто не сказавъ бы, що то той самый Юрко, котрый въ своимъ селѣ бувало за нѣчо не думає, лишь за спанє и за повну миску и великій боклатокъ хлѣба, котрый знавъ всякû поганû слова, а за молитву все бувало забувавъ, бо казавъ, не мавъ часу молити ся.

Теперь до всего вже бувъ часъ. Ґей то-то жвавый та красный хлопець зъ него зробивъ ся!

— Отъ се нашому панъ-отцеви Господь давъ наймитка! — говорили собѣ люде по селѣ, коли Юрко вже пятый рôкъ служивъ.

Служить же собѣ нашь Юрко вже пятый рѣкъ. Панъ-отець перебравъ єго хорошенько; всякû порядки на нимъ, всѣ єго величають. А въ церквѣ и дѣвчата поглядають на него.

— Нема на все село хоросшого, якъ панъ-отцѣвъ наймитокъ! — повѣдають собѣ, выйшовши зъ церкви. — Та шкода лишь, що наймитъ, що не господарска дитина!

— Отъ що балакаєте, наймитъ, наймитъ! — повѣдає па тоє одна красавичка, а єще одиначка у тата Парася. — А скажи одна зъ другою, може бы ты не вôддала ся за него, якъ бы вôнъ приславъ старостôвъ? До рекрутôвъ не здôбный, бо кривый палець має, а хлопець якъ лялька!

Таке собѣ говорили дѣвчата, а газды зновъ своє говорили. Бо имъ то сподобало ся, що Юрко цѣле газдôвство панъ-отця держить въ рукахъ, що въ коръмѣ єго нѣхто не видѣвъ, що въ недѣлю церкви пильнує, що и щирый и послушный и робôтный, ба и письменный, бо на книжцѣ читає...

Та таке зробило ся, що одного разу прийшовъ Никифоръ Недорода до панъ-отця на раду. А то вотъ яка рада була...

То саме тая була Никифорова дочка, що бувало обставала за Юркомъ межи дѣвчатами, коли ишли зъ церкви. Бо Юрко, въ поле ѣдучи по пôдъ єи хату, все казавъ ѣй добрый-день або добрый-вечеръ, а она єму вôдповѣдала. А помаленьки щось она стала сама выходити до ворôтъ и не разъ не два очима водила по улици, чи не иде вже той, що такъ чемненько каже добрый-день або добрый-вечеръ... якъ то звычайно у дѣвчатъ буває, що они люблять, щобы ихъ хто поздоровлявъ.

— Панъ-отчику солоденькій, маю клопôтъ! — каже Никифоръ. — Сватаюгь мою дочку-одиначку и добрѝ люде лучають ся, та не хоче вôддавати ся. Каже, забійте мене, не вôддамь ся за Федька Зарѣчного! А то Богу дяковати добре ся має, братъ єго дає вѣнце, дає пару быкôвъ и сто риньскихъ и єще два морги поля. Се все до купки було бы добре!

— Ба, а чому-жь она не хоче за него вôддавати ся? Та то гарный хлопець, одно лишь, що любить дуже гуляти...

— Та то, панъ-отчику, — повѣдає Никифоръ — молодѣжь такъ ся має! И мы гуляли, якъ були молодѝ. Но она не для того єго не хоче, а для того, що ѣй хто іншій влѣзъ въ голову...

— Хто іншій?

— Такъ! — повѣдає Никифоръ. — Жѣнка менѣ казала, що до дѣвчины щось приступило, вôдколи вашь наймитокъ ставъ по-пôдъ нашу хату ходити то зъ худобою то зъ плугомъ...

— Ну, та що?

— Дѣвчина за нимъ пропадає, а я не знаю, що рибити. Єму єще не пора женити ся, та таки щобы якъ, не знаю, чи позволять. А кобы и що, то якось люде смѣяли бы ся, щобы я дочку-одиначку дававъ за наймита...

Отъ таке було дѣло. Панъ-отець змѣркувавъ тую рѣчь своимъ розумомъ.

— Знаєте, Никифоре, — сказавъ — що въ письмѣ стоить? Яже Богъ сочета, человѣкъ да не разлучаєтъ! У васъ одна дитина, якъ одно око въ головѣ. Не штука дитину силувати, свѣтъ ѣй завязати. Юрко хорошій хлопакъ та не бѣдный. Вôнъ у мене має красну заслуженину, а що менѣ вѣрно служивъ, то я єго еще и вôдвѣную, бо вôнъ своимъ окомъ и своєю щирою роботою придбавъ менѣ богато добра. Але теперь еще не часъ; еще має менѣ рôкъ служити, а вашôй Парасѣ нема що квапити ся пôдъ вѣнець. Лучше заждати вамъ рôкъ, якъ дитину силувати, а вôдтакъ щобы межи ними не було доброго мешканя...

Никифоръ послухавъ. Юрко служивъ еще рôкъ и коли улицею ишовъ, все таки казавъ Паранѣ то добрый-день то добрый-вечеръ.

Скôнчивъ ся шестый рôкъ службы и вôнъ прийшовъ до панъ-отця по свôй инклюзъ. Панъ-отець завели єго до комнаты, добули зъ фляшки феникъ, жовтый, вычищеный, та дали ему до рукъ.

— Сховай собѣ єго на памятку! Вôнъ инклюзъ, бо вôнъ тебе завѣвъ до мене, а все

то, що ты у мене научивъ ся, то бôльше значить, якъ не знати якû грошѣ. Хто рано встає, молить ся, працює, шанує се, що трудомъ своимъ пртриробивъ, не знає, що корчма, що розпуста, що поганû слова, хто пильнує своєи худôбки и любить еѣ, хто всюды не для ока, але щиро и сердечно робить, той має свого инклюза, котрый его нѣколи не опустить.

Юрко завстыдавъ ся, що такій нерозумный бувъ...

— Панъ-отче, я вже давно змѣркувавъ, що менѣ инклюза не треба, лишъ кобы где до грунтику дôстати ся...

— Ага, — кажуть панъ-отець — розумѣю... Ты хочешь женити ся?

Юрко зачервонѣвъ ся мовь буракъ.

— А знаєшь ты, Юрку, Никифорову Парасю?

Юркови мало кровь не трисла зъ лиця, такъ єму якось встыдно було. И не смѣвъ на тоє нѣчо сказати, лишь дививъ ся крôзь слезы на панъ-отця.

— Не встыдай ся, Юрку, — сказавъ панъ-отець, та скажи менѣ по правдѣ: Чи знаєшъ ты Парасю та чи она тобѣ сподобала ся?

— Та що зъ того? — вôдповѣвъ Юрко. — Она богачка, а я наймитъ!

Та зôтхнувъ дуже глубоко.

— Ну, ну, иди до своеи роботы! — сказавъ панъ-отець. — А въ осени якось то все добре буде...

Ой числивъ Юрко до осени дни та годины! Якій бувъ робôтный, якій господарный, а теперь, коли єму за Парасю сказали, то ходивъ гей землѣ не дотулювавъ ся, якъ той птахъ, коло всякои роботы. А коли ишовъ улицею, то вже Парася чогось все напередъ него выйде, геть дальше межи плоты та вже и минутку постоять, бо обоє дуже щиро любили ся.

Прийшла осѣнь. Отець Иванъ выголосивъ заповѣди и повѣнчавъ ихъ та самъ бувъ у Никифора на весѣлю.

. . . .

— А где твôй инклюзъ, Юрку? — сказавъ панъ-отець, коли по обѣдѣ молодятамъ Многая лѣта спѣвали.

Юрко добувъ єго зъ череса, где єго державъ въ паперчику.

Взяли єго люде оглядати, що знали тую історію, а два письменнû ґазды стали читати, що на тôмъ инклюзѣ було написано.

— Моли ся, учи ся! — стояло зъ одного боку — Працюй и статкуй! — стоало зъ другого.

Штудеръ то бувъ небôщикъ отець Иванъ, а справедливый чоловѣкъ! По весѣлю вôдчисливъ Юркови сто риньскихъ и давъ єму зъ своеи руки пару ялôвокъ.

А Юрко зъ своею миленькою Парасею жили собѣ, жили, та еще жіють въ добрѣ и въ богатствѣ та дожили ся красныхъ дѣтей и внукôвъ.

Лишъ отець Иванъ померъ, але наука єго зъ тымъ инклюзомъ не померла.

Бо теперь вже всюды въ нашôмъ краю люде говорять:

— Учи ся, моли ся, працюй, статкуй! Се найлучшій инклюзъ!!

Зъ „Науки“.

V. Ученикъ муравля.

Славный азійскій завоєватель Тимуръ або Тамерлянъ прийшовъ до великои силы и значеня лишень черезъ свою желѣзну постоянnôсть, що вôдъ своеи намѣренnoи цѣли нѣякимъ нещастємъ не давъ вôдстрашити ся.

А тои твердости и постоянности научивъ єго, якъ самъ розказововавъ муравель.

Одного разу, коли програвъ битву, утѣкъ Тамерлянъ передъ непріятелями и сховавъ ся въ звалище старои хаты. Сидячи и думаючи надъ своею долею, що не єсть въ силѣ перемогчи своихъ силныхъ непріятелѣвъ, побачивъ, що муравель тягнувъ на стѣну зерно пшеницѣ, бôльше и тяжше вôдъ него самого; але що вытягне єго трохи высше, оно переважить ся и вôнъ зъ нимъ паде на землю. Та тымъ муравель не вôдстрашивъ ся, а все зновъ бравъ єго клѣщиками и зновъ тащивъ въ гору. Тамерлянъ начисливъ, що муравель зъ тымъ зерномъ 69 разôвъ падавъ и ажь за 70-тымъ разомъ удало ся єму вынести єго на гору.

— Дякую тобѣ, маленькій хробачку! — сказавъ Тамерлянъ.— Такъ и я буду робити.

И вôдъ того часу нѣколи нѣчимъ не давъ ся збити зъ толку, ажь такимъ способомъ прийшовъ до великои силы и славы.

И мы повиннî дивитися на того муравля. Що упадемъ, вставаймо назадъ, збираймо нашî силы и працюймо для нашого народа, а колись таки конечно и мы вылѣземо на верхъ и прославимось. Н.

Конкурсъ.

Пôдписана Редакція розписує отсимъ третій конкурсъ на написанє повѣстей.

Повѣсти мають бути:

1) вôдповѣднû для рускои молодежи, передовсѣмъ морального и патріотичного змѣсту;
2) основанû на тлѣ историчнôмъ або взятû зъ руского народного житя;
3) ориґинальнû, нѣгде еще непечатанû;
4) обнимати пôвтретя до трехъ аркушôвъ печати.

Працѣ зъ гасломъ и запечатанымъ листомъ, въ котрôмъ авторъ повторить тоє гасло и подасть своє назвиско зъ точнымъ означенємъ свого побуту, належить прислати на адресу пôдписанои Редакціи до кôнця н. ст. серпня 1909.

За повѣсти, рецензійною комисією за найлучшû признанû, вызначає Редакція три преміи: першу на 80 кор., другу на 60 кор., трету на 40 кор.

Премійованû повѣсти стають ся власностію Редакціи. Що до непремійованыхъ, то Редакція буде могла зъ ихъ авторами осôбно порозумѣти ся.

О результатѣ нынѣшного конкурсу оголосить ся въ рускихъ чосописяхъ зъ кôнцемъ грудня 1909.

Въ Коломыѣ дня 15. лат. мая 1909.

Редакція
Бібліотеки для рускои молодежи.

☛ **Просить ся о вырôвнанє пренумераційнои належитости за попередный и вôдновленє пренумераты на текучій рôкъ.** **РЕДАКЦІЯ.**

Бібліотека для рускои молодежи
пôдъ редакціє Юліяна Насальского.

Выпускъ LXIII. Томъ CXIX. Рôкъ XVI.

Забобоны.

Оповѣданє зъ народного житя

подавъ

Николай Голяръ.

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

I.

Василя кождый знає, старый и молодый. Безъ него не обôйде ся жадна забава въ селѣ; всюды єго просять, всюды радо витають. Тай и любили єго всѣ щиро, старӥ мовь рôдного сына, молодӥ мовь рôдного брата. Ровесники завидѣли єму чести и славы, а дѣвчата... якъ то они про него шептали! Кожда, стрѣнувшись зъ нимъ, поглядала на него такъ привѣтливо, кожда такъ радо зъ нимъ говорила...

— Ахъ, кобы вôнъ бувъ моимъ! — вырывалось не однôй слово зъ грудей.

Навѣть молодицѣ нимъ, що такъ скажу, за дурѣли. Не одна, лйшивши огонь и вариво въ печи, тыняла ся по-пôдъ плоты при дорозѣ, шукаючи нѣбы пôдпалки. Ой, догадливӥ тотӥ селючки! Они мовь-бы напередъ знали, куды й коли буде Василь селомъ переходити, тай очѣкували нетерпеливо хвилѣ, щобы зъ нимъ бодай кôлька слôвъ поговорити. Не однôй черезъ Василя борщь переваривъ ся, каша прикурилась, або молоко збѣгло; хотяй мужь посваривъ, хотяй въ хатѣ не було що ѣсти, жѣнка однакъ була вдоволена, що бачила Василя.

И якъ-же не було єго любити? Лицемъ милый и удалый, ростомъ гожій и крѣпкій, а до того вѣжливый та проворный, приманювавъ кожде серце до себе. Злого нѣхто не мôгъ єму закинути. Въ корчмѣ не зябавлявъ ся, горѣвки не пивъ, грошей не гайнувавъ, чести и найнизшему не вôдказовавъ, а до роботы не полѣнувавъ ся, найбôльша спека, чи найбôльша студѣнь! Кождый отець ставивъ єго свому сынови за примѣръ. Говорѣть, що хочете, але такого парôбка грѣхомъ було бы не любити!

Въ тôмъ селѣ живъ Никола Козубачь, газда заможный и поважный на цѣлу громаду. Неразъ вôнъ вже людскѝ дѣти вôдставлявъ до вôйска, бо и не було кому мудрѣйшому вôдъ него вôйтувати. Зъ родичей честныхъ, хоть убогихъ, самъ тверезый та працьовитый, власными руками доробивъ ся значного маєтку. Яко вôйтъ знавъ вôнъ точно потребы села, умѣвъ кождому по вôтцѣвски порадити, а поменшѝ справы залагоджувавъ лучше, чимъ якій судія. Чи-жь дивно, що зъ єго села мало хто позывавъ ся, а въ криминалѣ кромѣ жида за шахрайство и цигана-зайды за злодѣйство нѣхто бôльше не сидѣвъ?

Зъ дѣтей лишилась єму одна Петруня. Була то красна и гожа дѣвчана. Въ часѣ,

коли тую повѣсть починаємо, мавъ ѣй на св. Петра кôнчити ся рочокъ шѣснайцятый. Але по що ажь до метрики заглядати? Лишь погляньте на ню, на тую нѣжну стать, на рожеве свѣже личко, на дрôбненькій ходочокъ, почуйте єи дзвôнкого голосочку, єи веселого щебету, єи чарôвнои пѣсоньки! Хтожь на тôмъ не розумѣє ся, нехай лише пôйде до церкви въ велике яке свято, а побачить, що Петруня вже свѣчку тримає...

Василь неразъ заходивъ до вôйта, зъ початку все зъ якоюсь орудкою, пôзнѣйше безъ важного дѣла. Обоє старû були єму кождои хвилѣ радû и прихильнû, а у Василя не було причины позбавлятись терневыхъ очей Петрунѣ, скоро до того пора нагодилась. Въ будный день, при господарскôй праци, Василь трохи суятѣвъ, але въ вечеръ, въ недѣлю або свято серце єго при боку Петрунѣ росло и веселѣло. Якû зъ того знакомства зродили ся чуства, догадати ся легко. Василь и Петруня були молодû, одно красше вôдъ другого, серця ихъ невиннû въ оденъ тактъ ударили, а родичѣ не збороняли имъ въ двôйню разомъ побесѣдовати.

Забувъ я єще повѣсти, що Василь бувъ чоловѣкъ грамотный; хотяй и не много знавъ письма, та на тû часы и того було доволѣ.

Умѣвъ трохи писати, а печатане письмо читавъ таки плавно. Въ хвили, свобôднôй вôдъ працѣ, учивъ такожь Петруню читати. Маючи грôшь власный, власною працею зароблений, куповавъ вôнъ малѝ книжочки до читаня. Се стало ся єму теперь въ великôй пригодѣ. Зимовыми вечерами, мѣсто ити на погулянку до корчмы, читавъ вôнъ у вôйта тай радивъ зъ нимъ надъ важнѣйшими справами. Тоє надило всѣхъ сусѣдôвъ. Кождый бувъ цѣкавый послухати, що то по книжкахъ пишуть. Неразъ була вôйтôвска хата, особливо въ свято або въ недѣлю, повна поважныхъ селянъ, котрѝ позакурювали собѣ люльки и обсѣвши читальника, слухали розумнои рѣчи. Въ перервахъ, коли старѝ то о сѣмъ то о тôмъ балакали, Василь спозиравъ украдкомъ на свою любку и за кождымъ разомъ стрѣчавъ ся зъ єи любымъ поглядомъ. При вôдходѣ лишавъ ся нарокомъ на послѣдне, а Петруня завсѣгды найшла якусь причину, выйти на той часъ зъ хаты, щобы милому бодай руку стиснути. Дуже часто, немовь забувшись, лишавъ Василь книжку або що иншого, щобы рано при нагодѣ сказати любцѣ „Добрый день!“

Такъ тревало цѣлу зиму. Мясницѣ, мовь бичемъ луснувъ, минули и наставъ великій пôстъ. Незадовго и пôстъ скôнчивъ ся, а въ воздусѣ повисла весна.

Бранка вôйскова припадала того року передъ святами. Межи бранцями бувъ и Василь. Кождый знавъ напередъ, що зъ него мусить выйти жовнѣрь. Петруня занепокоилась. Неразъ въ куточку гôрко плакала, неразъ тяжко зôтхала, а оденъ лишь Богъ бувъ свѣдкомъ єи тяжкого горя. Передъ родичами силовались заховати давный спокôй; тôлькожь недалеко довела въ тôй штуцѣ, бо при кождôй згадцѣ за Василя зôтхала тяжко, ба навѣть плакала. Родичѣ не допытували ся о причину, бо знали, вôдъ чого серденько заболѣло.

Та и Василь дуже змѣнивъ ся. Чимъ ближше було до бранки, тымъ бôльше суятѣвъ, задумувавъ ся и глядавъ самоты. Разъ навѣть замѣтивъ батько, що Василь плаче. Було то саме въ день передъ бранкою. Хоть єму самому серце на части краялось, а таки хотѣвъ додати сынови вôдваги и то догонявъ єму плачемъ, то розраджувавъ єго глубоку тугу.

— Чого плачешь? — говоривъ до Василя. — Єще тебе не вôдобрали! Ой, якъ-бы котра дѣвчина такъ тебе застала, насмѣяла бы ся до розпуки, єще и иншимъ дѣвчатамъ розповѣла бы, а тогды всѣ звеличають тебе бабѣємъ! Слава Богу, що ты молодый и здо-

ровый; въ здоровю все щасливо перебудешь. Люде не такû нещастя переносять, а прецѣнь такъ не горюють...

— Радъ бы я, батечку, та годѣ...

И по тыхъ словахъ поцѣлувавъ батька въ руку и кудысь помчавъ. Старый лишь ставъ зъ закервавленымъ серцемъ, довго дививъ ся за вôдходячимъ сыномъ, потôмъ отеръ слезы и вернувъ до свого дѣла.

Тымчасомъ Василь зъ похиленою головою пôйшовъ похитнымъ крокомъ, куды єго очи несли. Не оденъ переходячій витавъ єго словами „Слава Iисусу Христу!“ або „Дай Боже добрый день!“, але не отримавши вôдповѣди, лишь хитавъ головою...

Щобы уникнути переходячихъ, пôйшовъ Василь попôдъ гору, по котрôй село розтягнулось. У сподѣ горы плыла быстра рѣчка. Чародѣйный єи шумъ знадивъ єго надъ берегъ. Въ тôмъ почувъ знаный собѣ голосъ, прокинувъ ся и надслухувавъ журливои пѣсни, що тихонько гомонѣла по густôй лозинѣ. Пôдсунувъ ся по тихонькû и изъ-за корча ставъ глядати за самотною спѣвачкою. Послѣднû тоны вôдбились о берѣгъ и въ ушахъ Василя зазвенѣли дивнымъ вôдгомономъ. Рѣчка знова зажурчала, леготь зашепотѣвъ въ лозинѣ, а спѣвачка обернулась и обтерла слезы. Довше

не мôгъ Василь выдержати. Вôнъ прискочивъ до милои, обôймивъ єѣ и пригорнувъ до горячого серця.

— Ты плачешь, голубко? — промовивъ зъ слезою въ оцѣ.

— Зъ-вôдки ты тутъ взявъ ся? — нацякана и заразомъ урадована спытала Петруня.

— За очима пôйшовъ!

— Зъ-вôдкижь ты мôгъ знати, що я тутъ!

— Серце прочуло...

— Ой, кобы у мене таке було серце!

— Скажи, чого ты плакала?

— Чого я плакала? — повторила Петруня спаленѣвши. — Чи ты не знаєшь?

— Знаю и не знаю! — вôдповѣвъ тихимъ голосомъ Василь.

— Тажь ты завтра маєшь ити до бранки...

— Така судьба моя!

— А чи не жаль тобѣ буде оставити рôдного батька и матѣрь и...?

Петруня урвала и знову спаленѣла на лици.

— Чи жаль менѣ буде? Ой, люба, люба! — зôтхнувъ Василь и пôдступивши до дѣвчины, пригорнувъ єѣ до грудей. — Скажи менѣ щиро, Петруне, — почавъ вôнъ знова — чи останешь ты менѣ вѣрною?

— Чи остану?...

Настала хвиля мовчаня. Обоє потонули въ своихъ гадкахъ.

— Пусти мене, Василю! — перервала Петруня. — Дома чекають на воду, а я тутъ забавляюсь...

— То позволи-жь менѣ на гору вынести твôй збанокъ!...

По тыхъ словахъ ухопивъ судину и провѣвши милу пôдъ хату, попращавъ ся зъ нею зъ тяжкимъ серцемъ.

На другій день раненько выѣхавъ Василь зъ батькомъ, вôйтомъ и другими бранцями до мѣста. Цѣле село засумувало. Нѣкого не бралась робота, а кождый лишь неспокôйно дожидавъ вечера и вѣсти, що сталось зъ паробками. Имя Василя було черезъ весь день на устахъ всѣхъ. Дѣвчата и молодицѣ просили Бога, щобы Василь повернувъ цѣло.

— Зъ кимъ бы мы теперь забавляли ся на вечерницяхъ?

Вѣруючи въ чары, кожда зъ нихъ, що рада була Василеви, обернула що-будь въ хатѣ, щобы такъ и все зле вôдъ него вôдвернуло ся. Навѣть Петруня обернула ожогъ и коцюбу въ кочернику.

Лишь у парôбкôвъ була своя думка. Имъ стоявъ Василь всюды на запонѣ, то и кождый зъ нихъ тѣшивъ ся, що его пострижуть.

Вечеромъ того самого дня рознесла ся по селѣ вѣсть, що Василя взяли.

II.

Свята великоднѝ припадали того року досыть пôзно, бо ажь на початку мая.

Снѣги вже були стаяли, леды зôйшли, воды зашумѣли, земля прозябла, травы прокололись, дерева зазеленѣли. Всюды заграло нове житє. Жайворонъ жвирить пôдъ облоками, а въ рѣчцѣ весело рыбка ӥграє... и она тѣшить ся весною.

И людей обгорнувъ чаръ хорошихъ весняныхъ днѣвъ, лиця всѣхъ заяснѣли якимись радощами... Лише Василь та Петруня ходять зажуренѝ, мовь-бы не бачили того всего; ихъ груди нѣ разу не вôдотхнули земскимъ щастємъ...

Надôйшла великодна недѣля. По Службѣ Божôй люде гостять ся свяченымъ яйцемъ, дѣлять ся паскою, здоровлять ся на „Многіи лѣта!“

И батько Василя похристосувавъ ся зъ женою, а потôмъ приступивъ до сына....

— „Христосъ Воскресъ!“ — промовивъ дрожачимъ голосомъ. — Може нынѣ послѣднїй разъ оба ѣмо свячене яйце...

Василь мовь нѣмый зъѣвъ поданый собѣ рѣзникъ паски, поцѣлувавъ батька и матѣрь въ руку и выйшовъ зъ хаты.

Дивнѝ чувства вытворила гадка розлуки въ серци Василя. Хто мавъ такихъ родичей и такъ само щиро ихъ любивъ якъ Василь; кому родинне мѣсце, батькôвска стрѣха и рôдна земля мила; у кого кожде деревце, кожда травиця и кожда грудка на вôтцѣвскôй скибѣ, на скибѣ прадѣднôй, єсть дорогимъ скарбомъ; чіи гадки прикованѝ до мѣсця, на котрôмъ зрôсъ; кому спомины молодого житя, житя щасливого, суть дорогѝ: то и легко собѣ представить, якъ страшно мусить бѣдне серце защемѣти уже на саму гадку о розлуцѣ зъ дорогою святинею.

Розлука була для Василя тымъ болеснѣйша, що доперва по чотырнайцяти лѣтахъ мавъ бачити ся зъ родичами...

— Ахъ, якъ довгій часъ! По поворотѣ можу застати дома пустку, а про родичей лишь згадку въ селѣ! Можу и не вернути, а тогды родичѣ на вѣки будуть позбавленѝ всеи пôдпоры и утѣхи!

До сихъ гадокъ долучила ся єще третя, о много болеснѣйша... гадка про Петруню...

* * *

Нема для селянъ мильшои и бôльше торжественнои днины въ роцѣ, якъ недѣля воскресна. Въ день той сходить ся майже все, що жiє, до церкви. Дома лишають ся хиба дѣдусѣ та бабунѣ старенькî, або наймиты-скотарѣ.

И щожь такъ тягне наше селяньство въ той день до церкви? Побожнôсть чи торжество свята?... Одно и друге; але не малою принукою єсть тутъ такожь и спôльна забава зôбраного народа. Заразъ по Службѣ Божôй, покушавши где-що зъ свяченого, сходять ся старî и молодî коло церкви. Дѣвчата приходять зъ писанками, котрî вôддають молодцямъ... добровôльно або насильно. Для молодого невинного дѣвчати, дати писанку молодцеви, рѣчь великои ваги. Стоить лише труда придивити ся, якъ дѣвчина передъ однимъ зложить ся и на все заклинає, що не має писанки; противно, до другого усмѣхне ся, подрочить ся и дасть дарунокъ добровôльно. Се найлѣпшiй объявъ, кому котра прихильна.

Василь бувало не потребувавъ навѣть допрошувати ся писанокъ. Погляне на дѣвчину, усмѣхне ся, заговорить жартобливо, тай вже писанка єго. Рôкъ-рôчно майже кожда лишь для него писала... на велику грызоту ровесникамъ-

паробкамъ, котрѝ такимъ маловаженємъ чули ся упослѣджеными.

Читателѣ безъ сумнѣву знають, якъ у насъ иа Руси вôдбуваютъ ся гагôвки. На дзвôницю, заразъ по освященю паски, збѣгає ся громада хлопцѣвъ; однѝ дзвонять, другѝ жартують, нетерпеливо дожидаючи . . . шнурка. Щасливый, хто першій допаде дзвона; єму найлучше зародить гречка.

Тамъ вбиваютъ въ землю грубый кôлъ, а на нимъ довга платва. По обохъ половинахъ платвы сѣдають то лягають хлопцѣ и обертають ся млынка. Кôлько то радостн и смѣху, коли хлопцѣ зъ зашоломлеными головами поспадають на землю!

Або сей ланцухъ хлопцѣвъ! Оденъ держить ся крѣпко дерева, а за нимъ стоить кôльканайцятьохъ въ довгôмъ рядѣ, держачись оденъ другого.

— Ковалю, ковалю, чи маєшь ланцухъ на продажь? — пытає хтось хлопця, що держить ся дерева.

— Маю!

— А що за него?

— Сто червоныхъ!

— А можна єго спробувати?

И тутъ иде купець на край ланцуха и тягне послѣдного хлопця, силуючись розô-

рвати ланцухъ. Коли удасть ся єму розôрвати, часть хлопцѣвъ падає на землю и всѣ смѣють ся изъ слабого ланцуха; колижь не розôрве ся ланцухъ, тогды вже зъ самого купця смѣху доволѣ.

А кôлько то на великдень тыхъ дѣвочихъ забавъ!... Однѝ бавять ся въ мышку, другѝ въ мôстъ, иншѝ въ колесо, и спѣвають про коструба, Галю, Жельмана. При тыхъ забавахъ не мало жартôвъ настроять и парôбкѝ. Недобрѝ, и однои забавы не дадуть дѣвчатамъ якъ слѣдъ докôнчити...

Того року рѣшивъ ся Василь вôдъ всего усунутись. Заразъ по обѣдѣ замкнувъ ся до стодолы и тамъ постановивъ весь часъ на самотѣ перебути. Але приятель єго Гринь, по довгôй намовѣ та просьбѣ та єще при помочи родичей, вытягнувъ єго зъ собою, досыть вже пôзно, на цвинтарь.

Забава коло церкви якось не ишла живо. Всюды панувавъ найбôльшій розстрôй и неладъ. Кождый парôбокъ щось иншого розпоряджувавъ, але нѣхто єго не слухавъ; зъ соромомъ лише прийшлось кождому на бôкъ усуватись. Браковало мудрого и досвѣдченого проводиря забавы, аранжера. Дѣвчата по бôльшôй части тулили єще коло себе писанки; вѣдай ховали для когось гôднѣйшого.

— Таке то куме, на свѣтѣ! — говоривъ оденъ старшій господарь. — Навѣть забава не иде впередъ, єсли нема кому вести мудро...

— Та оно такъ! — вôдповѣвъ другій. — Где нѣть головы, тамъ горохомъ стѣну товчи!

— А вы-жь якъ гадали? — загомонѣвъ третій, якъ зъ поставы видко, якійсь ветеранъ-жовнѣръ. — Коли бы въ вôйску не було головы, то тамъ кождый робивъ бы на свою руку тай не було бы жадного ладу...

Довго такъ старî гуторили, довго молодî нудилися, коли въ фôртцѣ показали ся Василь и Гринь. Старî, що вже стали були дрѣмати, попротирали очи тай закашляли майже въ оденъ голосъ на привитанє обохъ парôбкôвъ. Дѣвчата заворушилися....

— Вже прийшовъ, прийшовъ! — шептали собѣ до уха.

А парôбки, засоромленî незручностію и неудачею въ забавѣ, намавляли ся межи собою, щобы не слухати Василя.

— Мусимо разъ показати, — говорили — що и безъ него пôйде забава. Верховодити надъ собою не даймо! Черезъ него годѣ намъ вже до котрои дѣвчины въ селѣ заговорити.

Василь же зъ нѣкимъ не витавъ ся, до нѣкого не заговоривъ, на дѣвчата и окомъ не зиркнувъ, лишь долѣ звернувъ очи и пôй-

шовъ глядати коло церкви спокôйного мѣсця. Въ однôй сторонѣ, кромѣ кôлькоро дѣтей, играючихъ весело въ травѣ, и кромѣ матунь, що сидѣли и гаморили про великоднѝ печива, не бачивъ вôнъ бôльше нѣкого. До стѣны припирала довга драбина. На нѣй усѣвъ Василь, сперъ лôктѣ на колѣна, скрывъ лице въ долонѣ, затопивъ пальцѣ въ буйне и круче волосє тай сновавъ чорнѝ думки.

То думки намъ знанѝ. Огонь першои любови давно вже бувъ розтлѣвъ и розжаривъ ся въ серци Василя. Теперь прийшлось розлучати ся на чотырнайцять лѣтъ. Василь добре знавъ, якъ щиро Петруня любила єго и якъ нещасливе житє чекає теперь єѣ. Вôнъ рѣшивъ ся сказати ѣй, щобы на него забула и зъ иншимъ щастя собѣ шукала. Неразъ вже въ тôй цѣли приходивъ до неи, але коли поглянувъ на єи лице, краснѣйше чимъ рожа, на коралевѝ губы, на терневѝ очи, на буйнѝ и русѝ косы, серце въ нимъ ставало, языкъ леденѣвъ, губы дрожали и вôнъ вдивлявъ ся въ ню мовь вкопаный. Теперь постановивъ, свои думки высказати отверто.

Коли такъ роздумує, почувъ, що хтось коло него тяжко зôтхає, а драбина пôдъ нимъ захиталась. Мимоволѣ пôднѣсъ голову и по-

бачивъ на другôмъ кôнци Петруню. Въ єи очахъ заблысли слезы.

Василь приступивъ близше.

— Чому ты не бавишь ся, Петруне? — поспытавъ тихимъ голосомъ. — Иншѝ дѣвчата грають гагôлки, веселять ся, а ты... Тобѣ єще житє усмѣхає ся...

— О Василю, якъ можешь такъ говорити? Чижь моя доля не звязана зъ твоєю? Твои жалѣ, твôй сумъ, твои терпѣня и мою душу вражають!

— Годѣ, Петруне! Шкода для мене твоєи молодости...

По тыхъ словахъ стиснувъ єи судорожну руку, хопивъ за капелюхъ, натиснувъ на голову и помчавъ зъ цвинтаря. Дѣти дальше играли, ихъ матери довго єще зглядались за Василемъ, покивали головами тай дальше розповѣдали, якъ котра поладила свята.

А Петруня? . . . Она довго отирала очи хусткою, а опôсля пôйшла до церкви. Тутъ уклякнула передъ образомъ Пресвятои Дѣвы и горячо молила ся...

III.

Сумно зôйшла великодна недѣля Василеви. Всѣ тѣшили ся, всѣ радѣли, лишь єму

та Петрунѣ не було нѣ утѣхи нѣ радости. И власне тая загальна радôсть зъ однои, а той смутокъ Петрунѣ зъ другои стороны доповняли чашу єго горя. Заодно журивъ ся и бажавъ чогось, то зновъ боявъ ся, щобъ єго бажаня не сповнились. Въ однôй хвили про се то про те думавъ, а серце порывавъ иншій забагъ. Середъ такои внутрѣшнои борбы шукавъ вôнъ спокою на самотѣ. Але люде, що єго вôдъ маленькости знали, не такъ легко про него забули. Майже що година приходивъ хтось за нимъ або зъ приятелѣвъ або зъ сусѣдôвъ, зъ сродникôвъ и дальшихъ знакомыхъ. Навѣть самъ Козубачь запросивъ родичей и єго самого въ гостину до себе. Та все було надармо; про забаву годѣ було єму и згадувати.

Та и зъ Петрунею не заходивъ вôнъ въ довгу розмову анѣ не шукавъ єи. Коли родичѣ выбирали ся въ воскресный понедѣлокъ до Козубача въ гостину, хотѣли и єго зъ собою взяти...

— Не пôйду, не можу! — вôдказавъ вôнъ холодно.

— Що скаже Петруня на тоє? — спытала журлива мати.

— Нехай каже, що хоче...

— То хиба ты єи вже не любишь?

— Чи я єи не люблю? Якъ можете, мамо, о таке пытати?

— Щожь тобѣ стало ся?

— Не знаю! Не пытайте!

— Тебе певно хтось очаровавъ! Чи не надала тобѣ чого Фотина?

— Фотина?

— Проклята та чарôвниця... бодай ѣй Богъ тяжко заплативъ... мусѣла тобѣ щось завдати...

— Не вѣрте, мамо, тымъ небылицямъ! Я зъ Фотиною нѣколи не здыбувавъ ся...

— Тожь може тебе пристрѣтила въ нечистôй хвили, колись говоривъ зъ Петрунею, и може тогды межи васъ що кинула?

— Вôдъ довшого часу я и на очи єи не бачивъ...

— При ворожбитствѣ она не дасть ся видѣти. Закимъ єще не задавнилось, иди завтра до панъ-отця и попроси, щобы тобѣ воду освятили!

— Але где-жьто може бути правдою?

— Вже ты менѣ старôй не кажи! Я знаю зъ власного досвѣду, що така гадюка може зробити. Она вѣдай або сама тебе любить, або єѣ хтось пôдмовивъ, щобы тебе зъ Петрунею розлучити. Завтра раненько мусишь пôйти до панъ-отця, щобы тобѣ воду освятили.

— Поздоровте вôдъ мене Петруню!—перервавъ Василь дальшу розмову матери, котра вже почервонѣла зъ гнѣву на Фотину.

— Ходи зъ нами и на перекоры чарôвницѣ пересиджуй коло любки!

Послѣднихъ слôвъ не чувъ Василь, бо вже бувъ за дверми, але мати утвердила ся єще бôльше въ своихъ догадахъ. До Козубача пôйшла сама въ гостину; чоловѣкъ єи зъ кумомъ побравъ ся въ передъ. По дорозѣ здыбала ся зъ кôлькома кумошками. И въ однôй годинѣ, мовь-бы хто затрубѣвъ, рознесла ся вѣсть по селѣ, що Фотина очаровала Василя. Люде, що видѣли єго вôдъ якогось часу вѣчно задуманого, а вчера на гагôлцѣ мовь не свого, легко дали всему вѣру.

IV.

Минула весна, настало лѣто, а зъ нимъ надôйшли жнива. Козубачь, якъ кождого року, запросивъ до себе на зажинъ людей и нанявъ музику. Молодежи зôбралось богато, парôбкôвъ и дѣвчатъ, охочихъ до танцю. Не доставало лишь Василя; вôнъ мовь-бы нарочно выѣхавъ кудысь за зарôбкомъ.

Пôзно въ ночи порозходили ся женчики домôвъ. На село лягла глубока тишина, люде

потомленӣ вколысались солодкимъ сномъ. Однои лишь Петрунѣ сонъ не бравъ ся. Она не могла поняти, чому Василь не явивъ ся на зажинѣ. Чи може нагнѣвавъ ся? Въ добавокъ почула вôдъ женцѣвъ, будьто Фотина єго причарувала. Ходили о тôмъ глухӣ вѣсти вже давнѣйше, тôлько-жь Петруня, выхована богобоязливо, не давала имъ вѣры. Нынѣ почала вже сама пôдозрѣвати.

Вже було пôзно въ ночи, якъ она, не знаючи другои порады для себе, убралась и выйшла зъ хаты. Тысячѣ звѣздъ блыщало блѣдавымъ свѣтломъ на темнôмъ склонѣ, а мѣсяць, мовь той батько круглолицый, ставувъ на сторожи нôчного спокою. Петруня выйшла на дорогу, оглянулась доокола, наслухала хвилю и пустилась въ передъ себе. Недалеко пôдъ городомъ щось зачорнѣло. Вѣдай хтось ѣхавъ туды, бо чути було глухій тупôтъ коней и туркôтъ колесъ. Петруня вернулась и укрыла ся за брамою свого обôйстя. По хвили тупôтъ наблизивъ ся, конѣ задзвонили нашійниками, колеса ударили о камѣнє. Петруня скрыла ся за дерево пôдъ плотомъ. Ажь чує, коло загороды єи батька розлягъ ся голосъ сеи самои тужливои пѣсни, котру колись она спѣвала надъ рѣчкою при стрѣчи зъ Василемъ. Серце ѣй защемѣло, душа при-

забулась и она мимовôльно выхилила ся зъ свого захисту. Въ голосѣ пѣвця пробивъ ся великій бôль чи туга. Коли вôзъ станувъ просто брамы, Петруня єще бôльше выхилилась, а бѣла єи стать заяснѣла середъ темрявы. Невѣдомый приѣздный запримѣтивъ єѣ и припинивъ коней.

— Се ты, Петруне? — спытавъ несмѣло и въ мигъ, розпôзнавши лѣпше постать дѣвочу, скочивъ зъ воза. — Ты не спишь люба? — добавивъ счудованый.

— Чому-жь не бувъ ты у насъ на зажинѣ? — промовила сумна Петруня голосомъ, въ котрôмъ пробивавъ ся гôркій докôръ для Василя.

— Годѣ було, душко!

— Чому годѣ? Скажи лучше щиро, що не хотѣлось! Я знаю, чому ты мене покинувъ... Я тобѣ вже немила, ты полюбивъ Фотину... Чарôвниця тая тебе причарувала... Але Богъ и ты свѣдкомъ, що я ѣй сего не подарую... Або моя або єи смерть! Вже сеи ночи думала я...

— Якъ можешь, Петруне, вѣрити такимъ небылицямъ?

— Се не небылицѣ, се правда! Сама мати твоя таке казала...

— Не вѣрь, мила, нѣкому!... Я тебе любивъ и любити буду...

— А чо-гожь такъ обминаєшь мене?

— Не пытай, Петруне! Чи не знаєшь, що намъ недовто вже тѣшитись собою?

— Али прийде часъ, коли мы зновъ щасливѝ злучимо ся...

— Довго на се ждати, моя люба, та ... може и не схочешь!

— Чи я не схочу?...

— Нѣтъ, любко, я сего не вымагаю вôдъ тебе... Для мене нещасливого не жертвуй свого щастя!

При сихъ словахъ хопивъ Василь судорожно руку Петрунѣ и притиснувъ єѣ до устъ. Але єще скорше мовь-бы вôдкинувъ єѣ вôдъ себе, скочивъ на вôзъ и пôгнавъ домôвъ, що конѣ высягнули. Петруня довго єще стояла въ тяжкôй задумѣ, спершись о плôтъ рукою.

— Чи любить вôнъ мене? — спытала сама себе. — Чого-жь вôнъ утѣкавъ? Що єму лежить на серци и зъ-вôдки то вôнъ вертавъ? Чи не вôдъ Фотины? Але чому ажь возомъ!?

Такѝ гадки роились въ розгрѣтôй головцѣ, а на жадну не було вôдповѣди.

Василь отямивъ ся ажь на своимъ обôй-

стю. Вôнъ розôбравъ слова Петрунѣ и увѣривъ ся, що она повѣрила тымъ чарамъ, про котрû рôдна єго мати людямъ розказувала. Вôнъ понявъ, що серце дѣвчины закипѣло местею до своєи уроєнои суперницѣ, до Фотины.

— Треба дѣло справити, поки єще можна! — подумавъ вôнъ въ своѣй журбѣ и упоравшись скоро зъ кôньми, выйшовъ на улицю и скорою ходою пустивъ ся горѣ селомъ. По хвили станувъ пôдъ вôкномъ низенькои хатины и заглянувъ непостережено. Въ комнатѣ на постели лежавъ хтось недужій. На припѣчку блымало свѣтло скипокъ, при нимъ сидѣла молода и гарна дѣвчина и поправляла огонь. Якъ разъ, коли запалила нову скипку, здалось ѣй, що хтось станувъ пôдъ вôкномъ. Мимоволѣ споглянула налякана въ тую сторону. Скипка выпала ѣй зъ рукъ и погасла, а въ вôкнѣ справдѣ зарисовалась темна чоловѣча постать. Дѣвчина хотѣла крикнути.

— Не бôй ся, Фотино, выйди! Маю тобѣ щось сказати! — давъ ся чути знаный голосъ.

— Се ты, Василю? — спытала она, хотяй добре знала, що се не хто иншій, и вышла. — Ходи до хаты, Василю! Люде и такъ вже рôжно говорять о насъ. Єслибы насъ теперь хто побачивъ, такъ вже не усидѣти бы

менѣ въ селѣ! И такъ зробили зъ мене чарôвницю...

— Нехай собѣ говорять здоровû! — отвѣтивъ Василь.

— Нѣ, не такъ, Василю¡ Зъ людского говору вся бѣда на свѣтѣ коить ся. Отъ до недавна мы зъ Петрунею любили ся якъ двѣ сестры, а теперь за людскими языками она и на очи мене не хоче....

— Кобы лишь на тôмъ скôнчилось!

— Мало-жь бы бути єще що гôршого?

— Дорога Фотино, сестричко солодка, послухай мене! — правивъ Василь.

— Щожь такого? Я слухаю якъ рôдного брата! — вôдповѣла стревожена Фотина.

— Пôйди завтра до Петрунѣ и скажи ѣй сама, що все то, що люде говорять, проста выдумка; скажи ѣй, що я у тебе нѣколи не бувавъ, що мы мало коли и бачили ся зъ собою; скажи ѣй, що я про любовь тобѣ нѣколи не згадувавъ; скажи наконець, що ты сама не хочешь моєи любови, бо ты... єи приятелька! Чи зробишь такъ, моя сестричко?

— Чи зроблю? — зъ-провôльна промовила дѣвчина и призадумалась на хвильку. — Що робити? Для тебе все зроблю, мôй братчику, тôлько, якъ бачишь, она негôдна тебе, коли вѣрить людскимъ поговорамъ.

— Я єи не виную, моя сестричко...

— Не винуєшь?....

Тутъ дали ся чути тяжкѝ стоны недужои, котра кли́кала дочки.

— Уже мама збудилась. Иди домôвъ и будь спокôйный! Завтра буду сама у Петрунѣ.

По тыхъ словахъ вбѣгла Фотина до хаты, засвѣтила и стала поратись коло недужои матери. Потôмъ сѣла на cслôночку, задумалась и не спостереглась навѣть, якъ свѣтло погасло.

— Таки мушу людямъ показати, що се неправда! Годѣ одному двѣ наразъ любити... а впрочемъ вôнъ и такъ вôдобраный! — думала бѣдна дѣвчина, поки тяжка утома не лягла на ню глубокимъ сномъ.

V.

Скоро свѣтъ повставали у Козубача до роботы. Старый нѣколи не заспавъ, а въ робочу днину не давъ челяди нѣ хвильки подармувати. Петруня встала нынѣ скорше, чимъ звычайно. На лици була дуже блѣда.

— Ты слаба, доню? — мовила мати. — Чого ты такъ рано двигнула ся зъ постели?

— Я не хора! — вôдмовлялась Петру-

ня. — Менѣ лишь трохи рука поболює вôдъ послѣднихъ женивъ.

— Овини-жь добре въ мѣсци, где ты притяла ся серпомъ, и не тыкай ся жаднои роботы, поки не пригоить ся!

— Алежь грѣхъ, мамо, въ такій день лежати...

— Богъ видить, що не можешь.

Рада-нерада мусѣла Петруня послухати. Щобы передъ матерею не выкрытись, що ѣй властиво долягає, вôдганяла вôдъ себе всѣ страшнѝ мысли и по якôмсь часѣ заснула. Мати, упоравшись въ хатѣ, пôйшла въ поле. Петруня спала заодно, зôтхала крôзь сонъ, мучилась. Видко, якѝсь гадки тревожичи єѣ. И дѣйсно, снилось ѣй, будьто сидѣла зъ Василемъ пôдъ кучерявымъ дубомъ край густого лѣса. Обоє гуторили щасливѝ про будучу долю. Она тѣшилась сподѣванымъ щастємъ и сплѣтала вѣнець, а вôнъ добиравъ ѣй цвѣтôвъ. Доокола спѣвали веселѝ пташки, щебетали, мовь-бы ихъ щастю радовались. И надлетѣли два голубы и вложили ѣй на голову прекрасный вѣнець зъ рôжнобарвныхъ цвѣтôвъ. Опôсля надлетѣла друга пара зъ вѣнцемъ еще красшимъ и вже спустилась, щобъ повѣнчати Василя, коли зъ лѣса зъ-помежи травы высунулась змѣя

и страшно зашепѣла. Голубы зжахнулись и пустили вѣнокъ. Она поскочила заслонити милого и оба вѣнцѣ, оденъ зъ головы, а другій зъ рукъ, упали на землю. Тымчасомъ змѣя присмыкнулась, схватила вѣнцѣ и утѣкла въ лѣсъ. Василь побѣгъ за нею, а Петруня лишила ся сама. Хотѣла бѣгчи та не здужала, немовь-бы єѣ що до землѣ приковало. Она сплакала...

Коли Петруня такъ снила, увôйшла Фотина въ хату и приступила до лôжка.

— Ты спишь, Петруне? — спытала пôвголосомъ, взявши спячу зъ-легка за руку.

— Где... где вôнъ? — пытала Петруня, прочунявши.

Въ єи голосѣ пробивала ся сердечна печаль, а на лици малювала ся тревога.

— Хто? — поспытала счудована Фотина.

— Вôнъ побѣгъ въ лѣсъ... она єго укусить... Ох, моє лихо!...

— Що се тобѣ, Петруне?

Доперва теперь отямилась Петруня, повела кругъ себе очима и пересвѣдчившись, що лишь снила о нещастю Василя, повеселѣла въ серци. Скоро однакъ побачила Фотину коло себе, страшный сонъ зъ всею грозою ставъ ѣй на ново передъ очима.

— Ты вѣдай хора? — промовила Фотина.

— Хора, рука болить! — вôдповѣла Петруня, дусячи гнѣвъ въ собѣ, и впяла очи въ свою суперничку. — Зъ-вôдки ты тутъ взяла ся?

— Прийшла за важнымъ дѣломъ....

— Въ будный день, коли всѣ въ поли?

— Годѣ довше ждати... Чимъ борше, тымъ лучше...

— Щожь такого?

— Про честь и славу дѣвочу повинна дбати кожда дѣвчина, богацка чи бѣдна...

— Якъ се думаєшь? — перебила єѣ злосливо Петруня.

— Вороги и злû люде — продовжала Фотина — наговорили на мене нечуванû рѣчи. Я чарôвъ зовсѣмъ несвѣдома, а любити Василя и не думала...

— Ты чарôвъ не знаєшь? Ты Василя не любишь? — пôдхопила Петруня, однакъ въ єи словахъ пробивалась недовѣрчивôсть.

— Богомъ живымъ передъ тобою клену ся, що о нѣчôмъ не знаю. Жили мы въ мирѣ до теперь, жиймо и дальше. Василь вже вôдобраный... вôнъ нѣ для мене нѣ для тебе.

На тіи слова закипѣла Петруня гнѣвомъ

— А ты ждала бы на него? — поспытала гдумно.

— Чи я бы ждала?... Тажь вôнъ мене не любить!...

— Не любить? — покрикнула Петруня зъ докоромъ. — А я знаю, що любить!

— Хиба якъ сестру!

Петруня зарыдала.

— Чого плачешь? — спытала Фотина.

— Я єму своє серце, свою душу вôдкрыла, а вôнъ!...

— Вôнъ твôй!...

— Вôнъ облудникъ!... Въ очи удає милого, а поза очи... Але нѣтъ!... нѣтъ!... Вôнъ тому невиненъ, лишь ты и... твои чары!

Петруня кинула ся на свою мниму суперницю.

— Скажи, скажи, вѣдьмо, — кричала въ ярости великôй — чимъ ты єго причарувала?

— Сестричко! — просила ся Фотина зляканымъ голосомъ.

— Скажи, бо удушу тебе! — грозила Петруня.

На тую хвилю вбѣгъ Василь. Стрѣлою поскочивъ помѣжь нихъ и розлучивъ завзятû супернички.

— Теперь приходишь? — скричала Петруня, сама не при собѣ.

— Утѣкай зъ-вôдси, Василю! — просила Фотина. — Она негôдна и въ твôй слѣдъ вступити. Я послухала тебе, а она...

— Чарôвнице! — голосила заодно Петруня.

— Голубочко, любко! — просивъ єѣ Василь.

— Шкода твого ходу тай заходу, братчику! — перебила Фотина, взявши Василя за руку. — Чи въ свѣтѣ мало гарныхъ и добрыхъ дѣвчатъ? Она тебе негôдна . . . Заглянь ѣй въ очи, що за зѣленько!

— Прочь зъ хаты, чарôвнице! — кричала Петруня.

— Лиши насъ самыхъ, Фотинцю! — перебивъ Василь.

— Фотинця? — ажь зашипѣла Петруня. — Се чарôвниця, ворожка, вѣдьма!

— Слухай, чого она не умѣє! — вôдгрызала ся Фотина.

— Лиши насъ самыхъ! — просивъ зновъ Василь. — Зроби се для мене!

— Хиба для тебе! — вôдповѣла Фотина. — Але перестерѣгаю тебе передъ сею негôдницею. Кинь єѣ, а будешь щасливый!

По сихъ словахъ Фотина выбѣгла зъ хаты.

Василь стоявъ мовь вкопаный въ землю. Вôнъ не понимавъ причины ярости своєи милои, а бôль серця подавивъ всяке слово въ єго груди.

— Я знаю, Василю, — почала Петруня — що ты єѣ любишь, що ты мене зводишь... Она тебе очарувала. Богъ бы ѣй заплативъ за моє горе, за моє нещастє, за мою долю!

— Петруне! — ледви проговоривъ Василь. — Не вѣрь людскимъ поговорамъ!

— А се такожь людска поговôрка, що ты сеи ночи до неи ходивъ?

— Я ходивъ и просивъ єѣ, щобы сама тобѣ сказала, що твôй судъ о менѣ не єсть правдивый!

— И щобъ она, прийшовши тутъ, и мене очаровала?

— Петруне! — заголосивъ тронутый до живого Василь. Въ голосѣ єго пробивалась якась погроза. Въ перше въ души єго побôчь любови зродивъ ся справедливый гнѣвъ. Петруня поняла тую грозу и отямилась...

— Ты гнѣвный? — почала по хвили, а въ еи очахъ выявивъ ся жаль. — Прости, прости менѣ!... Ты не знаєшь, якъ я тебе люблю!

— Знаю! — вôдповѣвъ Василь, опустивши руки.

— А прецѣнь ты любишь Фотину!

— Люблю єѣ якъ рôдну сестру! Она добра дѣвчина...

— Якъ рôдну сестру? — повторила недовѣряючи Петруня.

— Щожь въ тôмъ находишь злого?

— Тая добра дѣвчина и рôдна сестра причарувала тебе!

— Єсли мене любишь, Петруне, то сего не кажи бôльше! Повѣрь, гулубко, моимъ словамъ! Фотина чарôвъ цѣлкомъ не знає, а лишь моя мати таку неславу о нѣй розпустила. А хотяйбы и що знала, то яко твоя подруга на буде но твою шкоду робити...

— Може колись була подругою, але теперь!

— И теперь єсть! То все людскѝ помовки!

Петруня утихомирила ся и стала розказувати свôй страшный сонъ.

— Якъ згадаю на сей сонъ, — кôнчила своє оповѣданє — ой, Василю, сонъ сей лихо менѣ вѣщує!...

— Сонъ мара, Богъ вѣра! — успокоювавъ єѣ Василь. — Ты ачей христіянка, то нѣ въ чары нѣ въ забобоны не яло ся тобѣ вѣрити!

— Не яло ся? — повторила Петруня мовь-бы на силу и опустила очи.

— Не яло ся, Петруне! — доложивъ ободреный Валиль и пригорнувъ дѣвчину до серця.

VI.

Легше розôйти ся, якъ погодити ся. Коли гнѣвъ въ серци кровь до дна порушить, коли ненависть вкорѣнить ся, тогды вражда навѣть ножѣ поострити готова...

Петруня любила Василя пристрастно, однакъ вôнъ вôдъ якогось часу оказовавъ ѣй мало взаимности. Часто мѣсто зъ нею поголубитись, поговорити, уникавъ єѣ мовь збродняръ строгого судѣю. Тоє до живого дôймало дѣвчину и она всюды слѣдила за Василемъ.

Люде рознесли, що єго Фотина очаровала... сама Костириха такъ казала... И якъ-же не мала Петруня людскимъ поговорамъ повѣрити? Перше Василь бувъ веселый, живый, охочій, говôркій; теперь понурый, задуманый. Такъ наглу змѣну могли пôсля гадки Петрунѣ лишь чары выкликати. Якъ сильно повѣрила она людскимъ помовкамъ, мы вже бачили. Та хотяй удалось Василеви тую вѣру въ чары захитати, але не мôгъ єѣ зъ серця дѣвчины цѣлкомъ выкорѣнити. А такъ зло улагодилось на якійсь лишь часъ, щобы опôсля зъ новою силою выступити.

Фотина, нѣгде правды дѣти, такожь любила въ души Василя, однакъ того нѣкому не выявляла. Донька бѣднои матери, она не да-

вала своимъ чуствамъ волѣ; она бôльше єще розумомъ велась.

— На Василя годѣ менѣ числити, — думала собѣ — разъ що вôнъ любить мою подругу, а въ друге, що єго пострижено въ жовнѣри. А впрочôмъ, чи можу я мати надѣю, що першій на всѣ села парôбокъ для бѣдной зарôбницѣ вырече ся богацкои дочки, та до того вôйтôвскои?

Лише обиды, що нанесла ѣй Петруня, не могла она нѣякъ призабути. Серце єи кервавилось на саму згадку и она, вернувши домôвъ, почала жаловатись недужôй магери.

— Мамо, мамо, я невинна, вы самû знаєте! Я черезъ ню зôстала чарôвницею! — кôнчила зъ слезами свои жалѣ.

— Цить, душко, — лагодила мати — цить!

— Мамо, дайте менѣ раду! — просила дочка. — Я мушу пôмститись на тôй негôдници. Я прийшла до неи мовь до подруги, а она мене знечестила... выгнала зъ хаты за моє щире слово...

— Цить, не плачь, я ѣй за тоє вôдплачу, найду спосôбъ! Чи маєшь єще тую хустину, що Василь загубивъ?

— Маю!

— А знаєшь напевно, що вôнъ єѣ вôдъ Петрунѣ дôставъ?

— Знаю! Я єѣ зъ Петрунею сама куповала...

— То нынѣ по заходѣ сонця пôйдешь на зарѣнє. Тамъ стоить дуплава верба, що похилилась понадъ керницею. Въ тôй вербѣ, въ дуплѣ, росте зѣлє о блѣдавôмъ цвѣтѣ. Набери того зѣля, ополочи въ керници и въ тôмъ ось горшку зъ керничною водою принеси сюды! Лишь роби такъ, щобъ нѣхто не бачивъ! Вертаючи домôвъ, не оглядай ся, хотяй бы незнати що дѣяло ся за тобою! Єсли мене не застанешь дома, поставъ въ кочернику и накрый лопуховымъ листкомъ!

Нетерпеливо очѣковала вечера, палаючи местію, Фотина. Скоро зайшло сонце, взялась за дѣло. Тымчасомъ мати зôбрала ся чимъ скорше, вытягнула нôжь зъ-пôдъ припѣчка, назначила порôгъ въ хатѣ и въ сѣнехъ и поволѣклась до Козубача. Зайшла потихоньки на гумно, зробила ножемъ знакъ на захôдъ, потôмъ на всхôдъ сонця, выкопала глины зъ-пôдъ сѣнишного порога, утяла три разы порога, потôмъ устругала закрутки вôдъ дверей, завязала все въ оденъ конець запаски и вôдôйшла неспостережено. Опôсля пôйшла до Костиры, выкопала и тутъ трохи глины зъ-пôдъ порога, урубала порога, устругала закрутки вôдъ дверей, завязала все въ другій

конецъ запаски и зробивши въ кôнци ножемъ знакъ на пôвнôчь, а опôсля на полудне, утѣкла домôвъ. Тутъ застала вже все готове. Не обзываючись и словомъ до дочки, высыпала все то въ горнецъ, що зъ собою принесла, пошептала щось довго и накрывши лопуховымъ листкомъ, поставила въ кутокъ пôдъ припѣчокъ.

— Иди теперь до Костиры — велѣла дочцѣ — и вломи плота зъ глухого кôнця, а я пôйду до Козубача! Закимъ пôвнôчна зоря зайде, чары мусять бути готовî...

По тыхъ словахъ пôйшли обѣ, кожда въ свою сторону, и небавкомъ поприносили по наручу плота. Стара сейчасъ затопила въ печи и приставила горнецъ, накрытый лопухомъ. Скоро вода зрегкотѣла, накинула на голову запаску, наляла на миску вывару, выгорнула огонь и почала ножемъ жаръ на окрôпъ метати. Въ хатѣ стало тихо, лишь вôдъ часу до часу засычавъ въ водѣ погасаючій огонь. Дочка приглядала ся всему уважно зъ боку. Чарôвниця задумала ся надъ чарами. Надъ кождымъ угликомъ щось шептала и быстро слѣдила, чи вôнъ потопавъ чи на верху плывавъ. Коли тричи по девять угликôвъ, числячи вôдъ девяти до одного, кинула, умочила три разы нôжь въ выварѣ и встромила єго

въ кочерникъ. Опôсля выляла зъ миски воду зъ углємъ въ горнець, накрышила якогось зѣля и зновъ варила. Вываръ той перецѣдила въ осôбне горня, вôдтакъ пошептала надъ нимъ и окропила тричи дочку.

— Возьми тую воду — говорила при тôмъ — и иди на Межилужь! Тамъ где двѣ стежки сходять ся, росте въ головахъ*) на межи лозина, по котрôй повивъ ся хмѣль. Водою сею полєшь ростучу пару тричи по девять разôвъ, числячи вôдъ девяти до одного, такъ само, якъ я углики на воду кидала. Опôсля кажучи „на вѣки рохдѣляю васъ!“, розплетешь хмѣль вôдъ лозины, вырвешь зъ корѣнємъ обоє н на тôмъ мѣсци поставишь горнець дномъ до горы. Єслибы тебе хто пострѣтивъ, окропи ся сѣмь разъ водою. А вертаючи не оглядай ся и спѣши ся, щобы тебе когутъ не запѣявъ!

Два разы не дала собѣ Фотина казати. Хопила горнець зъ чародѣйною водою, накрыла запаскою и побѣгла на означене мѣсце. Тымчасомъ мати довгѳ шептала надъ тымъ, що лишилось на цѣдилци, окурювала кôлька разôвъ зѣлємъ, вытягнула нôжь зъ кочерника,

*) Головами называє ся мѣсце, где стаєвѝ загоны сходять ся.

глину зъ него на цѣдилце зсунула и все на двѣ части роздѣлила. Одну половину завязала въ оденъ, а другу въ другій конецъ цѣдилця. Скоро Фотина вернула, велѣла ѣй оденъ узолъ лозиною, а другій хмелемъ овязати. Все тоє завила въ Василеву хустку и сховала въ горнець.

— Теперь вже все готове! — сказала чарôвниця до дочки.

— Щожь зъ того выйде, мамо? — пытала цѣкава дочка.

— Выгоди! Прийде часъ, а будешь видѣти. Теперь идѣмъ спати! Куры незадовго будуть пѣяти...

На другій день рано вѣсть розôйшлась по селѣ, що хтось на чары вырвавъ лозину и хмѣль на Межилужу. Ростучу тутъ пару кождый знавъ въ селѣ. Василь часто прирôвнувавъ до неи себе и Петруню. На вѣсть о судьбѣ тыхъ ростинъ мимоволѣ єго серце тронуло ся, не такъ може за-для вѣры въ чары, якъ радше за-для згадки, що и єго незадовго роздѣлять вôдъ милой.

А Петруня?... Она, скоро про се почула, все зложила на Фотину. Въ своихъ догадкахъ тымъ бôльшои певности набрала, скоро побачила закрутку вôдъ дверей обстругану и

порôгъ обрубаный. О перепросинахъ не хотѣла вже и чути.

Люде забобоннѝ и маловѣрнѝ зъ дня на день очѣковали якогось лиха, якоись новины въ селѣ. Все однакъ йшло давнымъ робомъ, а зъ часомъ навѣть забулось поволи про лозину й хмѣль.

VII.

При роботѣ часъ плыве скоро, именно лѣтомъ, коли запопадливый господарь громадить своє добро въ обороги и стодолы. И нашѝ залюбленѝ за тою роботою призабували бодай хвилину на розлуку, що ихъ колись стрѣнути мала. Вечерами або по недѣляхъ сходили ся обоє та розважали себе щирымъ воркотянємъ та пестощами. Ажь ось у старого Козубача выпавъ „вѣнець“.

Днина була красна, що и годѣ. Молодь зôбрала ся луже численно. На обжнивъ до вôйта жадна мати не спиняла доньки, жаденъ батько свого сына. И Василя не хибувало. Музика грала до охоты, робота ишла скоро.

Ледви сонце зъ полудня схилило ся, на нивѣ Козубача женцѣ мовь въ оденъ голосъ заспѣвали „обжинныхъ“. Старшѝ жѣнки по-

сѣдали на межи и заладкали до вѣнцѣвъ, що почали ихъ вити.

Тымчасомъ родичѣ молодыхъ женчикôвъ поспѣшили до хаты Козубача. Кожда газдиня несла що-небудь зъ собою, на що ѣй ставало, одна масло, друга сыръ, котра пирôгъ, котра горнець зъ чимъ, котра фляшку, инша зновъ гдещо другого. Вскорѣ посходило ся богато людей на широкôмъ обôйстю Козубача. Всѣ вычѣкували женцѣвъ зъ вѣнцемъ.

Зъ-далека вже лунали веселû спѣвы, крики и гойки, а зъ нихъ гдеколи вырывали ся и дрôбнû тоны скрипокъ.

— Вже идуть! Отъ вже зôйшли зъ поля! — тѣшились домашнû, выглядаючи нетерпеливо на улицю.

Коло вôйтôвскои загороды прибрала весела юрба женцѣвъ поважный и торжественный видъ. На передѣ, мовь цариця, поступала увѣнчана Петруня, побôчь неи ишовъ заквѣтчаный Василь зъ товаришемъ своимъ Гринемъ. Похôдъ опинивъ ся передъ хатою. Старый Козубачь выйшовъ, покропивъ всѣхъ іордоньскою водою, обдѣливъ хлѣбомъ и солею и вôдспѣвали „обжинноє“ господареви и господинѣ, а молодû поклонились имъ до нôгъ.

— Яка то дôбрана пара! — заговорила сусѣда до сусѣды, дивлячись прихильнымъ окомъ на Василя и Петруню.

— Хороша пара, але чи пожиють они разомъ? — усумнѣлась заговорена. — Люде рôжно кажуть... А впрочôмъ Василь вôдобраный и вже за кôлька день поженуть єго въ далекій свѣтъ...

Послѣднѝ слова долетѣли до ушей нашихъ молодыхъ и мовь громомъ ударили на нихъ. Обоє нагадали собѣ близку розлуку и выбили ся зъ солодкого свого думаня. Василь приставъ нагло зъ танцю и счезъ зъ-посередъ гулящои дружины. Вôнъ выбѣгъ зъ хаты въ тиху зоряшну нôчь и задержавшись пôдъ розлогою грушею, пустивъ волю сумнымъ своимъ гадкамъ.

Тутъ подыбала єго Петруна. И єи серце обгорнувъ тяжкій жаль на згадку розлуки, и єи серце шукало на самотѣ слôвъ потѣхи и вôдрады.

Она пôдступила до Василя, але не посмѣла перебити єго глубокои задумы. Зъ груди єи выдобували ся лишь тяжкѝ, придавленѝ вздохи.

—Ты не весела?—перервавъ мовчанє Василь.

Въ тôй хвили закричала надъ нимъ сова.

— Се недобрый знакъ, Василю! — крик-

нула Петруня и стревожена пригорнула ся до грудей свого милого.

— Вѣдай!... — вôдповѣвъ механично Василь.

— Сова остерѣгає передъ якимсь нещастєм! — толковала Петруня.

— Яке-жь нещастє маєнасъ єще спôткати, коли мы и такъ нещасливû? — спытавъ Василь, похиливши голову. — Чижь наша близак розлука не єсть найтяжшимъ горемъ для насъ?

— А чейже колись зновъ побачимось зъ собою, Василечку любый? — потѣшала єго Петруня. — Въ Бозѣ надѣя, въ єго силѣ все спочиває!

Василь мовчавъ.

— Ты не вѣришь, Василю? — спытала Петруня. — Ты мене не любишь щиро....

— Люблю тебе, Петруне, кленусь на небо, на яснû зорѣ! Буду тобѣ вѣрный до смерти! Чи будешь спокôйна?...

— То и я тобѣ зложу присягу! — пôдхопила скоро Петруня.

— Не потреба! — давъ ся чути голосъ изъ-за грушѣ и въ тôй хвили высунулась якясь темна постать. — Надъ вашими головами роздѣлюю на вѣки хмѣль вôдъ лозы! — приговориладальше твердымъ голо-

сомъ. — Нехай и зъ вами такъ буде, а тая кôсть, що єѣ кидаю, нехай зродить вѣчну ненависть межи вами!

По тыхъ словахъ зашелестѣло щось по листю и въ мигъ ока счезла таинственна мара.

Присяга заумерла на устахъ Петрунѣ. Обоє стояли мовь вкопанѝ въ землю, обоимъ прийшла на гадку Фотина зъ своими чарами.

— Се мабуть она була! — скричала Петруня, прийшовши трохи до себе. — А ты ручивъ за ню! Видишь, що може така чарôвниця?

— Не бôй ся, голубко моя! — успокоювавъ єѣ Василь. — Не зможе она нѣчого противъ Божои волѣ и мого постановленя. Я єсмь и буду твоимъ. Одна хиба смерть зможе насъ розлучити. Я тобѣ зложивъ присягу и думаю, що ты ѣй вѣришь...

— Вѣрю, — вôдповѣла Петруня — лише ты моєи присяги не маєшь...

— Я вѣрю тобѣ и безъ неи! — говоривъ Василь.

— Се не выстане! Я сама не мала бы спокою, не зложивши тобѣ присяги вѣрности. Отъ маєшь мою руку, котра нехай усохне, єсли єѣ другому вôддамь! — Она вхопила руку Василеву и пригорнула єѣ до грудей. — А

грудь тая — говорила дальше — нехай розпаде ся, наколибъ серце другого полюбило!

— Не клени ся такъ тяжко, бо тѣло на менѣ вяне! — просивъ ся Василь.

— Чи може и тôй клятьбѣ не вѣришь?.

— Вѣрю, якъ въ Бога на небѣ!

— То прийми єѣ яко присягу! — знявши перстень зъ руки и подавши єго Василеви, казала дальше. — Ось маєшь той перстень! Богъ, небо, звѣзды, тая груша и земля пôдъ нами нехай будуть свѣдками нашои замѣны, нашого слюбу! Пôдъ сею грушею що року въ тôмъ часѣ буду вôдновляти присягу, а коли повернешь, о тогды, тогды, саме не умру зъ утѣхи...

— Тогды назву тебе своєю! — докôнчивъ Василь, пригортаючи свою суджену до грудей.

VIII.

Въ кôлька днѣвъ по обжинкахъ постриженй до вôйска выбирали ся въ дорогу. День выѣзду припавъ въ середу. Вôвторокъ вешталы ся по селѣ бранцѣ, ходячи вôдъ хаты до хаты, щобъ зъ родиною и знакомыми попращатись. Немовь пчолы въ улію роились люде по селѣ, плакали, голосили, потѣша-

лись, то знов плакали.

Василь, попращавшись зъ ближшою и дальшою родиною, пôйшовъ до Козубача. Сонце вже клонило ся до заходу. Въ брамѣ стрѣтивъ Петруню. Вѣдай выглядала она єго, бо на лици пробивалась велика нетерпеливôсть.

— Не гнѣвай ся, Петруне, що я такъ опôзнивъ ся! — приговоривъ вôнъ тихимъ голосомъ.

— Я вже очи выдивила! — вôдповѣла урадована дѣвчина.

— Прости менѣ! — звинявъ ся парень. — Тета не хотѣла мене пустити...

— Чи довго у насъ забавишь?

— Дома ждуть на мене, моя любко!

— И до хаты навѣть не вступишь?

— Зайду на хвилю...

— Я думала, що ты нынѣ прийдешь зъ батькомъ...

Она глянула пильно на Василя и засоромлена опустила очи. Вѣдай встыдно було ѣй, що ажь сама допоминала ся старостôвъ.

— За тоє нынѣ доволѣ наговоришь ся! — добавила по хвилцѣ. — Колижь вôдъѣжджаєшь?

— Завтра, голубко!

— И повернешь ся, правда, Василечку? Повернешь ся такій самый и зъ тымъ самымъ серцемъ, що нынѣ!... О мене не тревожи ся! Я прецѣнь кляла ся, що вѣрною лишу ся тобѣ до смерти...

— Тôлько-жь!... — почавъ Василь та не докôнчивъ.

— Що хотѣвъ ты сказати? — пôдхопила Петруня.

— Я хотѣвъ сказати, що наша воля часомъ за слаба...

— Нѣ, не слаба она, Василю, и скорше ты, серце, ляжи въ зимнôй домовинѣ, якъ щобы мало тебе зрадити на тôмъ свѣтѣ!

— Я не хочу тобѣ долѣ псовати! — замѣтивъ Василь. — Ты красна и богата, можешь бути щасливою и безъ мене...

Послѣднû слова выголосивъ Василь дуже несмѣло, але Петруня зачула ихъ добре.

— Що се ты говоришь? — покрикнула не своимъ голосомъ.

— Я не можу инакше! — звинявъ ся Василь. — Мы зъ батькомъ такъ обдумали, а впрочôмъ я не хочу тобѣ свѣта вязати...

— Ты зъ батькомъ обдумавъ? — повторила Петруня зъ горестію. — Невѣрный, чи ты вже такъ скоро забувъ на присягу?

Що Богъ, що небо, що звѣзды скажуть, на котрй пôдъ грушею присягавъ ты?

— Петруне, ты мене не розумѣєшь! Я тобѣ неба радъ бы прихилити...

— Лишь та чарôвниця — пôдхопила Петруня — стоить тобѣ на завадѣ! Я знаю, що она всему виновата, але...

— Ты забобонна, Петруне!

— Се не забобоны, а правда щира и свята. Теперь не дамь собѣ нѣкому сказати. Та змія, що менѣ приснила ся, якъ день такъ и нôчь кровь мою высысає, уже послѣдну каплю точить!

— Кобы ты знала, якъ се мене болить!— зъ жалемъ проговоривъ Василь.

— Що правду тобѣ кажу?... Люби єѣ, люби и будь певный, що въ дорозѣ тобѣ не стану! Я не хочу твоєи долѣ псовати, тôлько памятай, що я лишь тебе одного любила и любити буду! Хотяй мене покинешь, хотяй й забудешь на мене, я однакъ данои присяги не зломлю и що року вôдновлю єѣ пôдъ грушею, а для тебе и подруги твоєи у Бога щасливои долѣ просити буду. Вôдъ нынѣ Фотина не буде менѣ ворожою чарôвницею, але чесною дѣвчиною и сердечною подругою. Чи будешь тымъ вдоволеный, Василю?

— Єсли Бога въ серци маєшь, не говори такъ! — просивъ ся Василь. — Ты убиваєшь мене...

Вôнъ поблѣдъ и закрывъ очи рукою. Такихъ докорôвъ не надѣявъ ся учути зъ устъ своєи милои.

— Чи неправду кажу? — пытала дальше Петруня, зрозумѣвши, що послѣдними словами вразила серце Василеви.

— И велику неправду! — заголосивъ Василь, въ котрого очахъ выступили слезы.

Петруня змѣшала ся.

— То прости менѣ мои нерозважнû слова! — стала теперь молити. — Не гнѣвай ся! — щебетала дальше мовь мала дитина. — Я того не переплакала бы!

Взяла Василя за руку и хотѣла повести въ хату.

— Нѣ, Петруне, я на хвильку домôвъ зайду и зъ батькомъ поговорю! — замѣтивъ Василь.

Петруня зрозумѣла тіи слова и розпростилась зъ невинно обидженымъ Василемъ.

Тымчасомъ старый Козубачь зъ жѣнкою вернули зъ поля. Пôдъ вечеръ загостивъ въ ихъ хату Василь зъ своимъ батькомъ и двома чоловѣками. Козубачь прийнявъ ихъ ласкаво и щиро.

Батько Василя попросивъ Козубача и єго жену о руку Петрунѣ для свого сына. Рôвночасно Василь и Петруня поклонили ся родичамъ и просили о благословенє. Они не тямили себе вôдъ великого щастя. Опôсля забавляли ся всѣ довго въ нôчь; родичѣ згадовали старŷ лѣпшŷ часы, оповѣдали про свои молодŷ лѣта, а за сердечною гостиною забуло ся на хвилю и тоє горе, яке ждало всѣхъ слѣдуючои днины, горе розлуки.

Въ четверъ выбрала ся хороша, тепла днина. Всѣ тѣшились и радовались нею, спѣшили въ поле до роботы, дѣти грались по приспахъ, все вôджило пôдъ благодатнымъ лучемъ лѣтного сонця. Лише для бранцѣвъ сей четверъ бувъ дуже невôдраднымъ, бувъ тяжкою дниною розставаня зъ родиннымъ селомъ, где кождый вырôсъ и выховавъ ся, и гôркои розлуки зъ родичами и рôднею на часъ довгій, непевный, а може и на вѣки. Василь ранкомъ забѣгъ до Петрунѣ попращатись въ послѣдне. Вôнъ заставъ єѣ зъ заплакаными очима, блѣду. Дѣвчина выпровадила єго въ садъ и подала єму хустину.

— Прийми єѣ вôдъ мене на памятку! — говорила зъ слезами. — Нехай она мене тобѣ вѣчно нагадує! Въ однôмъ кôнци маєшь кôль-

ка сорокôвцѣвъ, а въ другôмъ грудку землѣ зъ-пôдъ сеи грушѣ...

Судорожно хопивъ Василь дорогій сей подарокъ и въ перше поцѣлувавъ свою суджену.

— За грошѣ — промовивъ — куплю для тебе въ далекôмъ краю якійсь гостинчикъ, а грудку рôднои землѣ заодно носити буду на грудяхъ. Прийми однакъ и ты вôдъ мене дарунокъ на незабудь. Ото въ тôй хустинѣ найдешь насѣнє любыхъ тобѣ цвѣтôвъ. Сѣй ихъ пôдъ кожду весну ось-тутъ пôдъ грушею на грядцѣ, а они за мене зъ тобою будуть розмавляти, за мене по тобѣ тужити.

— Хустиною отру слезы за тобою, а цвѣтами умаю ся, коли колись выйду тобѣ на стрѣчу! — промовила Петруня.

Пôдъ хату Козубача заѣхали пôдводы.

— Отъ вже часъ намъ розстяватись! — зôтхнувъ Василь и вдививъ ся въ заплаканû очи дѣвчины.

— Лишь не забувай мене! — вышептала Петруня и кинулась зъ голоснымъ рыданємъ въ рамена судженого.

— Не забуду! Ты моя єдина! — проговоривъ зъ тяжкимъ серцемъ Василь и зложивъ довгій поцѣлуй на блѣдû уста своєи выбранои.

IX.

Поѣхали бранцѣ, а зъ ними счезла и вся радôсть матерей, пôдпора батькôвъ, утѣха родинъ и надѣя дѣвчатъ. Всѣмъ лишилась лишь туга въ серци и любовна згадка. Будучнôсть не показовала нѣ найменшихъ выглядôвъ. Бо и щожь не могло стати ся въ протягу чотырнайцяти лѣтъ! Хто мôгъ ручити, що єдиный сынъ, рôдный братъ, або любый верне ся назадъ? А єсли верне ся, то въ якôмъ станѣ? Може калѣкою, бо чутка про близку вôйну ходила межи народомъ. Або хто мôгъ ручити, що дôжде повороту своєи дитины?

Петруня, що передше такъ сильно вѣрила въ поворотъ Василя, захиталась такожь въ своихъ надѣяхъ. До того причинилась не мало и вѣра єи въ чары Фотины. Доки бувъ при нѣй Василь, она чула себе певнѣйшою, вѣрила въ єго щиру любовь, вѣрила, що жадна людска сила не зможе ихъ розлучити; але теперь, за тяжкою скукою, за слезами, котрыми заливалась, нагадуючи собѣ Василя, вѣра въ чары почала въ нѣй усиляти ся. А єще и люде стали ѣй доказувати зъ боку, що Фотина дыбає на єи щастє, що Фотина,

а не хто другій, памятнои ночи по обжинкахъ зъявила ся зморою посередъ ними въ садѣ и надъ ихъ головами роздѣлила на вѣки хмѣль вôдъ лозы. Петруня приходила поволи до того пересвѣдченя, що Фотина не лишь причаровала Василя до себе, але своими чарами навела навѣть бранку на єго голову, щобы лишь обоє розлучити. Навѣть стара Козубачиха пôддержувала єѣ въ тôмъ пересвѣдченю и призналась, що по обжинкахъ найшла закрутку при дверехъ омотану хмелемъ, а пôдъ порогомъ свѣжо выкопану ямку. Подôбнѝ чары найшла у себе и мати Василева.

Петруня стала задумуватись, шукала самоты для себе, сторонила вôдъ людей, а часто зъ єи устъ вырывались погрозы противъ Фотины.

Одного вечера подыбала єѣ мати, якъ клячала пôдъ грушею. Зачудована пôдступила близше...

— Що тутъ робишь, Петруне?

— Молюсь! — вôдповѣла коротко.

— Не лучше було бы въ хатѣ, передъ иконою Пресвятои!

— Я тутъ мушу за єго здорове помолитись!...

— За чіє здорове?

— Не перебивайте менѣ! — вôдповѣла Петруня, придавивши гнѣвъ въ собѣ. — Лишѣть мене!

— Пе́труне! — напôмнула єѣ мати.

— Якû вы недобрû, мамо! Прийшли сюды на покусу...

— Що се ты кажешь? Отямь ся! Ты то́го не умѣла давнѣйше...

— Прошу васъ, ненечко, идѣть до хаты, нехай єще бодай оденъ Отче-нашь змовлю!

— Потôмъ змовишь, а теперь скажи менѣ, зъ чимъ ты крыєшь ся передъ нами? Прецѣнь и въ хатѣ нѣхто не зборонить тобѣ помолити ся...

— Се мѣсце для мене бôльше чимъ святе....

— А чого ты заодно така сумна? Чому нѣколи ласкавого слова не примовишь до мене?...

— Я сама не знаю...

— Тобѣ мусѣла Фотина чогось завдати!

— Фотина? — пôдхопила Петруня, забувши вже про молитву. — Охъ та чарôвниця!

— Я знаю, що она на тебе давно наважила! — говорила мати, не причуваючи, якій огонь пôдсычує.

— Такъ, мамцю, она наважила на моє житє, а я бѣдна. непôмщена, безъ часу мушу умирати! Я чую тоє...

По тыхъ словахъ схопилась Петруня, пôдступила до матери, сперла голову на єи грудь и почала плакати.

— Цить, доню! — голубила мати. — И на єи чары найдуть ся чары!

— Найдуть ся? — покрикнула урадована Петруня. — Може вы ихъ знаєте, мамцю?

— Єсть така, що знає...

— Єсть така? Скажѣть, где? Стрѣлою до неи полечу!...

— Поѣдемо обѣ...

— Колижь?

— Такъ борзо нѣтъ!

— По-що вôдкладати? Чимъ скорше, тымъ лучше...

— Перше треба зъ батькомъ порадитись.

— О, батечко не заборонить намъ! Они знають, скôлько я черезъ тую чарôвницю вытерпѣла!

— Може и Василева мати схоче зъ нами поѣхати? — замѣтила Козубачиха.

— Я заразъ збѣжу! — пôдхопила Петруня. — То заразъ завтра поѣдемо всѣ...

— Завтра, душко, нѣякъ не можна...

— Чижь се такъ далеко...

— Будъ спокôйна! Поѣдемо въ найближшихъ дняхъ, лише перше мушу якій грôшь роздобути, бо зъ голыми руками ѣхати годѣ...

Козубачиха зъ донькою пôйшли до хаты. Нерозважна мати не бачила навѣть, надъ яку пропасть привела свою дочку. Оденъ крокъ єще, а пôдмуленый берегъ усуне ся зъ своимъ тягаромъ въ пропасть.

Петруня забула вже и про свôй оденъ „Отче-нашь“. Въ єи серци нынѣ не молитва, але жажда мести закипѣла. Въ ночи довго она не могла спати; гадка мести не сходила нѣякъ зъ головы. Фантазія представила ѣй навѣть ту женщину-чарôвницю, котра всѣ задумки Фотины знищити та єще и средства подати мала до тяжкои пôмсты.

Петруня не спала до ранныхъ зорей.

X.

Настало бабске лѣто. Сонце въ послѣдне нагадовало теплый часъ, въ воздусѣ снувалась шовкова павутина, земля пôдъ снѣжну одѣжь, котрою небавомъ сповити ся мала, надягла на себе срѣбну тканину. Погода тревала черезъ кôлька день и выправила всѣ дороги.

Въ такій часъ Кузубачиха зъ донькою

и Костирихою выбрала ся возомъ до знахорки. Обѣ газдинѣ ѣдучи балакали то про се то про те... жѣнкамъ не богато треба принуки до розмовы. Дорога вела черезъ поля, наѣжені̂ стернею, то зновъ поорані̂, почорнѣлі̂ пôдъ осѣнну сѣйбу. Петруня мовчала заодно. Жажда мести не дала ѣй свобôдно гуляти думками, весело дивити ся на свѣтъ Божій. Въ своѣй фантазіи бачила она вже и тоє зѣлє, котрымъ надѣлить єѣ велика знахорка, бачила въ духу всѣ ті̂ чары, котрыми обмотуе она свою суперничку, не зжахнулась навѣть, коли передъ єи очима выступила постать строєнои симъ зѣлємъ Фотины. Пôдъ вечеръ доѣхали они до знахорки.

Знахорка була стара женщина, суха мовь засушеный грибъ, зъ заостренымъ носомъ, поморщена, жовта. Черезъ весь день не було у неи другого дѣла, лишь збирати зѣлє, сушити єго, вязати въ пучки, складати, дѣлити. Якъ разъ на той часъ, коли Козубачиха загостила въ єи хату, она заходила ся коло зѣля, надъ котрымъ заодно нашептувала.

— Далека дорога до васъ, матусю!—заговорила Костириха.

— Хто порады шукає, на дорогу не зважає! — вôдморкнула знахорка.

— Правду кажете! — вмѣшалась Козу-

бачиха. — Потреба зажене чоловѣка хочьбы на край свѣта!

И за сими словами выняла фляшку горѣвки и свѣжій осухъ, а Костириха добула дѣжечку бриндзѣ и грудку масла, и всѣ почали здоровкати ся. Бесѣда пôйшла живѣйша. Кожда говорила, що ѣй на языкъ упало. Навѣть муркотлива знахорка почала языкомъ звивати. Петруня не пила и нѣ словомъ не мѣшала ся до розмовы. Черезъ весь часъ не спускала очей зъ лиця старои вѣдьмарки. Вѣдай хотѣла зъ єи чертôвъ вычитати тайну силу несамовитои порадницѣ въ людскôмъ горю. Запримѣтила се и знахорка...

— Тобѣ щось дуже на серци лежить, моя дѣвчино! — вôдозвала ся.

— Хиба-жь вы не знаєте? — спытала Петруня.

— Подай руку, то и дôзнамо ся твого горя...

Не дала собѣ Петруня два разы казати. Сейчасъ подала руку и простерла долонь. Знахорка нѣбы на долонь дивлячись, зъ укоса спозирала на єи лице и вôдгадовала...

— Ты любишь парôбка богатого, красного и доброго, що и годѣ другого такого найти въ свѣтѣ. Зъ нимъ ворожить тобѣ планета велике щастє. Лишь отсе не добре... то

на вôйско показує... А тутъ... се одна незамужна, що дуже єго любить...

— Вже свѣтами пôгнали мою дитину! — зъ плачемъ перебила Костириха.

— Всему тому винна тота дѣвчина! — пôдхопила знахорка. — Передъ нею вôнъ зъ житємъ непевный....

— А теперь на мою долю наважила! — жалувала ся Козубачиха. — Послухайте лишь, я про все вамъ розкажу!

И розказала про все, що лишь знала о чарахъ Фотины. Костириха рôвно-жь нѣчого не замовчала, а Петруня зновъ оповѣла, якъ Фотина въ городѣ надъ нею и Василемъ хмѣль вôдъ лозы роздѣлила, а опôсля кôсть зъ пса и кота межи нихъ кинула.

Стара ворожка, выслухавши всего, велѣла всѣмъ тремъ лѣвû руки разомъ зложити, посыпала якимсь порошкомъ долонѣ, вôдтакъ пошептала щось надъ ними и подумала...

— Добре, вже знаю, що єѣ згубить! — сказала. — Не велика се чарôвниця! Все, що до теперь зробила, оберне ся на ню. Послухайте и зробѣть, якъ вамъ скажу! Роздерту хусточку сшійте, хмѣль до около лозы обмотайте, бознику постружѣть и все то зъ зѣлємъ, що вамъ дамь, черезъ сѣмь день и ночей варѣть въ водѣ, котру та чарôвниця сама

вынесла. Горнець, где мають чары варити ся, мусите зняти зъ плота чарôвницѣ, а зъ кола сѣмь трѣсочокъ устругати и кождого дня одну трѣску до окропу кинути. Вывaромъ тымъ треба закрутку вôдъ дверей полити, а ямку пôдъ порогомъ глиною засыпати. Такъ мусите робити черезъ сѣмь день, передъ всходомъ и по заходѣ сонця. Семого дня о пôвночи мусить сама Петруня лозу и хмѣль на тôмъ самôмъ мѣсци закопати, где росли, а трѣски й зѣлє высыпати передъ порôгъ Фотины и накрыти горшкомъ, въ котрôмъ чары варили ся...

Знахорка выйшла зъ хаты, а обѣ газдинѣ при чарочцѣ забавляли ся весело дальше. Се була добра нагода для Петрунѣ. Она выйшла за знахоркою, поцѣлувала вѣдьму въ руку и зъ плачемъ почала свои жалѣ выводити...

— Та заздрôсниця Фотина розбила всѣ мои надѣѣ, пôдкопала моє щастє, забрала менѣ спокôй святый, наважила на мене. И въ чôмъ-же я виновата, дорога матѣнко?

— Лихій чоловѣкъ причины не шукає! — вôдповѣла баба.

— Вôдъ дитины любила я єѣ немовь рôдну сестру... скажѣть самѝ, чи варта она въ свѣтѣ жити?

— Ой що негôдна, то негôдна! — муркотѣла пôдъ носомъ старуха.

— Вы знаєте рôжнѝ зѣля на уроки, на чары, на всяку недугу! — говорила розлючена Петруня. — Знаєте, якъ оно называє ся и где росте, якъ и коли єго уживати. Отъ возьмѣть сихъ кôлька сорокôвцѣвъ, а вкажѣть тоє зѣлє...

— Яке зѣлє? Що хочешь, дитинко?...

— Вы не знаєте моихъ гадокъ? — спытала Петруня.

— Знаю, але менѣ першôй не вôльно того казати...

— Хочу Фотинѣ вôдплатити за єи лукаве серце...

— Говори яснѣйше! Вôдплата може бути рôжного рода...

— Хочу строити! — шепнула Петруня ворожцѣ на ухо.

— Хочешь єѣ строити? — пытала недовѣрчиво знахорка. — А будешь ты въ силѣ?

— Я не просила бы васъ инакше...

— А єсли не удашь? Єсли выкрыє ся?...

— Вамъ и волосъ зъ головы не спаде... Я васъ не зраджу...

— Добре, дамь тобѣ! Лишь памятай на послѣднѝ слова! Дамь тобѣ порошку, котрый вправдѣ не заразъ умертвить чоловѣка, але

по якôмсь часѣ нехибный. Порошокъ той кинешь въ горѣвку або въ воду, котру Фотина буде пити, або и въ страву. Одна щипта выстарчить на цѣлу коновчину воды...

Знахорка пôйшла до коморы, вынесла якійсь завитокъ, розвязала єго и зъ тоненькои шматинки выняла порошокъ. Дала зъ него трохи Петрунѣ, решту овязала назадъ, завязала и занесла на своє мѣсце.

Небавкомъ вôдъѣхали всѣ вôдъ ворожки. Петруня черезъ цѣлу дорогу промышляла, коли и якъ могла бы своєи мести довершити.

XI.

Для жовнѣра нема прикрѣйшои хвилѣ надъ першй два мѣсяцѣ. Тоска за домомъ та родиною и найтвердше серце змягчить та звялить. Строгôсть вôйсковыхъ обовязкôвъ и найсильнѣйшого обезсилить, а жестокôсть старшины, особливо въ давнѣйшихъ часахъ, всякому доскулила. Тай и не дивно, що многй покидали рôдный дôмъ, лишали вôтця, матѣрь и цѣлу родину, вырѣкались батькôвскои скибы, а самй утѣкали за границю; многй калѣчились безъ милосердія, щобъ лишь не дôстати ся до вôйска. Кого-жь на силу вхопили пôдъ кярабинъ, сей заразъ зъ початку

тратить веселôсть, живкôсть, быстрôсть ума и охоту до житя.

И Василь, шо давнѣйше першій бувъ до всего, до роботы и до забавы, въ вôйску выглядавъ, мовь-бы не умѣвъ два счислити. Товаришѣ єго заливали свôй смутокъ горѣвкою и потѣшали себе взаимно. У кождого бувъ зъ дому якійсь грôшь, то и складались они на панôвъ капралѣвъ и частували ихъ, а пôдъохотивши собѣ, спѣвали весело, мовь-бы имъ ничь не доскулило. Оденъ лишь Василь сидѣвъ заодно въ кутику, сперъ голову на руку тай думавъ о батьку, матери та о своѣй Петруни. Образъ минувшого щасливого житя стоявъ єму живо передъ очима и неразъ покотились слезы на тверду жовнярску постѣль. Зауважавъ тоє оденъ зъ єго села и сейчасъ оповѣвъ пану капралеви про любовь Василя до Петрунѣ. Панъ капраль велѣвь прикликати Василя, покрутивъ вуса, прибравъ марсову мину и змѣривъ очима наляканого рекрута.

— Чого ты, хлопче, плачешь? — спытавъ тономъ, повнымъ угрозы.

Запытаный мовчавъ.

— Чому не дивишь ся просто въ очи? — гримнувъ недобрый вже панъ капраль, при чôмъ такъ сильно ударивъ Василя, що ажь

зубы языкъ протяли, а кровь поверхъ губъ выступила. — Скажи, чого плачешь?... Якъ нѣтъ...

Замахнувъ рукою и докôнчивъ решту.

— Менѣ прикро за домомъ! — зъ плачемъ ледви выцѣдивъ Василь.

— Неправда, ты чого иншого плачешь!

— Нѣ, паночку дорогій! — перечивъ смѣлѣйше Василь.

— Єсли кажу, що неправда, то неправда! — обстававъ при своимъ панъ капраль тай ударивъ Василя всею силою по лици. — Знай, — говоривъ дальше — що въ вôйску не вôльно неправды казати! Дома що иншого. Татови можешь говорити, що тобѣ подобає ся, але менѣ не вôльно!

Послѣднѝ слова до живого дôймили доброго сына. Кровь ударила єму до головы. Въ однôй хвили бувъ вже готовый боронити свого батька и лишь згадка на Петруню розброила єго.

— Тобѣ за домомъ прикро? — говоривъ зъ насмѣшкою панъ капраль.

— Такъ, паночку!

— Перше мушу тебе навчити, якъ маєшь говорити до мене. Я... панъ капраль, а нѣ якій-тамъ „паночку“! — и зновъ ударивъ Василя. — А теперь по вôтцѣвски осте-

рѣгаю тебе, говори все правду, бо въ вôйску бють за неправду! Маршь!

На другій день учили рекрутôвъ мовь тыхъ маленькихъ дѣтей найперше ноги ставляти, а потôмъ поволи ходити. Василь вытягавъ ноги бôльше, чимъ котрый иншій, а все було однакъ на дармо. Панъ капраль завсѣгды найшовъ якусь хибку, щобы мôгъ лишь ударити або въ бôкъ штовхнути. Такъ велось зъ дня на день, а зъ Василевои уроды и слѣду не стало. Єще-жь зъ наказу пана капраля и товаришѣ самû докучали єму якъ нôчь такь день, смѣючись зъ него и зъ єго любки, били єго, штуркали и послугувались нимъ якъ послѣднимъ.

Душа Василя кервавилась все бôльше. Дома лишивъ вôнъ старенькихъ родичей безъ пôдпоры и любу безъ потѣхи. Всѣхъ любивъ вôнъ, одно бôльше другого. При вôдходѣ батько плакавъ якъ дитина, мати зъ болю и слова не могла промовити. а Петруня... щожь о нѣй сказати?... Горе було превелике... образъ розпуки стоявъ ѣй заодно живо передъ очима... Батько, пôсля думки Василя, добувавъ остаткôвъ силъ за тяжкою роботою, а мати проганяла днины лишь на плачу. Найбôльше-жь непокоила Василя ненависть Петрунѣ до Фотины. Въ такôмъ горю потребу-

вавъ Василь розрады щирого и мудрого приятеля, передъ котрымъ мôгъ бы выявити причину свого смутку, а тымъ самымъ зняти найбôльшій тягаръ зъ свого серця. Але где-жь найти такого? Всюды, куды лишь повернувъ ся, находивъ горесть, куды прихиливъ ся, дôзнававъ заводу. Такъ вôдъ всѣхъ опущеный, дaвивъ цѣле горе въ собѣ самôмъ. Колись удалый, живкій, гожій, сильный и здоровый парôбокъ, змарнѣвъ, знеохотивъ ся до житя, знидѣвъ, занемощѣвъ и занедужавъ. Лѣкарь вôдôславъ єго до шпиталя. Тутъ лежавъ Василь цѣлый мѣсяць. Вôдживши трохи на тѣлѣ и скрѣпивши ся на силахъ, вернувъ до компаніи. Але панъ капраль зновъ не вôдмывавъ рукъ вôдъ єго головы. Вôдъ частыхъ побоѣвъ почало єму въ головѣ шумѣти. Єго въ друге взяли до шпиталю, где перележавъ цѣлӣ три мѣсяцѣ.

Минула зима, а Василь нѣ слова не писавъ до дому. Зъ весною настали новӣ великӣ роботы жовнярскӣ. Давнѣйше вôдъ снѣгу до снѣгу жовнярь мало коли въ касарни спочивавъ. а въ бôльшôй части тягавъ ся на маршахъ пôдъ голымъ небомъ.

XII.

При вôдъѣздѣ обѣцявъ бувъ Василь давати о собѣ звѣстку. Тымчасомъ вже осѣнь минула и зима сходила, а вôнъ про себе нѣ словомъ не вôдкликнувъ ся. Бранцѣ, що зъ нимъ пôйшли, вôдъ часу до сасу писали до своихъ, але о Василю мовь-бы нарочно не згадували. Ажь при кôнци мясниць написавъ оденъ зъ нихъ, що Василь другій разъ лежить въ шпитали. Вѣсть та скоро дôйшла до ушей родичôвъ. Та єще батько якъ батько; якійсь часъ погорювавъ та переставъ, скоро все взявъ пôдъ бôльшу увагу. Але мати! Єи горю не було кôнця. Нѣякъ не могла зъ тою гадкою погодити ся, щобы єи одинакъ по шпиталяхъ нидѣвъ безъ жадного догляду и безъ нѣякои выгоды. Кобы було въ єи силѣ орлинû крыла собѣ приправити, въ однôй хвили була бы полинула до него, щобы роздивити ся, якъ лежить, якъ выглядає; щобы розпытати, що болить, чого бажає; щобы єму подати пити и ѣсти; щобы єго отулити, пригорнути до серця, поцѣлувати. Та все скôнчило ся на самôмъ лише плачу...

Петруня приняла вѣсть о недузѣ Василя

досыть рôвнодушно; она навѣть дожидала страшнѣйшои вѣсти. Бо и чого-жь иншого могла надѣяти ся? Вже сама знахорка повѣла, що єи Василь буде въ вôйску служити черезъ якусь дѣвчину, передъ котрою вôнъ навѣть зъ житємъ непевный. А хто-жь се мôгъ бути иншій якъ не Фотина?

Давна ненависть зъ новою силою вôджила въ серци Петрунѣ, а жажда мести допоминалась вже чину. Одной недѣлѣ, вже на весну, пôйшла Петруня ло Костирихи. Прийшла саме въ тую пору, коли она, перекладаючи бѣлє въ скрини, скрапляла слезами сорочки свого одинака...

— Чого все такъ побиваєтесь, мамо? — спытала Петруня.

— Чижь нема чого? — зъ горестію вôдрекла Костириха. — Може серцю лекше стане...

— А отъ я не плачу! Чи може гадаєте, що суджена менше терпить...?

На таку мову Костириха не знала вôдповѣсти. Она приступила ближше до вѣвчати, пригорнула єѣ до себе и поцѣлувала.

— Нехай менѣ здає ся, — промовила зъ плачемъ — що власну дитину цѣлую. Ты, донечко, для него свою долю посвятила....

Вôдъ тои встрѣчѣ Петруня ставала часто задумчива. Она вже заодно носила при собѣ отрую, выжидаючи лишь доброи нагоды, щобы свою месть доконати.

Одного весняного дня Петруня лишила ся въ дома. Погода була красна, кождый, хто годенъ бувъ робити, ишовъ въ поле. Навѣть старенькû дѣдусѣ и бабусѣ о палици вылѣзали зъ хаты, щобы помочи сполоти чи то капусту чи бураки чи фасолю чи що иншого. Передъ самымъ полуднемъ, коли люде найбôльше були занятû въ поли, выйшла Петруня на дорогу, розглянулась кругомъ себе и по поли и скоро побѣгла долѣ селомъ. Наразъ зъупинилась, озирнула ся доокола, глянула въ загороды, а не побачивши нѣгде нѣкого, поскочила чимъ борше до побôчь стоячои хаты, вôдложила вôдъ печи заткальницю, высунула два горшки, всыпала до нихъ щось изъ шматки и все назадъ поставила на своимъ мѣсци.

При вôдходѣ мимовôльно споглянула по комнатѣ. На стѣнѣ противъ дверей висѣло кôлька образôвъ. И диво! Пресвятая Дѣва и ласкавымъ и грôзнымъ поглядомъ дивила ся на Петруню, а рукою здавалась грозити. Дрощь переняля Петруню до живого. Она не мала силы утечи зъ хаты и мовь очаро-

вана то близше образу ставала, то зъ-далека дивилась, то въ право то въ лѣво повертались... але поглядъ Пресвятои Дѣвы все бувъ одинокій, и лагôдный и грôзный... Ажь по якôйсь хвили удалось дѣвчинѣ вôдвернути очи вôдъ образу и вôдзыстати свою силу; она отямилась и цѣла дрожачи, хиткимъ крокомъ выйшла зъ хаты. Лишь дверей не засувала, бо въ рукахъ не було вже анѣ власти анѣ спрыту.

Нѣ жива нѣ мертва вернула Петруня до дому. Споглянула на образы и, на превелике диво, Пресвятая Дѣва дивила ся на ню тымъже самымъ окомъ и здавалась такъ само пальцемъ грозити. Новый страхъ переймивъ дѣвчину, а косы здавали ся пôднимати. Буйна фантазія якъ найстрашнѣйшѝ дивогляды насувала передъ очи. Въ однôй хвили була Петруня готова дѣло свое знищити, але чи було се въ єи силѣ? Чи мала до того вôдвагу? Якъ смѣла бы ступити до тои хаты, где Пресвятая Дѣва на ню такъ строгимъ переймаючимъ окомъ дивила ся и єще пальцемъ грозила? Таки не позваляла на тоє хвиля! Люде зъ поля вернули вже домôвъ, могли єѣ на учинку зловити, а вôдтакъ... донька першого господаря въ селѣ, а до того вôйта, мусѣла бы окрыти ся соромомъ та дôстатись єще до вазницѣ.... Лишила ся оди-

нока дорога выходу, пôйти до Фотины, признати ся до вины, або бодай остеречи єѣ передъ грозячимъ небезпеченьствомъ. Але пекольна ненависть и того учинити не позваляла.

Родичѣ застали Петруню въ стодолѣ. Страшна мовь смерть, блѣда мовь полотно, незавинена, розхрѣстана, лежала она на соломѣ и блуднымъ окомъ водила округъ себе. Мати зъ затревоженымъ серцемъ заразъ поскочила до неи....

— Тобѣ гôрше, дитинко ?

— Ой гôрше! — вôдповѣла Петруня стономъ, повнымъ внутрѣшнои горести.

— Тобѣ тутъ зле лежати, воздухъ нездоровый, а вôдъ землѣ бє вогкôсть... Ходи до хаты на постѣль!

— Я боюсь Пресвятои Дѣвы Богородицѣ.

— Ты маєшь горячку, доню!

— Нѣть, я бачила на власнѝ очи, якъ Пресвятая Дѣва на мене якимсь захмуренымъ окомъ дивила ся и пальцемъ грозила менѣ. Охъ, якъ то страшно, мамцю!...

— Тобѣ такъ привидѣлось. Ходи зô мною, а сама переконаєшь ся...

Увôйшовъ самъ Козубачь до стодолы и доньку майже на рукахъ внѣсъ до хаты. Сердечна мати тулила єѣ якъ могла на постели и пестила мовь дитину въ пеленкахъ.

Зъ-полудня хотѣла мати пôйти въ поле. Та лишь выйшла зъ хаты, донька выскочила зъ постели, побѣгла за матерію и кричала...

— Мамцю дорога, мамцю, я сама не буду лежати! Пресвятая Дѣва зновъ на мене грôзно дивить ся и пальцемъ грозить...

Щожь мала робити бѣдна мати? Здоровє одиначки бôльше у неи значило, чимъ вся робота въ поли. Она вернулась, поголубила свою ясочку, уложила на постѣль и вже на крокъ вôдъ неи не вôдступала.

Такъ тревало днѣвъ кôлька, закимъ Петруня прийшла до себе. Але теперь она єще бôльше змѣнила ся. Совѣсть, котра въ борбѣ зъ жаждою мести на якійсь часъ була уступила, нынѣ назадъ пробудилась и дивнымъ вôдгомономъ, страшными докорами, вôдозвала ся въ серци. Колишня веселôсть цѣлкомъ вôдступила, на лице дѣвчины налягла темна сумнота и повага стареча. А хотяй губы и зложились коли до смѣху, але усмѣхъ бувъ невôдрадный и можна було въ нимъ добачити гулу зъ сего свѣта, бездонну горесть серця и силованє, тую горесть придавити. Часто Петруня въ снѣ зрывала ся и говорила щось, але нѣхто єи бесѣды не понимавъ. Вѣрна данôй присязѣ, всегда молилась за Василя, однакъ вже не за єго здоровє, але за

єго душу. Цвѣтковъ доглядала зъ найбôльшою старанностію, але безъ тои давнои надѣѣ, що уплете зъ нихъ вѣнець, котрымъ колись голову єи и Василя увѣнчають. Плекала тіи цвѣты, бо земля пôдъ ними зрошена була слезами Василевыми, то и она, плекаючи ихъ, знаходила... пôльгу для свого серця...

XIII.

Скоро бѣжить часъ, а всѣхъ дарить вôнъ гостинчиками. Тутъ гоить раны, облегчує болести, смиряє печалѣ и журбы; а тамъ безпощадно острый нôжь въ грудь встромляє, серце убиває, душевный спокôй въ безвѣсти уносить. Одному вѣщує принадну будучнôсть, а и теперѣшнôсть цвѣтами устелює та украшає; иншому лишь руйнує надѣѣ, пôдкопує житє и всякû чувства въ нимъ убиває.

И для Петрунѣ сходивъ часъ безъ змѣны. Єи дѣло щоразъ бôльше въ передъ поступало. Вôдъ отруѣ, всыпанои въ страву, мати Фотины найперше помарнѣла. Она стала вянути и нидѣти. Кождый суставъ єи тѣла перебувавъ тяжку болѣзнь. Ноги ажь покорчились вôдъ судорогъ, попухли та закостенѣли. Поволи бôль поступавъ все высше, ажь въ кôнци

пôдôйшовъ и до грудей. Корчѣ не дали и разу свобôдно вôддыхнути. Нещаслива мовь той задавленый хробакъ то корчилась то пружилась. Голова розболѣла страшно, очи почервонѣли, въ ушахъ стало заступати, горячка палила цѣле тѣло, а въ кôнци по тяжкихъ мукахъ наступила смерть.

Въ мѣсяць опôсля така сама судьба постигла и Фотину. Тôлько-жь єи доля була єще сумнѣйша. Кругла сирота, здана лишь на опѣку сусѣдъ, мучилась она єще тяжше, чимъ єи мати. И ложки водицѣ не було кому неразъ подати, щобъ угасити страшный жаръ, що паливъ и розперавъ молоду грудь.

Якъ билинка, вкинена на горячу ватру, такъ скоро згорѣла вôдъ страшнои отруѣ бѣдна Фотина.

Доперва на похоронѣ сироты зôбралось людей богато. И тіи, що судили єѣ за житя чарôвницею, здавалось, простили ѣй вину и поспѣшили вôддати послѣдну прислугу. Навѣть сама Козубачиха ладилась на похоронъ покôйницѣ. Одна лишь Петруня и теперь не помилувала своєи супернички.

— По що пôйдете, мамцю? — говорила. — Хиба вы вже забули, кôлько лиха небôжка менѣ натворила?

— Грѣхъ бути такъ завзятою! — ганила по невчасѣ мати.

— А чаровати не єсть грѣхомъ?

— Єсть, дитиноньку добра, але за трѣхъ не мы, а самъ лишь Господь Богъ кару вымѣрює...

Петруня замовкла.

— Фотина — говорила дальше мати — досыть уже на тôмъ свѣтѣ за свои грѣхи вôдпокутовала. Нынѣ стоить она передъ судомъ Бога, а Богъ не простить, доки люде тутъ ѣй не простили. Тожь и ты, доню, не будь жостокою, а даруй ѣй всю провину и помолись за єи дўшу!

— Дарую, мамцю! — промовила зъ плачемъ Петруня. — Дарую вôдъ серця, кобы она лишь менѣ...

Петруня замовкла зновъ и опустила очи́. Тѣло єи задрожало судорожно, она взялась руками за серце и станула мовь вкопана въ землю.

— То ходѣмъ, доню! — продовжала мати.

— Не пôйду, мамо, не пôйду... я не можу... Тамъ Пресвятая Дѣва... я боюсь... — вôдмовлялась Петруня.

Тревожливôсть Петрунѣ взмагала ся все бôльше. Годѣ було и матери ити на похоронъ. Черезъ довшій часъ говорила Петруня лишь

о Просвятôй Дѣвѣ и єи угрозѣ, о Фотинѣ, о єи мукахъ и смерти. Неразъ, зôрвавшись зô сну, вдивляла ся въ якійсь предметъ, брала матѣрь, що єи и на крокъ не вôдступала, за руку и пригортала ся до неи...

— Выженѣть разъ, мамцю, тую Фотину зъ хаты!... — щебетала при тôмъ. — Чого тая чарôвниця хоче вôдъ мене?... Дивѣть, уже лѣзе... а за нею и стара єи мати! Охъ, якй они страшнй!... Наженѣть ихъ, дайте имъ хлѣба, нехай идуть собѣ!... Подруго солодка, заклинаю тебе, вôдступи ся вôдъ мене!... Ты Василя тамъ маєшь... Заздрôснице, чарôвнице, чого єще хочешь?... Мамцю, присуньте ся близше до мене, заслонѣть мене зъ того боку, бо зъ-вôдси лѣзе єи мати!... Нѣ, нѣ, сидѣть на тôмъ самôмъ мѣсци, бо та чарôвниця розпатлена на мене зачаилась!... Ахъ, Пресвятая Дѣво, Ты на мене мары наслала... прошу Тебе, возьми ихъ... Чого дивишь ся на мене такъ гнѣвно? Чого грозишь?... Мамцю, вынесѣть той образъ зъ хаты!... Або нѣ, нехай буде!... Пресвятая Дѣва гнѣваєся и грозить, але Она помилує мене!...

Такъ повтаряло ся що день. Зажурена мати мусѣла все робити, що недужа дочка казала. Въ разѣ найменшого опору кричала и плакала Петруня такъ довго, поки по єи

воли не стало ся. Въ хатѣ кромѣ матери нѣхто бôльше не смѣвъ бути. По трехъ тыжняхъ доперва почала хора поволи до себе приходити, а вôдтакъ повертали давнѝ силы тѣла и духа.

И зновъ часъ улѣтавъ скоро. Давне забувалось, нове неслось мовь на струяхъ рѣки.

Пôдъ конець осени прийшовъ листъ несподѣвано вôдъ Василя. Бôльше чимъ за рôкъ першій разъ давъ знати о собѣ. Въ листѣ доносивъ Василь про своє здоровє, про вôйскове житє, про подорожи, котрѝ по рôжныхъ краяхъ вôдбувавъ, а при тôмъ выпытувавъ про домашнѝ справы. До Петрунѣ залучивъ осôбне письмо, въ котрôмъ загрѣвавъ єѣ до вѣрности, до взаимнои любови. Листъ потѣшивъ всѣхъ, а скôлько слезъ радости поплыло при єго вôдчитованю! Отець набравъ новои силы до працѣ, мати ажь помолоднѣла, а любка?... Въ нѣй вôджили давнѝ надѣѣ на подружне щастє. Оденъ лишь тягаръ не мôгъ зъ єи серця спасти. Бувъ то глубокій жаль по нерозважнôмъ дѣлѣ и тяжкѝ докоры совѣсти...

XIV.

Чутка про вôйну набирала чимъ разъ бôльшои правды. Вже першѝ дни веснянні

принесли вѣдомôстъ о великôмъ заворушеню на Угорщинѣ. Угры ставали до бою въ оборонѣ своєи свободы. Хто живъ, покидавъ рôдный дôмъ и спѣшивъ на боєвище. Всѣ одушевились одною гадкою, всѣ жертвовали свôй маєтокъ для загального добра и ишли пôдъ народный прапоръ, щобы або выбороти свободу, або въ єи оборонѣ полягчи. Заатакована Австрія на першій огонь выслала галицкѝ вôйска.

Черезъ кôлька днѣвъ галицкѝ почты заповняли ся сотками листôвъ. Кождый зъ нихъ мѣстивъ сумну вѣсть для рôдныхъ сердець. Не оденъ батько при роздираню коверты роздеръ власне серце, не одна мати мертвый папѣръ немовь власну дитину цѣлувала, гôркими слезами обмывала и до грудей горнула; не одна дѣвчина смертельный засудъ для себе почула...

И Василь не залишивъ написати кôлька пращальныхъ слôвъ до матери и до Петрунѣ.

— Ахъ, якъ тяжко, якъ прикро серцю, — писавъ вôнъ до матери — що не можу зъ вами теперь бодай хвилинку поговорити! А було бы о чôмъ. Я знаю, що вы горюєте и печалите ся. Але по що? Чи я оденъ лише иду на вôйну? Тай чи доконче мушу тамъ згинути? Кулѣ, якъ кажуть, Господь Богъ

носить. А хотяйбы я и згинувъ, то чи першій въ свѣтѣ? Тысячѣ вже полягли и бôльше єще полягчи мусять, бо люде щоразъ сварливѣйшû та завзятѣйшû на себе... Не нарѣкайте, що мене до вôйска вôдобрано! То святый обовязокъ нашь, ставати въ оборонѣ свого цѣсаря... Яко старшû розрадьте такожь Петруню. Я знаю, що вѣсть о моимъ вôдходѣ на вôйну затревожить єи дуже. Терпенъ спасенъ... треба здати ся на Божу волю! Займѣть ся нею якъ власною дитиною! Будьте для неи тымъ, чимъ вы були для мене... На случай моєи смерти добавляю послѣдну мою волю, а радше бажанє. Люта смерть выдерла менѣ дорогого батька, а Вамъ мужа; брата нѣ сестры не маю. Наше майно мусѣло-бъ перейти въ чужû руки. Мавъ бы єго однакъ посѣсти якій негôдникъ, лучше вôддайте єго въ руки особы, котра добрымъ словомъ згадає мою память. Такою особою єсть Петруня. Я вôддавна уважаю єѣ найблизшою нашôй родинѣ. Въ нѣй найдете найщирѣйшу помôчь на старôсть. Будьте певнû, що она для Васъ все зробить, що лишь дитина для рôдной матери зробити зможе... А теперь благословѣть мене, хочь зъ-далека, на дорогу, та не подавайте ся великôй тузѣ! Василь.

Долученый листъ до Петрунѣ голосивъ:

— Люба Петруне! Не сумуй, моє серце Я верну, єй Богу, верну. Менѣ такъ снило! ся, а я теперь въ сны уже вѣрю. Я знаю, що и ты про мене неразъ снишь. Хотяй мы далеко вôдъ себе, однакъ нашѝ мысли и серця разомъ. Неразъ вечеромъ здає ся менѣ, будьто сиджу пôдъ грушею зъ тобою. Якъ-жежь мило згадати ту тиху розмову та єще милѣйше подумати, що мы колись на вѣки получимось! Лишь трохи терпеливости, лишь трохи вытревалости! Пôдъ грушею плекай цвѣты, щобы було зъ чого вѣнець уплести... Одну єще маю просьбу до Тебе, котрои, надѣюсь, менѣ не вôдкажешь. Мати моя лишена всякои помочи и потѣхи. Нещаслива до нѣкого не має привернутись, нѣ зъ кимъ поговорити та плакати надъ своимъ лихомъ. Будь для неи донькою, рôднею дитиною, заступи ѣй сына! Твôй Василь.

По прочитаню листу Костириха почула цѣле своє горе... Оно въ листѣ стояло мовь розмальоване...

Єще гôрше потерпѣла Петруня. Дôзнавшись про все, она запала въ давну хоробу. Пресвятая Дѣва зновъ стояла передъ єи очима зъ давною погрозою. Щобы Василь вернувъ живый, она не могла себе переконати...

— Згине або окалѣчіє! — говорила сама

до себе та єще вѣрила, що за єи тяжку провину Богъ святый доконче єго покарати схоче.

Совѣсть почала ѣй наново докорювати. Ратунку для милого не надѣялась жадного. Гнѣвъ Божій мусѣвъ зôйти на него.

Въ такôмъ станѣ душѣ злый духъ зновъ пôдсунувъ ѣй знахорку на гадку. Въ нѣй видѣла она послѣдне своє прибѣжище. Однои ночи снилось ѣй навѣть, немовь-бы покôйный Костира говоривъ до неи, що та сама женщина, котра ѣй дала отруѣ, має крестикъ и що лише той крестикъ зможе охоронити Василя передъ смертію и калѣцтвомъ. На другій день розповѣла Петруня свôй сонъ матери и Костирисѣ. Забобоннû селянки твердо всему повѣрили, тымъ бôльше, що и самû подôбнû сны собѣ пригадували. Вôдтакъ сейчасъ всѣ три зновъ поѣхали до знахорки и за добру оплату дôстали вôдъ неи крестикъ, котрый сѣмь разъ бувъ посвячуваный на Кальваріи и три разы въ іорданьскôй водѣ омоченый.

XV.

Одержавши крестикъ, Петруня лишь думала, якъ-бы єго доручити Василеви. Почтою годѣ було вже пôслати, бо Василь въ послѣднôмъ листѣ доносивъ, що незадовго выхо-

дить въ дальшу дорогу. Хто-жь мôгъ заручити, що крестикъ дôйде до него на боєвищи? А такъ важну рѣчь не хотѣла Петруня пускати на непевне.

Ворожка наказузала, щобы єго хто самъ занѣсъ, а найлѣпше, щобы Василя перейшовъ въ дорозѣ. Костириха не була въ силѣ пускати ся въ далеку чужину. Петруня вправдѣ напирала ся сама ити, але чижь могли на тоє призволити родичѣ своѣй одиначцѣ? Кожде зъ нихъ волѣло своє житє посвятити, якъ дѣвчинку пустити зъ дому.

Задача припала Козубачеви, котрый зъ чужими краями бувъ обôзнаный и яко вôйтъ скорше всюды мôгъ мати приступъ. Дѣла того пôднявъ ся вôнъ навѣть зъ охотою, тымъ бôльше, що самъ вѣривъ въ чудову силу крестика. Вѣру тую скрѣпивъ єще сонъ, котрый приснивъ ся єму.

— Знахорка знахоркою, — говоривъ вôнъ до себе — а крестикъ то знакъ Божій. Пôдъ єго защитою и волосокъ Василеви зъ головы не спаде...

Якось на другій чи третій день рознеслась вѣсть по Карпатскôмъ Пôдгôрю, що вôйско переходити буде черезъ горы до Угорщины. Вѣсть зворушила всѣхъ жителѣвъ села. Каждый спѣшивъ єще въ послѣдне попращати

ся зъ воинами. Тутъ жѣнка зъ дѣтьми, тамъ старенька мати на терлюзѣ волоклась, а тамъ зновъ сивый батько о палици штульгукавъ. Дорога ажь почорнѣла вôдъ людей. Однѝ идучи згадували мужѣвъ, другѝ синôвъ, иншѝ братôвъ, єще иншѝ приятелѣвъ; где-хто знакомого, где-хто судженого. Кождого серце стискавъ жаль, а всѣ нарѣкали на одну и тую саму нещасливу судьбу.

— Бодай тіи Угры заснѣтили ся! — клявъ якійсь старикъ. — Маю одного сына и то Богъ знає...

— Бодай имъ лихій конець бувъ! — второвала зновъ старенька женщина. — И я мала сына, цѣлу свою надѣю, та що зъ того?...

— Бодай на нихъ лихе повѣтре прийшло! — добавила якась молодиця. — Що я теперь бѣдна зробю зъ дитиною?

И такъ проклôнъ по проклонѣ немовь градъ сыпавъ ся на Угрôвъ за тоє, що они своєи волѣ кровію добували.

Вѣсть о походѣ вôйска була Козубачеви дуже на руку. Вôнъ сейчасъ зôбравъ ся въ дорогу; зволѣкати не було чого. При вôдходѣ однакъ дивнѝ чувства налягли єго душу. Якась невысказана боязнь опанувала єго серце; оно предчувало щось недоброго. На своимъ вѣку заживъ вôнъ вже рôжнои недолѣ,

перенѣсъ неодно горе, поборовъ не одну противнôсть, вôдбувавъ далекû дороги, а прецѣнь нѣколи душа єго не тревожила ся, нѣколи не напосѣвъ подôбный сумъ єго душѣ якъ нынѣ. Пращаючи ся зъ жѣнкою, вôнъ мимовôльно заплакавъ немовь дитина...

На другій день рано станувъ старый на мѣсци, куды, якъ говорено, вôйско мало переходити. Тутъ заставъ вôнъ вже тьму народа, що стоявъ по обохъ сторонахъ дороги. Однакъ около полудня надôйшовъ вôддѣлъ жандармеріи и порозганявъ зôбранû товпы. Пôдъ найострѣйшою карою заказано зближати ся до мѣсця, куды армія мала переходити. За найменшій опôръ або непослухъ вязнено, а навѣть для постраху грожено смертію. Даремнû були труды тыхъ зажуреныхъ батькôвъ та матерей, жѣнокъ та дѣвчатъ, що нетерпеливо выжидали своихъ, щобы въ послѣдне зъ ними попращатись. Одно слово „розôйдѣть ся!“ знищило вôдъ разу всѣ надѣѣ, якû хто мавъ. Всѣ стояли сумнû та невеселû мовь засудженû на смерть.

Доперва передъ вечеромъ надôйшовъ полкъ пѣхоты. За-для великои утомы розложивъ ся вôнъ таборомъ середъ розлогого поля. Сейчасъ поставлено доокола сторожу и

вôдмежено границю, котрои нѣхто не смѣвъ переступити.

Нôчь була ясна. Тысячѣ звѣздъ миготѣли на погôднôмъ небосклонѣ, а ясколицый мѣсяць щедро розсыпавъ лучи хотяй пожиченого свѣтла. Доокола залягла глубока тишина, лише въ таборѣ дававъ ся чути легкій гомôнъ. Воины потомленй лежали мовь мертвй. Лишь часами крôзь сонъ вырывавъ ся голосъ якого спячого жовнѣра, якъ-бы силуючись сполохати нѣму тишину. За тоє на граничнôй линіи вôдъ часу до часу чути було стуки патролей и шепôтъ стоячихь на стражи.

Було вже глубоко въ нôчь; вже пôвнôчна зôрниця зôйшла. Попôдъ горбки недалеко граничной линіи сунула ся якась постать и крутыми стежками щоразъ бôльше наближалась до ведеты, стоячои на найвысшôмъ горбку. Вже высунулась она зъ-поза горбка и просто неслась до табору. Воинъ видѣвъ наближаючого ся, але стоявъ мовчки. Видко якйсь сумнй гадки налягли грудь єго та и не тямивъ на свôй обовязокъ. Але коли незнана постать пôдôйшла близше, вôнъ отямивъ ся, вхопивъ за рушницю и зложивъ ся...

— Стôй! Хто се? — крикнувъ своє.

Незнакомый нѣ слова не вôдповѣвъ.

— Верда? — повторивъ воинъ.

Нѣма постать пôдходила мимо того що разъ близше, ба навѣть здавалось подвоила кроки. Наляканый воинъ крикнувъ въ трете, пôднѣсъ карабинъ и взявъ незнакомого на цѣль. Одна хвиля, и сильный гукъ выстрѣлу продеръ нôчну тишину. Куля не полетѣла далеко, а завязла въ серци незнанои особы. Воинъ стоявъ нерухомо и остро вдивлявъ ся передъ себе. Въ тôмъ розлягъ ся глухій стонъ...

— Василю, ось маєшь крестикъ!

Воинъ почувъ сей голосъ, поскочивъ до умираючого и въ нимъ пôзнавъ батька Петрунѣ. Въ руцѣ єго сторчавъ звѣсный крестикъ, зъ груди бухала кровь грубою струєю. Зъ вôдразою вôдкинувъ Василь карабинъ, припавъ до тѣла, але за пôзно! Оно лежало вже безъ житя...

Василь схопивъ судорожно за крестикъ, сховавъ єго, уцѣлувавъ руку убитого и самъ упавъ мовь неживый коло трупа.

На голосъ выстрѣлу прийшла патроль пôдъ проводомъ самого команданта, розпôзнали рѣчь и ледви привели Василя до житя.

Вôйна зъ Уграми прибирала що разъ бôльшû розмѣры. Кождого дня заводились кервавû боѣ и въ кождôмъ Василь вôдзначавъ ся вôдвагою и вытревалостію. Въ нагороду за точне и совѣстне выконанє обо-

вязку, якій сповнивъ на стôйцѣ, и за смѣлôсть та бодрôсть въ бою вынесено єго гнеть на высшій степень, а небявкомъ заименовано поручникомъ.

XVI.

Весна була красна. Люде немовь мурашки укрыли поля. Тутъ скриплять плуги, ревуть волы, плугаторъ весело покликує „Гей, малû, гей!“, а тамъ сѣвачь сыпле зерно на чорну скибу и шепче молитву; побôчь него тягне коникъ борону, а погоничь весело посвищує та погайкує безъ журбы про день завтрѣшній. Тамъ громадка людей поблыскує мотиками, гуторить зъ собою та жартує, а онде газдиня шибає ся по городѣ. Всѣ веснують, всѣ працюють, томлять ся, лишь оденъ Козубачь єще зимує, лишь вôнъ не користає зъ Божои днины, лишь єго нивы зеленымъ буряномъ поростають. Круторогû, що то колись першû ярмомъ въ поли скрипѣли, нынѣ дармують, нема ихъ кому упрячи, нема кому вывести. Плугъ ржавѣє, борона друхнѣє, обôрникъ порохнявѣє. Навѣть мотыка и рискаль въ коморѣ стоять забутû. Въ городѣ и однои грядочки не скопано. Лишь въ садѣ пôдъ грушею якась рука цвѣтôвъ насадила,

барвѣнку зеленого, лиліи бѣлои, братковъ та незабудокъ...

Одного дня, єще скоро свѣтъ, почувъ ся въ хатѣ Козубачихи грôзный голосъ зъ-надвору.

Женщины стревожили ся и замовкли. Петруня побѣгла дверѣ вôдчинити.

На порôгъ ступивъ паньскій економъ, страшный, червеный вôдъ ярости, звѣрска лютôсгь дивилась єму зъ очей. Въ руцѣ тримавъ гарапъ. Труслива дѣвчина на першій поглядъ налякала ся и мимоволѣ подала ся кôлька крокôвъ назадъ. Але жестокій людоѣда пôйшовъ за нею...

— Така молода, а така лѣнива! — крикнувъ и зъ замахомъ ударивъ єѣ два разы гарапомъ, ажь сорочка прилепла до тѣла. — Пановане ваше вже минулось! — заверещавъ лютый дикунъ. — Теперь гайда до роботы на панщину!

— Мы при роботѣ зросли, паночку! — вôдказала Козубачиха.

— Паньска ласка така: єсли хочешь на грунтѣ лишити ся, мусишь вôддати доньку за одного зъ дворскихъ паробкôвъ!...

— Не буде сего, паночку! — вôдповѣла зъ повагою Козубачиха.

— Коли не буде, то нехай Петруня сейчасъ зъ мотыкою иде на паньскій ланъ... гайда! — и гарапомъ договоривъ решту.

Годѣ було перечити ся. Петруня убрала ся чимъ скорше, взяла кусень хлѣба и пôйшла.

Козубачиха лишила ся сама въ дома. Ажь теперь почула она страту мужа въ цѣлôй силѣ. Строгôсть пана, а бôльше єще жостокôсть економа, немало збôльшали єи горе. Вôдъ непамятныхъ часôвъ, бо вôдколи чоловѣкъ вôйтовавъ, не чула она голосу гайдукôвъ пôдъ своєю хатою, нѣхто непрошеный не переступавъ єи порога. Козубачь рôчными сплатами окупувавъ свою свободу. И вже бувъ близкій выкупу, коли смерть ненадѣйно заскочила єго въ далекôй сторонѣ. Теперь все пропало. Давный станъ пôдданьства вернувъ, а економъ безъ милосердія выконувавъ паньскій розказъ.

Въ вечеръ вернула Петруня зъ роботы.

— Якъ-же тобѣ, голубочку? — пытає мати. — Чи не бивъ тебе той людоѣда? Чи ты здужала робити? Чи дорôвнала ты другимъ робôтникамъ?... Ты голодна, правда? Утомилась?

И не зважаючи на вôдповѣдь, мати чимъ скорше подала вечеру. Въ послузѣ тôй почу-

ла якусь вôдраду. По вечери довго розмавлали обоє, та вже бôльше зъ розвагою; годѣ часъ на самôмъ лише плачу и жалю теряти. Теперь треба було подумати о дальшôмъ способѣ житя.

— Ты чула про паньску ласку? — спытала мати.

— Чула! — вôдповѣла дочка, зôтхаючо тяжко.

— Щожь гадаєшь робити?

— Вы-жь знаєте, кому а вѣрну любовь поприсягла...

— Не згадуй про Василя! Вôнъ убôйця твого батька...

— Вôнъ не виноватый! Якъ ваша воля, то я зъ нимъ не стану пôдъ вѣнець, але и за другого не выйду...

— Що, хочешь во вѣки дѣвовати?

— Серце одного лише полюбило, а єму розказати нѣхто не въ силѣ. Я сама рада бы вволити вашу волю, але щожь? Оно не послухає и мене...

— Ты знаєшь, доню, якій нашь панъ. Вôнъ не має надъ бѣднымъ чоловѣкомъ наименшого змилованя. Коли дôзнасть ся о твоѣй постановѣ, сейчасъ выжене насъ зъ хаты. И где-жь тогды подѣємъ ся? У наймы пôйдемо?... Єще ты молода, єше борше собѣ

кусокъ хлѣба заробишь; але щожь мене чекає? Хиба палиця та жебры...

— Не журѣть ся, мамо! При помочи Божôй чей зароблю на себе и на васъ. Пôйду завтра до пана, може вôнъ позволить менѣ єще сей рôкъ подѣвовати. Я вôдроблю єму всю панщину, а вы наймѣть собѣ парôбка и зъ нимъ въ двôйцѣ дома господаруйте!. На другій рǫкъ може инакше зложить ся...

— А чи зможешь ты, дитинко, такъ тяжко працювати?

— Я-жь прецѣнь не до зеркала выросла...

— Твоя воля! Менѣ все одно; я нынѣ... завтра...

На другій день пôйшли обѣ женщины до двора. Панъ, не видячи для себе нѣякои шкоды, уоливъ ихъ просьбѣ.

XVII.

Зъ пожертвованємъ пôднялась Петруня тяжкого дѣла. Всю весну, лѣто и осѣнь, найкраснѣй дни переробила она на паньскихъ ланахъ; тамъ шукала полекшѣ для серца, що стôлько горя и муки перенесло на собѣ, тамъ за працею нагадувала и свою горячу любовь до Василя и свою зависть до Фоти-

ны, и тую пристрасну ненависть, що єѣ ажъ до огидноИ пôмсты довела; нагадувала и смерть дорогого батька и всѣ терпѣня матери-вдовицѣ.

А вернувши домôвъ, Петруня спѣшила що дня пôдъ грушу. Тутъ сидѣла она неразъ до пôзнои ночи зъ заложеными на грудь руками, тутъ и молила она Всевышняго о лучшу долю для матерй и для себе. Нахиливши ся надъ грядочку, часто рвала посѣянû цвѣты, цѣлувала ихъ, тулила до лиця. Въ садку була она спокôйнѣйша и тутъ, на диво, не являлись ѣй нѣ давнû страшнû мары нѣ привиды, тутъ не грозила ѣй Пресвятая Дѣва зъ иконы. Що ранка першою єи роботою було, заглянути до свого цвѣтника, сказати кождому зѣлечку веселе „добрый день!“, подивити ся, чи котрому въ гдечôмъ не бракує, а за кождымъ разомъ давнû подѣѣ въ живыхъ краскахъ вырынали передъ нею и несли вôдраду болячôй душѣ.

Минула весна, зôйшло лѣто и осѣнь, настала зима, довга и скучна. Петруня тôлько трудилась, що дома. Безъ роботы ставала днина рокомъ. Мати журила ся заодно и стала дуже мовчаливою. Вôдъ Василя знову не приходили нѣякû вѣсти.

Обѣ женщины сидѣли, затопившись въ

своихъ думкахъ, а по хатѣ розлягались хиба глухû фурканя веретенъ та вôдъ часу до часу глубокû зôтханя.

Пôдъ весну стала Петруня дуже нидѣти.

— Ты слаба? — пытала неразъ стревожена мати.

— Нѣ, мамо! Груди трохи болять... Се нѣчого, зъ весною мине ся...

— Отъ пôйшла бы ты на хвилинку до сусѣдъ та розвеселила бы свôй жаль! — просила мати.

— Не пôйду, мамцю, не пôйду! Они мене не розрадять, а єще станутъ смѣятись зъ чужого горя...

Але недуга розвивала ся дуже скоро. Петруня посоловѣла; здавалось, въ єи тѣлѣ душа вже давно заумерла, а лише якимъ-то менаничнымъ житємъ жіє. До болю грудей причинивъ ся и сильный бôль головы. Краса єи стала опадати якъ той листъ зъ дерева пôдъ морозну осѣнь. Она подобала на деревину, що єще вправдѣ опираєсь сильнымъ вѣтрамъ, але корѣнє, пôдгрызене червакомъ, не бере вже нѣякои поживы зъ землѣ.

Въ свята Великоднû, въ самъ воскресный понедѣлокъ, пôславъ панъ одного зъ двôрскихъ парôбкôвъ въ сваты до Козубачихи. Въ тіи часы паньска воля була закономъ, а

кождый зъ панôвъ дбавъ о помноженє робочихъ рукъ въ своимъ селѣ.

Петруня сидѣла въ вôкнѣ задумана. Наразъ, почувши чужй̑ голосы пôдъ хатою, глянула крôзь вôконце и въ воротахъ узрѣла молодця зъ двома чоловѣками. Она заразъ всего догадалась, а въ головѣ ѣй ажь зашумѣло. Фантазія принесла передъ очи новй̑ образы: она побачила Василя, що здававъ ся ѣй нагадувати давну присягу, а зъ-поза него выглядала Фотина и сердечно смѣялась; на стѣнѣ грозила Пресвятая Дѣва рукою... Серце сильно защемѣло и закимъ старосты вступили въ хату, она мовь нежива повалилась на землю. Нѣчого було старостамъ робити... Они постояли и вернулись зъ нѣчимъ въ свояси.

Панъ уважавъ недугъ Петрунѣ за удатный. Не минула година, а строгій економъ выповнивъ вже панскй̑ розказы и зъ парôбками выганявъ Козубачиху зъ хаты. Дармо нещаслива оправдувала дочку, дармо просила ся, дармо благала, щобы бодай одну нôчку дали ѣй єще переспати ся, дармо молила о милосердіє для недужои. Нѣчого не зарадила. Оденъ парôбокъ схопивъ єѣ й выдруливъ на силу за дверѣ, а другій взявъ хору за руку и стягнувъ зъ постели. Петруня

знову обôмлѣла. Здичѣлому двораковы жаль трохи стало дѣвчины. Вôвъ хотѣвъ єѣ пôдняти и може бувъ бы назадъ поклавъ на постѣль, коли летомъ яструба надбѣгъ людоѣда економъ, обвивъ русу косу дѣвчины около руки и потягнувъ сильно за собою. До живого тронуло се парôбка. Вôнъ выпрямивъ ся и поглянувъ грôзно на економа.

— Пустѣть, пане! Майте Бога въ серци! — крикнувъ грôмкимъ голосомъ.

Бездушникъ пристанувъ, але злôсть ажь потрясла нимъ. Засопѣвъ, заскреготавъ зубами и вже вôдвинувъ тяжкій свôй гарапъ, але побачивши твердый пястукъ парôбка, подавъ ся на бôкъ. Тогды парôбокъ взявъ Петруню на руки и мовь дитину вынѣсъ изъ хаты.

Економъ замкнувъ хату, стайню и стодолу и побравъ ся до двора. Обоє выкинені голосили пôдъ тиномъ, на дворѣ...

Скоро довѣдала ся про все Костириха, забрала бездомныхъ сирôтъ до себе. Вôдъ того часу Петруня лежала вже заодно хора и все маячила то про Пресвятую Дѣву, то про Фотину, то про Василя. Она видимо сходила зъ ума...

XVIII.

Утихли заворушеня на Угорщинѣ, заключено миръ, а за тымъ надано свободу цѣлôй державѣ. Вôйска постягано, хоробрымъ воинамъ позволено вертати домôвъ. Черезъ якiйсь часъ майже по кождôй дорозѣ роилось вôдъ урльопникôвъ; на ихъ лицяхъ малювала ся радôсть и военна гордôсть.

На Пôдгôрю Самбôрскôмъ котивъ ся приватною дорогою пароконный вôзъ. Вôзниця пôдганявъ конѣ що хвиля, вѣдай ѣздцямъ було дуже пильно. На возѣ сидѣвъ поручникъ. Вôнъ сперъ руки на колѣна и скрывъ голову въ долонѣ. Часомъ лишь пôдôймавъ ся, глядѣвъ доокола себе тай зновъ похилявъ голову. Видко, нетерпеливо спѣшивъ вôнъ до когось.

Вôдъ часу до часу выймавъ подорожный мале пуделочко, вôдкрывавъ его, приглядавъ ся пильно до него и зновъ зачинявъ. Чи не дарунокъ вѣзъ для кого?

По кôлькагодиннôй ѣздѣ по дорозѣ пôдгôрскôй выкотивъ ся вôзъ на гору. На долинѣ гень далеко блестѣла рѣчка мовь срѣбна лента, а при нѣй пышались людскѝ оселѣ.

Поручникъ пôднявъ ся, протеръ очи и

быстро вдивлявъ ся въ село. Здавалось немовь задрожавъ, а на лици выявилось дивне чувство... радости, чи смутку?

Тымчасомъ вôзъ скоро потуркотѣвъ зъ горы. Черезъ малу годину конѣ доперли до села. Нетерпеливо выскочивъ поручникъ зъ воза, кинувъ вôзникови заплату и скорымъ крокомъ завернувъ въ улицю. За хвилю опинивъ ся коло ворôтъ однои хаты. Вôнъ звернувъ на обôйстє, але нѣхто не выходивъ на стрѣчу.

— Може я ошибъ ся? — подумавъ въ души и вступивъ до хаты.

— До кого, вельможный пане? — спытавъ незнакомый господарь, клянаючи ся низенько.

— До Козубача, що бувъ вôйтомъ?...

— Козубачь не жiє, застрѣливъ єго якiйсь жовнѣрь на вартѣ...

— Знаю о тôмъ! — вôдповѣвъ поручникъ. — Але где єго жѣнка и донька?

— У вдовы Костирихи. Зъ-вôдси выгнавъ ихъ панъ, а осадивъ мене...

Поручникъ зôтхнувъ тяжко.

— Позвольте менѣ подивити ся до саду...

— Просимо, дуже радо!

Поручникъ пôйшовъ пôдъ грушу и оглянувъ цвѣты...

— А чіи се цвѣты? — спытавъ дрожачимъ голосомъ.

— Доньки Козубача. Она, якъ кажуть, цѣлыми днями тутъ пересиджувала и своими слезами ихъ пôдливала; а теперь, коли занедужала, моя жѣнка ихъ доглядає. Кажуть, що небога давно вже була бы умерла, якъ бы не тіи цвѣты. Кождого дня зрывають по однôй цвѣточцѣ для неи, а она мовь божевôльна тѣшить ся и любує ся нею...

Въ очахъ поручника закрутились слезы. Селанинъ добачивъ ихъ.

— Нещаслива дѣвчина — сказавъ на тоє — не одного вже до плачу порушила. Менѣ самому серце зъ жалю рве ся, коли лише сюды зайду и погадаю, що житє тои бѣдачки не довше, якъ сихъ цвѣтôвъ!...

— Пôйду, розвѣдаюсь! — промовивъ поручникъ и побравъ ся въ село.

XIX.

— Мамцю, — щебетала Петруня слабонькимъ голосомъ — принесѣть менѣ свѣжу цвѣтку! Дивѣть, сеся вже зôвяла!... Богъ знає, чіє завтра... теперь вже мои годины почисле-

нй... Або принесѣть двѣ; одну дамь Фотинѣ... Нынѣ хочу єѣ перепросити... мы будемо зновъ приятельками!... А може и єи мати прійме одну?... Принесѣть три цвѣтки!... Я знаю, що Пресвятая Дѣва подивить ся тогды лагôднѣйше на мене. Вырвѣть и четверту, вôткнути за образъ!... Або нѣ, сѣдайте коло мене... менѣ чогось лячно! Выженѣть тіи мары зъ хаты!... Чого они плачуть? Чого кленуть мене?... Фотина менѣ вже дарує... Ходи, ходи, подруго, до мене! Ходи, нехай тебе пригорну до себе!... Приведи и матѣрь свою, нехай и єи колѣна уцѣлую... Простѣть, простѣть менѣ безъумнôй! Я скоро прійду до васъ... Мамцю, где суть цвѣты?... Ой, они вже идуть до мене...

На тй слова вôдчинились дверѣ, а на порозѣ показала ся постать поручника. Обѣ матери остовпѣли зъ задиву, але недужа схопилась скоро и ледви глянула на прибувшого...

— Василь! — скрикнула.

Бôльше силъ у неи не стало; она закрыла очи долонями и упала назадъ на постѣль. Василь припавъ до неи и пôдвѣвши блѣду головку зъ постели, пригорнувъ єѣ до себе.

Костириха зъ Козубачихою стояли мовь нѣмй. Неждане щастє зачинило имъ уста и лишь ряснй слезы полились зъ старыхъ очей.

— Сыну! — скрикнула стара мати, отямившись.

Василь припавъ до матери и обнявъ єѣ сильными раменами.

— Боже, велика твоя ласка! — проговорила Козубачиха, видячи передъ собою сподѣваного зятя.

— Ты не покинешь насъ бôльше? — спытала мати, цѣлуючи свого одинака.

— Не покину, мамо! — успокоювавъ єѣ сынъ. — Не покину и васъ! — проговоривъ, звернувшись до Козубачихи.

За сей часъ прокинулась и Петруня.

— Василю, будь повѣрнйкомъ моєи тайны! — прошептала тихимъ голосомъ. — Я строѣла Фотину и єи матѣрь... Прости, що я тебе не послухала! Теперь...

Она замовкла и мовь-бы вôдъ великои утомы упустила ся на постѣль. Видко, новыхъ силъ набирала. Присутнѝ лишь поглядали по собѣ. Недужа що разъ коротше вôддыхала, грудь єи що разъ бôльше здвигалась, на лице выступивъ румянець. По хвильцѣ она зновъ пôдняла ся, схопила за руку Василя, здавила єѣ и дивила ся пильно въ свого судженого.

— Василю, ты убивъ батька мого?

— Богъ свѣдкомъ, що я невиноватый! — зъ жалемъ вôдповѣвъ Василь.

— Не божи ся, я тебе не виную! То простѣть и вы єму, мамо! — звернулась вôдтакъ до матери.

Василь уцѣлувавъ руку Козубачихи.

— Прощаю! — зъ плачемъ вôдповѣла вдовиця.

— Василю, — говорила дальше Петруня — займи моє мѣсце, не дай моѣй матери загинути!

Василь мовчавъ зъ слезою въ оцѣ.

— Ахъ, яка я щаслива! — зôтхнула зновъ Петруня и склонила голову на грудь свого любого.

По стôлько смутку и горя були то послѣднѝ слова зъ єи устъ. Серце не выдержало радости...

Чого намъ бракъ?

И пара гонить насъ свѣтами,
И мысли людскй дрôтъ несе,
И въ нôчь за сонце, що надъ нами,
Блыщить намъ свѣтло громове;

И звукъ живый, унявши въ пута,
Вôзвавъ си въ службу быстрый духъ,
Бо кожда точно пѣснь вôдчута
Сто миль о нашь вôдôбєсь слухъ;

Ба землю кинувши, ученый
Радъ взнестись высше-высше хмаръ,
Та зъ-вôдтамъ громы шле шаленый,
Немовь вôнъ воздухôвъ владарь.

Почуємъ ще, якъ хтось звѣздою,
Въ основахъ свѣтомъ хтось потрясъ,
И Богъ лишь вѣсть, що намъ судьбою
Усмотрено... въ добро для насъ!

Бо духа людского розгоны
Вздержить хто въ областяхъ наукъ?
Єму-жь всѣ творы шлють поклоны,
Вôнъ свѣта паномъ зъ Божихъ рукъ.

Вôнъ въ тайны силъ вкрадесь природы,
Зъ нихъ стягне дань си и хосенъ;
Стосотнû творить си выгоды...
Щасливый въ Бозѣ и блаженъ!

Одного лишь даромъ шукайте
Чувства, житя чимъ труєсь смакъ...
Щасливцѣ, гей скажѣть, вгадайте,
Чого?... Вдоволеня намъ бракъ!!

Ю. М. Н.

Бібліотека для рускои молодежи
пôдъ редакціею Юліяна Насальского.

Выпускъ LXIII. Томъ CXX. Рôкъ XVI.

Икона Пречистои Дѣвы

пôсля К. Шмида

написавъ

о. Кирилъ Селецкій.

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

I.

Малый Ивась.

Хата рыбака Семена стояла на самотѣ въ лѣсистôй окрестности надъ берегомъ глубокого Дунаю.

Не минуло єще пôвъ року, якъ Семенъ розставъ ся зъ тымъ свѣтомъ, лишаючи вдову и пятилѣтного хлопчину Ивася. Побожна мати вельми дбала о тоє, щобы дитина въ боязни Божôй и въ христіяньскôй праведности зрастала. Рано и въ вечеръ можна було бачити, якъ Ивась на колѣнахъ, зложивши рученята, щиро моливъ ся передъ иконою розпятого Христа за здоровє своєи матери, за упокôй душѣ помершого батька та за весь Христіяньскій миръ.

Зъ болемъ серця смотрѣла бѣдна вдовиця на рыбарскӣ прилады покôйного мужа, що висѣли въ коморѣ, та на човно, що перевернене побôчь хаты лежало, и не переставала ткати сѣти. Доходомъ зъ тои роботы живила себе и свою дитину. И такъ въ праци и въ молитвѣ минали ѣй дни за днями.

Одного разу загостивъ до ихъ хаты братъ покôйного мужа, котрый проживавъ въ поблизкôмъ селѣ и трудивъ ся такожь рыболовствомъ. Вôнъ принѣсъ вдовицѣ хорошу рыбу.

— Колись то и мôй небôщикъ таку рыбу домôвъ приносивъ! — сказала бѣдна вдова, прослезившись.

— Не плачте, мамо! — потѣшавъ єѣ Ивась. — Якъ я выросну бôльшій и дужшій, то не одну таку рыбу вамъ принесу...

Мати, почувши тй слова, усмѣхнула ся скрôзь слезы...

— Ой ты моя потѣхо єдина! — сказала. — Для тебе я лише жию на тôмъ свѣтѣ, надѣючи ся, що на старй лѣта будешь одинокою пôдпорою моєю. Будь лише все такимъ чеснымъ и праведнымъ чоловѣкомъ, якимъ бувъ твôй батько, а тогды я буду найщасливѣйшою матерію!

* * *

Бувъ хорошій осѣнній день. Семениха вже вôдъ досвѣта ткала превелику сѣть; надѣяла ся, що єще днесь покôньчить всю роботу. Ивась поспѣшивъ зъ кошикомъ до недалекого лѣса, щобы назбирати буковыхъ зеренъ. Зъ нихъ вытискавъ вôнъ олѣй, по-

трѣбный до освѣтленя хаты въ часѣ довгои зимы. Якъ-жежь утѣшивъ ся вôнъ, коли удалось єму цѣлый свôй повздовжный кошичокъ наповнити призбираными зернятами и принести матери! А вже-жь и мати радувала ся, що єи сынъ зъ малку навыкає до працѣ и труду.

Було вже полудне. Хлопець прійшовъ голодный и струдженый домôвъ. Мати завела єго пôдъ розлоге букове дерево, що росло недалеко вôдъ хаты и розпростирало доокола своє грубезне гилє, и положила єго на муравѣ, щобъ собѣ вôдпочавъ. Опôсля повернула до хаты и вынесла мищину повну молока зъ накрышенымъ хлѣбомъ. Ивась спожывъ хлѣбъ и молоко.

— Положи ся тутъ въ тѣни дерева и спôчни, — сказала мати — бо вже-жь ходомъ по лѣсѣ ты утомивъ ся! Я пôйду до своєи роботы; за малу годину поверну и пробуджу тебе. Спи здоровъ, хлопче!

Хлопець уложивъ ся до сну. Мати глянула єще разъ на свою дитину и зъ порожнымъ начинємъ повернула до хаты. Въ недовзѣ выйшла она зновъ, щобы подивити ся, що зъ нимъ дѣє ся. Мальчикъ заснувъ на пожовклôй муравѣ. Єго кучерява головка спочивала на однôй руцѣ, другою придержувавъ вôнъ порожный кошичокъ. Знать веселû

сны роили ся въ безвиннôй душечцѣ, бо хлопчина усмѣхавъ ся скрôзь сонъ. Єго паленѣюче личко и червенй уста притемнювало листє букового дерева.

Мати повернула зновъ до своєи роботы и ткала поспѣшно сѣть доти, доки єи не укôнчила. При такôй роботѣ переминуло ѣй двѣ годины мовь одна хвиля. Встала потôмъ и пôйшла Ивася пробудити, але не застала єго вже пôдъ деревомъ...

— Любчикъ мôй пôйшовъ зновъ збирати зернята! — казала весело и зъ утѣхою, але не здогадувала ся бѣдолаха, якій въ недовзѣ ожидає єѣ смутокъ.

Повернула домôвъ и розстелила сѣть на пожовклôй муравѣ. Минула зновъ година, хлопець не вертавъ. Мати стала непокоити ся.

— А се що такого, що єго доси нема! Все якось о тôмъ часѣ вертавъ домôвъ...

Пôйшла въ лѣсъ, перейшла єго вздовжь и пôвперекъ.

— Ивасю, Ивасю! — стала кликати. — Вôдозви ся, серденько!

Все надармо! За Ивася анѣ чутки; всякій слыхъ загибъ...

Мати заломила руки. Сумнй гадки стали гнобити єи душу.

— Тажь я напоминала єго, щобы не на-

ближавъ ся до воды. Вôнъ знать не послухавъ мене, упавъ до рѣки и утопивъ ся...

Она поспѣшила до рѣки, ходила берегомъ тамъ и назадъ; лишь и тутъ жаднои познаки не було, що стало ся зъ єи сыномъ. Тогды зъ плачемъ й зойкомъ побѣгла до села и стала людямъ розказувати, що не знає, где єи дитина подѣла ся.

Товпа народу окружила нещасливу матѣрь; всѣ милосердили ся надъ нею. А найбôльше єи рôдный братъ вельми болѣвъ надъ стратою, яку понесла бѣдна сестра. Нѣхто зъ людей не бачивъ хлопця нѣ въ лѣсѣ нѣ на поли, то и не знавъ, що на тоє сказати. Розôйшли ся на всѣ стороны и стали глядати за пропавшимъ Ивасемъ. Однû пôйшли до лѣса, другû розбрили ся по доокресныхъ селахъ, а иншû поспѣшили до рѣки.

— Може хлопчина утопивъ ся и вода тѣло на берѣгъ выкине! — думали собѣ.

Настала нôчь. Люде вернули до села. Хлопця якъ не було, такъ и нема.

— Коли утопивъ ся въ Дунаю, — сказавъ старый рыбакъ — то напевно завтра нагодимо на єго трупа. Знаю я, якû где жбиры и кручѣ. Тамъ понизше старезнои вербы вода спинає ся на кремѣннôй рѣни, то тамъ нехибно выкине она топельника.

Мати. коли се почула, омлѣла зъ превеликои розпуки. Люде, що при тôмъ були, зъ великимъ трудомъ привели єѣ до памяти и завели до хаты, где сама-самѣсѣнька зъ своимъ тяженькимъ горемъ приостала. Сонъ єи не бравъ ся; она ломила руки и черезъ всю нôчь тяженько рыдала.

Якъ лише свитати стало, побѣгла до рѣки, щобы бодай тѣло утопленои дитины тамъ вôднайти. Такъ черезъ кôлька тыжнѣвъ выходила она щодень рано и въ вечеръ и блукала мовь божевôльна тамъ и назадъ понадъ берегомъ рѣки. Що хвиля приставала и взносила руки до неба. Всѣ жалували нещасливу невѣсту.

Минали дни за днями, а нѣхто не бачивъ хлопця, нѣхто не чувъ нѣчо за него, нѣ тѣла єго нѣхто не подыбавъ. Бѣдна мати все сумовала. Въ такъ короткôмъ часѣ утратила она доброго чоловѣка и любу дитину и стала круглою сиротою!... Кобы не гадка, що все тоє склало ся по воли Божôй, то зъ превеликои розпуки, що придавила єи серце, нехибно розстала бы ся була зъ тымъ свѣтомъ. Часто винувала она себе, мовь-то она сама всего того лиха накойла...

— Чому-жь була я така необачна и не стерегла дитины мовь ока въ головѣ? О вы

матери! — говорила крôзь слезы до сихъ невѣстъ, що приходили єѣ потѣшати. — Смотрѣть на мою нужду и будьте обачнѣйшими!

Журба мовь той робакъ пôдточила єи здоровє; она передъ часомъ постарѣла ся. Однои недѣлѣ, коли прийшла до церкви, налякали ся люде дуже и стали шемрати межи собою....

— Бѣдна вдовиця не зажила щастя на тôмъ свѣтѣ; тяженькій крестъ наславъ Господь Богъ на ню... Знать она єго не здужає и въ недовзѣ за мужемъ и за дитиною перенесе ся до вѣчности...

Старенкій Отець духовный, котрого зарôвно добра якъ и лиха доля дѣтей опѣцѣ єго повѣреныхъ обходила, зъ-часта заходивъ до хаты Семенихи, щобы нещасли̂ву невѣсту потѣшати. Коли выходивъ зъ церкви и побачивъ єѣ посивѣлу межи другими невѣстами, вôдчувъ тую превелику болѣзнь, що проявляла ся на єи зôвялôмъ лици, и велѣвъ ѣй ити за собою до приходского дому. Тутъ поздоровивъ єѣ ввѣчливо и просивъ пождати хвилину, бо єму пильно було поробити якй-то записки въ парохіяльнôй книзѣ.

Семениха розглянула ся за той часъ по комнатѣ и побачила на стѣнѣ хорошо змальовану икону Пречистои Дѣвы Маріи въ по-

золоченыхъ рамахъ. Дивне якесь чувство овладѣло розжалобленою єи душею и обыльнѝ слезы потекли ѣй по лици.

— Бачу, сподобала ся тобѣ тая икона? — спытавъ Отець, духовный вôдкладаючи на бôкъ перо.

— Ой дуже сподобала ся! — вôдповѣла на тоє невѣста. — Коли смотрю на ню, то мимохôть слезы до очей тиснуть ся...

— А знаєшь-же ты, хто тамъ змальованый?

— Чому-жь не мала бы я знати? Се икона Матеньки Христовои! Єще нѣколи не бачила я такъ гарно змальованого образа страдаючои Матери Божои, якъ рыдає по стратѣ сына свого...

— Придиви ся близше тôй иконѣ! Ось мечь, що нимъ прободена грудь єи... се знамя тои превеликои болѣзни, котра пôсля предсказаня Симеона прошибла єи душу, коли бачила свого сына на крестѣ межи двома розбôйниками розпятого. Обыльнѝ слезы текуть зъ Єи очей, котрѝ разомъ зъ зложеными руками до неба взносить... се доказъ, що здала ся на волю Божу и уповає на Господа Бога. Золотѝ лучѣ, окружаючѝ Єи голову, знаменують, що она зôстала прославлена въ небѣ, чого доступила тымъ, що терпеливо

перенесла всяку болѣзнь и во всѣмъ згодила ся зъ Божою волею... Не перечу, що ты понесла превелику страту, бо мужь и дитина полишили тебе; подвôйный мечь болѣзни прошибнувъ душу твою. Але зверни твои очи и серце твоє до неба, здай ся на волю Божу, уповай на Господа Бога, жертвуй Єму твою болѣзнь и проси, щобы потѣшивъ тебе и надѣливъ силою зъ-высше. Тая сама вѣра, зъ котрою вôдповѣла Пречистая Дѣва на привѣть ангельській „Се я раба Господня, да будетъ мнѣ по глаголу твоєму!“, одушевляла єѣ також въ годинѣ найтяжшои болѣзни. Тямь собѣ, що якъ золото въ огни чистить ся и набирає природного блеску, такъ и наша душа въ переминаючихъ терпѣняхъ очищає ся и усовершає и стає достойною стати ся участницею вѣчнои славы. Самъ Христосъ мусѣвъ дорогою тернѣня увôйти до вѣчнои славы. Тою дорогою поступали Пречистая Дѣва Марія и прочіи Божіи Угодники. А вже-жь и для насъ нема якои-то другои дороги до неба...

Семениха уважно слухала все, що Отець духовный сказали, и не вôдорвала нѣ на хвилю очей вôдъ иконы страдаючои Матери Божои.

— Все буду на небо смотрѣти, — ска-

зала, успокоєна словами розрады Отця духовного — буду молити ся и щиросердечно говорити якъ Матенька Христова: „Господи, да будетъ воля твоя святая!“

— Тѣшить мене се дуже, що я зъ твоихъ устъ почувъ, а щобы тіи слова, які̑ ты высказала, все живо въ твоѣй памяти стояли, то прийми сю икону вô̑дъ мене въ дарунку и забери єѣ зъ собою домô̑въ!

Отець духовный зняли икону зъ стѣны и передали вельми урадованô̑й невѣстѣ.

— Колибы зновъ твоє серце по причинѣ страты дорогихъ осô̑бъ закервавило ся, то зверни очи твои до сеи иконы, повтори слова Матѣнки Христовои, а рана твоя за Божею помочію стане гоити ся и вѣнець славы не мине тебе...

Вдова подякувала за науку и за икону и опустила хату Отця духовного. Вже спокô̑йнѣйшою стала теперь. Лише тогды, коли переходила коло сего дерева, пô̑дъ котрымъ послѣдній разъ бачила свою дитину, мовь-бы щось кололо єѣ въ серце.

Одного разу прийшло ѣй на гадку, щобы въ пни сего дерева вырѣзати заглубленє и вставити тамъ икону Матери Божои, котру вô̑дъ свого душпастыря отримала.

—Скô̑лько разô̑въ гляну на се дерево, все

єще вôдчуває моє серце тяженьке пригноблене, а вже-жь коли гляну на сю икону, то розвеселить ся душа моя. Другî матери ставлять своимъ помершимъ дѣтямъ якîсь памятники на могилѣ; для мого Ивася нехай се дерево стане памятникомъ!

Та въ тôй справѣ засягнула насамперед порады Отця духовного.

— Не зборонюю тобѣ се здѣлати! — сказавъ сей до неи. — Коли думаєшь, що се тобѣ въ твоимъ смутку полекшенє принесе, то примѣсти сей образъ на деревѣ!

Семениха вырѣзала въ деревѣ кругле заглубленє и примѣстила тамъ икону. И коли лише переходила тамтуды, а серце єѣ заболѣло, такъ заразъ глянула на икону...

— И я хочу зôстати служебницею Господнею якъ Марія и менѣ нехай стане ся пôсля Божои волѣ! — говорила за кождымъ разомъ.

И заразъ ѣй лекше на серци ставало...

II.

Панъ Валь.

Коли бѣдна мати побивала ся за своєю дитиною и думала, що она погибла въ вод-

нôй глубинѣ, Ивась проживавъ майже о сто миль далеко въ великôмъ царскôмъ городѣ, въ Вѣдни. Добре єму тутъ жило ся, бувъ здоровъ и веселый, мешкавъ въ хорошôй палатѣ, одягавъ ся и выглядавъ мовь яка паньска дитина. А вже-жь найважнѣйше се, що учили єго тутъ, якъ мaє праведно и пôсля правилъ христіянськои вѣры жити, якъ мaє мерзити ся всякою нечестію.

Радѝ бы вы, дорогѝ Читателѣ, знати, якъ се склало ся, що нашь Ивась ажь у Вѣдни опинивъ ся. Ну, то послухайте прошу уважно!

Якъ вамъ вѣдомо, мати полишила Ивася спячого пôдъ буковымъ деревомъ. Вôнъ пробудивши ся протеръ очи, вставъ и пôйшовъ зъ кошикомъ дальше збирати зерна буковѝ. Призбиравъ майже половину кошика и ишовъ чимъ разъ дальше; а тутъ вже деревъ буковыхъ не стало и не було чимъ кошика доповнити. Тому Ивась не здержувавъ ся а ишовъ дальше. Лѣсъ стававъ ся чимъ разъ рѣдшій, ажь наконець указало ся просторе поле, серединою котрого точивъ свои филѣ глубокій Дунай. До берега тои рѣки прикрѣпленый бувъ великій корабель, котрый на короткій часъ тутъ опинивъ ся и ждавъ на подорожныхъ, що высѣли на берегъ и въ поблизкôмъ лѣсѣ проходжували ся. Въ недов-

зѣ мали они на корабель повернути, щобы дальше водою поплысти.

Бувъ се часъ, коли трийцятилѣтна борба потрясала всею Нѣмеччиною. Нѣхто не бувъ нѣ зъ житємъ нѣ зъ майномъ безпечный и тому всѣ, котрй могли, утѣкали до великихъ мѣстъ. Тіи бо окруженй були грубезными мурами, що хоронили жителѣвъ передъ напоромъ лютого ворога.

Подорожнй, котрй плыли згаданымъ кораблемъ, були то знатнй и зажиточнй родины нѣмецкй. Дѣти ихъ розбѣгли ся по кремѣнистôй рѣни и глядали за пестрыми камѣньчиками. Якъ лише побачили малого Ивася, такъ заразъ окружили єго. Радй були дôзнати ся, що вôнъ тамъ въ своимъ кошику має. Смотрять, а тамъ такй хорошй зернята, якихъ єще нѣколи не бачили...

— А се якй орѣшки? — проголосила счудована Антося, дѣвчина рокомъ молодша вôдъ Ивася.

Она єще нѣколи не бачила такихъ малесенькихъ триграннныхъ орѣшкôвъ!

— Нѣ, нѣ, се не суть орѣшки! — вôдповѣвъ Ивась. — Се суть буковй зерна, котрй можь такожь ѣсти.

И ставъ роздѣлювати ихъ межи дѣти цѣлыми пригорщами. Велика радôсть заво-

лодѣла въ кружку веселои дѣтворы. И Ивась тѣшивъ ся, що нагодивъ на таке численне товариство ровесникôвъ, що зъ нимъ такъ ось по братерски стали забавляти ся. Все-жь а все проживавъ вôнъ зъ матерію на самотѣ, рѣдко коли стрѣчавъ ся зъ дѣтьми зъ сусѣдного села, хиба лише тогды, коли ишовъ зъ мамою до церкви або вертавъ зъ церкви до дому. А тутъ ось дѣти въ хорошôмъ одязѣ не цураютъ ся бѣдолашнымъ хлопятемъ, усадовили єго межи себе на травнику и стали гостити паньскими ласощами...

Корабель, прикрѣпленый до берега, бувъ о много бôльшій вôдъ тои хаты, въ котрôй Ивась зъ своєю матерію проживавъ. Першій разъ въ житю бачивъ вôнъ єго и не мôгъ досыть нимъ начудовати ся. Дѣти намовили єго, щобы разомъ зъ ними вступивъ на покладъ корабля, а опôсля увôйшовъ до середины. Мала Антося завела єго до хорошо уладженои комнатки, въ котрôй звычайно мѣстили ся богатшй люде, що ѣхали кораблемъ. Всѣ дѣти, а перша Антося приносила и показували єму всѣ свои забавки, то ляльки, то коники, то вôзки. Все тоє привлекало до себе нашого хлопця. Вôнъ позабувъ, що часъ вже вертати домôвъ, где бѣдна мати неспокôйно єго ожидала.

Тымчасомъ корабель розвинувъ вѣтрила, вôдбивъ вôдъ берега и ставъ дальше водою плысти. Ивась, будучи въ серединѣ корабля, не запримѣтивъ сего. Нѣхто на корабли не звернувъ уваги на хлопця. Тіи, що знаходили ся въ тôй комнатцѣ, где бувъ Ивась, думали, що дитина приналежить до котрого зъ корабельнои прислуги. Вже на добре смеркало ся, якъ хлопець ставъ плакати и домагати ся, щобы єго до матери вôдпустити. Тогды здогадали ся всѣ, що на корабли знаходить ся чужа дитина.

Вчинивъ ся великій заколотъ. Однû жалували хлопця, котрый тутъ заблукавъ ся, другû бѣдну матѣрь, що нехибно по лѣсѣ за дитиною глядає; іншû зновъ смѣяли ся, що непрошеный товаришь подорожни на корабель завитавъ. Корабельна прислуга угрожала мальчикови, що наколи не успокоить ся, то до воды єго вкинуть. Явивъ ся въ кôнци начальникъ корабля, грубезный чоловѣкъ зъ суворымъ лицемъ, и ставъ розпытувати...

— Скажи менѣ, хлопче, чи ты зъ мѣста чи зъ села сюды зайшовъ?

— Анѣ зъ мѣста, анѣ зъ села не прийшовъ я сюды! — була вôдповѣдь хлопця.

— А се що за диво? — каже керма-

ничь. — Вже-жь межи людми, а не межи вовками въ лѣсѣ проживавъ ты!

— Хата наша стоить пôлъ самымъ лѣсомъ недалеко села! — вôдказавъ Ивась.

— Ну, добре. Скажи менѣ, якъ тоє село называє ся!

— Та „село“ называє ся. И моя мама не звала єго инакше. Бувало каже „Теперь дзвонять въ селѣ на полудне“ або „иди въ село и купи хлѣба“.

— Якъ зовуть ся твои родичѣ?

— Мôй батько вже давно померъ и звавъ ся Семенъ, мою маму именують всѣ Семенихою.

— Такъ, бо стала вдовою по Семенѣ. Яке-жь ѣй имя и призвиско?

— Она не маԑ жадного другого имени. Семенихою звуть єѣ всѣ, тай тôлько. Мати часто остерѣгала мене, щобы людамъ призвиска не давати, бо се ихъ обиджаԑ...

Начальникъ корабля пересвѣдчивъ ся, що лише часъ марно теряԑ та що вôдъ хлопця нѣчого не довѣдаԑ ся.

— Зъ-вôдки тебе сюды нужда принесла! — гукнувъ зъ гнѣвомъ. — Що пôчну зъ тобою?

— Мене тутъ нужда не принесла! — вôд-

повѣвъ хлопець зъ плачемъ. — Я необачный самъ тутъ зайшовъ...

Всѣ, що прислухували ся тому розговорови, стали смѣяти ся. Начальникъ зажуривъ ся. А тутъ ось окрестнôсть, черезъ котру переплывавъ корабель, пуста и безлюдна, лѣсомъ и корчами поросла. Нѣ хаты нѣ села не видко. Сонце вже давно зайшло. Темнота нôчна розселила ся всюды, та лишь не надовго. Мѣсяць въ повни вырынувъ зъ-поза далекихъ лѣсôвъ на небесный звôдъ и розъяснивъ всю доокрестнôсть. На скрутѣ рѣки побачено недалеко вôдъ берега село, що вѣнцемъ окружало положену на сугорбѣ церковцю. Въ хатахъ єще свѣтило ся.

— Тутъ здержимо корабель и переночуємо. Рано заведу сего малого приблуду до села и попрошу, щобы добрî люде вôддали єго матери! — сказавъ начальникъ корабля до пана Валя.

Лишь панъ Валь, отець малои Антосѣ, бувъ иншои думки.

— Хтожь-то бувъ той панъ Валь? — спытаєте, добрî Читателѣ.

Се бувъ вельми зажиточный торговельникъ, котрый вѣзъ зъ собою велику скриню золота и розличныхъ дорогоцѣнностей. Вôнъ утѣкавъ разомъ зъ женою и дитиною передъ

ворожими жовнярами, що розтаборили ся въ недалекôй окрестности и безпощадно нищили людске майно.

— Радъ бы я зъ-дорогои душѣ, щобы дитина бѣднôй матери безпроволочно звернена зôстала, — сказавъ панъ Валь до начальника — але бачу, що бодай якъ на теперѣшну хвилю се не дасть ся зробити. Хто прийме ся нынѣ за дѣло глядати за матерію тои дитины, котрои навѣть имени не знає? Лютî наѣздники вештають ся безнастанно въ сихъ сторонахъ; чутка несе ся, що вже наближають ся до Дунаю. Єслибъ мы тутъ заночували, то легко могли бы мы разомъ зъ цѣлымъ нашимъ майномъ попасти въ ихъ руки. Не здержуймо ся анѣ хвилѣ, а ѣдьмо дальше въ имя Боже!

Та на се не хотѣла пристати корабельна прислуга.

— Нѣхто не має права неволити насъ, — казали — щобы мы въ ночи ѣхали; намъ пôсля угоды супочинокъ належить ся.

Коли-же приречено имъ окрему заплату, то згодили ся ѣхати дальше. Корабель рушивъ зъ мѣсця и плывъ черезъ всю нôчь безъупинно.

Стало свитати. Надъ берегомъ рѣки показало ся невеличке сельце. Здержано кора-

бель. Начальникъ высѣвъ на берѣгъ, поспѣшивъ до громадскои управы и ставъ просити, щобы люде хлопцемъ заопѣкували ся, перевѣдали ся, зъ котрого вôнъ села, и ꙁôддали єго матери.

— Тымъ сповните превелике дѣло милосердія такъ супротивъ матери якъ и супротивъ дитины...

— Хто то може знати, — вôдказали на се селяне — чія се дитина и зъ-вôдки она походить? Легко могло бы стати ся, що не вôдпытаємо матери, а тогды весь тягаръ удержаня дитины спаде на насъ. Ворогъ огнемъ и мечемъ руйнує та до того пребогато убожины теперь намножило ся, пощо-жь єще новый тягаръ брати на себе?

Корабельникъ повернувъ зъ нѣчимъ и корабель поплывъ дальше. Зновъ нагодили они на велике и статне село. И тутъ хотѣли здержати ся, щобы просити чи то вôйта чи Отця духовного, щобы заопѣкували ся дитиною. Лишь панъ Валь рушучо супротививъ ся тому.

— Люде добрѝ, — проголосивъ, указуючи рукою въ захôдну сторону — чи не чуєте, якъ тамъ далеко пушки гремять? Знать ворогъ вже въ тіи стороны наближає ся. Нѣ хвилю намъ не здержувати ся! Поспѣшаймо чимъ скорше дальше!

Корабельникъ боявъ ся, щобы тягаръ удержаня дитины на него не спавъ.

— А вже-жь я не буду дитиною опѣкувати ся! — сказазъ зъ досадою.

И стала суперечка межи нимъ и паномъ Валемъ, котрого жена, чесна и розумна людина, вмѣшала ся въ справу.

Она звернула ся до мужа свого.

— Нѣхто другій, лише мы — сказала щиросердечно — заопѣкуємъ ся симъ бѣдолахою! Такъ совершимо дѣло милосердія, за котре Іисусъ Христосъ стократно намъ заплатить.

Мужь не бувъ противный своѣй женѣ.

— Добре кажешь, серце моє! — вôдповѣвъ. — Нехай буде по твоѣй воли! И такъ лише одною дитиною поблагословивъ насъ Господь... Лишь ѣдьмо чимъ скорше... ворогъ знать въ недовзѣ загостить въ тіи стороны...

Корабельникъ, почувши тіи слова, успокоивъ ся. Симъ благороднымъ дѣломъ приєднавъ собѣ панъ Валь серця всѣхъ, що на корабли находили ся...

Щасливо доплывъ корабель до Вѣдня. Панъ Валь поселивъ ся на стало въ тôмъ великôмъ городѣ въ хорошôй палатѣ и трудивъ ся дальше торговельными дѣлами. До єго дому приходили учителѣ и учительки, що старали ся розличными хосенными науками

умъ єго одиначки Антосѣ просвѣтити и серце до всего, що чесне и благородне, загрѣти. Ивасеви дозволено зъ тои науки такожь користати. Вôнъ учивъ ся дуже пильно, дѣлавъ великѝ успѣхи въ наукахъ и вызначавъ ся великими способностями. Все бувъ вельми сумирный и послушный. Боязнь Божа, яку защѣпила чесна мати въ єго серци, зъ кождымъ днемъ змагала ся. Тому и не диво, що всѣ, а передовсѣмъ жена пана Валя, полюбили єго якъ власну дитину.

Панъ Валь замѣтивъ, що хлопцеви торговельне дѣло вельми подобає ся. Се дуже єго утѣшило и тому постаравъ ся о тоє, щобы Ивася познакомити зъ всѣми науками, якѝ доброму торговельникови доконче знати потреба. Опôсля здѣлавъ єго своимъ помôчникомъ у всѣхъ купецкихъ зносинахъ.

И такъ стало ся, що въ недовзѣ освоивъ ся Ивась зъ цѣлымъ дѣловодствомъ пана Валя и ставъ ся єго правою рукою. Молодый бо ледви двайцятилѣтнiй сынъ Семенихи полагоджувавъ найважнѣйшѝ орудки благородного опѣкуна свого.

Панъ Валь достарчувавъ цѣлôй цѣсарскôй армiи все, що ѣй було потреба, одѣжь и поживу; але лише вытревалôй пильности и постояннôй точности свого молодого выхо-

ванка завдячувавъ, що предпріємство гарно и справно ишло и великѝ користи приносило, и тому неразъ роздумувавъ надъ тымъ, якъбы молодого сотрудника свого за єго щиру працю вынадгородити.

Антося кôнчила вже девятьнайцятый рôкъ и подобала на хорошу панну. Серце єи було чисте, душа праведна. Бувъ се дѣйсный образъ невинности и красоты. Родичѣ зауважали, що молодята суть собѣ приклоннѝ, а знаючи, що анѣ рôдъ анѣ превеликѝ статки не рѣшають о щастю чоловѣка, и пересвѣдчившись, що хотяй Ивась бувъ приблудою, то годѣ такого другого подыбати котрый розумомъ и серцемъ єму дорôвнавъ бы, охотно дозволили, щобы дорогѝ ихъ дѣти въ святôй тайнѣ супружества получили ся.

Ивась и Антося вельми любили и шанували родичôвъ, але не довго вже тѣшили ся ихъ житємъ. Они розстали ся зъ тымъ свѣтомъ зъ спокоємъ въ души и зъ тымъ пересвѣдченємъ, що долю своєи дитины и весь доробокъ повѣрили праведному чоловѣкови.

По смерти родичôвъ залишивъ Ивась занимати ся торговельными орудками и закупивъ въ Баваріи бôльшѝ обшары землѣ. Все то було вôйною зруйноване, тому и вельми дешеве. Теперь вже въ тыхъ сторонахъ за-

володѣвъ спокôй; люде вертали до своихъ загородъ и уладжували спустошенû господарства. Ивась закупивъ земску область, звану Нова-церковь, где були просторû ланы и земля вельми плодовита.

Теперь треба було все, що вôйна понищила, до ладу привести. Велике дворище свѣтило пусткою, вôкна и дверѣ були потороще̂нû, крыша провалена, однымъ словомъ всѣ будынки вельми ушкодженû. Ивась спровадивъ майстрôвъ и обладивъ все, якъ належало. Опôсля повернувъ до Вѣдня, забравъ зъ собою жену и двоє дѣточокъ и повернувъ зъ ними до новоустроєного господарства.

Заразъ за приѣздомъ до нового осѣдку пересвѣдчила ся Антося, якъ превелику нужду нещасна вôйна по собѣ лишила. Болемъ стиснуло ся єи благородне серце. Где давнѣйше були хорошо забудованû загороды селяньскû, сторчали теперь середъ румовиска недогарки кроковъ та пôдвалинъ; иншû хаты були на пôвъ розваленû. Просторû обшары землѣ лежали облогомъ.

— Охъ бѣднû, бѣднû люде! — сказала прослезивши ся. — Треба ихъ буде доконче ратувати...

Ивасеви не треба було два разы говорити.

Єго ажь перло, щобы бѣдолашнимъ людямъ чимскорше помочи.

— Богу нехай буде честь и слава, — сказавъ, пригорнувши дорогу жену до свого серця — що ты, моя сердечна подруго, зô мною однои гадки и вспôльными силами подбаємо о тоє, щобы слезы недолѣ сихъ бѣдолахъ осушити!

И велѣвъ зъ своихъ лѣсôвъ будовляне дерево безплатно выдавати, закупивъ насѣнє и худобу и даромъ обдаровувавъ сельску убожину. Доокола ново уладженого двора можна було въ недовзѣ видѣти новй хаты и збôжемъ засѣянй поля.

Селяне були за сей ратунокъ своимъ помѣщикамъ вельми вдячнй. Одного дня зôбрали ся всѣ передъ ихъ домомъ, щобы имъ яко своимъ добродѣямъ всенародно подякувати. Розрадованй супруги вразъ зъ своими дѣточками выйшли имъ на стрѣчу.

Найстаршій вѣкомъ селянинъ, зъ довгимъ сивымъ волосємъ, выступивъ зъ-посередъ товпы и поклонивъ ся чемненько...

— Трійцятилѣтна борба, — сказавъ всѣмъ въ слухъ — яка въ сихъ сторонахъ розгорѣла, зруйнувала всю нашу працю, весь нашъ многолѣтній доробокъ. Не було другого выходу, хиба вразъ зъ родинами зъ нужды

и голоду погибати. А тутъ ось Провидѣнє Боже наслало васъ, великодушнî Добродѣѣ, охоронити насъ и наше цѣле село вôдъ неминуємои заглады. Часть и слава вамъ! Мы же встаючи и лягаючи, будемо молити Всевышнього, щобы дозволивъ вамъ въ гараздѣ и здоровю многî лѣта прожити и потѣшивъ васъ на сихъ ось дѣточкахъ, щобы въ слѣды вашî вступали и на Вашî старî лѣта звеселили васъ своимъ праведнымъ житємъ!

— Не менѣ, не менѣ, — вôдказавъ на се Ивась — лише Богу Всевышньому належить ся подяка за се, що давъ менѣ силу и ласку, здѣлати чоловѣколюбиве дѣло. Зъ бѣдного хлопяти ставъ я зажиточнымъ чоловѣкомъ, такимъ якимъ мене тутъ бачите. Все щиро повинувавъ ся я Божому законови, тожь Господь Богъ видимо опѣкувавъ ся мною. Оказавъ бы я велику невдяку мому Сотворителеви, колибы я зъ мого майна не вылучивъ якои частины для бѣдныхъ и помочи потребуючихъ братей моихъ. Нема бôльшого щастя на земли, якъ се вдоволенє, що мы причинили ся до щастя другихъ...

III.

Чудесне вôдкрытє.

Такъ ставъ Ивась Валь, котрому позволено носити призвиско свого добродѣя, за Божою ласкою зажиточнымъ чоловѣкомъ. Єго бѣдна мати, чесна Семениха, не одну невзгодину за той часъ перетерпѣла, але все и всюды здавала ся на волю Божу. Такъ переминали ѣй дни за днями. Все на думцѣ була у неи утрачена дитина.

— Чи єще жіє моє соколятко? Чи може межи помершими моє ангелятко?...

Заразъ потôмъ, якъ вже весь слѣдъ по хлопяти загибъ, розтаборило ся тутъ враже вôйско и пустошило всю окрестнôсть. Семениха полишила слою самотну хату и перенесла ся до сусѣдного села, где братъ єи проживавъ на господарствѣ, що єму батько полишивъ. Лишь и тутъ не бавила она довго. На просторôмъ поли, що лежало недалеко села, стрѣтили ся двѣ ворожû ватаги жовнярôвъ и слѣдувала завзята борба. Все село пôйшло зъ дымомъ. А вже-жь и хата брата погорѣла. Люде ледви зъ житємъ поутѣкали до тыхъ селъ, котрû пощадила мстива рука лютого наѣздника. Семениха перебрала ся до

своєи сестры, котра въ селѣ десять миль вôддаленôмъ проживала. Була тутъ спора купка дѣтей и ними радо заопѣкувала ся наша вдова. Обѣ сестры жили въ згодѣ и въ спокою и якъ могли давали собѣ раду у всѣхъ злидняхъ, якû нанесла на край довголѣтна вôйна.

Много лѣтъ перейшло имъ въ трудѣ та въ домашнихъ клопотахъ. Одного дня принесено имъ листъ вôдъ брата зъ донесенємъ, що єму жена померла и що єго двѣ доньки повыходили за мужь.

— Я самъ не въ силѣ всему обладъ дати, тому прошу тебе усильно, поверни до мене и орудуй моими господарскими справами!

Семениха вдоволила брата прошеню и повернула въ свояси.

Въ недовзѣ опôсля пôйшла она до лѣса, щобы вôдшукати се букове дерево, на котрôмъ колись-то примѣстила хорошу икону Матери Божои. Передъ лютымъ наѣздникомъ мусѣла она ненадѣйно утѣкати, тому и не могла забрати иконы зъ собою. А тутъ теперь все вôдмѣнило ся. Дорога, що вела до єи хаты, заросла травою и корчами; где колись-то малû деревця вôдъ землѣ вôдрастали, теперь стоять высокû и грубû дерева; многû старû дерева, знакомû Семенисѣ, вже давно

уступили, лишаючи мѣсце молодшимъ. По єи нужденнôй деревянôй хатѣ и слѣдъ не лишивъ ся. Мѣсце, где она стояла, годѣ було вôднайти. Всюды доокола розрсôъ ся густый непроходимый лѣсъ.

Надармо глядала вдова за тымъ деревомъ, пôдъ котрымъ єи незабутый Ивась колисьто вôдпочивавъ и пôдъ котрымъ она такъ богато слезъ проливала. Черезъ тернє и гущавину перетискала ся и осмотрювала кожде букове дерево, чи не побачить на котрôмъ иконы Матери Божои.

— Колибы сеи хорошои иконы вже не було, — подумала собѣ — то нехибно пôзнала бы я се дерево по заглубленю, въ котрôмъ колись-то икона находила ся...

— Не трудѣть ся дармо, мамуню! — сказавъ якійсь згорбленый старикъ, що збиравъ сухе галузє въ лѣсѣ. — Я думаю, що сего дерева вже давно тутъ нема! То само дѣяло ся тутъ въ лѣсѣ, що въ селѣ, коли мы вернули до него. Люде, котрû полишили мы дѣтьми, повырастали вже, тіи, що тогды були крѣпкû и рослû, постарѣли ся и обезсильнѣли, старû же тамточаснû почивають давно въ гробѣ. Такъ и тутъ молодû нарости выперли старû дерева. Все въ свѣтѣ хутко переминає, а люде єще скорше уступають, якъ

дерева. Нема тутъ для насъ постоянного жилища; подумаймо радше о тôмъ мѣсци, где на вѣки спôчнемо!

Вôсѣмдесятилѣтній старикъ пôйшовъ своєю дорогою. Семениха стратила надѣю, що вôдшукає дерево.

Молодый панъ Иванъ Валь (бо вже вôдъ теперь будемо єго такъ звати) проживавъ въ вôддаленю чотырохъ миль зъ-вôдси; але такъ лѣсъ якъ и село, въ котрôмъ вдова по Семенѣ проживала, приналежали также до тыхъ посѣлостей, якû вôнъ закупивъ. Одного дня приѣхавъ вôнъ до сего лѣса, щобы по причинѣ наближаючои зимѣ надѣлити деревомъ сельску убожину. Лѣсъ бувъ запущеный, богато перестарѣлыхъ деревъ тамъ находило ся. При надѣлюваню убогихъ хотѣвъ вôнъ самъ бути, щобы черезъ необачнôсть якого-то до будôвлѣ непридатного дерева не зрубано, або шобы при подѣлѣ одному або другому бѣдоласѣ яка-то кривда не стала ся.

Семениха прийшла въ заступствѣ свого брата, котрый черезъ недугу въ дома лишивъ ся. Несмѣло приступила она до дѣдича...

— Ласкавый Пане, — просила — простѣть, що мôй братъ не прийшовъ! Вôнъ бо недужій и не въ силѣ лôжка опустити.

Пану Валеви анѣ на думку не прийшло, що стара нужденно одягнена невѣста то єго мати; такъ само она не погадала, що сей богато одѣтый панъ, хорошій и здоровый зъ лиця, се єи дорога дитина, єи любезный Ивась. Єи смиренно̂сть, єи зо̂вяле лице, котре не такъ старо̂сть якъ радше невзгодины житя зморщинами поорали, тронули молодого Валя до живого. Во̂нъ помилувавъ єѣ, звернувъ ся на бо̂къ и всказуючи на хороше грубезне дерево букове, велѣвъ лѣсничому подаровати єго нужденно̂й невѣстѣ.

Лѣсничій зробивъ увагу, шо шкода таке красне велике дерево стинати.

— Нехай бѣдни̂ — додавъ — вдоволять ся во̂льхою або̀ осикою! Букового дерева вже и такъ въ лѣсѣ небогато, а тутъ треба и для двора и для паньскои прислуги лучше дерево задержати...

— Не тоє, що намъ невыгода, — во̂дповѣвъ сердечно панъ — повинни̂ мы бѣднымъ давати, але и зъ тымъ, що намъ найлучше, подѣлити ся. Я сказавъ и мого слова касовати не буду. Дерево се приналежить до сестры недужого чоловѣка. Сейчасъ на мо̂й рахунокъ зрубати єго, въ стосы зложити, щобы пересохло, и на обо̂йстє сего бѣдолахи завести! Перше зрубаєте се дерево, доперва

пôзнѣйше дерево для мене призначене!

Семениха приближала ся, щобы єму подякувати, але вôнъ вôдвернувъ ся и пôйшовъ дальше дѣльбу переводити.

— Боже, благослови тебе, добрый чоловѣче! — сказала зъ слезами въ очахъ Семениха и стала ити домôвъ.

Легко могло стати ся, що мати и сынъ, котрû єще передъ двайцять кôлька лѣтами послѣднiй разъ въ тôмъ лѣсѣ бачили ся, а теперь зновъ зôйшли ся, не пôзнавши одно другого, разъ на завсѣгды могли були розлучити ся. Але Провѣдѣнє Боже красше и лучше полагодило сю справу.

Два сокирники наближили ся до дерева и стали єго сейчасъ рубати. Пôдтяте дерево пало зъ превеликимъ гукомъ на землю.

— А се що таке? Чудо, диво! — закликали дереворубы.

Пень у долу бувъ въ однôмъ мѣсци спорохнѣлый. Коли упавъ на землю, кора вôдскочила, а зъ пня вылетѣла икона, за котрою Семениха надармо глядала. Краски хорошои иконы були єще живû, нестертû, рамы позолоченû блестѣли до сонця и мовь-бы яснû лучѣ окружали икону доокола. Сокирники були єще молодû, то и не знали подѣѣ, яка зъ сею иконою збула ся.

— Се намъ всѣмъ непонятно, якъ така хороша икона до середины дерева дôстала ся! — казали однымъ голосомъ.

Зъ-внѣ дерева не бачивъ нѣхто якого-то заглубленя; але оно було, та лише такъ само корою и мохомъ заросло, якъ прочїи старѣючїи ся дерева въ лѣсѣ.

Панъ Валь почувъ голосы подиву людей, що зъ всѣхъ старôнъ позбѣгали ся. И вôнъ прийшовъ, щобы побачити, що се такого стало ся.

— Дѣйсно, що за хороша икона! — сказавъ вôнъ. — Малюнокъ не абы якій! Се лице болѣючои Матери Божои; сей єи поглядъ до глубины душѣ переймаючій до неба зверненый; тая червена одежа поверху неи, тая намѣтка якъ чудово зъображенї! Якъ икона въ тôмъ деревѣ найшла ся, се легко здогадати ся. Якій-то богомôльный чоловѣкъ вырѣзавъ въ пни заглубленє и тамъ встромивъ єѣ. Поволи кора, якъ се звычайно дѣє ся, стала заростати и затворила икону у внутрѣ дерева...

Панъ Валь обернувъ икону на вôдворотну сторону...

— Року 1632 дня 10. жовтня — було тамъ написано — бачила я послѣдній разъ мого сына одинака Ивася пôдъ тымъ дере-

вомъ. Мавъ вôнъ пять лѣтъ и три мѣсяцѣ. Богъ нехай опѣкує ся нимъ, куда вôнъ поверне ся, а мене бѣдну полишену матѣрь нехай потѣшить, такъ якъ колись потѣшивъ страдаючу Матѣнку Христову пôдъ хрестомъ!

Коли се панъ Валь перечитавъ, черты єго лиця змѣнили ся, рука єго, въ котрôй державъ икону, стала дрожати. Вôнъ усѣвъ на пни зрубаного дерева, щобы зъ нôгъ не звернути ся...

— Дѣйсно, що за дивне приключенє! — сказавъ самъ до себе. — Тою загибшою дитиною то я! Имя, рôкъ и день се указують... Сю икону моя дорога мати тутъ встромила...

Семениха єще зъ лѣса не выйшла; она ждала на свою сусѣдку, зъ котрою разомъ мала домôвъ вертати; а тутъ ось роздала ся чутка по лѣсѣ, що якусь икону найдено въ зрубанôмъ деревѣ. Тожь вернула на се мѣсце, где вже богато людей зôбрало ся.

— Ласкавый Пане! — сказала до пана Валя. — Тая икона єсть моєю власностію. Тамъ-ось начертане моє имя. Я просила Отця духовного, а вôнъ написавъ все, що тамъ находить ся. Милый Боже, и се єсть той букъ, пôдъ котрымъ я послѣднiй разъ бачила мою дитину, мого дорогого Ивася! Якъ мило и солодко спавъ вôнъ тутъ, закимъ разъ

на завсѣгды счезъ зъ моихъ очей! Якъ часто приходила я тутъ, коли я повернула вôдъ сестры, и глядала за симъ деревомъ и не могла вôднайти єго! А вже-жь вôдъ часу, якъ приключило ся се моє нащастє, якъ-же дуже згрубѣло се дерево! О моя дитино дорога, єщє разъ побачила я се мѣсце, где послѣднiй разъ очи мои смотрѣли на тебе! Мѣсце се бачу, лишь тебе знать бачити вже не буду! Здає ся менѣ, мовь-бы я надъ твоимъ гробомъ стояла! О дитино моя дорога о сыноньку мôй любезный!

Годѣ було успокоити ся. Рясні слезы покотили ся по єи лици.

Молодый Ивась Валь, побачивши рôдну матѣрь передъ собою, самъ не знавъ, що зъ нимъ дѣє ся; серце стало мовь молоткомъ тьюхкати. Хотѣвъ вôдразу заголосити „Мамо!" и руки та ноги єи цѣлувати; лишь схаменувъ ся подумавши, що слабосильна невѣста, колибы ненайдѣйно про все дôзнала ся, могла бы зъ превеликои радости смерть потерпѣти. Взявъ отже єѣ дружелюбно за руку, отеръ своєю хустиною слезы зъ єи очей и ставъ єѣ потѣшати.

—Успокôйте ся, выкиньте журбу зъ свого серця! Богъ васъ потѣшить и вы побачите свого сына...

Дальше силувавъ ся вôнъ освоити єѣ зъ гадкою, що сынъ жиє и що вôнъ добре єго знає. А коли пересвѣдчивъ ся, що мати повѣрила єго словамъ, и що рада бы єго побачити, тогды сказавъ...

— Я, я вашь Ивась, ваша дитина, за котрою стôлько лѣтъ бануєте!

— Ты, ты моя дитина! — заголосила мати, почувши тѝ слова и впавши въ обôймы сына.

Зъ превеликои радости не могла бôльше нѣ слова проречи. Довго державъ сынъ матѣрь на грудяхъ своихъ. Велике зворушенє явне було на лицяхъ всѣхъ присутныхъ. Невѣсты запасками отирали слезы.

— Дорога мати моя! — сказавъ наконецъ сынъ. — Богъ сповнивъ ваше бажанє, котре вы списали на вôдворотнôй сторонѣ иконы. Вôнъ бувъ все зô мною и хоронивъ мене вôдъ всякого зла. Вôнъ потѣшавъ васъ устами Отця духовного и повернувъ вамъ сына и єще въ тôмъ житю позволивъ вамъ єго бачити. Вôнъ розлучивъ насъ пôдъ симъ деревомъ и зновъ на тôмъ самôмъ мѣсци получивъ насъ... Вôнъ переховавъ обережно въ деревѣ отсю икону и велѣвъ, щобы въ одвѣтнôй хвили зновъ появила ся, коли розходити ся буде о тоє, хто вы, а хто я. Тутъ

маємо наглядный доказъ, що тымъ, що Бога любять, всякѝ пригоды добре кôнчать ся....

— Такъ, такъ! — вôдказала мати. — Добрый Господь Богъ забравъ менѣ тебе, бо задля превеликои любови була бы я тебе може зле выховала, и вернувъ менѣ тебе тогды, коли явила ся потреба, щобъ ты ставъ помочію и дорадникомъ въ старыхъ лѣтахъ моихъ, а такожь ангеломъ-хранителемъ и потѣшителемъ для такъ премногихъ бѣдолахъ, котрыхъ люта вôйна зруйнувала. Все, що Богъ дѣлає, назнаменовано мудростію и любовію. Нехай буде Имя Єго святоє прославлене во вѣки!

Всѣ присутнѝ поклонили ся и вôддали честь и благодаренє Всевышньому.

Панъ Валь велѣвъ лѣсничому повѣдомити брата Семенихи, що она ажь завтра домôвъ верне, а разомъ зъ нею и сынъ єи приѣде. Карита заѣхала. Ивась помôгъ матери всѣсти, самъ сѣвъ побôчь неи и велѣвъ повôзникови до двора ѣхати.

Тутъ нова радôсть ждала щасливу матѣрь. Черезъ всю дорогу суятила ся она, якъ покаже ся въ такôмъ нужденнôмъ одѣню передъ невѣсткою, такою великою панею. Але высланый напередъ чоловѣкъ повѣдомивъ паню Валеву, що мати єи мужа до дво-

ра въ гостину приѣде. Такъ заразъ выйшла она ѣй на сірѣчу и привитала єѣ мовь рôдна дитина.

— Чую ся бути вельми щасливою, — казала — що бачу єще матѣрь свого дорогого мужа!

А тутъ двоє внучатъ, Стефаньо и Марійка, веселû, любû и побожнû мовь тіи Ангелики, прибѣгли также, щобы повитати бабуню.

Семениха сама собѣ не вѣрила, чи се дѣє ся въ снѣ чи на явѣ. Стôлько щастя, стôлько радости... по дняхъ смутку и горя!

— Тяженькій бувъ мôй бôль и смутокъ колись, але теперь моя радôсть о много бôльша! — сказала она. — Величаю Бога и дякую єму за ласку, яку даровавъ нужденнôй слузѣ своѣй. Сотворителю благій, коли на тôмъ свѣтѣ терпѣня на радôсть перемѣняєшь, яка-жь то радôсть жде въ небѣ тыхъ, що тутъ на земли сповняють волю Твою святую!

Слѣдуючого дня велѣвъ панъ Валь заложити конѣ до кариты и посѣтивъ вразъ зъ матерію недужого вуйка. Семениха лишила ся у брата такъ довго, ажь доки вôнъ не прійшовъ до здоровя. Коли вôнъ подужавъ, перенесла ся она на завсѣгды до свого сы-

на, бо сынъ и невѣстка доконче домагали ся, щобы она прочій дни житя стого кôнчила у нихъ.

И за тѣтки не забувъ Ивась; щиро опѣкувавъ ся ними. Такъ Ивась якъ и єго жена не цурали ся бѣдолашными свояками, лише пôсля можности ратували ихъ. Часто просили ихъ до себе въ гостину. Тогды засѣдала вся численна родина доокола стола, дѣлила ся дарами Божими и переходивъ часъ на милыхъ серцю розговорахъ.

Икону Матери Божои велѣвъ панъ Валь повѣсити въ гостиннôй комнатѣ на вызначнôмъ мѣсци.

— Нехай намъ — казавъ вôнъ все — тая икона пригадує, щобы мы у всякôй пригодѣ нашого житя уповали на Бога и вдячными Єму були за все. Зъ якимъ велкимъ одушевленємъ смотрить Мати Божа на небо! Тымъ то заохочує насъ, щобъ и мы часто до неба нашій очи звертали. Що-жь бо може насъ бôльше въ опасностяхъ сего свѣта вôдъ грѣху охоронити и въ терпѣняхъ потѣшити? А вже-жь нѣчого другого, лишь частый, побожный и щирый поглядъ на небо...

Въ Жужели дня 18. мая 1907 р.

Продовженє конкурсу.

Понеже на конкурсъ, оголошеный до дня 31. серпня с. р., не наспѣло достаточне число рукописей, то пôдписана Редакція продовжає отсимъ терминъ до 31. студня 1909 р. пôдъ тыми самыми, що въ выпуску LXII, условями.

Повѣсти мають бути:

1) **вôдповѣднѝ для рускои молодежи, передовсѣмъ морального и патріотичного змѣсту;**
2) **основанѝ на тлѣ историчнôмъ або взятѝ зъ руского народного житя;**
3) **ориґинальнѝ, нѣгде єще непечатанѝ;**
4) **обнимати пôвтретя до трехъ аркушôвъ печати.**

Працѣ зъ гасломъ и запечатанымъ листомъ, въ котрôмъ авторъ повторить тоє гасло и подасть своє назвиско зъ точнымъ означенємъ свого побуту, належить прислати на адресу пôдписанои Редакціи до кôнця студня 1909 р.

За повѣсти, рецензійною комисією за найлучшѝ признанѝ, призначає Редакція три преміи: першу на 80 кор., другу на 60 кор., трету на 40 кор.

Премійованѝ повѣсти стають ся власностію Редакціи. Що до непремійованыхъ, то Редакція буде могла зъ ихъ авторами окремо порозумѣти ся.

О результатѣ нынѣшного конкурсу оголосить ся въ рускихъ часописяхъ зъ кôнцемъ марта 1910 р.

Въ Коломыѣ дня 8. лат. вересня 1909 р.

РЕДАКЦІЯ

Бібліотеки для рускои молодежи.

Оповѣщенє.

На многи̑ запытаня подаємо П. Т. Приятелямъ отсимъ до вѣдомости, що въ нашихъ складахъ посѣдаємо єще давнѣйши̑ рочники нашого выдавництва числомъ 8 до 10, и можемо ихъ Ласкавымъ Вôдбирателямъ по зниженôй цѣнѣ вôдступити, а то:

1) 1 рочникъ о 4 брошуров. выпускахъ по 1·60 К
2) 1 рочникъ о 4 картонов. выпускахъ по 2·40 К
3) 1 рочникъ о 4 въ полотно переплетеныхъ выпускахъ по . . . . 3·00 К

О численни̑ замовленя упрашає ся особливо П. Т. Читальнѣ и инши̑ Товариства.

Просить ся о вырôвнанє пренумерацийнои належитости за попередный и зложенє пренумераты на текучій рôкъ.

Высота належитости, обчислена до кôнця 1909 р., назначена на опасцѣ нынѣшного выпуска.

РЕДАКЦІЯ.

Бiблiотека для рускои молодежи
пôдъ редакцiєю Юлiяна Насальского.

Выпускъ LXIV. Томъ CXXI. Рôкъ XVI.

I.

ЕЛИЗА

Оповѣданє зъ житя Ченцѣвъ

зъ польского переклавъ И. Б.

II.

Гадра исповѣдниця

Оповѣданє зъ житя Арабскихъ Христiянъ

написавъ

о. Кирилъ Селецкiй.

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

I.

ЕЛИЗА

оповѣдане зъ житя Чеченцѣвъ.

I.

Недалеко вôдъ Владикавказу, на просторôмъ поли, розложивъ ся великій таборъ двоколовыхъ возôвъ, наладованыхъ домашними рѣчами. Въ серединѣ табору горѣли тутъ и тамъ огнѣ, обложенû кôтлами, при котрыхъ сидѣли немолодû вже женщины и варили вечеру. Побôчь нихъ сидѣли старшû мужчины и пускали зъ люльокъ густû клубы дыму. Поважнû але утомленû ихъ лиця выдавали ся при свѣтлѣ тыхъ огнѣвъ дуже сумными. Молодѣжь, що потворила осôбнû кружки, старала ся всѣхъ розвеселити; однакъ где-жь тамъ! Нѣ на однôмъ зъ тыхъ сумомъ покрытыхъ лиць не появивъ ся усмѣхъ. Въ цѣлôмъ таборѣ панувала мертва тишина, а єсли вôдъ часу до часу хтось заговоривъ, то єго голосъ сейчасъ зникавъ немовь пригнобленый тягаромъ того смутку. Часами було такъ тихо, що навѣть ихъ вôддыху не можна було чути; могло здавати ся, що тутъ зôбрали ся духи, а не живучû люде.

Вечеръ бувъ гарный и теплый. Бувъ то оденъ зъ тыхъ вечерôвъ, котрого краса не лише плѣняє чоловѣка, але и покрѣпляє єго душу и тѣло. Однакъ тая краса не мала нѣякого вплыву на сумный настрôй сихъ Чеченцѣвъ; мовчки сидѣли они при своихъ огнищахъ.

Нечайно давъ ся чути глухій звукъ кобзы, а рôвночасно и тиха пѣсня. Ахъ, Господи, що то були за звуки! Выходили они зъ глубины розжаленого серця, а коли розливали ся по поли, здавало ся, що трава дрожитъ. Небавомъ цѣла громада заспѣвала пѣсню, та не була то пѣсня, лише якась сумна мельодія зôтхань. Не було тамъ чути слôвъ, бо слôвъ нѣхто не выголошувавъ; але сумъ тои нѣмои пѣсни бувъ стократно сильнѣйшій, чимъ мôгъ бы бути тогды, колибъ єго выразили були словами. То було пращальне зôтхане цѣлого народу, оденъ загальный зойкъ, що вырывавъ ся немовь зъ одного серця.

Такъ, Чеченцѣ тутъ зôбранѝ опускали свою вôтчину, щобы переселити ся до Туреччины. Кождый зъ нихъ глядѣвъ зъ великимъ смуткомъ на близку весну, на тіи горы, где кождый корчь, кожда скала, кожда стежка будила въ нимъ богато згадокъ, где вôнъ перебувавъ дитинный вѣкъ, где любивъ, працювавъ, збиравъ овочѣ, где лежали кости єго

батькôвъ, где лишитъ ся єго душа и серце.

— Боже нашь, где Ты єси? — пытали очи, пôднесенѝ до небесъ, але сейчасъ, не одержавши зъ-вôдтамъ нѣякои вôдповѣди, звертали ся до землѣ.

II.

Недалеко вôдъ табору выгнанникôвъ, на березѣ рѣчки, сидѣла одинока молода дѣвчина надзвычайнои красы. Нѣма єи тварь була блѣда, а єи очи, звернени въ одно мѣсце, выдавали ся майже безъ житя... такъ були помраченѝ и неподвижнѝ. Сидѣла она тутъ сама, замкнена въ собѣ, и думала надъ своєю недолею.

Була то дочка одного Чеченця Анзоры Чербиза, котрый цѣлу свою молодôсть провѣвъ въ борбѣ зъ русскими вôйсками и стративъ въ нѣй трехъ сынôвъ. Теперь бувъ вôнъ вже старый и якъ разъ теперь опускавъ вôтчину зъ своєю одиначкою Елизою.

Сумно споглядаючи въ далечину, стоявъ Анзора при своимъ шатрѣ и оперши лѣву руку о кинджалъ, прислухувавъ ся сумнôй пѣсни, що долѣтала зъ поля. Довго стоявъ вôнъ такъ мовчки, а згадки минувшости такъ єго зворушили, що ажь зимный пôтъ высту-

пивъ на єго чоло, и хотяй Анзора безнастанно обтиравъ єго хусткою, вôнъ мовь-бы на перекôръ знова появлявъ ся. Думавъ вôнъ о тыхъ часахъ, коли вôнъ якъ вѣтеръ гнавъ ся конемъ зъ горы на гору, коли обтяженый добычею, вертавъ зъ своихъ походôвъ и коли то въ своихъ пѣсняхъ Чеченцѣ выславляли єго вôдвагу и хоробрôсть. Въ кôнци згадавъ свою жѣнку, коли она була єще молода и якъ ангелъ гарна, опôсля своихъ сынôвъ, котрî мали єго въ старости доглядати та по смерти похоронити побôчь єго вôтця.

Зôтхнувъ тяжко и обтеръ пôтъ зъ чола. Якійсь хлопецъ перебѣгавъ по-при шатро.

— Кора, не бачивъ ты Елизы? — спытавъ єго Анзора.

Такъ, Елиза, єго єдине дитя, прійшла єму въ тôй хвили на гадку!

— Гай, гай, а якъ-же! Видѣвъ я єѣ, видѣвъ! — вôдповѣвъ хлопчина. — Сидитъ при жерелѣ... Я тамъ що лишь умывавъ ся... Сидитъ сама и така сумна, така...

Хлопецъ не докôнчивъ своєи вôдповѣди и побѣгъ дальше.

— Сумна, сумна! — повторивъ Анзора жалôсно. — О такъ, она не може бути веселою! Она любитъ, а я проклинаю єи любовь...

И звернувшись въ сторону жерела, повôльнымъ крокомъ ступавъ до мѣсця, где сидѣла єго дочка.

Елиза все єще була затоплена въ своихъ думкахъ. На гарнôмъ єи личку лежала нѣма розпука; она-жь мала опустити не лише вôтчину, але также розлучити ся зъ своимъ милымъ, до котрого прилягла цѣлымъ серцемъ.

Молодецъ той звавъ ся Мохеве Важія. Єго пôзнала Елиза на посовиску, где що дня пасли обоє батькôвску худобу. Важія бувъ уродливый и богатый, але мимо того не мôгъ мати надѣѣ на руку Елизы, бо вôнъ бувъ христіяниномъ, а она магометанкою. Она також добре знала, що батько не позволитъ ѣй подружити ся зъ Важією, и не смѣла навѣть вызнати своєи любови анѣ передъ родичемъ анѣ передъ кимъ иншимъ, бо була певна, що нѣхто не найде ся такій, щобы похваливъ єи чувство.

Въ давнѣйшихъ часахъ лучали ся бувало супружества межи Чеченцями а кавказкими христіянами; але вôдъ коли христіяне стали помагати русскимъ вôйскамъ въ усмиреню Чеченцѣвъ, тіи послѣднѝ зôрвали цѣлкомъ пріятельскѝ вôдносины.

Анзора ненавидѣвъ христіянъ бôльше якъ иншѝ Чеченцѣ и тому-то болѣло єго серце

дуже, що єго дочка полюбила Важію. Правда, не мавъ єще певныхъ доказôвъ ихъ любови, однакъ вôдъ довшого часу грызло єго пôдозрѣнє. Вôдносины Елизы до Важіи спостерѣгъ вôнъ доперва тогды, коли мусѣвъ покидати вôтчину и свôй дôмъ власною рукою пôдпалити, щобы нѣчого по собѣ не лишити.

Правда, знавъ вôнъ добре, що Елиза не такъ скоро дасть полонити своє серце, бо Чеченка рѣдко коли нерозважно улягає своимъ чувствамъ; але знавъ также й тоє, що коли Чеченка разъ имъ улягне, то любитъ шалено... И того вôнъ якъ разъ боявъ ся.

Зъ-першу думавъ, що часъ ослабитъ любовь єго дочки; але незадовго переконавъ ся, що ошибъ ся. Елиза що дня ставала сумнѣйшою и блѣдшою, хотяй о своѣй любови нѣчого не говорила и на позôръ була супокôйна. До того-жь часу и Анзора мовчавъ. Уникавъ дочки и анѣ однымъ словомъ не давъ пôзнати свого пôдозрѣня. Нынѣ-жь, коли послѣдній разъ дививъ ся на верхи гôръ, що окружали єго вôтчину, коли зближала ся хвиля вôдъѣзду, не мôгъ знести самоты и пôйшовъ шукати дочки.

Въ тôй хвили Елиза такъ задумала ся, що не спостерегла зближаючого ся вôтця.

—Елизо!—сказавъ старецъ, кладучи руку на єи рамя.

Дѣвчина почервонѣла и хотѣла встати.

— Сиди, сиди! — сказавъ дальше Анзора и придержуючи єѣ, самъ сѣвъ коло неи.

Довго мовчали обоє. Елиза дивила ся сумнымъ окомъ на долину, за котрою выдвигали ся зеленѝ горы, а Анзора уважно споглядавъ на ню, якъ колибъ зъ єи лиця хотѣвъ вычитати, що дѣяло ся въ єи души. Въ кôнци вынявъ зъ кишенѣ капчукъ зъ тютюномъ и кресило и закуривъ люльку. Куривъ скоро, а клубы дыму выходили оденъ за другимъ зъ єго устъ. Нечайно переставъ...

— Пробôгъ, скажи менѣ, чого ты така сумна!

— Я не сумна! — вôдповѣла Елиза.

— Бачу то, бачу!— сказавъ старецъ, киваючи головою.—Ты терпишь, —додавъ по хвили — мучишь ся, а я нещасливый не можу тобѣ помочи...

— За-для мене не сумуй, батеньку!—прошепотала Елиза, притулюючи ся до него.

— Але ты терпишь и грызешь ся!

— Такъ, батьку! По що маю се передъ тобою таити? Ты маєшь слушнôсть!

— Чому отже нѣчого не кажешь? Для чого укрываєшь передôмною свои терпѣня?

— Батеньку, чи ты не маєшь досыть журбы? О, якъ-жежь радо взяла бы я се все на себе! — вôповѣла поважно и обняла батька за шію.

—Моє житє кôнчитъ ся!—сказавъ старецъ зъ гôркимъ усмѣхомъ. — Я одною вже ногою стою надъ гробомъ, але ты доперва починаєшь жити. Яка судьба ожидає тебе? Ахъ такъ... але Богъ єсть великій!

Скôнчивъ и зôтхнувъ тяжко.

— Батьку, будь ты лише спокôйный и щасливый, я нѣчого бôльше не бажаю!...

На тіи слова старецъ глянувъ ѣй въ очи.

— Чому уникаєшь своихъ подругъ?—сказавъ по хвили.—Чому сидишь такъ самотно?

— И що-жь менѣ зъ ихъ товариства?

— Що тобѣ зъ ихъ товариства? Чижь ихъ сердецъ такожь не грызе туга? Чи и они рôвно-жь не терпятъ? О, въ товариствѣ скорше можна знести всякû терпѣня, якъ на самотѣ. Чи чуєшь звуки кобзы? Тіи звуки до слезъ ихъ зворушуютъ, а слезы приносятъ пôльгу...

— Щасливû, єсли можутъ плакати! — шепнула Елиза.

Анзора глянувъ на дочку зъ великимъ жалемъ и насупивъ брови...

— Женщина повинна плакати, — крикнувъ нечайно — а мужчина шукати мести!

Кажучи се, оперъ руку о кинджалъ. Померклӣ єго очи заблыщали, а уста задрожали вôдъ обуреня. Поволи однакъ успокоивъ ся и говоривъ дальше лагôднымъ, хочь дрожачимъ голосомъ...

— Елизо, чому укрываєшь передôмною причину свого смутку?

— Я нѣчого не укрываю передъ тобою!

— Ахъ, дочко! — сказавъ старецъ. — Твôй видъ затроює менѣ житє! Ты менѣ прискорюєшь смерть!

— Алежь, батьку, я не нарѣкаю!

— Такъ, але дорогій єсть менѣ твôй супокôй!

— Я цѣлкомъ спокôйна!

— Нѣ, нѣ, ты не супокôйна и се мене доводитъ до розпуки. Скажи менѣ все, мôй дорогій скарбе! Отвори батькови своє серце! Ты-жь прецѣнь знаєшь, що ты менѣ дорожша надъ сонце, надъ мѣсяць, надъ цѣлый свѣтъ!...

— Батьку, батьку, якъ ты до мене говоришь? Скажи, чимъ можу тебе переконати о моѣй любови до тебе! Жадай доказу, якого хочешь, все зроблю и побачишь, якъ горячо я тебе люблю. Ахъ, скажи, скажи!

Кажучи се, обняла старця за шію, а зъ очей вырынули довго здержуванѝ слезы.

— О, знаю, знаю, — сказавъ отецъ—ты любишь и то мене забиває! Ты кажешь, що мене любишь, а однакъ укрываєшь все передо̂мною, Може я єсмь причиною твого терпѣня?

— Ахъ, батьку, для тебе я радо терпѣла бы! . . .

— Чому отже мене грызешь? Чому не хочешь вызнати менѣ свою тайну?

— Не маю тайны! — сказала и єще чутливѣйше притулила ся до него.

— Ты когось любишь! — во̂дозвавъ ся по хвили отецъ.

— Я того не сказала! — шепнула, а руки єи почали дрожати, а серце било ся такъ голосно, що Анзора мо̂гъ чути кождый єго ударъ.

Боязливо и немовь шукаючи охороны, тулила ся Елиза до єго грудей и ждала, щобы батько выповѣвъ самъ тоє имя, котрого она выповѣсти не смѣла.

— Ты того не сказала, але такъ єсть! — во̂дповѣвъ Анзора. — Щожь робити, то вже таке право природы! Такъ, надо̂йшовъ часъ, коли мушу выпустити пташину зъ клѣтки. Повѣрь свому во̂тцеви и скажи, хто хоче тебе

взяти? Присягаю на кости моихъ батькôвъ, що зъ моєи стороны не грозитъ тобѣ нѣяка перешкода! Кого любишь?

Сказавши тіи слова, старецъ зъ цѣлымъ напруженємъ ожидавъ вôдповѣди, а серце єго било єще сильнѣйше, бо боявъ ся почути имя Важіи.

— Батьку, чому силуєшь мене признати ся до того? Чому хочешь увôйти въ глубину мого серця? Присягаю тобѣ, що тебе не опущу! Скорше здавлю тую любовь въ серци...

Старецъ утѣшивъ ся симъ дуже и горячо притиснувъ доню до своихъ грудей, божь теперь бувъ певный єи любови и переконаный, що она не покине єго ажь до смерти. Бôльше нѣчого не жадавъ. Опôсля увôльнивъ єѣ зъ своихъ обôйлôвъ и поважнымъ голосомъ говоривъ дальше...

— О, не присягай єще, бо якъ цвѣтка потребує росы, такъ женщина любови. Зъ часомъ все дозрѣває. Скажи менѣ, кого любишь?

— Ахъ, отче, на що хочешь се знати?

— Чому не вôдповѣдаєшь?

— Я тобѣ сказала, що тебе не покину!

— Такъ, але ты мене грызешь...

— Я все зроблю, щобы єго забути!

— Нѣ, ты не зможешь єго забути! Нѣ,

нѣ, нѣ! — продовжавъ старець дальше, закрывши собѣ очи руками.

— Важія єсть христіянинъ, а я Чеченка, тому мушу єго забути!

— Такъ ты повинна, але сумнѣваюсь, чи будешь въ силѣ...

— Я тобѣ сказала, що буду въ силѣ...

— Елизо, слухай! — почавъ старецъ дрожачимъ голосомъ. — Ты знаєшь, що твои три братя полягли въ борбѣ зъ русскими вôйсками; ты знаєшь такожь, що тіи христіяне Грузины причинили ся до ихъ смерти, они бо показали русскимъ вôйскамъ дорогу до нашихъ гôръ. Колись бувъ я богатый, а нынѣ лишивъ ся жебракомъ, а то все зъ причины сихъ Грузинôвъ. Старецъ, немôчный зломаный старецъ, мушу днесь опускати вôтчину, щобы въ чужихъ сторонахъ закôнчити свою жизнь. Ахъ такъ, кости мои не спôчнутъ побôчь костей моихъ батькôвъ! Слезы моихъ найблизшихъ своякôвъ и пріятелѣвъ не зросятъ мого гробу! Ты єси одинокою моєю потѣхою, яка менѣ лишаєся, що замкнешь мои очи въ годинѣ смерти. Такъ, такъ, такъ, будь моєю пôдпорою! Слухай однакъ... єсли очевидно любишь Важію, єсли єго забути не можешь, то скажи менѣ, а я зречу ся своєи послѣдной потѣхи!

Анзора єще слôвъ тыхъ не докôнчивъ, коли передъ нимъ ставъ уродливый молодецъ. Стрôй єго бувъ старанный, навѣть гарный. На головѣ мавъ чорну баранячу шапку, черезъ рамя перевѣшену рушницю, а за поясомъ кинджалъ и пистолєтъ.

— Здоровй будьте! — сказавъ чемно.

Почувши єго голосъ, Елиза зôрвала ся и такъ змѣшала ся, що не могла вôдповѣсти на поздоровленє.

— Здоровъ будь! — вôдповѣвъ Анзора и ставъ также. — Кождый гôсть єсть вôдъ Бога. Ходи зô мною! Всемъ, що маю, радо подѣлю ся зъ тобою...

— Всѣ выхваляютъ гостиннôсть Чеченцѣвъ, але я не голоденъ...

— Подорожный повиненъ бути готовъ до ѣды, бо не знає, где и коли знайде зновъ гостинну хату...

— Такъ, твоя правда, але я спѣшу ся. Зôйшовъ я трохи зъ дороги по то лише, щобы довѣдати ся, где мешкає Анзора Чербизъ.

— Я нимъ єсмь, але хто ты? Въ темнотѣ не можу тебе пôзнати...

— Ты єси Анзора? — скликнувъ молодецъ и приступивъ близше.

— Важія! — крикнувъ рôвночасно старецъ.

— Кого я бачу, Елизо! — говоривъ даль-

ше Важія.—Що стало ся? Вы приготовляєте ся до вандрôвки? Що то значитъ? Нашй дѣвчата радо удаютъ ся въ дорогу до святыхъ мѣсць, а ты така сумна...

— И нашй дѣвчата тѣшатъ ся, коли суть щасливй, але сумуютъ и плачутъ, коли ихъ гнете нещастє! — вôдповѣла Елиза.

Слова тіи мовь грôмъ поразили Важію.

— Спокôйный прійшовъ я тутъ, щобы наймити пасовиско для моихъ стадъ, и нѣчого не знавъ о вашôй вандрôвцѣ. Здивованый оглядавъ ся я и спостерѣгъ, що приготованя, якй тутъ зроблено, цѣлкомъ не суть подôбнй до вандрôвныхъ... Анзоро, що стало ся? — кликнувъ Важія перестрашеный.

— Ѣдемо до Стамбулу! — вôдповѣвъ єму старецъ слабымъ але досаднымъ голосомъ.

Тіи слова такъ змѣшали Важію, що хвилину стоявъ мовь вкопаный.

— Куды ѣдете? Що ты говоришь? — кликнувъ потôмъ, трохи отямившись.

— До Стамбулу! — вôдповѣвъ недбало Анзора.

— До Стамбулу? — повторивъ Важія, тратячи присутнôсть. — До Стамбулу! Що? Ахъ, ты жартуєшь! Елизо, скажи менѣ правду!

— Отецъ сказавъ правду. Ѣдемо до Стамбулу...

— И ты менѣ можешь такъ сказати, Елизо?

— Такъ! — шепнувъ старецъ, але голосъ застрягъ єму въ горлѣ.

— Ахъ, ахъ, теперь вже не пора укрывати нашу тайну. Анзоро, знай, що я люблю Елизу! Такъ, я готовъ посвятитис моє житє для неи, а вы менѣ кажете: до Стамбулу ѣдемо!

— Ты любишь мою дочку?

— Такъ, я єѣ люблю и безъ неи жити не можу! Чого-жь отже буришь моє щатє? Чому забиваєшь мене?

Старецъ дрожавъ на цѣлôмъ тѣлѣ и не бувъ въ силѣ єму вôдповѣсти. Видъ залюбленыхъ зворушивъ єго и тяжко приходило єму збурити ихъ щастє.

— Елизо, скажи сама! — сказавъ несмѣло.

— Елизо, скажи, скажи, бо серце менѣ трѣсне! — закликавъ Важія.

Але дѣвчина стала глуха и нѣма якъ камѣнь, якъ колибы тыхъ слôвъ не чула. Оба мужчины очѣкували єи вôдповѣди зъ бючимъ серцемъ, кождый однакъ хотѣвъ почути користну для себе вôдповѣдь.

Елиза стояла мовчки и борола ся зъ своими чувствами, котрѝ въ тôй хвили були може силнѣйшими, чимъ колинебудь. Передъ хвилиною постановила була здусити въ собѣ свою любовь и жити выключно для вôтця; колижь побачила Важію, а вже вôдозвала ся въ нѣй слаба женщина и неспосôбна запанувати надъ своимъ серцемъ, вагала ся выповнити свою обѣтницю.

— Елизо, — почавъ отецъ — скажи тоє, що ты менѣ обѣцяла передъ хвилиною!

— Батьку! — шепнула дѣвчина.

— Не правда-жь, бракъ тобѣ силъ? — сказавъ старецъ зъ жалемъ, а єго колѣна почали дрожати. Єму рôвно-жь бракло силы и вôнъ не мôгъ бôльше сказати. По хвили пôднѣсъ очи и зъ глубокимъ жалемъ глянувъ на стоячу передъ нимъ молоду пару. Видъ ихъ зновъ збудивъ въ нимъ розпуку.

— — Такъ отже для мене все вже скôнчене, все! — сказавъ жалôбнымъ голосомъ, закрывши очи. — Одинокій буду скитати ся, понеже забираєте менѣ послѣдну потѣху. Ты, Важія, слухай! Анзора Чербижь, котрый нѣкого нѣколи о нѣчо не просивъ, той Анзора має до тебе просьбу! Неправда-жь, твоє благородне лицарске серце прихилитъ ся до просьбы старця? Слухай, не выдирай менѣ

моєи одинокои надѣѣ! Чого тобѣ бракне? Ты щасливый! Тобѣ лишаε ся твôй дôмъ, твоя родина, твоя мати-земля, ты маєшь братей и кревныхъ и єще не одно щастє ожидаε тебе въ тôмъ житю! Знайдешь єще досыть гарныхъ дѣвчатъ, що тебе зможутъ ущасливити, а я... ахъ, приглянь ся менѣ! Я зломаный старецъ, стоячій вже одною ногою въ гробѣ! Все, що мавъ я найдорожшого, вже менѣ выдерто; що-жь менѣ лишитъ ся, єсли заберешь менѣ тую одиноку мою потѣху?

Але старецъ бувъ такъ обуреный, що кôнцевû слова выходили зъ єго устъ урываными звуками. Бракло єму вôддыху, а понеже не мôгъ вже дальше говорити, дрожачими руками зробивъ рухъ, що показувавъ на єго терпѣня и муку. Серце Важіи легко зворушило ся, а помимо того державъ ся вôнъ крѣпко свого постановленя, бо не вѣривъ, щобы мôгъ жити безъ Елизы. Елизу же тіи жалôбнû слова батька такъ зворушили, що она дрожала на цѣлôмъ тѣлѣ.

— Важіє, — сказала пôднесенымъ голосомъ — клену ся живымъ Богомъ, небесами, матерію-землею, що Елизя нѣкого передъ тобою не любила, що кромѣ тебе нѣкого не любитъ и нѣкого любити не буде! Такъ, такъ, и нѣколи не буде она належати до ин-

шого мужчины, але також нѣколи не покине свого вôтця...

Старецъ вытягнувъ дрожачѝ руки, щобы обняти дочку, але зъ зворушеня забракло єму силъ. Важія також бувъ зворушеный, але єго зворушенє було цѣлкомъ иншого рода. Хотѣвъ щось сказати, не мôгъ выдобути зъ себе голосу. Въ першôй хвили зробило ся єму темно въ очахъ и мало не стративъ притомности. Однакъ небавомъ прійшовъ знова до себе, зôтхнувъ глубоко и роздеръ свою одѣжь вôдъ рамени ажь до пояса...

— Важіє, прощай намъ! — сказавъ Анзора, не спостерѣгши єго розпуки. — Нехай тебе Богъ благословитъ!

И хотѣвъ вôдôйти, але молодецъ задержавъ єго.

— Анзоро, пожди! Ты кажешь, що Елизу любишь и що еи щастє єсть тобѣ найдорожше на свѣтѣ!... Чи я еи також не люблю? Чи менѣ еи щастє не єсть дороге? О, присягаю тобѣ, що я єѣ бôльше люблю чимъ ты, що еи щастє лежитъ менѣ бôльще на серци, чимъ тобѣ. Єсли зъ нею мене розлучишь, погублю себе!...

— Елизо, єсли хочешь, йди зъ нимъ! — сказавъ старецъ.

— Батьку, я тобѣ сказала, що тебе не покину... чого-жь менѣ дорѣкаєшь?

— Важіє, чуєшь, моя дочка хоче лишити ся при мнѣ?!

— Чижь не пôзнаєшь по єи дрожачôмъ голосѣ, що она мене любить? — сказавъ молодецъ. — Такъ, она мене любитъ и лишитъ ся зъ тобою! Чи не чуєшь, що кромѣ мене до нѣкого належати не буде? Чому-жь отже затроюєшь єи житє? Такъ, ты робишь се для себе, для свого щастя! О, бачу, що ты єѣ менше любишь, чимъ я. Я не дорѣкавъ бы ѣй нѣколи задля себе, на то клену ся тобѣ!...

— Будь проклятый! — крикнувъ старецъ гнѣвно. — Вужь зъ-верха сорокатый, а чоловѣкъ въ серединѣ! Пôдлыми словами хочешь забрати менѣ дочку...

— Отче, не проклинай єго! Я тобѣ сказала, що тебе не покину...

— Ты мене отже не любишь? — сказавъ блѣдый Важія.

— Люблю тебе! Богъ менѣ свѣдкомъ, що тебе люблю, але и батька покинути не можу...

— Горе менѣ! — кликнувъ Важія и шалено, скорымъ рухомъ, зôрвавши рушницю зъ рамени, приложивъ цѣвку до горла, а пра-

вою ногою ставъ на ремѣнь, до котрого бувъ прикрѣпленый курокъ.

Коли Елиза спостерегла той очайдушный крокъ, крикнула и упала безъ памяти на землю; Анзора же кинувъ ся до молодця и выррвавъ єму рушницю въ хвили выстрѣлу, котрый на щастє хибивъ.

— Що робишь, нещасный? — кликнувъ старецъ.

— На що ты менѣ перешкодивъ? Безъ неи я жити не можу! — сказавъ молодецъ зъ великимъ болемъ.

— На милôсть Бога, перестань и не роби мене участникомъ твого злочину! — просивъ Анзора.

Доперва тогды побачили, що Елиза обôмлѣла, и забувши на все, кинули ся до неи, щобы єѣ ратувати; але минуло що найменше пôвъ годины, закимъ она отворила очи и почала вôддыхати.

— Уратована! — кликнувъ старецъ, дрожачи зъ радости.

— Богу дякувати! — докинувъ Важія.

Оба забули свôй спôръ и здавили въ собѣ самолюбнѝ чувства и всѣми силами старали ся помогчи бѣднôй дѣвчинѣ. Елиза приходила поволи до себе.

— Где я? Що стало ся зô мною? — шепнула, притиснувши руку до чола.

— Не бôй ся, Елизо, я при тобѣ! — успокоювавъ батько.

— Ахъ, отче, що стало ся?

— Нѣчого! Рушниця выпалила, а ты перестрашила ся...

— Ахъ, рушниця! — крикнула дѣвчина и сейчасъ вôдзыскала притомнôсть.

— Где вôнъ? Ты єго забивъ? Ты, мôй отче! — закричала страшнымъ голосомъ, зôрвавши ся. — Ахъ, горе менѣ!

При тыхъ словахъ почала рвати собѣ волосє на головѣ та въ тôй хвили обнявъ єѣ Важія сильными руками и притиснувъ до своєи груди...

— Успокôй ся! Я жію и єсмь здоровъ! — сказавъ.

— На милôсть Бога скажи менѣ, чи ты раненый! Чи тобѣ нѣчого не стало ся? Ахъ, ты жорстокій и не маєшь Бога въ серци, що порываєшь ся на своє житє! Щожь стало бы ся зô мною, єслы бы ты застрѣливъ ся? Чи цѣлкомъ не маєшь помилованя надôмною? — сказала Елиза, пригортаючи ся до него.

— Ты єси все для мене! — крикнувъ Важія и замовкъ, бо хвиля така побѣдила єго.

Нещасливый отецъ стоявъ мовчки и не мавъ вôдваги перешкодити ихъ щастю. Взаимна любовь тронула єго серце. Зворушеный до слезъ, приступивъ до нихъ и давъ имъ вôтцѣвске благословенє.

— Я готовъ лишити ся въ краю и зъ цѣлои душѣ бажаю докôнчити своє житє при дочцѣ въ домѣ Важіи.

Важія постановивъ удати ся на другій день до Владикавказу, щобы донести о тôмъ урядникови.

Опôсля всѣ троє вернули до возôвъ, где єще несли ся сумнû звуки кобзы, тяжкû зôтханя и жалôбнû пѣсни. Недавно бувъ єще теплый день, але теперь настала холодна нôчь. Множество хорыхъ, лежачи въ шатрѣ, проклинало свою долю. Недалеко клячала мати при умираючôй дитинѣ и нѣма зъ болю, оглядала ся кругомъ, шукаючи надармо помочи; знова въ иншôмъ мѣсци сидѣвъ старецъ и дрожачи зъ ослабленя, пращавъ ся зъ своими сынами, котрыхъ не мавъ вже бôльше побачити. Всюды чути було нарѣканє и зойки, котрû мѣшали ся зъ сумными звуками кобзы, а зъ гôръ повѣвавъ студеный вѣтеръ.

III.

Нетерпеливо ожидавъ Важія всходу сонця, щобы чимъ скорше вôдôрвати ся вôдъ того сумного виду. Въ кôнци показало ся сонце и золотыми лучами освѣтило малый лѣсокъ, где спѣвали птычки. Природа будила ся зô сну, а на цвѣтистôмъ поли заблыщали тысячѣ краплинъ ранной росы. Краса того чудного ранка могла утѣшити кождого веселого чолнвѣка; але бѣдныхъ нуждарôвъ єще бôльше она засмутила. Тіи, що могли заснути, збудили ся теперь и кождый ступавъ лѣниво до свого воза, где хлопцѣ годували вже стада. Кождый ихъ рухъ бувъ тяжкій, при кождôмъ кроцѣ здавало ся, що они забули, що маютъ робити и куды маютъ ити. Лучало ся, що шукали того, що якъ разъ держали въ рукахъ, або идучи нечайно задержували ся на однôмъ мѣсци и стояли задуманй такъ довго, ажь доки ихъ сусѣдъ або жовнѣрь, що стоявъ на вартѣ, пе збудивъ зъ тои задумы.

— Анзоро, поѣду теперь до Владикавказу! — сказавъ раненько Важія.

— Добре!

— Хотѣвъ бы я побачити єще Елизу...

— Она доперва передъ хвилею заснула на возѣ. Лиши єѣ!

Важія зôтхнувъ и нѣчого не вôдповѣвши, удавъ ся въ дорогу до Владикавказу.

По довгôмъ очѣкуваню закликавъ єго урядникъ. Важія знявъ шапку.

— Хто ты єси?

— Зову ся Мохеве, єсмь грузиньскій верховинецъ, твôй невôльникъ!

— Що вôнъ говоритъ? — запытавъ урядникъ товмача. — Певно зловлено того розбишака на якôмсь злодѣйствѣ!

— Я єсмь верховинецъ и нѣчого не укравъ! — вôдповѣвъ Важія. — Маю просьбу до тебе и тому я прійшовъ...

— Яку просьбу? Говори скорше, бо не маю часу!

— Оденъ старый Чеченецъ, котрый записавъ ся до числа выгнанникôвъ, постановивъ теперь лишити ся, а я прійшовъ просити тебе о позволенє на се...

— Забирай ся! — крикнувъ урядникъ, довѣдавши ся о тôмъ.

— Чого гнѣваєшь ся? Старецъ має лише одну дочку и бôльше нѣкого...

— Єсли бы я мôгъ, то переселивъ бы васъ всѣхъ! И ты єще просишь, щобы єго полишити? Хто разъ записавъ ся, муситъ ѣхати!

Иди отже и не показуй ся менѣ бôльше! Я не маю часу!

— Для кого-жь ты маєшь часъ? Я маю тутъ справу до полагодженя, а ты кажешь, що не маєшь часу!—сказавъ гнѣвный Важія.

— Гей, козаки! — крикнувъ урядникъ.

Важія поблѣдъ и подавъ ся оденъ крокъ въ задъ.

—Не допроваджуйте мене до грѣха! — сказавъ и хопивъ рушницю.

Козаки стали, а урядникъ подавъ ся зъ балькону до комнаты.

— Лапайте єго! — крикнули теперь козаки, прійшовши до себе и встыдаючи ся, що настрашили ся одного верховинця.

— Дайте менѣ спокôй! Чого хочете вôдъ мене? Межи нами нѣчого не зайшло! — сказавъ Важія.

— Кинь рушницю и пôддай ся! — крикнули козаки.

— Поки жію, рушницѣ не дамь! — вôдповѣвъ Важія.

— Дай рушницю! — повторили они и приступили ближше.

Понеже то дѣяло ся на балькон̂ѣ, а на сходахъ стояли козаки, Важія знавъ, що утеча єсть неможлива, тому постановивъ въ души, бороти ся до загину.

— Ахъ, вы боягузы, двайцять васъ на одного! — крикнувъ.

Але въ тôй хвили замѣтивъ, що на подвôрю передъ домомъ нѣкого не було. Кинувъ ся отже, скочивъ на поруче, а опôсля на землю.

На долинѣ вôдводивъ козакъ конѣ. Важія вергъ ся нечайно на козака, кинувъ єго до землѣ, вырвавъ одного коня, скочивъ на него и помчавъ ся въ лѣсъ.

Козаки змѣшали ся. Однû почали стрѣляти за нимъ. Зъ початку гнали на коняхъ всѣ разомъ, посылаючи за нимъ стрѣлу за стрѣлою; опôсля кôлькохъ зъ нихъ лишило ся въ задѣ, ажь въ кôнци оденъ зъ нихъ випередивъ всѣхъ. Теперъ перестали они стрѣляти, бо бояли ся, щобы не ранити свого товариша, а той тымчасомъ не мавъ рушницѣ. Важія гнавъ напередъ и вôдъ часу до часу здôймавъ шапку та смѣявъ ся зъ козака, що гнавъ за нимъ. Тымчасомъ кôнь Важіи чимъ-разъ бôльше ослабавъ, а за то кôнь козака туй-туй єго доганявъ, Важія переконавшись, що до лѣса не доѣде, выстрѣливъ въ козака зъ рушницѣ. Козакъ однакъ змѣнивъ свôй напрямъ, а куля перелетѣла по-при него. Важія не мавъ вже часу другій разъ набивати рушницю; скоро закинувъ єѣ

на рамя и вытягъ кинджалъ. Въ тôй хвили пригнавъ козакъ до него и вже пôднѣсъ мечь, щобы Важію зарубати, але Важія зручно ухививъ ся. А коли козакъ поправлявъ ся на кульбацѣ, кôнь єго ставъ дуба, такъ що ѣздець захитавъ ся и упавъ на землю.

Тогды прискочивъ до него Важія и розрубавъ єму чашку. Теперь скочивъ на коня свого противника и якъ стрѣла помчавъ ся до лѣса, где небавомъ счезъ.

IV.

Чеченцѣ зближали ся до Владикавказу. Довгій рядъ скриплячихъ возôвъ посувавъ ся поволи на передъ, а за ними ишли дѣти зъ попукаными вôдъ спеки стопами. Що хвиля пôдносили они ноги и хоть не плакали, видко було на ихъ лицяхъ велике терпѣнє.

Елиза ступала зъ тымъ бôльшимъ болемъ, бо не лише бачила нещасливыхъ своихъ землякôвъ, але такожь ожидала нетерпеливо Важію, котрого не було єще видко. Анзора такожь не знавъ, що могло зъ нимъ стати ся, чому не чекавъ на нихъ передъ мѣстомъ, такъ якъ були умовили ся.

Отецъ и дочка були дуже пригноблені и сторонили вôдъ себе, щобы оминути нагоды

оворити про се, що ихъ грызло. И чимъ-жежь могли они себе потѣшити? Важія мавъ на нихъ ждати передъ мѣстомъ, а тымчасомъ они переѣхали вже мѣсто, а єго не було.

Въ кôнци прибули они на мѣсце, где мали ночувати. Возы задержали ся. Утворено зъ нихъ колесо, котре окружали козаки и урядникъ, що стерѣгъ переселенцѣвъ. Строго заказавъ вôнъ имъ вôддаляти ся вôдъ табору. Чеченцѣ приладжували собѣ нôчлѣгъ, розпалили огонь и засѣли кругомъ, якъ тѣни въ понурôй мовчанцѣ. Послѣднiй разъ дивили ся они на свои зеленû горы.

Нечайно зôрвавъ ся страшный вѣтеръ. На небѣ показала ся мала хмарка и зникла. Небавомъ опôсля покрыло ся небо темнымъ покрываломъ. Тымчасомъ гудѣвъ вѣтеръ и вже не було сумнѣву, що настане страшна буря. Наразъ втихомиривъ ся вѣтеръ, а въ природѣ все затихло и вчинило ся такъ парно и такъ душно, що годѣ було вôддыхати. Въ кôнци упало кôлька краплинъ дощу, по нихъ бôльше, а опôсля поллявъ дощь мовь зъ коновки. За одну хвилину замѣнило ся поле въ озеро. И зновъ зôрвавъ ся вихоръ, але такъ зимный, що перешибавъ Чеченцѣвъ ажь до кости. А коли дощь заллявъ огнѣ и кругомъ стало темно мовь въ гробѣ, дѣти

зô страху и зимна почали плакати, а старшî зôтхали, не знаючи, що дѣлати.

Була десята година въ ночи, коли по травѣ повзавъ осторожно якійсь чоловѣкъ и прямувавъ до табору. Вôдъ часу до часу пôдносивъ голову и оглядавъ ся то зновъ сунувъ ся дальше. Въ кôнци долѣзъ до табору такъ, що єго нѣхто изъ сторожѣ не побачивъ.

Тутъ вôнъ вставъ и вôдшукавъ вôзъ Анзоры. Старецъ сидѣвъ зъ замкнеными очима и задуманый не чувъ анѣ холоду анѣ зливы. Теперь, коли переконавъ ся о взаимнôй любови Елизы и Важіи, коли понявъ, що розлучити ихъ було бы то само, що ихъ згубити, бажавъ горячо лишити ся у вôтчинѣ и готовъ бувъ все зробити, щобы лише не переселяти ся.

— Хто ты?—кликнувъ видячи, що хтось зближає ся.

— А ты хто? Чи Анзора? — спытавъ пришелецъ.

— Важія! — крикнувъ старецъ радôсно и кинувъ ся до него.

— Не тратьмо часу, утѣкаймо!—сказавъ Важія.

— Пѣшки? Недалеко дôйдемо! — вôдповѣвъ Анзора, знаючи, що така утеча неможлива.

— Недалеко зъ-вôдси сутъ конѣ, лище скоро!

Колибы Анзора бувъ самъ, то не вагавъ бы ся довго; але маючи при собѣ одинôку потѣху, Елизу, боявъ ся наражувати єѣ на небезпеку.

— Якъ-же єѣ возмемо? Єсли що стане ся...

— Я готова! — перервала єму Елиза, зôскочивши зъ воза. — Я чула, о чôмъ вы говорили... Ходѣмъ!

— Елизо! — шепнувъ Важія и упали собѣ въ обôймы.

Зъ слезами въ очахъ дививъ ся Анзора на нихъ и не зборонявъ имъ тои розкоши.

— Богъ васъ получивъ — сказавъ поважно — и люде не смѣютъ васъ розлучити! Спѣшѣмъ отже!

— Такъ, правду кажешь, нема чого зволѣкати! — вôдповѣвъ Важія.

И пустивъ Елизу зъ своихъ обôймôвъ, знявъ шапку и сказавъ побожно...

— Ангелы и Кресте Святый, поможѣть намъ!

И заразъ пôйшовъ напередъ, а Анзора и Елиза и ли за нимъ. Коли стали вже на краю табору, припали до землѣ и почали повзати по великôй травѣ. Такъ щасливо минули сторожу жовнѣрôвъ.

На березѣ рѣки Тереку стояли три конѣ. Они сѣли на нихъ и помчали въ горы.

V.

Не оглядаючи ся, гнали они все напередъ, бо хотѣли якъ найскорше минути Лярсъ и Даріялъ. Були се найнебезпечнѣйшû мѣсця. Тутъ въ щелинахъ гôръ крыли ся жовнѣры, бо надѣяно ся новыхъ нападôвъ зô стороны верховинцѣвъ.

Нашû подорожнû прибули около пôвночи до Лярсу и тутъ задержали ся. Важія злѣзъ зъ коня, вынявъ зъ кишенѣ кавалокъ грубого сукна и обвязавъ нимъ кôньскû копыта. Було то средство обережности, дуже потрѣбне на тôй скалистôй дорозѣ, где бряскъ копытъ такъ голосно розлягавъ ся, що и спячого мôгъ збудити.

Коли ѣхали дальше радôсно и зъ великою надѣєю, що утеча имъ удасть ся; нôчь була темна и буря шалѣла. Ѣхали крокъ за крокомъ тихо и якъ тѣни посували ся напередъ. Кôлька разôвъ выдало ся Важіѣ, що щось чує; тогды задержувавъ коня и слухавъ. Але переконавши ся и не пôдозрѣваючи нѣякои небезпеки, рушавъ дальше.

Въ кôнци прибули до моста на маломъ

потôчку. Тутъ кôнь Важіи нагло спинивъ ся и опôсля подавъ ся въ задъ. Молодецъ ударивъ єго легко и пôгнавъ на мôстъ, але кôнь зновъ вôдскочивъ. Въ тôй хвили блыснуло въ кôлькохъ мѣсцяхъ, гукнуло кôлька выстрѣлôвъ, а Важія поцѣленый кулею упавъ на землю.

— Ели... Елизо! — зойкнувъ и вôддавъ Богу духа.

Чуючи и бачучи се, кинувъ ся Анзора до дочки, але тутъ знова блысло и обоє повалили ся мертвѝ до долу.

Въ Коломыѣ 25. студня 1908. р.

II.

Гадра исповѣдниця.

Оповѣданє

зъ житя Арабскихъ Христіянъ

I.

Року 1867 панувавъ въ Альгиріи превеликій голодъ.

Въ повѣтѣ Бель - Альбесъ жила убога вдовиця Дабія зъ племени Тефелесôвъ. Живила она пятеро своихъ дѣтей, двôхъ синôвъ и три доньки, стараючись охоронити ихъ вôдъ смерти зъ голоду; але выспродавщи все своє имѣнє, попала наконецъ въ превелику нужду. Тогды видѣлась приневоленою преодолѣти свою ненависть, яку яко правовѣрна Арабка живила въ своимъ серци до всѣхъ Христіянъ, и станула на службу у однои французскои родины въ Бенюбѣ. Двѣ єи старшѝ дочки пôйшли такожь служити, лише мала Гадра, котра тоґды мала несповна девять лѣтъ, упинила ся вразъ зъ матерію въ домѣ чесныхъ Райнодôвъ.

Панѣ Райнодъ була ревною Христіянкою, а заразомъ и доброю и запопадливою газдинею, котрôй духове нравственне добро челяди дуже лежало на серци. Єи ввѣчливôсть и щиросердечне сочувство, яке оказувала Дабіи, здѣлали тоє, що таяже зъ великою любовію

и довѣрємъ вôдносила ся до неи. Зъ часомъ зъ серця Дабіи уступила вся ненависть до Христіянъ.

— Вѣра, котра поучає людей благородно мыслити и поступовати, єсть нехибно высшою и божественною! — думала собѣ Арабка.

Лишь о много сильнѣйше повлѣяла Христова вѣра на малу Гадру, котрои невинна душа наповала ся правилами науки Христовои такъ радо, якъ тая цвѣтка ранною росою.

Одного разу панѣ Райнодъ дарувала ѣй книжочку зъ прехорошими мальоваными образками, що представляли житє и страданє Господа нашого Іисуса Христа. Мала исповѣдниця не могла ними нарадувати ся; колижь благородна панѣ сѣла собѣ побôчь неи и стала ѣй розказувати о вефлеємскôй дитинѣ и о Спасителю свѣта, що на Кальварійскôй горѣ бувъ розпятый, тогды въ очахъ дитины слезы меркотѣли, а въ серци що-разъ бôльше змагало ся бажанє, приняти крещенє и стати Христіянкою.

А тутъ ось зайшли пригоды, котрѝ на довго спинили сповненє єи горячого бажаня и здѣлали єѣ вже въ молодечôмъ вѣцѣ неустрашимою исповѣдницею святои вѣры. Року 1872 мати єи занедужала тяжко на груди и була приневолена довгій часъ лежати на по-

стели. Панѣ Райнодъ доглядала свою служницю мовь мати рôдну дитину; особенно печалила ся о тоє, щобы Дабія, закимъ умре, приняла святе Крещеніє. Вызначено вже день, коли церемонія св. Крещенія вôдбути ся мала, коли ненадѣйно єще передъ тымъ часомъ недужна розстала ся зъ тымъ свѣтомъ.

Однои ночи стала Дабія голосно призывати до себе доньку, котра въ сусѣднôй комнатѣ вôдпочивала.

— Гадро, дитино моя! — сказала умираюча. — Чую, що вже наближає ся смерть. Свѣти хутко, коли хочешь єще бачити твою матѣрь при житю. О, яка се шкода, Гадро, що не окрещено мене и не могу скôнчити яко христіянка! Послухай мене, дитино люба, и не забудь на послѣднѝ слова умираючои матери! Заклинаю тебе, не вертай до сынôвъ Магомета, лишь лиши ся у Христіянъ и якъ найскорше выкрести ся. Знаю, що тогды зможешь лучше помолити ся за мене и я завдяки твоимъ молитвамъ може скорше увôйду до царства небесного. Господи, прости мои согрѣшенія! Змилосерди ся, змилосерди ся надôмною!...

Се були послѣднѝ слова умираючои. Она склонила голову на груди и послѣдній разъ зôтхнула въ обôймахъ своєи дитины, котра

плачучи и пригортаючи ся до неи, кликала, щобы хто на помôчь прійшовъ.

Все тоє такъ скоро збуло ся, шо дѣвчина не мала часу засвѣтити свѣтло и прикликати свою паню. Безпритомна майже зъ болю сирота кинула ся на тлѣнні останки застуденѣлого тѣла, уцѣлувала материньскі щоки и побѣгла до комнаты своєи опѣкунки. Якъже тяжко стало на серци панѣ Райнодъ, коли дôзнала ся, що бѣдна Дабія безъ святого Крещенія померла! Коли же Гадра розказала ѣй за послѣдні слова небôжки и запытала ся єѣ, чи зможе въ небѣ побачити найдорожшу свою матѣрь, успокоила єѣ чесна панѣ Райнодъ...

— Дитино моя, — казала — Богъ бачитъ желанія єи серця, тому горяча охота стати христіянкою заступитъ для неи дѣйсне крещеніє...

Вôдъ сего часу минуло кôлька днѣвъ. Гадра сидѣла вечеромъ при вôкнѣ зъ своєю панею, котра полюбила єѣ мовь рôдну доньку свою. Доокола була тишина. Нечайно стрясла ся дѣвчина и показала рукою на улицю, где на скрутѣ пристанувъ старый посоловѣлый Марабутъ зъ молодшимъ вôдъ себе Арабомъ. Оба они здержали ся тутъ на хвилю и пошемравши щось межи собою, приглядали ся домови Райнодôвъ.

— Се мôй вуйко, Измаиль Абдаля, и братъ мôй Мулей! — сказала зворушена Гадра и збѣгаючи чимскорше вôдъ вôкна. — Горе менѣ!—додала плачучи. — Они нехибно прійшли сюды, щобы мене зъ-вôдси забрати...

Въ недовзѣ вôдôйшли оба мужчины, а бѣдна Гадра успокоила ся, лишь не ошибала ся въ своимъ здогадѣ, що вôдъ тыхъ людей угрожає ѣй превелика опаснôсть. Бувъ се дѣйсно Измаель Абдаля, клятый ворогъ Христіянъ, котрый дôзнавши ся о смерти сестры, явивъ ся въ Бенюбо, щобы забрати зъ собою сестрѣчку и за-мужь єѣ выдати за когось зъ свого племени. Двѣ старшѝ сестры не були сему противнѝ, шо тринайцятилѣтна Гадра постановила собѣ лишити ся у своєи панѣ.

— Заклинаю тебе, не вертай до своихъ людей, лиши ся зъ Христіянами и будь Христіянкою! — гомонѣли въ єи души слова умираючои матери.

Слѣдуючого дня вечеромъ сидѣла Гадра въ городѣ въ тѣни дерева и читала книжочку, коли ось нечайно почула, якъ хтось позаду хутко ступавъ. Пôдвела голову и побачила жовте худощаве лице, довгу бороду и грôзно вдивляючѝ ся въ ню очи вуя Марабута. За плечима єго видко було голову молодшо-

го єи брата. Гадра схопила ся зъ мѣсця мовь сполошене ягня.

— Аллагъ єсть великій, — сказавъ поважно старикъ голосомъ якъ найлагôднѣйшимъ бо дозволивъ менѣ найти найкрасшій цвѣтъ мого племени. Бодрй сыны Тефелеса дуже банують за тобою, а подруги твоихъ дитинячихъ лѣтъ ожидають тебе въ шатрѣ батька твого...

— Нѣ, нѣ! — вôдповѣла Гадра, засланяючи очи руками. — Хочу лишити ся тутъ, хочу стати христіянкою! О Іисусе, Іисусе, ратуй мене!

Старецъ насупивъ грôзно брови и выкинувъ зъ устъ проклôнъ противъ Христіянъ. Абдаляґъ грозивъ и заклинавъ на бороду пророка, лишь все надармо. И братъ єи силувавъ ся масненкими словами намовляти сестру, щобъ ишла вразъ зъ ними; але и вôнъ нѣчого не удѣявъ. Тогды ставъ вôнъ Гадру страшити розличными угрозами, а коли и се не помогло, ухопивъ єѣ за рамя и ставъ насильно тягнути за собою. Бѣдна дѣвчина почала кричати, ухопила ся найближшого дерева руками и безъупинно голосила...

— Хочу стати христіянкою! Хочу стати христіянкою!

Розлюченый Мулей силувавъ ся вôдорвати дѣвчину вôдъ дерева и ставъ єѣ кулаками

окладати, такъ що лице ѣи набрескло, а зъ устъ пустила ся кровь. Але нѣчо не змогло зломити постояннôстъ бѣднои и полишенои сироты. Зъ всею силою придержувала ся грубого дерева и кликала безъустанно...

— Я лишу ся у моєи панѣ, хочу стати ся храстіянкою!

Змученый довгою торганиною зъ сестрою, добувъ Мулей изъ-за паса довгій шнуръ, сплетеный зъ волокна ростины альфы, закинувъ на шію безвинной жертвы и почавъ тягнути такъ сильно, що Гадра опасаючи ся, щобѣ єи не удусивъ, вôдорвала руки вôдъ дерева. Щобы доказати, що лише передъ насилємъ уступає, добра дитина дозволила себе тягнути черезъ довшій часъ. Остре камѣнє поранило ѣй лице и руки, а грубезный посторонокъ вытиснувъ на єи плечахъ темну пругу. Наконецъ, ледви жива зъ тревоги и безсильна, не опирала ся бôльше, лишь пôйшла поволи за братомъ.

— Бояла ся я, — оповѣдала пôзнѣйше — щобы не померти передъ принятємъ святого Крещенія. Я . . . . мовь-то годила ся на предложенє брата, лишь въ души постановила собѣ при першôй нагодѣ бѣгствомъ спасти ся...

Такъ ось мала страдальниця вернула до шатра свого племени , въ котрôмъ прожила цѣлый рôкъ, строго стережена середъ Арабôвъ, и повинуючи ся всѣмъ ихъ приказамъ, роздумовала при тôмъ, якъ-бы утечи и стати христіянкою.

II.

Кôнчило ся лѣто 1873 року. Гадра постановила сповнити, що намѣряла.

Було се вечеромъ. Вже послѣдни̑ лучи сонця озолотили вершки горы Донебель-Меканду. Передъ шатромъ Измаила засѣла до вечерѣ численна єго родина. Недалечко пасли ся прехороши̑ арабски̑ конѣ.

Старый Марабутъ оповѣдавъ, якъ мандрувавъ до Мекки, святого града, где зложено тѣло пророка Магомета. Дуже уважно слухали єго всѣ присутни̑, смотрячи на сини̑ облаки дыму, що добували ся зъ єго предовгои турецкои файки. Гадра користала зъ нагоды, коли всѣ зъ напруженою увагою слухали. Тихцемъ полишила она зôбраныхъ, увôйшла у шатро, перебѣгла на другу єго сторону, выйшла на отверте поле и стала утѣкати оболонями. Щобы часомъ єи не доглядѣли, почала она бѣгчи въ тую сторону, где недалеко на-

ходили ся густі̂ корчѣ. Лишь клятый єи гонитель, молодшій братъ, хутко добачивъ неприсутнôсть дѣвчати и занепокоивъ ся...

— Где Гадра? — запытавъ, оглядаючи ся доокола. — Нехибно ласиця вже выхопила ся зъ клѣтки...

Се сказавши, ухопивъ за стрѣльбу и выйшовъ на недалекій горбокъ. Зъ-вôдтамъ глянувъ быстрыми очима по цѣлôй доокола простягаючôй ся рôвнинѣ, але дѣвчати нѣгде не побачивъ. Вôнъ ставъ вже въ долину сходити, щобы повернути до своихъ, коли ось межи корчами замаячѣла бѣла стать Гадры, котра утѣкала въ направленю до Бенюбы. Не надумуючи ся богато, стрѣливъ въ сторону, где бачивъ утѣкаючу сестру, а въ недовзѣ вразъ зъ Марабутомъ, старшимъ братомъ и кôлькома свояками пустивъ ся Гадру здоганяти.

Бѣдна Гадра оглянула ся и змѣркувала, що просторонь, що дѣлила єѣ вôдъ гонителѣвъ, чимъ разъ бôльше зменшала ся.

— Во имя Отца и Сына и святого Духа! — закликала перестрашена. — Бѣгла я тогды, скôлько менѣ силъ стало, — розказувала она пôзнѣйше — скачучи мовь заяць черезъ корчѣ и тернє. Понеже я була боса, то безнастанно спотыкала ся я

о камѣнє и такъ дуже покалѣчила собѣ ноги, що всюды по мнѣ кровавӣ слѣды полишили ся. Лишь скоро я помолила ся, здавало ся менѣ, що менѣ крыла уросли. Якась надприродна сила уносила мене напередъ и вôддаляла чимъ разъ дальше вôдъ моихъ гонителѣвъ...

Якъ звѣсно, славнӣ суть Арабы тымъ, що суть зручнӣ и вытревалӣ въ бѣганю. А тутъ, ось пятьохъ молодыхъ сильныхъ людей не змогло догонити молоду дѣвчинку, що такъ розгнѣвало молодшого брата, що вхопивъ за стрѣльбу. Вôдвернувши голову, побачила Гадра зô страхомъ, якъ братъ выцѣливъ стрѣльбу просто въ єи лице, щобы єѣ убити. Закимъ однакъ потиснувъ за курокъ, другӣ товаришѣ ухопили єго за руку и насильно вôдобрали смертоносне оружiє. Убôйство слабосильного дѣвчати выдало ся имъ крайно нечестивымъ дѣломъ. Они стали зъ собою шамотатись, а Гадра зыскала на часѣ. Въ недовзѣ добѣгло бѣдолашне дѣвча до лѣса, зарослого дикою оливною деревиною, и схоронило ся въ гущавинѣ передъ окомъ гонителѣвъ.

— Во имя Отца и Сына и святого Духа! — сказала Гадра зъ глубины свого серця.

Такъ всунула ся якъ найдальше межи лѣсову гущавину и перетискаючи ся помежи корчами, добѣгла ажь до сугорбôвъ, що дѣлили єѣ вôдъ Бенюбу.

Бѣдолаха такъ умучила ся, що упала на землю и черезъ довгій часъ лежала мовь нежива. За той часъ негодивй свояки слѣдили за нею неутомимо по всей окресности; ажь коли вже добре стемнѣло ся, тогды доперва залишили глядати за нею. Вертаючи назадъ, переходили они коло корча, пôдъ котрымъ Гадра спочивала. Серце стало товчи ся въ єи грудяхъ, коли середъ нôчнои тишины давъ ся чути ихъ хôдъ и гнѣвный голосъ брата.

— Згине мовь собака, коли лише попаде ся въ мои руки...

Довго лежала Гадра пôдъ корчемъ, боячи ся не то рушитись, але и вôдôтхнути; лише зъ глубины серця поручала ся опѣцѣ Божôй.

Все утишило ся. Вже довшій часъ не було чути нѣ ходу нѣ голосôвъ людскихъ; доокола пановавъ спокôй, нѣчимъ не перерываный. На небѣ лыскотѣли звѣздочки; они мовь-то дружелюбно смотрѣли на полишену Гадру, що спочивала пôдъ темнымъ корчемъ. Кождый иншій боявъ бы ся на такôй самотѣ середъ темнои ночи; лише бодра Арабка, не здержуючись довше, опустила се мѣсце и стала на омацки вдрапувати ся на близкій горбъ. Въ недовзѣ опинила ся на вершку єго, студеный вѣтеръ пôвнôчный прихолодивъ роз-

горячену єи скрань и она зновъ пустила ся дальше ити.

Якъ разъ стала она сходити зъ недуже похилого горба, коли напрасно почула за собою якйсь зрадливй голосы. И роздавъ ся тупôтъ бѣгучихъ звѣрей, середъ темрявы нôчнои замиготѣли мовь рухомй точки ихъ огнистй лыскучй очи. Студеный пôтъ выступивъ на чоло дѣвчати, бо здогадала ся, що нова опаснôсть ѣй угрожає. Стадо зголоднѣлыхъ шакалѣвъ завѣтрило добычу для себе и выючи страшенно, здоганяло безталанну.

—Недавно тому—прійшло ѣй на гадку—одна дѣвчина зъ поколѣня Тефелесôвъ стала пожерта черезъ тіи дикй звѣрюки! Гадро небого, утѣкай чимъ скорше!...

Єще хвилина, а шакалѣ постигнутъ нещасливу. Вже доокола бачитъ она ихъ розжаренй очи, чує ихъ скоре пристрасне сапанє. Вже два потворы роззявили пащѣ, щобы ухопити и пожерти нещасливу, якъ ось роздавъ ся въ воздусѣ єи вразливый голосъ...

— Во имя Отца и Сына и святого Духа!

И ось утишило ся все; дѣвча стояло саме зъ ковтаючимъ вôдъ переполоху серцемъ. Где-жь дѣли ся дикй пажерливй звѣрята? Счезли безъ слѣду на имя Тройцы святои; розбѣгли ся, гнанй невидимою силою. Наша

сирôтка вôдôтхнула свобôднѣйше, зôйшла въ долину и побачила, якъ въ Бенюбѣ въ вôкнахъ весело миготѣло свѣтло.

Вже була десята година въ ночи, коли бѣдолашне дѣвча дôйшло до дому своєи панѣ и пало омлѣле при єи ногахъ. Въ недовзѣ отямила ся. Обезсилену положено на постѣль.

Слѣдуючого дня, коли она прибудила ся, благодарила Господа, що не полишивъ єи, спасъ вôдъ превеликои опасности и допровадивъ до дому щиро єѣ любячихъ другôвъ.

III.

Слѣдуючій рôкъ переминувъ спокôйно; дѣвчина не зазнала жадного горя. Лишь надармо просила она о святе крещеніє. Всѣ бояли ся Тефелесôвъ, що мешкали близко мѣста, и по тôй причинѣ здержувано ся зъ удѣленємъ тои благодати. Законъ французскій домагавъ ся, щобы чи то малолѣтній чи малолѣтнѝ, коли схотятъ окрестити ся, мали на тоє призволенє вôдъ найблизшого свояка; а тутъ о позволеню изъ стороны вуя и думати було годѣ. Треба було про тоє ждати до часу, доки обставины не вôдмѣнятъ ся. За той часъ выросла Гадра на хорошу дѣвчину и основно присвоила собѣ всѣ правила христіяньскои вѣры.

Идучи за наклонностію свого серця, постановила она собѣ, весь вѣкъ въ дѣвичôмъ станѣ пережити и тому все сторонила вôдъ товариства мужчинъ. Лагôднѝ и супокôйнѝ єи очи розъяровали ся гнѣвно, коли хто неприлично до неи заговоривъ.

Одного дня по обѣдѣ угощувала она присутныхъ гостей чорною кавою. Оденъ зъ нихъ, именемъ Фарабъ, осмѣливъ ся сказати ѣй до уха неприличне слово и стиснувъ мовь-то изъ жарту за руку. Очи Гадры заблыстѣли гнѣвомъ; ображена дѣвчина кинула єму въ лице чарку зъ окропомъ. Два мѣсяцѣ опôсля лѣчивъ ся Фарабъ зъ попареня, роздумуючи надъ своимъ нечистивымъ поступкомъ. Така пригода лучила ся не одному смѣльчакови.

Вже рôкъ давно проминувъ вôдъ часу утечѣ дѣвчины, якъ-ось одного разу пôйшла она раненько по воду до поблизкои керницѣ. Кола набрала воды и завернула до дому, выскочивъ нечайно зъ сусѣдныхъ корчей братъ єи Мулей, держачи въ рукахъ превеликій матракъ або по нашому спорый костуръ. Утѣкати було нѣякъ. Гадра поставила збанокъ на землю и глянула смѣло въ очи неутомиму гонителеви.

— Гадро, — скричавъ гнѣвно молодый

Арабъ — чому ты проживаєшь у тыхъ псôвъ христіяньскихъ? Чому не вертаєшь до свого племени?

— Бо люблю свою паню и такъ якъ она хочу бути христіянкою!...

— Негôдница, сего ты не докажешь! Вже теперь не пущу тебе зъ своихъ рукъ! Вертай сейчасъ домôвъ и ѣжь зъ нами „кускусъ!"

— Нѣ, нѣколи! Радше буду ѣсти крупникъ зъ Французами...

У Арабôвъ хто ѣсть кускусъ, улюблену ихъ страву зъ рижу и баранины, значитъ придержуєсь вôтцѣвскихъ народныхъ звычаѣвъ; а хто ѣсть крупникъ, той пôсля ихъ гадки вже прилучивъ ся до чужинцѣвъ.

— И ты смѣєшь менѣ тоє казати! — скричавъ розлюченый Арабъ.

— Такъ, Мулею, буду ѣсти крупникъ, а заразомъ и свинину! — сказала Гадра рѣшучо.

Того вже було для Мулея за богато. Ѣдло свинины єсть для правовѣрного музулманина найбôльшою зброднею и явнымъ поруганємъ найсвятѣйшихъ установъ пророка. Дышучи вôдъ злости, наближивъ ся Мулей до сестры и ударивъ єѣ въ голову суковатымъ костуромъ. Гадра скричала зъ болю и упала мовь нежива на землю. Зъ глубокои раны на чолѣ

кровь полялась струєю по блѣдôмъ лици бѣдолашнои. Лишь и сего було за мало, щобы насытити жажду мести брата негодяя.

Сей нецолюдокъ, пригадавши собѣ утечу сестры передъ рокомъ, ставъ єѣ безпощаднô бити; колиже побачивъ, що Гадра не дає знаку житя, утѣкъ зъ обкервавленымъ костуромъ до поблизкого лѣса.

Болесный зойкъ збитои давъ ся чути, а на сей голосъ позбѣгала ся вся челядь на мѣсце, где лежала въ крови омлѣла зъ болю и перестраху нещаслива жертва братнои злобы. Занесено єѣ до дому и ужито всякихъ средствъ ратунку, щобы привезти єѣ до опамятаня. Наконець вôдчинила Гадра очи; зъ устъ єи зболѣлыхъ выдубулось лише имя брата негôдника.

Дуже немило вразила тая пригода чесныхъ Райнодôвъ, що полюбили Гадру мовь малу дитину. Все населенє Бенюбу жаловало нещасливу; всѣ домагали ся, щобы розбишака примѣрно укарати. И дѣйсно, мѣсцеве начальство выслало кôлькохъ жандармôвъ, щобы пôймили Мулея и єго спôльникôвъ. Въ недовзѣ привели они ихъ скованыхъ до Бенюбу и зачинили въ тюрму. По переведеню слѣдства мала вся справа рѣшити ся въ высшôмъ судѣ въ Оранѣ. Гадра, дôзнавши ся

о тôмъ, молила зъ слезами въ очахъ свою паню, щобы єи гонителѣвъ пустити на волю и не передавати судови.

— А вже-жь, Гадро, — казали всѣ — майже розумъ! Законъ велитъ ихъ укарати, бо ажь надто заслужили собѣ на тоє...

Але недужа хитала головою, мовь не годила ся на тоє...

— Прощаю имъ, — стала насильно говорити — прощаю зъ глубины серця мого. Коли же зъ моєи причины засудятъ ихъ на кару, то нехибно розстану ся зъ тымъ свѣтомъ...

И доти просила и молила всѣхъ тая чесна душа, доки не пущено виновникôвъ на волю.

Довшій часъ лежала небога недужа и мало що голодовою смертію не померла, бо по причинѣ опухлои губы заливано бѣдолаху лише насильно черезъ рурку трохи чимъ-то рѣдкимъ.

Понеже свояки негодаѣ и дальше непокоили Гадру и радû були дôстати єѣ въ свои руки, щобы не вôдрекла ся своєи вѣры, тому чесна родина Райнодôвъ постановила высмотрѣти для своєи выхованки безпечнѣйше примѣщенє въ далекôмъ мѣстѣ.

Часто гостивъ у нихъ сердечный ихъ другъ Фрайдетъ, котрый задля важныхъ справъ приѣздивъ до Бенюбу и милосердивъ ся надъ

нещасливою долею бѣдного арабского дѣвчати. Вôнъ постаравъ ся о тоє, що въ мѣстѣ значно вôддаленôмъ приняла Гадру чесна христіяньска родина на мешканє у себе. Мѣсто се звало ся Бель-Аббель. Тутъ стала неустрашена исповѣдниця зновъ просити о святе крещеніє, щобы могла користати зъ благодатей тои вѣры, задля котрои такъ богато вытерпѣла. Лишь и теперь вôдмовлено єи прошеню. Власти французскû старали ся удержовати якъ найлучшû вôдношеня зъ исповѣдниками Исляму и бояли ся стягнути на себе ихъ гнѣвъ.

Неразъ бѣдна Гадра гôркимъ слезами заливала ся. Добавкомъ до того прилучили ся єще и другû терпѣня. По причинѣ нелюдскои пригоды зъ братомъ память бѣдного дѣвчати значно ослабла. Люде ѣй неприклоннû выхôснували тую обставину и наставали, щобы не квапити ся и торжество крещенія вôдложити на пôзнѣйшій часъ.

IV.

Гôрко плакала бѣдна дѣвчина, коли бачила, якъ другû дѣвчата, въ рôвнôмъ вѣцѣ зъ нею, пріймали въ церквѣ до серця свого Спасителя свѣта пôдъ видомъ хлѣба и вина.

— Чому-же и я не могу доступити того

щастя? — говорила бувало до товаришокъ.

Одного дня, коли всѣ повыходили зъ церкви, наближила ся Гадра до судна зъ священою водою и полляла собѣ водою чоло.

— Крещаю тебе, Гадро, во Имя Отца и Сына и Святого Духа! — говорила, поливаючи себе водою.

Урадувана поспѣшила до дому и розказала всѣмъ, що єсть вже крещеною. Лишь недовго тревала тая єи радôсть; бо коли стали єи допытовати ся за все, а она по щирости серця розказала, що здѣлала, тогды вытолковано ѣй, що таке крещеніє єсть неважне.

— То нехай вже и такъ буде! — вôдповѣла она зъ слезами въ очахъ. — Коли люде не хотять мене окрестити, то самъ Господь Богъ окреститъ мене...

А тутъ ось одного дня прійшли два жандармы зъ наказомъ вôдъ старшины, щобы Гадру яко волокиту арештувати и вôдставити до родины. Була се негодива справка Марабута. Гадра супротивила ся сему рѣшучо.

— Не яко волокита прійшла я до Бель-Абелю, лишь гонена задля имени Христового, котре и французскѝ жандармы величають и славять!...

Приключило ся, що пôзнавъ єѣ оденъ французскій урядникъ, котрый часто перебу-

вавъ въ Бенюбѣ, и тамъ дôзнавъ ся за всѣ пригоды дѣвчати такъ бодрого серця. Вôнъ заопѣкувавъ ся нею и спонукавъ музульманьского судію зъ Бель-Абелю, що той узнавъ Гадру яко цѣлкомъ независиму вôдъ своякôвъ-негодаѣвъ и поручивъ єѣ покровительству чесного Фрайдета.

Такъ ухилено послѣдну перешкоду и здавало ся, що вже въ-недовзѣ сповнитъ ся горяче бажанє Гадры. Але и теперь єще здержано ся зъ крещеніємъ; хотѣли бо выждати, ажь доки умы, зворушенѝ нещасливыми пригодами дѣвчати, не утихомирятъ ся. Въ тôмъ часѣ неустрашима Гадра дала доказы своего постоянного характеру.

Одного дня, помолившисяя щиро Богу, явила ся она въ дому своихъ опѣкунôвъ, попращала ся зъ ними и пустила ся въ дорогу до Орану, старого надъ моремъ положеного мѣста, где проживавъ зъ уряду ѣй поставленый опѣкунъ, чесный панъ Фрайдетъ.

Въ Оранѣ дôзнавъ ся за тую избранну душу священикъ-миссіонарь, що весь свôй вѣкъ присвятивъ, щобы невѣрныхъ приводити до пôзнаня истинного Бога. Вôнъ то и списавъ все тоє, що мы тутъ про тую добру дѣвчину розповѣли. Вôнъ постаравъ ся, що одна чесна и богобоязлива невѣста приняла

ся за дѣло, выучити дѣвчину основно катехизму.

Дня 23. цвѣтня 1876 р. доступила наконецъ Гадра такъ довго ожидану и такъ дорого окуплену благодать святого крещенія. Панъ Райнодъ бувъ єи крестнымъ отцемъ, а одна зажиточна панѣ зъ Орану крестною матерію.

Слѣдуючого дня Марія Магдалена, бо таке имя получила она при святôмъ крещенію, приступила поразъ першій до святого Причастія. Якъ-же радо вступивъ Спаситель до сего молодого безвинного и доброго серця, котре зъ любови до Него такъ пребогато вытерпѣло!...

Лучило ся, що одного разу мала она нагоду познакомити ся ближше зъ черницями. Вôдъ того часу тіи праведнû душѣ стояли ѣй все передъ очима и она горячо пожадала, разомъ зъ ними служити Спасителеви свѣта! Лишь и тутъ не обôйшло ся безъ перепонъ; але она, за помочею Божою о много бôльшû перепоны поборовши, и симъ разомъ оказалась непоборимою. Она упавола на Господа Бога, а єи упованіє зôстало чудеснымъ способомъ вынадгороджене.

Рана на нозѣ, яку завдавъ ѣй братъ негôдникъ, а котра була головною перепоною вступити въ монашескій чинъ, ненадѣйно

загоила ся, а добрі̂ люде зложили грошѣ, якихъ монастырь домагавъ ся.

Такимъ дѣломъ благородна дѣвчина арабска опинила ся въ безпечнôй пристани и стала ся участницею щастя, якого свѣтъ дати ѣй не бувъ въ силѣ.

Зъ „Міссій католицкихъ“.

Додатокъ.

Справедливôсть.

Давно єще передъ рождествомъ Іисуса Христа живъ славный на весь свѣтъ царь македоньскій, Александеръ Великій. Великій вôнъ бувъ не ростомъ, бо власне ростомъ бувъ малый, но розумомъ своимъ и добрымъ серцемъ. Вôнъ пôдбивавъ другі̂ полудикі̂ народы для того, щобы у нихъ поробити всякі̂ порядки, подавати имъ всякі̂ добрі̂ права.

Такъ зайшовъ вôнъ зъ вôйскомъ ажь далеко до Африки, до одного народа, котрый собѣ въ своимъ краю живъ тихо и супокôйно, о котрôмъ другй народы и не знали. Коли Александеръ Великій тамъ прійшовъ, заведено єго до царика того народа. Вôнъ вже наперѣдъ о тôмъ довѣдавъ ся, що Александеръ до него прійти має. Скоро Александеръ у него розгостивъ ся, предложивъ вôнъ єму на мисчинѣ яблока и хлѣбъ изъ щирого золота и просивъ єго ѣсти.

— Якъ? — сказавъ Александеръ. — То вы тутъ ѣсте золото мѣсто солодкихъ овощей и хлѣба?

— Мы нѣ, — вôдрѣкъ царокъ — але менѣ видитъ ся, що звычайныхъ яблокъ и хлѣба ты у себе въ своимъ краю маєшь досыть, за чимъ-же ты до насъ прійшовъ?

— Я не прійшовъ сюды за вашимъ золотомъ! — вôдрѣкъ Александеръ. — Я хочу лишь пôзнати вашй звычаѣ...

— Га, єсли такъ, — сказавъ царокъ — то добре! Будь у насъ такъ довго, якъ тобѣ схоче ся!

Коли они такъ собѣ розговорювали, прійшло двохъ чоловѣкôвъ до царя до суду. Они позывали ся.

— Я вôдъ него, — сказавъ першій, по-

казуючи на другого — купивъ грунтъ, а коли я копавъ, добувъ горнецъ зъ золотомъ. Ну, такъ той горнецъ зъ золотомъ не мôй, бо я лише чистый грунтъ купивъ, безъ того скарбу. Я єму вôддаю, а вôнъ не хоче приняти; повѣдає, що вôнъ менѣ грунтъ продавъ зъ всѣмъ, що на немъ и въ немъ...

Скоро той скôнчивъ, выступивъ другій, позываючій.

— Якъ-же я могу приняти той горнецъ зъ золотомъ,— ставъ вôнъ говорити, коли я єго тамъ не клавъ! То не мôй! Я єму продавъ цѣлый грунтъ безъ вымовы, чи въ немъ що єсть, чи нема. Я не могу знати, може тамъ єще бôльше золота где єсть, но я вôдъ тои годины, якъ я єму вôддавъ грунтъ, до него вже нѣякого права не маю...

Александеръ слухавъ тои бесѣды зъ великою увагою и дуже бувъ цѣкавый, якъ розсудитъ ихъ царь.

А царь велѣвъ собѣ єще разъ все розповѣсти, выслухавъ всего зъ великою увагою, а вôдтакъ довго призадумавъ ся...

— Суть у тебе дѣти? — запытавъ ся въ кôнци по довшôй мовчанцѣ першого позываючого.

— Маю — вôдповѣдає тойже — сына!

— А у тебе? — запытавъ ся царь другого позываючого.

— У мене — каже той — єсть дочка!

— А кôлько имъ лѣтъ? — пытавъ дальше царь.

— Мому сынови — вôдповѣдає першій позываючій — лѣтъ вôсѣмнайцять...

— А моѣй дочцѣ — каже другій — чотырнайцять...

— Ну, — каже въ кôнци царь — то вамъ ось такій мôй судъ! Твôй сынъ нехай бере собѣ за жѣнку твою дочку, а тіи грошѣ дайте имъ на вѣно!

Александеръ дуже тымъ зачудовавъ єя.

— Що тобѣ такъ дивно? — поспытавъ єго царокъ.—Може я несправедливо розсудивъ?

— О нѣ, дуже справедливо! — вôдрѣкъ Александеръ. — Але все таки менѣ дивно...

— А якъ-же бы у васъ — пытає царокъ — таку справу розсуджено?

— О, у насъ — повѣдає Александеръ — инакше позывали бы ся тіи люде. Кождый хотѣвъ бы мати цѣле право до грошей. А якъ-бы запôзвали ся, то у насъ одного и другого всаджено бы до вязницѣ, а грошѣ взято бы до царскои касы...

—До царскои касы? — поспытавъ зъ поди-

вомъ царокъ.— А свѣтить и грѣє у васъ сонце?

— А якъ-бы нѣ? — сказавъ Александеръ.

— А буває коли у васъ и дощь? — пытавъ дальше.

— Чому-жь-бы нѣ? Буває!

— А єсть у васъ хубоба?

— Єсть?

— Ага! — повѣдає царокъ. — Теперь знаю, що Господь Богъ, що надъ иами, певно у васъ для тои худôбки каже свѣтити сонцю и дощикъ спускає, бо вы, люде, того не достойнû!

Зъ „Науки“.

Бібліотека для рускои молодежи
пôдъ редакціею Юліяна Насальского.

Выпускъ LXIV. Томъ CXXII. Рôкъ XVI.

Дрôбнѝ оповѣданя.

ч. V.

КОЛОМЫЯ.
Зъ печатнѣ А. В. Кисѣлевского и Спôлки.
1909.

I. Нечиста справа.

— Хто иде?

Вôдповѣди не було. Сторожь не бачивъ нѣчого, але крôзь шумъ вѣтру и деревъ чувъ докладно, що передъ нимъ по цвинтарнôй стежцѣ хтось иде. Мартова, хмарна и темна нôчь оповила землю и сторожеви выдало ся, що земля, небо и вôнъ самъ зô своими гадками зôллялись въ щось одно величезне, непроникаюче... чорне. Ити можна було лише на-помацки.

— Хто иде? — повторивъ сторожь и єму почало выдавати ся, що чує шепôтъ и здержаный смѣхъ. — Хто тутъ?

— Я, батеньку! — вôдповѣвъ старечій голосъ.

— Та хто ты?

— Я... подорожный!

— Якій ты подорожный? — закричавъ сердито сторожь, бажаючи замаскувати кри-

комъ свôй страхъ. —Носитъ тебе нечиста сила! Волочишь ся мовь несамовитый въ ночи по кладовищи!

— Або-жь тутъ кладовище?

— А що-жь? Певно кладовище! Не видишь!

—Охо... охо-х-хъ... Царице Небесна!—дало ся чути старече зôтханє.—Нѣчого не бачу, батеньку, нѣчого... Бачь, якъ темно, дуже темно! Нѣчого не видко, хочъ око выколи... така тьма! Ох-х-хъ!

— А хто-жь ты такій?

— Я... подорожный, батеньку, подорожный чоловѣкъ!

— Мовь тіи пôвнôчнѝ чорты... тіи подорожнѝ! Пяницѣ!... — бурмотѣвъ сторожь, успокоившись голосомъ и зôтханємъ подорожного. — Цѣлыми днями напиваютъ ся, а по ночахъ носитъ ихъ нечистый. А менѣ причулось мабуть, що ты тутъ не оденъ, а може васъ єсть двохъ, чи трехъ?

— Самъ я, батеньку, самъ оденъ! Ая, оденъ! О-хо-хо-хъ, грѣхи нашѝ!...

Сторожь пôткнувъ ся на людину и приостановивъ ся.

— Якимъ чиномъ ты тутъ взявъ ся? — запытавъ ся єго.

— Заблукавъ, чоловѣче добрый, ишовъ до Дмитрôвского млына и заблудивъ...

— Овъ! Або-жь то туды дорога до Дмитрôвского млына, бараняча голово? До Дмитрôвского млына треба ити зъ мѣста на лѣво цѣсарскимъ гостинцемъ. А такъ ты по пяному наложивъ зъ-пôвъ милѣ дороги. Певно ты налыкавъ ся порядно въ мѣстѣ?

— Бувъ грѣхъ, батеньку, бувъ... Справдѣ бувъ, не стану грѣха таити. А по якому-жь менѣ теперь ити?

— А иди все просто и просто тою стежкою, поки не прійдешь до плота, а вôдтакъ иди по при плôтъ на лѣво ажь до кôнця, поки на фіртку не попадешь... Отвори и иди зъ Богомъ! Уважай, въ рôвъ пе впади! А тамъ за кладовищемъ иди все полемъ, полемъ, поки. не выйдешь на цѣсарску дорогу!

— Дай тобѣ Боже здоровя, батеньку! Спаси, Царице Небесна, и помилуй! А може-бъ ты, добрый чоловѣче, провѣвъ мене дальше... Будь ласкавъ, проведи до фіртки!

— Ну, таки заразъ! Иди самъ!

— Будь ласкавъ... буду Бога за тебе молити! Нѣчого не бачу, хочь око выколи, батеньку. Проведи, проведи!

— Аякъ-же, я маю часъ тутъ водити ся!

Коли-бъ я хотѣвъ зъ кождымъ такъ водити ся, то не давъ бы собѣ рады...

— Христа-ради, проведи! И не бачу и боюсь самъ оденъ кладовищемъ ити... Страшно, батеньку, страшно; боюсь, добрый чоловѣче!

— Ну и навязавъ ся ты на мою голову! — зôтхає сторожь. — Ну, добре, пôйдемо!

Сторожь и подорожный поступають зъ мѣсця. Идутъ поручь себе плече объ плече и мовчатъ. Вогкій переймаючій вѣтеръ бє имъ просто въ лиця, а невидима деревина шумитъ поскрыпуючи и сыпле на нихъ холоднӣ каплѣ. Стежка покрыта калужами.

— Одно менѣ дивно! — сказавъ по довгôй мовчанцѣ сторожь. — По якому ты сюды дôставъ ся? Та-жь брама заперта на замокъ. Хиба ты черезъ плôтъ перелѣзъ, чи що? Коли черезъ плôтъ, то для старого такӣ выграшки... нечиста справа!

— Не знаю, батеньку, не знаю, якимъ чиномъ я тутъ дôставъ ся! Блудъ! Скаравъ мене Господь Богъ... Справдешній блудъ, лихій попутавъ. А ты, батеньку, певно тутъ сторожемъ?

— Сторожемъ!

— Самъ оденъ на цѣле кладовище?

Вѣтеръ подувъ такій сильный, що оба на хвилю задержуютъ ся. Сторожь вычекавъ, ажь ослабъ подувъ вѣтру.

— Насъ тутъ трехъ, — вôдповѣвъ — та оденъ въ горячцѣ лежитъ, а другій спитъ. Мы зъ нимъ чергуємо ся...

— Такъ, такъ, батеньку, такъ! Вѣтеръ, страхъ, якій-то вѣтеръ! Мабуть покôйники его чуютъ! Гуде, немовь яка люта звѣрюка. Охо-охъ...

— А ты самъ зъ-вôдки?

— Зъ-далека, батеньку, зъ-далека! По святыхъ мѣсцяхъ ходжу и за добрыхъ людей молю ся. Спаси и помилуй насъ, Господи!

Сторожь не на довго приостановивъ ся, щобъ закурити люльку. Вôнъ присѣвъ за спиною подорожного и запаливъ кôлька сѣрникôвъ. Свѣтло першого сѣрника мелькнуло, освѣтило на оденъ мигъ частинку стежки вôдъ правои стороны, бѣлого памятника зъ ангеломъ и темного хреста; свѣтло другого сѣрника сильно спалахнуло и блыснуло немовь блыскавка и згасло. Третій сѣрникъ освѣтивъ зъ права и зъ лѣва бѣлый памятникъ, темный хрестъ и штахетки кругомъ дитячои могилки.

— Спятъ покôйники, спятъ рôдненькû! — бурмоче подорожный, зôтхаючи голосно. —

Спятъ и богатй и убогй, и мудрй и дурнй, и добрй и сердитй. Всѣмъ имъ тутъ одна цѣна. И будутъ спати до гласу трубного. Царство имъ небесне, вѣчный упокôй!

— Такъ то! Теперь ось идемо, а буде часъ, коли и самй будемо тутъ лежати! — каже сторожь.

— Такъ, такъ! Всѣ, всѣ будемо! Нема того чоловѣка, котрый не умеръ бы. Охъ-охъ!.. Дѣла нашй негôднй и мысли лукавй! Грѣхи! Душа моя окаянна, ненасытна! Прогнѣвивъ я Господа и не буде менѣ спасеня нѣ на тôмъ нѣ на тамтôмъ свѣтѣ. Завязъ въ грѣхи, якъ хробакъ въ землю...

— Такъ, але умирати треба...

— Та-жь треба, треба...

— Подорожному мабуть лекше умирати, якъ нашому братови!..—заговоривъ сторожь.

— Рôжнй подорожнй буваютъ. Суть набожнй, котрй спасаютъ свою душу, а суть и такй, що по кладовищи по ночахъ волочатъ ся и чортôвъ тѣшатъ... А иншій подорожый якъ захоче, то гопне тебе по головѣ друкомъ, ажь зъ тебе душа улетитъ...

— До чого се ты говоришь?

— А такъ... Ну, ось здає ся и фіртка. Такъ, се она сама. Отвори-жь, любенькій!

Сторожь на помацки вôдчинивъ фîртку и вывѣвъ подорожного за рукавъ.

— Тутъ и конецъ кладовищу! — додавъ. — Теперь иди все полемъ и полемъ, поки не станешь на цѣсарскôй дорозѣ! Але тутъ заразъ буде граничный рôвъ; уважай, не впади!... А якъ выйдешь на дорогу, зверни ся въ право и такъ до самого млына...

— Ох-хо-хо-хъ!...—зôтхнувъ, помовчавши трохи, подорожный.—А я теперь намѣркувавъ ся, що нема по що ити менѣ до Дмитрôвского млына... Якого лиха я тамъ теперь пôйду? Я лучше ось тутъ зъ тобою постою...

— А тобѣ на що зô мною стояти?

— А такъ, веселѣйше зъ тобою...

— Також, знайшовъ собѣ весельчака! Бачу я, чоловѣче, що ты жартувати любишь...

— Таки люблю! — каже подорожный хихикаючи. — А ты, мôй любый, мабуть довго теперь будешь згадувати подорожного!

— А то-жь чому я маю тебе згадувати?

— А такъ, бо я тебе такъ пôдôйшовъ порядно... Хиба-жь я подорожный? Я цѣлкомъ не подорожный.

— Хто-жь ты?

— Небôжчикъ... Тямишь слюсаря Губарева, що въ мясницѣ повѣсивъ ся? Такъ отсе я самый Губаревъ...

— Бреши бôльше!

Сторожь не повѣривъ, але почувъ въ цѣлôмъ тѣлѣ такій тяжкій и холодный страхъ, що кинувъ ся зъ мѣсця и почавъ зъ поспѣхомъ намацувати фіртку.

— Зажди, куды ты? — сказавъ подорожный, хапаючи сторожа за руку. — Ге-ге-ге... бачь, якій ты! На кого-жь ты мене лишаєшь?

— Пусти! — кричитъ сторожь, стараючись вырвати руку.

— Стô-ôй! Приказую стояти и стôй! Не тручай ся, собако поганый! Хочешь живымъ бути, то стôй и мовчи, поки кажу!... Не хоче ся лише крови проливати, а то давно ты згинувъ бы у мене, мерзавче!... Стôй!

У сторожа зôгнули ся колѣна. Вôнъ въ страху заплющивъ очи и дрожачи на цѣлôмъ тѣлѣ, тримавъ ся плота. Вôнъ хотѣвъ закричати, але знавъ, що его голосъ не выхопитъ ся зъ гортанки... Біля него стоитъ подорожный и держитъ его за руку. Три хвильки проминуло въ мовчанцѣ.

— Оденъ въ горячцѣ, другій спитъ, а третій подорожныхъ вôдводитъ! — бурмоче подорожный. — Добрй сторожѣ, нема що казати! Можна надгороду платити! Нѣ, брате, злодѣѣ все проворнѣйшй вôдъ сторожôвъ були! Стôй, стôй и не руши ся!

Минуло въ мовчанцѣ пять, десять хвиль. Въ тôмъ вѣтерь донѣсъ свистъ.

— Ну, теперь иди! — каже подорожный, пускаючи сторожеви руку. — Иди и моли Бога, що живымъ лишаєшь ся!

Подорожный также засвиставъ, вôдбѣгъ вôдъ фіртки и чути було, якъ вôнъ скакавъ черезъ рôвъ.

Перечуваючи щось недоброго и все єще дрожачи зô страху, сторожь несмѣло вôдчинивъ фіртку и заплющивши очи, побѣгъ назадъ. Въ поворотѣ на ширшу стежку вôнъ чує чіись кроки.

— Се ты, Тимку? А Дмитро где? — пытає єго хтось шепотомъ.

Перебѣгши цѣлу ширшу стежку, сторожь побачивъ въ нôчнôй пôтьмѣ маленькій слабый огникъ. Чимъ ближше було до огника, тымъ страшнѣйше сторожеви стало и тымъ бôльше предчувало ся єму щось злого.

— Огонь, видить ся, въ церквѣ! — думавъ сторожь. — Зъ-вôдки-жь вôнъ тамъ взявъ ся? Спаси и помилуй мене, Владичице! Такъ оно и справдѣ...

За хвилину сторожь стоявъ передъ выбитымъ вôкномъ и зô страхомъ заглядавъ въ захристію... Маленька воскова свѣчка, котру забули згасити злодѣѣ, мерехтѣла вôдъ

продуваючого вôкномъ вѣтру и кидала блѣдо-червонî пятна на порозкидуванî по земли фелоны, на розбиту скарбонку и на многочисленнî слѣды босыхъ нôгъ коло престола...

Минуло еще не богато часу и вѣтеръ розносивъ по кладовищи переразливî нерôвнî звуки тревожного дзвона...

За А. Чеховомъ.

II. Єи пташина.

Иринка Т**...тожь то була сердечна, мила малютка, що вже при своимъ приходѣ на сей свѣтъ ущасливляла своихъ родичѣвъ! Були бо они черезъ довгій часъ бездѣтными и не мали туземскои потѣхи въ видѣ ангелика-дитины, котрый своимъ усмѣхомъ розганявъ бы хмары зъ сумного небосклоня ихъ житя.

Ажь наразъ поблагословивъ ихъ Господь Богъ Иринкою; они хоронили и пестили и ту-

лили єѣ якъ свôй найдорожшій скарбъ. Отецъ просто обожавъ свою донечку и трясъ ся надъ нею; а мати? Ну, мати знаходила въ нѣй свою радôсть, свою розкôшь, свою гордôсть. Она-жь то єѣ цѣловала, зъ нею герцювала и грала ся та бѣгала зъ нею мовь-бы въ залôжку по величезнôмъ городѣ, що ѣй часомъ ажь духъ запирало, коли обѣ, утомленû вôдъ бѣганя, упадали на зелену травичку.

Теперь вже „маленька", такъ звали єѣ старанні родичѣ, мала слава Богу ажь дванайцять лѣтъ и була пôсля ихъ понятя „дуже розумною". Своѣйучителцѣ паннѣ Аннѣ дѣлала она мало прикростей, бо була надзвычайно пильною и послушною. Всѣ а всѣ любили, обожали єѣ, а слуги носили єѣ на рукахъ. И хто не любивъ бы таку малу щебетушку зъ повными, чорными якъ теренъ очима и зъ кудрявымъ, русявымъ волоскомъ, що окружало єи приятнѣ дитиняче личко? До кождого щось заговорила, кождому щось примѣтила зъ умною якъ у старушки мінкою и всѣхъ чарувала своимъ прелюбымъ лепотанємъ.

А найбôльша єи пассія була забавляти ся зъ птычками, котрû єѣ восхищали, єсли выйшла неразъ зъ своєю учителькою на прохôдъ въ поблизкій лѣсъ. Коли малû лѣсовû

спѣваки зачинали на веснѣ въ гущавинахъ деревъ свôй неутомимый концертъ, о! тогды вже панна Анна не могла выдержати зъ своєю ученицею. Иринка бо гонила за пташками по цѣлôмъ лѣсѣ и розмовляла зъ ними сердечно, а учителька була примушена помимо своєи утылости всюда за нею бѣгати, щобы єи не губити зъ своихъ очей. А коли побачила, що на деревѣ усѣвъ чижокъ, чи щеголъ, чи тамъ инша яка пташина и почала своимъ дрôбненькимъ голосочкомъ спѣвати въ лѣсовôй зелени, тогды радости єи не було кôнця!...

— Милый, любый, золотый „тітірітку“ — такъ пестила она всѣхъ пташкôвъ—злѣзь, дорогій, до мене на долину, я принесла тобѣ ласощѣвъ! Злети, любенькій, на мою рученьку; Иринка тобѣ нѣчого злого не зробитъ! Иринка буде татка просити, щобы тобѣ купивъ золоту клѣточку и тамъ мы будемо тебе годовати и поити и цѣлувати... Мати буде тобѣ на фортепянѣ пригрывати, а ты будешь хорошо-хорошенько спѣвати! Чи правда, моя душечко?

Такъ намовляла добродушна дитина пташину. Але пташина любила бôльше свободу и не зважаючи на таку щиру просьбу невинного дитяти, взлетѣла въ гору, щобы дальше купати ся въ золотавыхъ лучахъ сонця и въ просторôмъ воздусѣ спѣвати, спѣвати безъ

кôнця свою пѣсеньку о вôльности. А Иринка заляла ся слезами.

— Ахъ, той недобрый „тітірітко“ не хоче мене хотяй троха любити! — заплакала було гôрко.

О тôмъ довѣдавъ ся єи отецъ черезъ учительку панну Анну и здѣлавъ ѣй велику несподѣванку єще передъ чотырома лѣтами. Одного хорошого поранку, саме въ день єи уродинъ, принѣсъ слуга якусь рѣчь хустиною покрыту и передавъ єѣ здивованôй дитинѣ. Иринка тôлько що протерла очка вôдъ спокôйного дитинного сну, зъ котрого збудило єѣ поранне сонечко, що заглядало черезъ фіранку въ лôжечко и своими золотавыми лучами цѣловало личко спячои невинности. Отворивши оченята и протягнувши ручки, зачала Иринка вôдкрывати несмѣло тую таємну рѣчь и пляснула зъ радости вузкими долонями, бо то була цвѣтами украшена клѣточка чудового мосяжного выробу, а въ нѣй сидѣвъ канарокъ.

— Цяй, цяй! — привитавъ канарокъ Иринку своимъ милымъ голосочкомъ.

— Татку, мамо, тітірітко прийшовъ до

Иринки! — крикнула мала зворушена радôсно, а надзвычайный блескъ очей свѣдчивъ, якъ дитина тымъ подарункомъ утѣшила ся. — Дивѣть ся, якій вôнъ хорошій, якій вôнъ милый! — повторяла она въ одно. — А якъ вôнъ зручно скакає... такъ... такъ! — и удавала спритно своєю нôжкою скакаючу по клѣтцѣ пташину.

Але-жь то-то бувъ и надзвычайно хорошій пташокъ, той тітірітко! Маленькій, щупленькій, мавъ вôнъ двѣ тонесенькû нôжки, котрû нѣколи не уставали, а зъ малюткои головки вызирало двоє чорненькихъ оченятъ, що такъ щиро и цѣкаво дивили ся на свою маленьку паню... однымъ словомъ, правдивый „гарцеръ", що своимъ голосочкомъ, своимъ тьохканємъ и щебетомъ мôгъ зачудувати и старшихъ слухачѣвъ; не то маленьку обожательку всякои спѣваючои пташины, якою була зъ роду наша Иринка...

Сейчасъ велѣла Иринка повѣсити клѣтку зъ своимъ любимцемъ надъ лôжечкомъ и дати єму покарму и воды. Якось незадовго, коли пташокъ присвоивъ ся, почавъ вôнъ таки вже и свôй концертъ...

— Тірррръ... цяй, цяй, цяй... тіпітіпітіпі...! залунало наразъ въ дитинячôй спальни, що ажь скрôзь уха промыкалось.

Иринка вже навѣть не розлучала ся вôдъ свого спѣвака. Она подавала єму власною рукою покарму, ставила єму що поранку свѣженькои воды до купели, а пташина, котра и такъ була дуже смирною, призвычаила ся поволи такъ до товариства малои дѣвчинки, що зъ часомъ стались нерозлучными пріятелями. Наколи заснула Иринка, сидѣла розумна пташина тихисенько мовь-бы нежива, ажь поки дитина не збудила ся. Рушила ся Иринка раненько въ своимъ лôжку, тогды и тітірітко кивнувъ своєю головкою и заспѣвавъ своє довге „цяй... цяй... цяй...!", мовь-бы хотѣвъ ѣй пожелати „Добрый день тобѣ, пріятелько!", а потôмъ почавъ спѣвати свои безконечнѝ трілєры. Коли Иринка була вже убрана, було єи першою роботою, подати тітіріткови покарму, воды, а єще и клѣтку посыпати бѣлымъ якъ снѣгъ пѣскомъ, за котру то прислугу вдячна пташина все надгороджувала єѣ своимъ щирымъ „Цяй... цяй... цяй... дякую тобѣ, моя люба приятелько!"

Ба навѣть такъ далеко зайшло зъ часомъ довѣрє пташка до дѣвчины, що вôнъ що дня вылѣтавъ изъ нарочно отвертои клѣтки и сѣдавъ на руку Иринки держану въ гору, коли она сидѣла зъ своими родичами при обѣдѣ за столомъ, и збиравъ собѣ зъ руки крôшечки

цукру и иншû ласощѣ тамъ посыпанû та все приспѣвувавъ своє приятне „цяй... цяй... цяй...“ А то було найбôльшою радостію для дитины.

— Боже! — взывала она, позираючи на милу пташину, на свого любимця. — Якъ я тебе люблю, ты мôй єдиный, ты мôй любый, ты мôй сердечный, золотый тітірітку! Наколи бы ты умеръ, я не пережила бы тебе!...

— Цяй, цяй, цяй! — потакувавъ ѣй любимецъ, немовь-бы хотѣвъ ѣй сказати: И я... и я не переживъ бы тебе...!

Тому всѣ любили неутомимого спѣвака, навѣть и служба, котрôй Иринка все наново строго приказувала, скôлько разôвъ зъ панною Анною на прогульку выѣздила або выходила, щобы она на канарка точно уважала, щобы єму нѣчого злого, борони Боже, не стало ся. Бо якъ все на тôмъ злôмъ свѣтѣ, такъ и бѣдный тітірітко мавъ свого непримиримого, лукавого ворога, котрый все на него чатувавъ и лишень ожидавъ вôдповѣднои хвилѣ, щобы до него закрасти ся и єго поглотити.

Величезный чорный кôтъ, передъ тымъ любимецъ Иринчинъ, бувъ тымъ кервавымъ ворогомъ, що не мôгъ забути незаслуженого занедбаня себе зô стороны своєи панѣ. И такъ було бы одного нещасного поранку мало що не прійшло до страшнои катастрофы, єсли бы

Иринка єще завчасно не була замѣтила, що Кольманъ, такъ называвъ ся лукавый чорный ворогъ, дуже похотно и ласо дивить ся на пташка, своимъ чорнымъ хвостомъ бє о пôдлогу и тôлько що на клѣтку забирає ся выскочити. Боже, якій крикъ и алярмъ пôднесла тогды Иринка въ цѣлôмъ домѣ! Всѣ, шо жили, позбѣгали ся и почало ся гоненє за тымъ суровымъ котомъ, котрый такъ дороге житє, якъ нимъ єсть истнованє тітірітка, хотѣвъ скорот... Иринцѣ страшно було щось подôбного и вымовити! Ба, за голову чи то спôйманого, чи то живого, чи то въ кôнци забитого чорного зброднара обѣцяно навѣть грошеву надгороду! Тую надгорду заробивъ собѣ кухонный помагачь, и то дуже гôрко, бо мусѣвъ скакати за нѣкчемнымъ утѣкачемъ по плотахъ и дахахъ, ажь поки не загнавъ запудженого хвостача до возôвнѣ, зъ-вôдки єму выходу вже не було. Тамъ то вôнъ дôставъ вôдповѣдну надгороду за своє лакомство!...

Зъ того часу попавъ ся Кольманъ у Иринки въ неласку разъ на всегда. Однакъ за тоє вôнъ тымъ пильнѣйше пересиджувавъ на подолкахъ панны Анны, котра пріймала єго дуже радо яко атрибутъ старои панны.

* *
*

Тымчасомъ прійшла осѣнь зъ своими студеными вѣтрами и проливистыми дощами; листъ пожовкъ на деревинѣ и обпавъ. Дерева чимъ разъ сумнѣйшѝ выглядали, обдертѝ, голѝ, а ихъ гилє стырчало такъ сумно до неба! Где-жь подѣла ся зелень? И наша Иринка почала жовкнути и сумовати. Личко поблѣдло, очи утратили свôй звычайный хорошій блескъ... Иринка почала по троха покашлювати...

Прійшла зима зъ своими все потрясаючими и прошибаючими вѣтрами и морозами и свѣтъ лежавъ якъ закопаный въ бѣле, блыскуче простирало. И въ домѣ паньства Т** запанувавъ смутокъ, бо всѣ сумовали и журили ся любимцемъ своимъ Иринкою, котра простудила ся, такъ говорено, и лежала теперь въ лôжку. Але въ дѣйсности була то слабôсть, переходяча зъ роду въ рôдъ, котра нѣкого не щадитъ и теперь выбрала собѣ Иринку за жертву. Вже въ осени почула була дитина колотьбу въ грудяхъ, однакъ нѣкому о тôмъ не говорила и очевидно ныдѣла. Якось незадового показали ся на схудлôмъ личеньку слабои два червонѝ пятна, а въ кôнци постоянне покашльованє доказувало зажуренымъ родичамъ, що не мине ихъ тая горесть, котрои вже давно обавляли ся.

Прикликано найславнѣйшихъ лѣкарѣвъ

зъ поблизкихъ сторôнъ на помôчь, але надаремно! Неумолима смерть жадала вôдъ бѣдныхъ розпукою прибитыхъ родичѣвъ ихъ наймильшого, найдорожшого скарбу. О Боже, якъ то гôрко на вѣки розставати ся зъ своєю рôдною дитиною-одиначкою, якъ то тисне коло серця, коли бачимо, що наша будуча надѣя вяне, сохне якъ тая роса на сонци и нѣколи вже не верне! А тутъ и не вôльно було бодай заплакати и дати серцю волю, щобы хору не зразити и увядаючôй дитинѣ не дати до пôзнаня, що она зъ симъ свѣтомъ розлучає ся!

Однакъ Иринка почала сама вже вѣщувати, що на семъ свѣтѣ нема ѣй бôльше пробутку, и єсли тітірітко єще где-коли ранками витавъ єѣ своимъ сердечнымъ голосомъ „цяй... цяй... цяй...!“, тогды она правда єще усмѣхнула ся, але якій змученый, якій зневоленый, якій болесный бувъ вже той усмѣхъ, що навѣть родичѣ заливали ся гôркими слезами, представляючи собѣ, що розлука вже такъ близка! Але-жь бо и пташокъ, єи милый тітірітко, дивувавъ ся немало, що єго маленька паня такъ тихо и безчинно сидитъ, єго вже не кормитъ и не пеститъ! И тому вôнъ пытавъ ся єще неразъ своимъ милымъ голосочкомъ дитины, чи она єго вже цѣлкомъ

опустила и чи єго вже бôльше пестити не хоче, та зазиравъ зъ своєи клѣтки цѣкаво до лôжка, на котрôмъ лежала хора. Не получивши нѣякои вôдновѣди мимо своєи щирои просьбы, засмутивъ ся и канарокъ, спустивъ головку, мовь-бы и вôнъ вѣщувавъ зближаючу ся смерть, и переставъ цѣлкомъ спѣвати. Сумно стало въ спальни слабои Иринки, сумно по всѣхъ комнатахъ, куда ходили заплаканû отецъ и мати, сумно навѣть на обôйстю, где слуги якъ-бы пôдъ обухомъ обертали ся.

Ажь прийшовъ вже и послѣднîй поранокъ для Иринки... Въ комнатѣ хорои панувала переймаюча тишина, лишень пендула указувала своимъ правильнымъ стуканємъ, що молоденьке житє угасає, що ангелъ смерти зближає ся до нѣжнои туземскои истоты зъ своими холодавыми крылами. При лôжку конаючои донечки сидѣли крайне засмученû родичѣ и прислухували ся слабому вôддыхови свого умираючого любимця.

О, тû бѣднû, утомленû, роздертû серця! Скôлько то ночей пересидѣли они тутъ и просили, ридали о полекшу зъ неба для свого соколика! Але задармо плыла слеза за слезою, задармо доганявъ оденъ вздохъ другого, бо вже имъ було призначено выхилити

терпкій пугаръ терпѣнь ажь до послѣдноѝ кроплѣ!

Наразъ, около 9 годины рано, отворила Иринка своѝ вже запалѝ очи и слабый усмѣхъ появивъ ся на єѝ устахъ, якъ той послѣдній промѣнь працаючого ся зъ землею сонця єще разъ сяє на пожовклôмъ листѣ дерева.

— Татусю, мамунечко, — сказала хора, звертаючи ся до родичѣвъ — чого вы плачете? Тажь менѣ вже лучше... богато лучше!

За хвилю споглянула умираюча на клѣтку и згадала про своєго пріятеля...

— Чому не спѣває... тітірітко? — запытала слабымъ голосомъ. — Вôнъ щось сумує!... Мамунечко, дайте... тітірітка...! — и на силу вытягнула зъ-пôдъ ковдры свою худощаву рученьку та пôднесла єѣ въ сторону клѣтки.

Мати зробила єѝ волю и вôдчинила клѣтку. Сейчасъ спамятала ся пташина и побачивши простерту рученьку своєѝ вѣрноѝ подруги, злетѣла на долоню, подивила ся сердечно своими чорными оченятками на тяжко слабу дитину и завела хрипливымъ, мовь плаксивымъ голосочкомъ єще по разъ послѣдній свою пѣсоньку...

— Цяц, цяй, цяй... тірррръ... тіпітіпіті...! — загомонѣло по комнатѣ, яко то давно бувало,

коли єще Иринка тѣшила ся своимъ здоровємъ.

Хора, прошибнута сумными чувствами, спустила свою зôвялу руку на ковдру, пташина же вернула назадъ до клѣтки, а за нею дивила ся Иринка такимъ утомленымъ, знужденымъ окомъ, якимъ лишь умираючій дивить ся за вôдлѣтаючою надѣєю.

И справдѣ, се заспѣвала пташина послѣдній лебединый спѣвъ, бо по двохъ годинахъ вôддала маленька мучениця Богу свою душу.

И зъ тои комнаты занесено єѣ до великои свѣтлицѣ, где ѣй устелено въ кущахъ вазонковои зелени. Потôмъ прійшли свѣваки и завели такъ сумну, сумну, серце роздираючу надгробну пѣсню! А коли єѣ выношено зъ рôднои хаты, тогды по-при жалôбнѝ голосы спѣвакôвъ чути було зô спальнѣ покôйницѣ захрыплый голосочокъ тоскуючои пташины, котра протягала єще разъ своє довге, сумне „цяй“, мовь-бы хотѣла еще разъ попращати ся зъ своєю милою подругою передъ єи вôдходомъ въ могилу.

И канарокъ не переживъ довго своєи панѣ. Вôдъ того часу, коли вôнъ вже не бачивъ єи въ лôжку, сумувавъ пташокъ и не хотѣвъ заживати покарму, а третого дня найдено єго на помостѣ клѣтки вже неживо-

го, а єго головка була звернена до лôжечка, котре мѣстило до недавна єго незабуту приятельку.

На розказъ пана Т** похоронено канарка въ тôй самôй могилѣ, где лежала Иринка теперь вже разомъ зъ своимъ любимцемъ, зъ своєю пташиною.

А на веснѣ, коли сонечко тепленько пригрѣває и деревця починаютъ убиратись въ свѣжу зелень, прилѣтає на могилу множество птыць, ба чижики, ба щеглѣ, ба жовтобрушки, ба воробцѣ, и щебечутъ и чѣркаютъ на поблизкôй черешни, що ажь мило послухати. Чи то ихъ подяка за то, що ихъ Иринка такъ щиро любила?

Може и то бути...

А. М.

III. Триста лѣтъ молодости.

(Японьска байка).

Однû набожнû супруги, мешкаючи надъ берегомъ моря, жили зъ полову рыбъ, а одиноку свою утѣху и щастє бачили въ одинаку-

сынѣ, котрый называвъ ся Урашиматаро, т. є. сыномъ острова. Хлопецъ той выр̂осъ на уродливого и любого молодця, а що помагавъ батькови въ рыболовли, то перебувавъ цѣлыми днями на мори, чи то въ часѣ пог̂одн̂омъ чи бурлив̂омъ. Въ коротцѣ ставъ в̂онъ найславнѣйшимъ рыбакомъ въ цѣл̂омъ селѣ не смѣвъ ѣздити по мори. А сусѣды неразъ остерѣгали єго родич̂овъ...

— Уважайте, стар̂i! Коли вашь сынъ не перестане такъ далеко заплывати, то побачите, що не омине єго нещастє; морск̂i хвилѣ похлинутъ єго и в̂онъ не верне б̂ольше до васъ...

Урашиматаро не зважавъ дуже на т̂i ворожбы, а и родичѣ видячи, якъ сильно, зручно и неустрашимо правивъ в̂онъ своимъ човномъ, позбули ся о него обавы, а навпаки тымъ мужествомъ свого сына чули ся гордыми и щасливыми.

Одного гарного, пог̂одного дня, коли Урашиматаро вытягнувъ перетяжену зъ воды сѣтку и выбравъ зъ неи рыбу, побачивъ мѣжь нею гарненьку черепаху, котрои видъ дуже єго урадувавъ, такъ, що погладивши нѣжне звѣрятко рукою, вкинувъ єго до кадки. Въ т̂омъ черепаха в̂одозвала ся, промовила и почала жал̂осно благати о дарованє ѣй житя...

— Я єще молоденька — казала — и ма-

ла, хотѣла бы я пожити єще на свѣтѣ. На що я тобѣ придамь ся? Пожалуй мене! Коли окажешь ся милосернымъ и обдаришь мене свободою, прирѣкаю тобѣ вдячнôсть...

Урашиматаро мавъ нѣжне серце, неспосôбне до вôдмовы; особливо коли благанє его такъ зворушило. Вынявъ отже черепаху зъ кадки и впустивъ єѣ навадъ до моря.

Минавъ рôкъ за рокомъ, богато воды зъ рѣкъ уплыло, а Урашиматаро все по давному встававъ досвѣта и якъ звычайно удававъ ся на повне море. Разъ, коли човномъ вертавъ понадъ одну скалу, заклекотѣло море и повставъ сильный наглый вихоръ, котрый пôрвавъ човенъ и кинувши нимъ о скалу, розбивъ его на шматочки. Молодый рыбакъ впавъ у воду, але що умѣвъ добре плывати, вырынувъ скоро на верхъ и силувавъ ся дôстати ся до берега. Але величезнѝ филѣ все поборювали его, кидаючи нимъ то въ гору то въ глубину воды. Коли такъ зъ ними боровъ ся, побачивъ нагло плывучу до него черепаху, котра сильнымъ голосомъ закликала...

— Я єсмь тою самою черепахою, котрôй ты колись дарувавъ житє; теперь хочу сплатити тобѣ мôй довгъ и вôдвдячити ся. Берегъ якъ бачишь єще далеко и не дôбєшь ся нѣколи до него безъ моєи помочи, бо забракне

тобѣ силъ. Сѣдай отже на мôй хребетъ, а завезу тебе, куды схочешь!

Рыбакъ не давъ ся довго просити и прій-мивъ жертвовану собѣ помôчь. Та ледви о-пинивъ ся на хребтѣ черепахи, якъ та запро-понувала єму, щобъ нынѣ не вертавъ на су-шу, лишь щобъ удавъ ся на въ пôдморску подорож...

— Оглянешь тамъ чудеса, — казала — о якихъ и не снилось тобѣ, чого певно не пожалуєшь...

Не мало здивувавъ ся рыбакъ тымъ предложенємъ, але згодивъ ся и разомъ зъ товаришкою пôрнувъ въ глубины моря, пôдъ котрого синими филями плыли все дальше и дальше. Подорожь тревала цѣлй три до-бы, ажь въ кôнци отямили ся передъ чудо-вою, величезною, кришталевою палатою, ко-тра мала золотй и срѣбнй колюмны, украше-нй коралями, перлами и дорогоцѣнными ка-мѣнями. Свѣтъ бувъ вôдъ палаты и така яснôсть, що ослѣпляло очи. Черепаха впро-вадила свого товариша до середины палаты, котрои краса все бôльше впроваджувала єго въ подивъ на видъ величезныхъ богатствъ и золотыхъ овочôвъ на деревахъ, котрыхъ листє яснѣло перлами, шмарагдами и иншимй самоцвѣтами-камѣнями, а зновъ стѣны свѣ-

тили ся цѣнною рыбячою лускою зъ шафіру и діяменту.

— Где ты мене завела? Хто єсть паномъ тои зачарованои палаты? — пытавъ Урашиматаро свого провôдника.

— Се палата Ріґу, морского бога, котрого мы всѣ вѣрнѝ пôдданѝ! — вôдповѣла черепаха. — Я-же єсмь першою покоивкою єго доньки, чудпои княгинѣ Отагими, котру заразъ побачишь...

Сказавши се, лишила черепаха на хвилю здивованого рыбака, а сама удалась въ глубину палаты, щобъ ознаймити прибутє гарного молодця, о котрôмъ передъ тымъ богато княз̂ѣвнôй опавѣдала и котрого власне на єи бажанє сюды привела. Незабавомъ такожъ зъявила ся сама княз̂ѣвна и коли споглянула на гостя, оказавъ ся ѣй справдѣ такимъ гарвымъ, якъ черепаха єго описувала. Выдала для него бенкетъ и въ кôнци просила єго, щобъ лишивъ ся у неи на все.

— Не зôстарѣєшь ся тутъ нѣколи, будешь завсѣгды молодымъ и гарнымъ! — говорила до него, немовь-бы въ надгороду за сповненє єи просьбы.

Сама Отагима яснѣла такою красотою якъ королева сонця, а просила такъ чарующо, такъ нѣжно! Якъ-жежь мофна було ѣй

оперти ся? Отже на се Урашиматаро згодивъ ся и зôставъ ся тутъ.

И розпочали ся лѣта щасливого зъ князѣвною житя середъ одушевленя, чару, упоєня и безъустаннои молодости.

Якъ довго се тревало? Урашиматаро не знавъ и не журивъ ся тымъ цѣлкомъ. Але наразъ середъ найбôльшого щастя почувъ невымовну тугу за своими добрячими родичами.

Почутя сего помимо волѣ не мôгъ въ собѣ стлумити и одного ранку сидѣвъ такій сумный, що князѣвна не могла нѣякъ єго розвеселити. Запытала єго вôдтакъ о причину єго смутку. Тогды вôнъ вызнавъ ѣй щиро, що не може оперти ся тузѣ за родичами и що не зможе жити, коли ихъ не побачитъ. Князѣвна дуже симъ затревожилась и силувалась доказати небезпеку, на яку наражало єго бажанє.

— Страчу тебе на все и не побачимось нѣколи! — говорила зô слезами въ очахъ князѣвна.

Але Урашиматаро настоювавъ уперто при своимъ.

— Мушу побачити мôй край и родичôвъ — сказавъ, пригнобленый тугою — але охотно поверну до тебе, коли менѣ прикажешь...

Князѣвна задумала ся...

— Єсть спосôбъ повороту для тебе — ска-

зала, тяжко зôтхнувши — але я бою ся, чи будешь мôгъ сповнити конечне при тôмъ услôвє.

— Все учиню, щобъ лишь повернути до тебе! — запевнявъ Урашиматаро, споглядаючи на ню зъ привязанємъ и вдячностію.

Однакожь князѣвна була сумна въ предчутю, що єго стратитъ. Въ кôнци однакожь рушила зъ мѣсця и поспѣшно принесла золоту пушочку, котру вручила Урашиматарови, просячи єго дуже, щобъ принявъ єѣ и нѣколи єи не отвиравъ...

— Коли будешь въ силѣ се услôвє додержати, — додала поважно при пращаню — то досыть тобѣ буде прибути лишь на берегъ моря и закликати свою товаришку черепаху, а она приведе тебе звѣсною дорогою до мене зъ поворотомъ...

Урашиматаро, пращаючись зъ жалемъ, дякувавъ и запевнявъ, що приказъ єи выповнитъ и слова додержитъ; вôдтакъ сховавъ пушку за пазуху и сѣвши на хребетъ стоячои на поготовю черепахи, пустивъ ся въ дорогу. Князѣвна довго сумнымъ зоромъ вôдпроваджувала єго въ даль.

И зновъ морска подорожь тревала три добы, ажь высѣли щасливо на родиннôмъ побережи рыбака. Тутъ черепаха зъ нимъ попращалась, пôрнула швидко въ спѣненû

морскі̂ филѣ и счезла въ нихъ. А Урашимa-таро рушивъ приспѣшенымъ крокомъ зъ бючимъ вôдъ радости серцемъ до рôдного села. Вже бачивъ зъ-далека дымъ, уносячій ся вôдъ домовыхъ огнищь; єще ось трохи, и изъ-за деревъ вырынутъ старі̂ порослі̂ мохомъ соломяні̂ крышѣ сельскихъ хатокъ; вже було чути веселі̂ накликуваня дѣтей и бренькôтъ струнъ кото*), доходячій до него зъ поблизкои хаты. Серце єму въ грудяхъ сильнѣйше ударило, а велика радôсть и розжаленє наповняли душу.

Але що за здивованє и бôль ставъ єго опановувати, коли увôйшовши до села, ступавъ вздовжь улицею! Якъ-же тутъ все улягло змѣнѣ! Анѣ однои хаты, нѣ одного того самого чоловѣка не побачивъ, що давнѣйше!... Кинувъ ся раптомъ зъ мѣсця и поспѣшивъ до дому родинного. О такъ, стоитъ тутъ дôмъ, але якъ-же вôдмѣнно выглядає вôдъ попередного! Въ пригнобленю и остовпѣню пытає жителѣвъ за родичами, але про нихъ нѣхто не може нѣчого сказати, бо за таке призвище нѣхто не чувъ и не могли въ тôмъ дати єму нѣякого поясненя.

*) „Кото"... се японьскій музичный инструментъ въ родѣ бандуры. Инструментъ той спорядженый зъ бамбусовыхъ патыкôвъ и овечихъ струнъ.

Жене отже окутаный нещастємъ на кладовище яко до єдиного мѣсця, где казало єму прочутє, що знайде тамъ раду и помôчь та розвязанє сумнои загадки. И не помыливъ ся и по довгихъ пошукуваняхъ знайшовъ гробы родичôвъ. Зъ великимъ жалемъ и покаянємъ припадає до гробôвъ и вôдмовляє горячѝ молитвы, вôдтакъ пôдвѣвъ ся, протирає очи и читає написы на гробахъ. Читає, числитъ и въ кôнци переконує ся, що вже триста лѣтъ минуло вôдъ часу, якъ вôнъ опустивъ свôй родинный край.

Въ перераженю вертає зъ поворотомъ въ село и чує тамъ на власнѝ уха, що такъ дѣйсно єсть. Въ розпуцѣ выймає золоту пушку князѣвны Отагамы въ тôй гадцѣ, що може его очаровано и пушка выратує его зъ сего. Майже мимоволѣ потиснувъ єѣ, покрутивъ, ажь розôрвалась, а зъ неи пурхнувъ пурпуровый облачокъ пары и взнѣсъ ся въ гору и счезъ. Здивованый держитъ порожну пушку въ долони и бачитъ, якъ тая рука, котра єще передъ хвилею була сильною, теперь поморщила ся и скостенѣла якъ у столѣтного старця. Посунувъ ся до потôчка, плывучого зъ горы, и приглянувъ ся собѣ въ яснôмъ зеркалѣ воды. Образъ опира о жовтôмъ восковôмъ поморщенôмъ лици вôдбивъ ся зъ-вôдтамъ. Охлялый

смертельно, волѣкъ ся поволи черезъ село, а нѣхто въ нужденнôмъ трясучôмъ ся дѣдусѣ не пôзнавъ сильного здорового молодця, котрый передъ годиною вступивъ въ село. И дотягнувшись на силу до моря, ставъ вôнъ кликати черепаху, але даремно!... Черепаха не приходила цѣлкомъ!

И такъ заскочила єго смерть по якôмсь часѣ, въ протягу котрого приходили люде глядѣти на него, якъ сидитъ самôтно. И имъ оповѣвъ про себе, що стало ся, а они въ замѣну удѣлили єму послѣднихъ потѣхъ, а пôзнѣйше оповѣдали о нимъ иншимъ. И такъ перенесло ся то зъ роду въ рôдъ въ оповѣданяхъ про того хороброго доброго сына, котрый зъ милости и любови до родичôвъ и рôдної краины лишивъ розкошѣ и чудеса палаты гарнои морскои князѣвны...

Честь для него переховує ся до нынѣшного дня и коли якій сынъ удає ся на мандрôвку въ чужину, напоминають єго родичѣ, шобъ ишовъ за примѣромъ Урашиматара и въ найбôльшôмъ щастю не забувавъ о родичахъ и о рôднôй краинѣ. В.

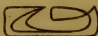

IV. НАЙБÔЛЬШЕ ДОБРО.

Разъ лучилось, що одна мала звѣздочка провинилась. Була она похожа на гдеякихъ людей, що то свою волю охотнѣйше сповняють, чимъ волю своихъ настоятелѣвъ. И она раднѣйше сповняла свою волю, чимъ волю верховного мѣсяця.

Строго глянувъ мѣсяць на виновату и сказавъ ѣй, що она не може вже бôльше оставати въ товариствѣ своихъ сестеръ; бо вôнъ въ своимъ царствѣ не може стерпѣти непослушныхъ звѣздъ, а на голубôмъ небѣ лише слухнянѝ звѣхды могутъ перебувати та бавити ся. Строгій мѣсяць приказавъ звѣздѣ подати ся на землю и тамъ перебувати немовь на заточеню.

Гôрко заплакала звѣздочка, гôрко заплакали и єи подруги, другѝ звѣзды, єи сестры. Жаль имъ було бѣднои подруги.

И мѣсяць зжалѣвъ ся надъ нею.

— Иди, — сказавъ — а будешь прощена тодѣ, коли найдешь на земли найдорожшій скарбъ!

Бодра надѣєю, опустилась звѣзда на землю. Тихо плачучи за чудовымъ синимъ зводомъ небесъ, остановилась она на березѣ синого моря, котре краскою и величиною нагадувало ѣй утрачену родину и вôдбивало въ своимъ зеркалѣ єи родинне мѣсце, на котре она очей зняти не могла.

Ажь побачила на березѣ красну раковину-мушлю, котра поволи отвиралась пôдъ нѣжными лучами мѣсяця. Въ раковинѣ блыщала чудова перла-жемчугъ, облита матовымъ свѣтломъ небесного князя.

Звѣзда радôсно пôдняла раковину, полетѣла зъ нею на небо и зъ торжественною радостію клякнула передъ мѣсяцемъ на колѣна. Она була певна, що мѣсяць проститъ ѣй єи провину.

Але по лици мѣсяця перебѣгла буря.

— Дорогій се жемчугъ, — сказавъ вôнъ по хвили — але ботатство се єще не найбôльше добро на свѣтѣ. Мало людей користає зъ богатства, отже богато людей цѣле своє житє добиває ся єго и не доходитъ до него; богатство се причина людскои злобы, убôйствъ, грабежи и многого та лютого лиха. Оно не може бути найбôльшимъ скарбомъ!

Повна горя опустила звѣзда жемчугъ зъ рукъ и мовчки, зъ похиленою головою, кинулась опять на землю.

Тутъ на земли попала она въ великій городъ и зайшла до ярко освѣченои палаты.

Въ палатѣ зôбралась вся блыскуча молодѣжь; всюди було повно цвѣтôвъ, музики, весѣля. Въ розкôшнôмъ одязѣ зôбрались тутъ такожь всѣ мѣйскѝ красавицѣ. Зôръ нашои звѣздочки остановивъ ся на однôй.

Нѣколи єще природа не сотворила краснѣйшои людины. Красавиця тая була красна мовь сонце, стрôйна мовь лебедь. Звѣздочка, що нѣколи такои красоты не видѣла, ажь зрадѣла. Она зняла портретъ красавицѣ въ зеркалѣ и полетѣла зъ нимъ на небо до свого князя-мѣсяця.

Але гнѣвомъ спалахнувъ мѣсяць. Єще зъ надѣєю, але дрожачи, приступила до него звѣздочка. Мѣсяць глянувъ на портретъ красавицѣ въ зеркалѣ.

— Краса — сказавъ вôнъ строго—се даръ переходячій та змѣнный; вôнъ выкликує мало хорошихъ чувствъ, а тыхъ, котрѝ єго маютъ, робитъ гордыми, другихъ, що не суть краснѝ, робитъ заздрôсными. Часто губитъ вôнъ щастє людей... чижь може вôнъ бути найбôльшимъ скарбомъ?

Зъ плачемъ вернула звѣзда на землю и зъ плачемъ блудила по земли, не знаючи, где глядати найбôльшого щастя.

Наставъ ранокъ. Въ вôкнѣ бѣднои хаты вôдкрыла молода мати занавѣску. Тамъ въ комнатѣ пôдъ однимъ покрываломъ спали єи два мальчики, крѣпко обнявшись въ снѣ. Мати подôйшла, глянула, погладила свои дѣточки по головѣ и нѣжно поцѣловала ихъ и... звѣздочка не доглядѣла.

Она схопила сей поцѣлуй и спѣшила стати передъ заходячимъ вже княземъ-мѣсяцемъ.

Сумно но ласкаво глянувъ мѣсяць на звѣздочку и похитавъ головою.

— Бѣдне моє дитя!—сказавъ вôнъ.—Видно трудно найти лучше сокровище, лучшій скарбъ на земли. Щастє родинне се велике добро, але оно дôстає ся въ надгороду лише тымъ, що єго суть достойнû.

Безъ надѣѣ упала зôрка на землю въ темный лѣсъ и тамъ пролежала плачучи цѣлый день. Она вже стратила надѣю найти великій скарбъ, о котрôмъ говоривъ мѣсяць.

Наставъ вечеръ. По лѣсѣ роздавъ ся великій крикъ и шумъ зближаючихъ ся голосôвъ. Се товпа мальчикôвъ выйшла зъ лѣса и розложилась на полянцѣ вôдôтхнути.

Почались веселй забавы и игры. Дѣти такъ були молодй и веселй, такъ принаднй въ своѣй молодости, що звѣздочка - забула о своимъ горю и зъ радостію слѣдила за ними. А найбôльше оденъ зъ мальчикôвъ приковавъ єи зôръ до себе. Не бувъ вôнъ найкрасшій, не бувъ и найзручнѣйшій зô всѣхъ; глубокій шрамъ черезъ цѣле лице робивъ єго негарнымъ. Але лице єго було таке нѣжне, мягке, промѣнистй очи такъ ласкаво свѣтились, що зôрка не могла вôдôрвати очей вôдъ него...

Наразъ хлопцѣ розбѣгли ся по всѣхъ кущахъ и зъ голоснымъ крикомъ почали утѣкати по всѣхъ усюдахъ. Лишивъ ся самъ оденъ ласкавый мальчикъ, на котрого звѣзда звернула увагу, и зъ подивомъ почавъ розглядати ся до окола.

На краю лѣса стоявъ старый вже великого росту чоловѣкъ. На єго лици выражалась нетаєна злоба, кожда черта єго поморщеного лиця говорила о єго злодѣйскихъ учинкахъ. Вôнъ зъ трудомъ ходивъ, тягнучи за собою тяжко зранену ногу, зъ котрой текла кровь обильно. Въ ходѣ пôдпиравъ ся палицею, а на рамени висѣла стрѣльба. Се бувъ звѣсный цѣлому краєви розбôйникъ, вôдъ котрого люде не однои пакости зазнали. Всѣ

знали єго, но нѣкому не удавалось єго пôймити. Ласкавый мальчикъ пôдôйшовъ до него и дививъ ся на него любячими очима.

— Позвольте, — сказавъ — я вамъ поможу...

Розбôйникъ глянувъ на шрамъ мальчика, стрясъ ся и вôдвернувъ ся зъ крикомъ...

— Прочь! — сказавъ. — Чи ты не пôзнаєшь мене! Прочь!

— О нѣтъ! — вôдповѣвъ мальчикъ. — Я Васъ не пôзнаю и не знаю, хто вы; але бачу, що вамъ тяжко ити. Опрѣтъ ся на мене... я прецѣнь сильный та дужій!

— Ты... ты... не знаєшь мене, але я тебе дуже добре тямлю! — сказавъ розбôйникъ, вказуючи на шрамъ на лици хлопця. — Десять лѣть тому, коли ты бувъ єще хлопчиною въ колысцѣ, твôй отецъ поѣхавъ по дѣлу, а зъ тобою була сама твоя мама. Тодѣ я прійшовъ до васъ, ограбивъ вашь дôмъ, а тебе и убити гадавъ...

— О, я знаю! — скричавъ мальчикъ, а въ єго очахъ загорѣвъ ся дивный огонь. — Моя мати часто розказувала менѣ про тû страшнû, дѣла, котрû Вы тогды накоили, и часто мы зъ нею желали узнати, чи Вы покаялись и навернулись на добру дорогу! О, ходѣтъ до насъ, я Васъ поведу! Мы будемо за Васъ

старати ся, мы будемо Васъ за рôдного уважати, мы покажемо Вамъ, що мы все забули, що Вы намъ злого зробили! Мы Васъ любити будемо, а тогды и Вы перестанете желати намъ зла....

Такъ говорячи, мальчикъ гладивъ жорстоку руку розбôйника своєю дитинною рукою. Розбôйникъ опустивъ ся на траву. Щирôсть хлопчины тронула єго закаменѣле серце.

А зôрка? Въ тôмъ всѣмъ забула за себе. Боялась лише, щобы лѣсова тьма не закрыла сеи гарнои сцены передъ очима єи сестеръ. Она схватила лучь любови зъ очей мальчика и опинила ся передъ своимъ княземъ-мѣсяцемъ.

— Ты прощена, — сказавъ мѣсяць — бо ты найшла найбôльшій скарбъ на земли! Серце повне любови бôльше значитъ, чимъ богатство, краса та жемчуги. Серце повне любови се лучь святого неба, киненый на грѣшну землю.

Б.

V. ЖОВНА.

Байка народна.

Бувъ колись давно оденъ дуже бѣдный чоловѣкъ, такій бѣдный, що коли настали Великодні Свята, то не мавъ за що купити собѣ навѣть муки на паску, не то що иншого. Тому, коли всѣ прочі люде, єго сусѣды и пріятелѣ, повезли або понесли святити паску на цвинтарь, то вôнъ зъ досады, що не має зъ чимъ показати ся, взявъ сокиру, заткнувъ за поясъ и пôйшовъ въ лѣсъ.

— Нынѣ — подумавъ собѣ — инші люде будутъ нести свячене зъ цвинтара до дому, а я принесу бодай дубчака, щобы мала жѣнка хоть чимъ затопити въ печи!

Прійшовши до лѣса, ставъ рубати дуба, що єму вже було трійцять лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другій разъ, ударивъ третій разъ; ажь дивитъ ся, а тамъ на дубѣ сидитъ птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ таке велике свято, рубаєшь? — пытає єго птахъ.

— Ой лишенько менѣ, птаху! — вôдповѣвъ єму чоловѣкъ. — Понеже я дуже бѣдный и жаль менѣ стало, що не буду мати понести

паски на цвинтарь, якъ иншй мои сусѣды и пріятелѣ, то я взявъ сокиру и пôйшовъ въ лѣсъ, щобы собѣ где-що зрубати, думаючи собѣ, що коли другй своимъ жѣнкамъ и дѣтямъ будуть нести свячене зъ цвинтара до дому, то я принесу бодай дубчака зъ лѣса, щобы було хочь чимъ затопити въ печй!

— Будь спокôйный, чоловѣче! — сказавъ на тоє птахъ. — Вертай, вертай назадъ до дому... будешь мати тамъ паску!

И вернувъ чоловѣкъ до дому.

Приходитъ вôнъ до дому, ажь дивитъ ся, а тамъ повна скриня грошей...правду говоривъ птахъ. Утѣшивъ ся чоловѣкъ и купивъ собѣ за грошѣ паску и всего свяченого по трохи и мавъ свята якъ другй єго сусѣды и знакомй. Гдесь по якôмсь часѣ накупивъ поля, набувъ худобы, розвѣвъ господарство и ставъ богачемъ.

Такъ газдує вôнъ рôкъ, газдує другій рôкъ, газдує третій рôкъ; ажь въ кôнци навкучило ся єму газдувати. А коли настали Великоднй Свята, взявъ вôнъ сокиру, заткнувъ за поясъ, пôйшовъ въ лѣсъ и ставъ рубати дуба, що вже єму було сорокъ лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другій разъ, ударивъ третій разъ; ажь дивитъ ся, а тамъ на дубѣ сидитъ птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ таке велике свято, рубаєшь? — пытає єго птахъ. — Єси прецѣнь вже богачемъ!

— Ой лишеньо менѣ, птаху! — вôдповѣвъ єму чоловѣкъ. — Що менѣ зъ мого богатства? Радше хотѣвъ бы я бути паномъ!

— Будь спокôйный, чоловѣче! — сказавъ на тоє птахъ. — Вертай, вертай назадъ до дому, а тамъ будешь паномъ!...

И вернувъ чоловѣкъ до дому.

Приходитъ вôнъ до дому, ажь справдѣ зôставъ паномъ... великимъ паномъ! Добре ѣсть, добре пє, красно одягає ся, нѣчо не робитъ, по цѣлыхъ ночахъ бенкетує, по чужихъ краяхъ ѣздитъ, звычайно якъ панъ...

Такъ панує вôнъ рôкъ, панує другій рôкъ, панує третій рôкъ; ажь въ кôнци навкучило ся єму пановати. А коли настали Великоднû Святя, взявъ вôнъ сокиру, заткнувъ за поясъ, пôйшовъ въ лѣсъ и ставъ рубати дуба, що єму вже було пятьдесять лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другій разъ, ударивъ третій разъ; ажь дивитъ ся, а тамъ на дубѣ сидитъ птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ таке велике свято, рубаєшь? — пытає єго птахъ. — Єси прецѣнь вже и богачемъ и паномъ!

— Ой лишенко менѣ, птаху! — вôдповѣвъ

єму чоловѣкъ. — Що менѣ зъ мого богатства та паньства? Радше хотѣвъ бы я бути царемъ!

— Будь спокôйный, чоловѣче! — сказавъ на тоє птахъ. — Нехай и такъ буде, якъ ты хочешь! Вертай, вертай назадъ до дому, а тамъ будешь царемъ!

И вернувъ чоловѣкъ до дому.

И стало ся якось такъ, що незадовго умеръ царь, а той чоловѣкъ зôставъ справдѣ на єго мѣсце царемъ, на цѣлый свѣтъ царемъ! Мешкає въ пышныхъ палатахъ, засѣдає на золотокованыхъ престолахъ, водитъ численнû вôйска по найдальшихъ сторонахъ, покорює найзавзятѣйшого ворога, тѣшитъ ся любовію у своихъ, славою у чужихъ, звычайно якъ могучій царь-вельможа...

Такъ царює вôнъ рôкъ, царює другій рôкъ, царює третій рôкъ; ажь въ кôнци навкучило ся єму царювати. А коли настали Великоднû Свята, взявъ вôнъ сокиру, заткнувъ за поясъ, пôйшовъ въ лѣсъ и ставъ рубати дуба, що вже єму було вôсѣмдесять лѣтъ.

Ударивъ разъ сокирою, ударивъ другій разъ, ударивъ третій разъ; ажь дивитъ ся, а тамъ на дубѣ сидитъ птахъ.

— Чому ты нынѣ, въ таке велике свят рубаєшь? — пытає єго птахъ. — Єси пр цѣнь вже и богачемъ и паномъ и царем, чого-жь тобѣ бôльше потреба?

— Ой лишенько менѣ, птаху! — вôдп вѣвъ єму чоловѣкъ. — Що менѣ зъ мо богатства та зъ мого паньства та зъ мо царства? Радше хотѣвъ бы я засѣсти на пр столѣ Божôмъ и все знати, все видѣти, що д ся за хмарами, на звѣздахъ, въ небѣ...

И рознѣвавъ ся святый Ангелъ; бо пт хомъ тымъ, маєте знати, любі дѣтоньки, бу самъ святый Ангелъ.

— А тобѣ чого захочує ся, грѣшнику? сказавъ єму на тоє Ангелъ святый. — Зна що Всевѣдущимъ єсть лишень Богъ, Сотво ритель неба и землѣ! А що ты осмѣливъ с сягати ажь до Єго Премудрости, то за кар будешь всегда, ажь до кôнця свѣта, ковтат по деревинѣ!

И перемѣнивъ ся той чоловѣкъ въ жовн

Зъ-вôдси то походитъ, що жовна з всѣгды ковтає по деревинѣ и до кôнця свѣт ковтати не перестане.

Е. Б.

VI. Вовкъ, лисъ и малпа.
(Байна).

Ишовъ вовкъ досвѣткомъ по-пôдъ лѣсъ та побачивъ лиса, що собѣ гдесь въ селѣ роздобувъ курку и тащивъ дѣтямъ на снѣданє.

— На силу менѣ вôдбирати не выпадає! — гадає собѣ вовкъ. — Лучше зроблю єму напасть и поведу до суду а въ судѣ борше потягнутъ за мною якъ за нимъ... и курка буде моя!

Якъ подумавъ, такъ и зробивъ.

— Стôй, котюго! — каже до лиса. — То ты яке право маєшь до тои курки, що я еѣ вже давно призначивъ собѣ на снѣданє?

— А то тота сама? — вôдповѣвъ лисъ. — Саму тую я вже давнѣйше вôдъ тебе собѣ выбравъ...

— Тая самѣсенька таки моя, не твоя! — каже вовкъ. — Ходи небоже на судъ!

— Треба ити! — думає собѣ вовкъ скрутивши ся. — Якій бы то судъ бувъ, щобы єму, вовкови, признавъ курку, коли я собѣ самъ єѣ зловивъ!...

Прійшли до суду, а судією була стара малпа. Они собѣ до ока говорили, а судія писавъ протоколы. Писавъ, писавъ, ажь въ кôнци велѣвъ имъ мовчати и таку выдавъ резолюцію...

— Ты, вовче, брешешь, а ты, лисе, крутишь! А понеже анѣ ты не доказавъ, що то твоя курка, анѣ ты не доконавъ мене, яке ты до неи право маєшь, то вы оба заплатите за судъ, а курка лишитъ ся. Рушайте до дому!

И такъ скôнчила ся тая справа.

Курка то наша галицко-руска земля. Вовкъ и лисъ то Полякъ и Русинъ.

— То моя Польща! — каже Полякъ. — Тутъ пановали нашѝ королѣ!

— Я тутъ бувъ, якъ єще твоихъ королѣвъ не було! — каже Русинъ. — Тутъ були нашѝ князѣ; тутъ Русь, не Польща!

— Ну, ну! — муркоче собѣ Мошко. — Вы сварѣтъ ся, а я беру вашу земленьку, и великій ланъ и лѣсъ зъ дворомъ и хлопскій пѣшакъ и нивку зъ хатою...

Зъ „Науки“.